

SIENKIEWICZ HENRIK

A DICSŐSÉG MEZEJÉN

REGÉNY

**LENGYEL EREDETIBŐL FORDITOTTA
BÁNYAI KÁROLY**

**BUDAPEST
KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
1911**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-185-0 (online)
MEK-17302

Az 1682-ből 1683-ba forduló tél oly hideg volt, hogy hasonlóra még a legöregebb emberek sem emlékeztek. Ősszel hosszasan esett az eső, Szent András hava közepe felé meg beköszöntött az első fagy, mely megmerevítette a vizeket, és mintegy üveg-kéreggel vont be a fákat. A zúzvara rátelepedett az erdei fákra, és tördelte gallyaikat. Karácsony hava első napjaiban, az ismételt fagyok után, a madarak a falvak és városok közelébe vonultak, sőt még az erdei vadak is ott hagyták a sűrűségeket, és közelebb húzódtak az emberlakta helyekhez. Szent Damáz napja körül beborult az ég, és tíz napig szakadatlanul csak úgy dült a hó. Elborította az egész tájékat néhány rőfnyi magasságban, betemette az utakat és gyalogösvényeket, be még a parasztkunyhók ablakait is. Az emberek ásóval, lapáttal voltak kénytelenek utat törni maguknak a csűrökhöz, istállókhöz, és midőn végre elállt a havazás, ismét csikorgó hideg következett, amelytől úgy ropogtak az erdő fái, akár a puskák.

A parasztok biztonság okáért csakis csoportosan merészkedtek az erdőkbe, ha elfogyott a tüzelőjük, de akkor is gondjuk volt rá, hogy az éjtszaka valahogy ne érje őket messze a falutól. Napnyugta után vasvilla vagy fejsze nélkül egyik sem mert kimenni még a tulajdon udvarába sem, s a kutyák egész éjtszaka csaholtak, mint rendesen, ha farkasokat szimatolnak.

Ilyen éjtszakán és ily rémséges hidegben történt mégis, hogy az erdei országúton négy lótól vont szánkó siklott tova, amelyre nagy hintó volt rátéve, s körülötte emberek lovagoltak. A befogott lovak előtt zömök kancán egy legény lovagolt «kaferek»-kel, azaz hosszú póznára tűzött vaskosárcával, amelyben szurkos fenyőfa lángolt - nem azért, hogy világítson, hiszen világított a hold - hanem, hogy elriassa a farkasokat. A bakon ült a kocsis, a nyerges lovon a lovász, s a hintó két oldalán apró háts lovon egy-egy legény gázolta a havat, muskétával, fokossal fölfegyverkezve.

Az egész csapat igen lassan haladt, mert az út járatlan volt és tele hófúvásokkal, amelyek imitt-amott, de kiváltképpen a kanyarulatoknál sáncként álltak keresztbe az úton.

Ez a lassúság türelmetlenné tette és nyugtalanította is egyszersmind Pongovszki Gedeon urat, aki bizakodván jól fölfegyverkezett emberei számában, elhatározta, hogy neki vág az útnak, ámbár Radomiában figyelmeztették a veszedelemre, mely csak annál nagyobb volt, hogy Belconcskába a kozieniecki renetegen keresztül vitt az út.

Ezek a renetegek abban az időben még jóval Jedlnia előtt kezdődtek, és messzire, egész Kozienecen túl a Visztuláig terjedtek a túlsó parton levő Sztenszica irányában, észak felé meg egészen Ricsevoláig.

Gedeon úr azt hitte, hogy ha délelőtt elindul Radomiából, napnyugtára könnyű szerrel ér haza. Csakhogy néhány helyen valósággal ki kellett ásniok az utat a hófúvásokból, ami órákig eltartott, úgy, hogy esthajnalra járt az idő, midőn Jedlniára értek. Ott még egyszer figyelmeztették, hogy jobb lesz, ha éjtszakára maradnak, de a kovácsnál akadt szurkos fenyőfa, amellyel világítani lehetett útközben, Pongovszki úr hát megparancsolta, hogy folytassák az utat.

És így érte őket az éjtszaka a renetegben.

A mindinkább nagyobbodó hófúvások miatt sebesebben nem igen haladhattak, amiért Pongovszki úr mindinkább nyugtalanodott, s végtére káromkodni kezdett, de latinul, nehogy megrémítse rokonát, Vinnickiné asszonyságot és fogadott leányát, Sieninyszki kisasszonyt, akik vele utaztak.

Sieninyszki kisasszony ifjú, gondtalan teremtés volt, hát nem igen félt. Ellenkezőleg, félrevonta a hintó bőrfüggönyét, ráparancsolt az oldalt haladó legényre, hogy ne állja el a kilátást, és vidáman nézte a hófúvásokat, a hóborította fákat, amelyeken a szurkos fenyőfa vörös fénye táncra perdült a hold zöldes sugaraival. Aztán ajkát csucsorítva, nagyokat lehelt, és öröme telt benne, hogy lehelletét rózsaszínűnek látta a tűz fényétől.

Hanem a félénk és korosabb Vinnickiné lammentálni kezdett.

- Miért is kerekedtünk föl Radomiából - sopánkodott - vagy legalább miért nem maradtunk éjszakára Jedlniában, ahol pedig figyelmeztettek a veszedelemre? Csakis valakinek a csökönysége miatt. Belcsoncskáig jókora darab út van, folyvást erdőn keresztül, biztos, hogy meggyúlik a bajunk a farkasokkal. Ha csak az utasok pátronusa, Rafael arkangyal meg nem könyörül rajtunk tévelygőkön, de erre, fájdalom, nem vagyunk méltók semmiképpen.

Ahogy ezt Pongovszki úr meghallotta, türelme végképp elfogyott. Még csak az kellett, hogy szó essék eltévedésről!

Hiszen az országút oly egyenes, mint a nyíl, ami meg a farkasokat illeti, hát meg is támadhatják őket, meg nem is. Végre is itt vannak a jól fölfegyverkezett kísérek, aztán meg, a farkas nem igen állja az útját a vitézlő embernek - nemcsak, mert inkább fél tőle, mint a közönséges halandótól, hanem bizonyos rokonszenvenek miatta, lévén a bestiának ugyancsak jó orra.

Tudniillik, a farkas jól tudja, hogy sem a városi polgár, sem a paraszt egyetlen falatot sem juttat neki ingyen, míg a vitézlő ember vajmi gyakran bőségesen ellátja, mert hiszen nem ok nélkül mondják a háborút a farkasok aratásának.

Ekként beszélt Pongovszki úr, hizelegvén egy kicsit a farkasoknak, de azért nem volt egészen bizonyos a rokonszenvük felől, és azon gondolkozott, ne parancsolja-e meg az egyik legénynek, hogy szálljon le a lováról, és üljön a kisasszony mellé. Ez esetben ő maga védelmezhetné a hintó egyik ajtaját, a legény a másikat, nem is szólva arról, hogy a magára hagyott ló vagy elmaradna vagy előre vágatna, s maga után vonhatná a farkasokat.

De Gedeon úr úgy találta, hogy erre még ráér.

Közben elhelyezett a szemközt levő ülésre, Sieninyszki kisasszony mellé néhány mordályt és kést, hogy a keze ügyében legyen; tudniillik bal keze hiányzott, s csak jobbjának vehette hasznát.

Néhány száz lépésnyi utat nyugodtan tettek meg mégis.

Az országút kezdett kiszélesedni.

Pongovszki úr tökéletesen ismerte az utat, s mintegy megkönnyebbülten lélezett fel.

- Nemsokára elérjük a malikovai tisztást - mondotta.

Azt remélte tudniillik, hogy nyílt helyen még sem fenyegeti őket akkora veszedelem, mint benn az erdőben.

De ugyanabban a pillanatban a legény, aki a «kafarek»-et vitte, nagy hirtelen rántott egyet a lován, odaugratott a hintóhoz és sebesen mondott valamit a kocsisnak és a legényeknek, és ezek hasonlóképpen szaggatottan, kapkodva feleltek, mint ahogy oly pillanatokban beszél az ember, amikor nincs vesztegetni való idő.

- Mi az? - tudakolta Pongovszki úr.

- Valami hallatszik a tisztás felől, uram.

- Farkasok?

- Valami lárma. Isten tudja, micsoda!

Pongovszki úr már éppen meg akarta parancsolni a legénynek, hogy ugrasson előre és tapasztalja meg, mi történik amott a tisztáson; de meggondolta a dolgot, és kiadta a parancsot az út folytatására. Célszerűbbnek tartotta ugyanis, ha ott fogja a farkas-riasztó «kafarek»-et s

ha együtt maradnak valamennyien, másrészt, mert a világos tisztáson könnyebb a védekezés, mint benn az erdőben.

A legény nemsokára ismét megjelent a hintó ablakánál.

- Vaddisznók, uram - jelentette.

- Vaddisznók?

- Szörnyű rőfögés hallik jobbra az úttól.

- Hála Istennek!

- De lehet, hogy a farkasok megtámadták őket.

- Akkor is hála Istennek! Elhaladunk mellettük anélkül, hogy ránk törnének. Előre!

Csakugyan, a legény föltevése helyesnek bizonyult.

Ahogy kiértek a tisztásra, két vagy három nyíllövésnyire jobbra az úttól összeverődött vaddisznó-csordát pillantottak meg, melyet élénken mozgó farkasgyűrű övezett. Mind hatalmasabban hangzott fel a rémséges rőfögés, melyben nem félelem, hanem veszett düh tombolt. Midőn a hintó a tisztás közepe tájára ért, a legények, lóhátról nézve, észrevették, hogy a farkasok még nem merték rávetni magukat a csordára, csak szorongatták egyre erősebben.

A vaddisznók kerek tömegbe szorultak össze, középen a süldők, köröskörül a hatalmas példányok, s mintegy áttörhetetlen mozgó várat alkottak, a melyből fenyegetően meredtek ki a villogó, fehér agyarak.

A farkasok gyűrűje és amaz agyar- és ormányfal között fehér, havas kerek látszott, melyet a hold megvilágított, miként az egész tisztást.

Csak egyes farkasok ugráltak neki a csordának, de tüstént vissza is hőköltek, mintegy visszariasztva az agyarak csattogtatásától, de még inkább a fenyegető rőfögéstől.

Ha a farkasok már nekiestek volna a csordának, a küzdelem egészen lefoglalta volna őket, s a hintó baj nélkül elhaladhatott volna; csakhogy ez még nem történt meg, és tartani lehetett tőle, hogy felhagynak a veszedelmes ostrommal, ha kevésbbé veszedelmesre nyílik kilátásuk.

Valóban, csakhamar egyes farkasok elszakadtak a csoporttól, és a hintó felé iramodtak. Ezeket több is követte. De a fegyveres emberek láttára félre kanyarodtak.

Néhány farkas csoportba verődött össze az utasok mögött, egyik-másik letelepedett egy-egy kőhajításnyira, vagy örült irammal köröskörül rohant, mintha ily módon akarta volna magát felbátorítani a támadásra.

A legények lőni akartak, de Pongovszki úr nem engedte, attól tartván, hogy a lövések zajára rájuk ront az egész falka.

A lovak, ámbár megszokták a farkasokat, ágaskodni kezdtek és ficánkolni, nagyokat nyerítve, de csakhamar gonoszabb dolog történt, mely százszorosán fokozta a veszedelmet.

A «kafarek»-et vivő legény kis háttal lova hirtelen felágaskodott kétszer egymásután, majd oldalt ugrott.

A legény tisztában volt vele, hogyha lepottyán, hát abban a szempillantásban széttépik a farkasok; megkapaszkodott a nyeregkápában, de kieresztette kezéből a «kafarek»-et, mely belezuhant a hóba.

A szurkos fa nagyot lobbant, szikrázott, aztán kialudt, s már csak a hold fénye ömlött el a tisztáson.

A kocsis, a pomorzanyi vár tájékaról való rusznyák, imádkozni kezdett, a mazúr származású legények meg káromkodni.

A farkasokat felbátorította a sötétség; mind szemtelenebbül támadtak s mind többen hagyták ott a vaddisznócsordát. Egyesek egész közel férköztek már csattogatva fogaikat, fölborzolva szőrüket a hátukon. Szemük véresen és zöldes színben ragyogott.

Bizony rémes pillanat volt ez.

- Lőjjünk, uram? - kérdezte az egyik legény.

- Kiáltozással ijesszétek őket - parancsolta Pongovszki úr.

És felhangzott az átható «á hú! á hú!» A lovak bátorságot merítettek belőle, s a farkasok vagy tíz-húsz lépésnyire visszavonultak, mert az emberi hang hatással van rájuk.

De még különösebb dolog történt.

A legények kiáltozását egyszerre csak megismételte a hintó mögött az erdei visszhang, de jóval erősebben, jóval hatalmasabban, s emellett mintha vad kacagás is hangzott volna fel; és pillanat mulva lovas csapat feketélt a hintó két oldalán, s örült vágatással eliramodott a vaddisznó-csorda és az azt körülfogó farkasok irányában.

A vaddisznók és farkasok szempillantás alatt úgy szerteszóródtak a tisztáson, mintha vihar söpörte volna őket százfelé. Lövések dördültek, kiáltások hangzottak és ismét felharsant az a vad kacagás. Pongovszki úr legényei a lovasok után vetették magukat szintén, úgy, hogy a hintó mellett csak a kocsis maradt, meg a lovász, aki a nyergest ülte.

A hintóban akkora volt a csodálkozás, hogy jó ideig senki sem birt szóhoz jutni.

- Az Ige testté lőn! - kiáltott fel végre Vinnickiné. - Csak az ég küldhette ezt a segedelmet!

- Áldott legyen, akárki küldte - felelte Pongovszki úr. - Bizony már rosszul álltunk.

És Sieninyszki kisasszony, hogy szintén mondjon valamit, hozzátette:

- Isten küldte ezeket az ifjú lovagokat!

Miből vehette észre vajjon Sieninyszki kisasszony, hogy lovagok voltak s hozzá ifjú lovagok, bajos lett volna kisütöni, mert hiszen a lovasok szélvészféleg robogtak el a szánkó mellett. De senki sem kért tőle bővebb magyarázatot, mert a két öreg ugyancsak a hatása alatt volt annak, ami történt.

Az üldözés lármája még hallatszott egy ideig a tisztás felől, s a hintótól nem messze egy farkas kuporodott a havon, és oly rémítően vonított, hogy csak úgy borsózdott tőle az emberek háta. Alighanem a hátgerincét törte el a fokos.

A lovász leugrott, hogy agyonverje, mert a lovak annyira ágaskodtak, hogy a kocsirúd ropogott.

Némi idő mulva a lovas csapat ismét feltűnt a hóborította síkságon.

Csak homályos tömegnek látszottak a köd miatt, mely körülvette őket, mert, bár az éjszaka derült volt és tiszta, a meghajszolt lovakból úgy dült a pára, akár kéményből a füst.

A lovasok kacagva, dalolva közeledtek, és mikor már közel voltak, egyikük odaugratott a hintóhoz és csengő, vidám hangon kérdezte:

- Ki utazik?

- Pongovszki Belcsoncskáról. Kinek köszönhetem a segedelmet?

- Ciprianovics Jedlinkáról!

- Bukojemszkiék!
- Köszönöm kegyelmeteknek. Épp jókor vezérelte ide az Isten. Köszönöm!
- Köszönöm! - ismételte ifjú, női hang.
- Hála Istennek, hogy jókor! - felelte Ciprianovics, megemelve prémes süvegét.
- Hogy tudták meg öcsém-uraimék, hogy erre vagyunk?
- Nem mondta bizony nekünk senki, hanem, hogy a farkasok falkává verődtek össze, hát kinéztünk, hátha megmenthetünk valakit. Csak annál nagyobb az örömünk s csak annál nagyobb az érdemünk Isten előtt, hogy oly előkelő személyiségnek lehettünk a segedelmére - udvariaskodott Ciprianovics.

S az egyik Bukojemszki úr hozzátette:

- Nem számítva a bőröket.
- Igazán gavallér tett - felelte Gedeon úr - igazán szép dolog! Adja Isten, hogy mentől előbb meghálálhassam. Azt hiszem, a farkasoknak elment a kedvük az emberi hústól, most már baj nélkül érünk haza.
- Nem egészen bizonyos. Összecsődülnek azok, és megtámadhatják még egyszer.
- Nem hagyjuk magunkat! Egyebet nem igen tehetünk!
- De igen, még pedig azt, hogy elkísérjük kegyelmeteket egész haza. Útközben talán még megmenthetünk valakit.
- Nem mertem erre kérni öcsém-uraimékat, de ha lesznek oly szivesek, köszönettel veszem, mert a hölgyeim sem fognak annyira félni.
- Én nem félek amúgy sem, de azért hálás vagyok egész lelkemből! - szólalt meg Sieninyszki kisasszony.

Pongovszki úr kiadta a parancsot és elindultak. De alig haladtak egy kőhajításnyira, a megrepedt kocsirúd eltört s a hintó megállt.

Ismét sok időt vesztek.

Igaz, a legényeknél akadt kötél, s nyomban hozzá is láttak a törött kocsirúd összefoldozásához, de nem volt valószínű, hogy az ilyen futtában helyreállított holmi sokáig bírja.

Az ifjú Ciprianovics kissé elgondolkozott, majd megemelte a süvegét ismét és megszólalt:

- Jedlinkáig félakkora az út, mint Belcsoncskáig. Részesítse kegyelmed hajlékunkat a megtiszteltetésben, térjen be hozzánk éjtszakára. Nem lehessen tudni, mi minden történhetik az erdő sűrűjében, talán még kevesen is lennének a tömérdék bestiával szemben, mely az egész rengetegből az országútra gyűl minden biztonnyal. A hintót valahogy csak elvonszoljuk, s mentől kisebb az út, annál könnyebben megy. Igaz, a megtiszteltetés jóval meghaladja az érdemet, de túlságosan nem bízom el magam, lévén ez úgyszólván *dura necessitas*.

Pongovszki úr nem felelt mindjárt, mert szemrehányásfélét érzett ki e szavakból.

Visszagondolt arra, hogy az öreg Ciprianovicsot előzékenyen fogadta ugyan, de bizonyos leereszkedő büszkeséggel, amikor két év előtt meglátogatta Belcsoncskában, és látogatását egyáltalában nem viszonzta azon okból, mert «homo novus» volt, - mindössze másodiziglen nemes örmény családból származott, - akinek nagyatyja még selyem-holmival kereskedett Kamieniecben.

Ennek a selymesnek a fia, Jakab, már a nagy Chodkievics alatt szolgált a pattantyúsoknál, és Chocimnál oly jelentékeny szolgálatokat tett, hogy Lubomirszki Szaniszló pártfogása folytán megkapta a nemességet és a királyi Jedlinkát életfogytig való haszonélvezetre. Fia, Szerafin, Jedlinkát már zálogképpen bírta a kölcsön fejében, amit a Köztársaság kincstárának adott a svéd hadjárat után.

Ennek a Szerafinnak volt a fia az ifju, aki oly hathatósan megsegítette az utasokat.

Pongovszki úr annál inkább érzett ki szemrehányásfélét az ifju szavaiból, mert kissé keményen és szándékos nyomatékkal ejtette ki a szavakat: «tulságosan el nem bizom magam.»

De éppen ez a lovagias ötlet tetszett az öreg nemesnek, aztán meg bajos is volt visszautasítani megmentője meghívását, és az út Belconcskáig csakugyan nagy és nem minden veszedelem nélkül való lévén, hát nem habozott tovább.

- Ha öcsém-uram nem jön a segítségünkre, most a farkasok alighanem már a csontjainkon rágódnának - mondotta - hát legalább jó szándékkal hálálom meg a jóságot... Menjünk!

Ciprianovics intézkedett, hogy a hintót megigazítsák.

A kocsirúd akként törött el, mintha szekercével vágták volt kétfelé, ezért a kötél egyik végét odakötötték a szánkótalpához, a másikat a lószerszámhoz - és megindultak jókedvűen, vidáman, a lovasok kurjantásai és Bukojemszki urék nótái mellett.

Nem volt tulságosan messze Jedlinkáig, mely inkább erdei telepítvény volt, mintsem falu. Csakhamar az utasok szeme elé tárult a tágas, néhány száz láncnyi kiterjedésű tisztás, vagyis inkább tágas, négy felől erdőtől övezett mező hetven-nyolcvan épülettel, melyeknek hóborította födelei ragyogtak és szikráztak a holdfényben.

Kissé odébb a parasztkunyhók mögött voltak a gazdasági épületek, amelyek kör alakban vették körül az udvart, s ennek mélyén volt az udvarház. Szörnyen alakatlan, otromba épület volt ez, Ciprianovicsék majorsági épületből alakították át, amely egykoron a király erdszeinek lakóhelyéül szolgált; tágasnak elég tágas volt, olyan kicsi telepítvényhez képest tán tulságosan tágas is.

Ablakaiból élénk világosság szűrődött, mely rózsás fénybe borította a ház körül levő bokrokat meg a kútgémet, mely a bejárattól jobbra meredezett az ég felé.

Látni való volt, hogy az öreg Ciprianovics várta a fiát, sőt talán vendégeket is, kiket a fia hozhatott magával az országútról, mert alig hogy a hintó a kapuhoz ért, megjelent az ámbituson néhány legény fáklyával, s utánuk mindjárt a házigazda is görény-prémes kabátban, menyétbőrsüveggel a fején, melyet a hintó láttára nyomban lekapott.

- Micsoda kedves vendégeket küldött nekünk az Isten a mi erdei magányunkba? - kérdezte lehaladva a lépcsőn.

Az ifjú Ciprianovics kezet csókolt édes atyjának és megmondta, kit hozott magával. És Pongovszki úr kiszállván a hintóból, így szólt:

- Már régen akartam megcselekedni, amire ma a szükség kényszerített, így hát csak annál inkább áldom a sorsot, hogy akaratommal ily *exquisita* megegyezik.

- Sok mindenféle véletlen esik meg az emberrel, de mondhatom, boldognak érzem magam e véletlen miatt, és örömmel kérem, tessék beljebb kerülni.

Ezt mondván, Szerafin úr ismét meghajtotta magát, és karját nyújtotta Vinnickinének. Betértek a házba.

Ahogy beléptek, az a jól eső érzés fogta el a vendégeket, mely mindig urrá lesz az utason, aki a sötétségből és hidegből meleg és világos szobába jut. Mind a tornácon, mind a többi szobában hatalmas kandallókban tűz lobogott, s ezenkívül a cselédség még gyertyákat is gyújtott imitt-amott.

Pongovszki úr bizonyos csodálkozással tekintett körül, mert a szokásos nemesi udvarházak messze elmaradtak ama jólét mögött, mely Ciprianovicsék hajlékában uralkodott.

A tűz és a gyertyák fényénél olyan butorokat lehetett látni az összes szobákban, aminőket bizony akárhány várkastélyban sem találni. Szekrények, művészi faragású olasz székek, órák, velencei tükrök, sárgaréz gyertyatartók, türkiszekkel kirakott keleti fegyverek, melyek himzett fali szőnyegekre voltak felaggatva. A padlókat puha krími szőnyegek borították, s két fal hosszában két festmény függött, amelyek bármely mágnás otthonának is díszére váltak volna.

- A kalmárkodásból szerezték - gondolta bosszankodva Pongovszki úr - és most fölülkerekednek a nemességen, és kérkednek a vagyonnal, amit nem karddal szereztek.

De Ciprianovicsék előzékenysége és őszinte vendéglátó szivessége lefegyverezte az öreg nemest, és midőn nemsokára pohár- meg tányér-csörömpölés hallatszott a szomszédos ebédlő felől, teljesen megbékült.

Egyelőre forralt bort szolgáltak föl, hogy a megdermedt vendégek egy-kettőre fölmelegedjenek. Majd szóba került a veszedelem, amelyen szerencsésen túlestek, és Pongovszki úr igen dicsérte az ifjú Ciprianovicsot, aki a helyett, hogy a barátságos meleg szobában csücsülne, a megszorult utasok védelmére siet, nem törődve a szörnyű hideggel, fáradtsággal, veszedelemmel.

- Valóban - mondotta - így cselekedtek azok az egykori dicső lovagok, akik a világot járva megszabadították az embereket a sárkányoktól, az ordasoktól és más mindenféle bestiáktól.

- És ha egyiknek-másiknak sikerült megszabadítani valamely csudásan szép királykisasszonyt - felelte az ifjú Ciprianovics - nem lehetett boldogabb, mint mi most.

- Igaz! Úgy van! Szebbet egyik sem szabadíthatott meg! Istenemre! Igazat beszél! - kiáltotta hévvel a négy Bukojemszki-testvér.

És Sieninyszki kisasszony kedvesen mosolygott, úgy, hogy orcáján két bájos gödröcske jelent meg, és lesütötte a szemét.

De Pongovszki úr úgy találta, hogy ez a bók kissé túlságosan bizalmas, mert Sieninyszki kisasszony, ámbár vagyontalan árva is, mégis csak főrangú család sarjadéka volt. Másfelé terelte hát a beszélgetést.

- És régóta járnak így az országutat öcsém-uraimék? - kérdezte.

- Amióta akkora a hó, és járjuk, amíg csak a hideg nem enged - felelte az ifjú Ciprianovics Szaniszló.

- És sok farkast ejtettek el?

- Futja farkasbőrbundára mindnyájunknak.

Bukojemszki urék oly hangos kacagásban törtek ki, mintha négy ló nyerített volna és midőn kissé lecsöndesedtek, a legidősebb, János, így szólt:

- Ő felsége a királynak öröme telik erdészeiben.

- Úgy van - felelte Pongovszki úr. - Hallottam, hogy öcsém-uraimék az itteni királyi erdőség főerdészei. De ugyebár, a Bukojemszkiak Ukrainába valók?

- Igen, mink is azoktól származunk.
- Szép... szép... Jó család a Jelo-Bukojemszki... Rokonságban van előkelő családokkal is...
- És Szent Péterrel is! - vágott szavába Bukojemszki Lukács.
- Micsoda? - kérdezte Pongovszki úr.

És szigorú, gyanakvó tekintettel nézett a Bukojemszki-testvérekre, mintha attól tartana, hogy vele csúfot üzni merészkednek. De ezek derült arccal és mélységes meggyőződéssel bólogatták fejüket, ily módon erősítvén fivérük kijelentését. Pongovszki úr szörnyen elcsodálkozott és kérdezte:

- Szent Péter rokonai? És *quo modo*?
- A Pzsegonovszkiak révén!
- Szép. És a Pzsegonovszkiak?
- Az Usviatok révén!
- És az Usviatok megint más valaki révén - felelte már mosolyogva az öreg nemes - és így tovább egész Krisztus Urunk születéséig... Igen!... Nem árt, ha az embernek rokona van a földi szenátusban, hát még a mennyekben... Annál biztosabb a promóció... De mi úton-módon jutottak Ukrainából ide a mi kozieniecki renetegünkig, mert úgy hallottam, már néhány éve, hogy itt vannak?
- Három éve. Ukrainai jószágainkat rég elpusztították a lázongások, aztán a határ is megváltozott ottan. Nem akartuk szolgálni a pogányt, hát eleinte hadi szolgálatot vállaltunk, aztán bérletekre adtuk a fejünket, míg végre rokonunk, Matcsinyszki úr, megtett minket ide főerdészeknek.
- Igen - szólalt meg az öreg Ciprianovics. - Szinte különösnek tetszik, hogy így össze-találkoztunk ebben a renetegben, mert egyikünk sem ide való és csak a változó emberi sors hozott ide bennünket. Úgy tudom (itt Pongovszkihoz fordult), kegyelmednek szintén Oroszországban van az ősi birtoka, a pomorzanyi vár táján.

Pongovszki úr összerezzen, mintha fájó sebéhez ért volna valaki.

- Volt és van is ott jószágom - felelte - de gyűlölöm azt a vidéket, mert csak szerencsétlenség ért ottan.
- Isten akarata - jegyezte meg Ciprianovics.
- Bizonyára, és hiábavaló protestálni ellene, de vele élni is nehéz...
- Kegyelmed, úgy tudom, hosszabb ideig vitézkedett.
- Amíg a karomat el nem vesztettem. Bosszút álltam a haza és a magam sérelmeiért. És ha az Úr Jézus minden pogány fejért csak egy bűnomet is megbocsátja, remélhetem, hogy nem jutok a pokolba.
- Persze, persze! A szolgálat érdem s a fájdalom is érdem. Legjobb, ha az ember túlteszi magát a szomorú gondolatokon.
- Magam is szívesen megcselekedném, csakhogy ők nem hagynak nyugton. De elég legyen ebből! Hogy nyomorék lettem s egyszersmind gyámjává ennek a kisasszonynak, békéesebb tájra költöztem, ahová nem hat el a tatár hordák csataordítása, s hátralevő napjaimat itt töltöm Belconcskában.

- Magam is csak úgy vagyok - felelte az öreg Ciprianovics. - Most ugyan békesség van arrafelé, de a fiatalság kalandok reményében mégis oda kívánczik arra a rettentő vidékre, ahol nincs ember, aki ne siratna valakit.

Pongovszki úr homlokára tette a kezét és úgy tartotta egy ideig, aztán bánatos hangon mondta:

- Igazában véve azon a vidéken csak a paraszt vagy a mágnás maradhat meg. A paraszt azért, mert ha a pogányok betörnek, hát az erdőkbe húzódik és akár a vad állat, úgy él ott hónapokon keresztül; a mágnás meg azért, mert van erős vára és tulajdon hadi népe, mely védelmezi... De mindig ez sem használ!... Ott voltak a Zsulkievszkiek és elpusztultak, ott voltak a Danilovicsok és elpusztultak. A Szobieszkiek közül ott veszett a most uralkodó János király fivére... És hány más!... Visniovieckit karóba húzták Sztambulban, Koreckit vasdoronggal verték agyon. Elpusztultak a Kalinovszkiak, vérüket ontották ki a Herburtok és a Jazlowieckiek. Az idők folyamán elesett néhány Sieninyszki is, akik valamikor csaknem az egész tartományt birták... Micsoda temető! Reggelig sem végezném, ha valamennyit fel akarnám sorolni... És ha nemcsak a mágnásokat, hanem a nemeseket is számba akarnám venni, egy hónap sem lenne elegendő.

- Igaz, úgy van! De szinte különös az is, hogy az Úristen annyira elszaporította ezt a tatár és török söpredéket. Mert hiszen annyit vertek ott agyon, hogy tavasszal, ha a paraszt szánt, lépten-nyomon pogány csontok csikorognak az eke alatt... Édes Istenem! Mennyit pusztított el csak a mi mostani urunk!... Jókora folyó telnek a vérükből és ők csak vannak és vannak!

Ez valóban úgy volt.

A Köztársaság, melyben rendetlenség, önkény dühöngött, nem birt hatalmas sereget talpra állítani, hogy egyetlen háborúban végezzen a török-tatár előnyomulással egyszersmindkorra.

Elvégre egész Európa sem birt talpra állítani ekkora hadsereget.

De mindamellettt kemény nép lakta ezt a Köztársaságot és bizony jószántából a legkevésbé sem hajtotta fejét a keleti betörők szabályai alá. Ellenkezőleg, mind újabb és újabb lengyel telepések vonultak Podolinba, Ukrainába, Vörös-Oroszországba, e rettentő, sírokkal teli, vértáttarta tartományokba s nem annyira a termékeny talaj volt az, amely vonzotta őket, hanem éppen az állandó háborúság, a harc, a kalandok után való vágy.

«A lengyelek Oroszországba mennek - írta az egykori krónikás (Kromer) - hogy a tatárokkal harcolhassanak.»

Oda vándoroltak a parasztok Mazoviából, oda vándorolt a vitéz nemesség, mely szégyennek tartotta «ágyban, párnák közt halni meg». És e vörös földeken hatalmas mágnások nőttek fel, akik nem érték be azzal, hogy otthonukat őrizzék, hanem vajmi gyakran elkalandoztak messze-messze Krimiába vagy a Havasalföldre, szórakozást, hatalmat, diadalokat, vagy dicső halált keresve.

Sőt azt is beszéltek, hogy a lengyelek nem is akarnak egyetlen nagy hadjáratot, hogy állandóan részük lehessen a háborúságban. Ez ugyan nem volt igaz, mindamellettt kedves volt a büszke nemzedéknek az állandó fürgeteg, s a betörők vajmi gyakran életükkel fizették meg vakmerőségüket.

Sem a dobrudzsai, sem a bialogrodi föld, sem a Krím áthatolhatatlan sűrűségű vadonjai nem birták táplálni vad lakóit, az éhség kergette őket a termékeny szomszédba, ahol gazdag zsákmány várta őket, de vajmi gyakran a halál is.

A felgyújtott udvarházak és falvak fel-felcsapó lángjai oly mézárításokat világítottak meg, amelyek példa nélkül állnak a történelemben. Egyes csapatok tízszeresen nagyobb tatár-

hordákat szórtak szét a szó szoros értelmében s csak mesébe illő fürgeségük mentette meg őket a lemészárlástól; de amely tatár csapatot a Köztársaság sorhada utólért, abból hirmondó sem maradt.

Voltak hadjáratok, kivált a kisebbek, melyekből egyetlen tatár sem jutott vissza Krimbe. Rettegett név volt a tatár és török előtt Pretvic és Chmielicki. A kisebb vitézek közül vérrel írták nevüket az emlékezetükbe Volodijovszki, Pelka, az idősebb Ruscic, akik már évek óta pihentek sírjaikban békésen és dicsőségesen. De még a nagyok közül sem csapolt le annyi vért az Izlam követőiből, mint az akkori király, Szobieszki III. János.

Podhajec, Kulusz, Chocim és Lvóv mellett a nagykiterjedésű mezők úgy fehérlettek a temetetlen pogányok csontjaitól, mintha hó borította volna.

Végre is rettegés fogta el a hordákat mind.

Föllélekzett ekkor a határvidék és midőn a telhetetlen török hatalom is könnyebb hódítások után nézett, föllélekzett az egész megrendült Köztársaság.

Csak a fájdalmas emlékek maradtak meg.

Messze Ciprianovicsék mostani lakóhelyétől, a pomorzanyi várkastély szomszédságában egy dombon magas kereszt állott két kelevézzel, amit Pongovszki úr állíttatott fölégetett udvarháza helyén húsz és egynéhány év előtt. Valahányszor e keresztre gondolt és mindazokra a drága lényekre, kiket azon a helyen elveszített, vén szive még most is vonaglott a fájdalomtól.

Hanem hát kemény ember volt ő mind maga, mind mások irányában és szégyelte volna, hogy mások előtt köny szökjék a szemébe; az olcsó részvétet sem bírta el, ezért hát nem akart többet beszélni a saját szerencsétlenségéről, bajairól s a házigazdához fordult a kérdéssel, hogyan éli világát az erdei jószágon.

És a házigazda ekként felelt:

- Csönd van itt, nagy csönd! Ha az erdő nem zúg, s a farkasok nem üvöltenek, szinte még a hó esését is hallja az ember. Békesség van, a kandallóban pattog a tűz, estére akad kancsó forralt bor, vénségére mi más kell az embernek?

- Bizonyára. De hát a fia?

- A madárfiók előbb-utóbb kirepül a fészekből. S aztán a fák itt azt susogják, hogy nagy háború készül a pogányokkal.

- Erre a háborúra még az ősz sólymok is kirepülnek. Magam is kirepülnék a többivel együtt, ha nem volna ez itt, ni!...

És Pongovszki úr megrázta kabátja üres ujját, amely karjának csak kis csonkját takarta.

Ciprianovics bort töltött.

- A keresztény fegyverek győzelmére!

- Adja Isten! Fenékig.

Ez alatt az ifjú Ciprianovics a párolgó kancsóból töltött Vinnickinének, Sieninyszki kisasszonynak meg a négy Bukojemzski fivérnek. A hölgyek csak éppen hogy az ajkukkal érintették a poharat, Bukojemzski urék azonban nem igen kérték magukat, aminek következtében mind rózsásabb színben látták a világot s mind bájosabbnak Sieninyszki kisasszonyt. És nem találván megfelelő szavakat elragadtatásuk kifejezésére, csak bámulták őt, meg-megbökösve egymást.

Végre megszólalt János, a legidősebb:

- Nincs mit csudálkozni a farkasokon, hogy meg akarták kóstolni a kisasszony husát és csontját, mert még a vad bestia is tudja, mi az igazi csemege!...

És a többi három: Máté, Márk és Lukács a combját csapkodta a tenyerével.

- Eltalálta! Bizony eltalálta!

- Csemege! Már az igaz!

- Marcipán!

Ahogy ezt Sieninyszki kisasszony meghallotta, kérően összetette a kezét és félelmet tettetve fordult az ifjú Ciprianovicshoz:

- Mentsen meg, kérem, mert úgy látom, az urak csak azért mentettek meg a farkasoktól, hogy ők maguk - megehessenek.

- Kisasszony - felelte vidáman Ciprianovics - Bukojemszki János úr azt mondta: nincs mit csudálkozni a farkasokon, én meg azt mondom: nincs mit csudálkozni Bukojemszki urékon!

- Akkor nem marad más hátra, mint hogy Istenhez fohászkodjam: «Aki Istenben bizik...»

- Csak ne űzz tréfát szent dolgokból! - vágott szavába Vinnickiné asszonyság.

- No, ezek az urak megeszik a nénikét is velem együtt. Nemde?

Ez a kérdés egy ideig felelet nélkül maradt. De azért könnyű volt leolvasni Bukojemszki urék ábrázatáról, hogy ehhez jóval kisebb a kedvük. Végre megszólalt Lukács, aki élesebb eszű volt a fivéréinél:

- Feleljen János, ő a legidősebb - mondotta.

János kissé megzavarodott.

- Mit lehessen tudni, mit hoz a holnap! - mondta.

- Bölcs megjegyzés - vetette oda Ciprianovics - de mire vonatkoztatod?

- Miért?

- Semmi miért, csak kérdem, mi okból említéd a holnapot?

- Hát nem tudod, hogy a szenvedély rosszabb a farkasnál, mert a farkast agyonbunkózza az ember, a szenvedélyt azonban nem.

- Tudom, csakhogy ez megint más valami.

- Nem tesz semmit, csak találó legyen.

- Ha úgy áll a dolog, hát csak adja Isten, hogy találó legyen!

Sieninyszki kisasszony lopva nevetett, utána nevetett Ciprianovics is s végtére Bukojemszki urék is nevettek. De a további beszélgetésnek végét szakította a cseléd, aki az estebédhez kérte őket.

Az idősebb Ciprianovics úr karját nyújtotta Vinnickiné asszonyságnak, utánuk lépkedett Pongovszki úr, Sieninyszki kisasszonyt meg az ifjú Ciprianovics vezette.

- Bajos Bukojemszki úrral disputálni - mondta a felvidult kisasszony.

- Hát bizony az ő igazságai olyanok, mint a csökönyös lovak, mindegyik másfelé húz; de mindamelletts mondott ő két olyan igazságot, amiknek bajos volna ellentmondani.

- Melyek azok?

- Az egyik az, hogy senki sem tudhatja, mit hoz a holnap, mint a hogy példának okáért, én sem tudtam tegnap, hogy ma meglátom a kisasszonyt.

- És a másik?

- Hogy könnyebb agyonbunkózni a farkast, mint a szenvedélyt...

Az ifjú Ciprianovics úr felsóhajtott és Sieninyszki kisasszony lebocsátotta árnyékos pilláit a szemére és nem felelt.

Aztán, mikor már az asztalhoz ültek, mondta:

- Az urak nézzenek be mentül előbb Belsoncskába, hogy a bácsinak módja legyen meghálálni a segítséget és a vendéglátást.

Pongovszki komor hangulata földerült az estebéd alatt és midőn a házigazda szép szavakkal fölköszöntötte először a hölgyeket, majd az előkelő vendéget, az öreg nemes igen előzékenyen felelt, köszönetet mondott a súlyos helyzetből való megszabadításért és biztosította őket örök hálájáról.

Aztán elbeszélgettek *de publicis*, a királyról, győzelmeiről, a Szent György havában összeülő országgyűlésről, meg a háborúról, mely a német-római császárt fenyegette a török szultán részéről s melyhez már önkénteseket toborzott Lengyelhonban Lubomirszki Jeromos maltai lovag.

Bukojemzski úr nem csekély érdeklődéssel hallgatták a beszélgetést, kivált, hogy mily szívesen fogadnak a németek minden lengyelt, mert a törökök nem sokra tartották a német lovasságot, míg a lengyel méltó rémülettel töltötte el őket.

Pongovszki úr kissé gáncsolta Lubomirszki lovag büszkeségét, aki azt mondogatta a német grófok felől: «tíz olyat belegyömösölök a félkeztyümbe», de elismeréssel nyilatkozott lovagi érényeiről, rettenthetetlen bátorságáról, hadviselésbeli nagy jártasságáról.

Bukojemzski Lukács ezek hallatára a saját, valamint fivérei nevében kijelentette, hogy csak tavaszodjék ki, mennek a lovag úrhoz, mert itt nem bírják tovább; addig is azonban, míg a nagy hideg tart, még pusztítani fogják a farkasokat, hogy Sieninyszki kisasszonyért méltó bosszút álljanak. Mert, bár János bátyja azt mondotta is, hogy nincs mit csodálkozni a farkasokon, mégis, ha elgondolja, hogy ilyen ártatlan galambocská áldozatul eshetett volna falánkságuknak, szíve a dühtől csak úgy dobálódzik s egyszersmind alig bírja visszafojtani a könnyeit.

- Kár - mondotta - hogy a farkasbőr olyan olcsó és hogy a zsidó alig ad három tallért darabjáért, de alig bírja visszafojtani a könnyeit, sőt jobb is, ha szabad folyást enged nekik, mert aki nem sajnálja az üldözött ártatlanságot és érényt, az barbár, az méltatlan a lovagi és nemesi névre.

Ezeket mondván - csakugyan szabad folyást engedett a könnyeinek és példáját követték mindjárt a fivérei is; ámbár a farkasok a legrosszabb esetben Sieninyszki kisasszony életét fenyegethették, nem pedig az érényét, mégis fivérük kijelentése annyira meghatotta őket, hogy szívük olyan puha lett, akár az irós vaj.

Azt is tervezték, hogy az estebéd végeztével elsütögetik pisztolyaikat a kisasszony tiszteletére, de a házigazda ellenezte; azt mondotta, hogy a házban van a beteg erdőkerülő, egy nagyérdemű férfiú, akinek nyugalomra van szüksége.

Pongovszki úr azt hitte, hogy talán valami elszegényedett rokonról van szó, vagy a legrosszabb esetben holmi bocskoros nemesről, és udvariasságból kérdezősködni kezdett felőle. De amint megtudta, hogy közönséges jobbágy, a vállát vonogatta és kelletlenül, csudálkozva tekintett az öreg Ciprianovicsra.

- Á, igaz - mondotta - megfeledkeztem arról, amit kegyelmed emberséges, jó szivéről mondanak az emberek.

- Adja Isten - felelte Szerafin úr - hogy csak rosszabbat ne mondjanak. Sokat köszönhetek ennek az embernek, és ez megeshetik mással is, mert kitűnően ért a füvekhez és szert tud mindenféle nyavalyára.

- Mégis csak különös, hogy mást meg tud gyógyítani, magamagát meg nem. Küldje el kegyelmed alkalomadtán rokonomhoz, Vinnickiné asszonysághoz, aki mindenféle extraktumokat csinál a füvekből és gyötri velük az embereket; de addig is legyen szabad a nyugalomra gondolnunk, mert engem szörnyű módon elfárasztott az út s a bor is kissé a fejembe szállt, akárcsak Bukojemszki uréknak.

Bukojemszki urékkal csakugyan forgott a világ, a tekintetük fátyolos volt és bánatos, és midőn az ifjú Ciprianovics elvezette őket a melléképületbe, a hová éjtszakára elszállásolták őket, szörnyen bizonytalan léptekkel követték a csikorgó havon és csodálkoztak, hogy a hold a csűr fedelén csücsül és mosolyog rájuk, ahelyett, hogy fönn az égen világítana.

Sieninyszki kisasszony annyira belevette magát a sziveikbe, hogy még beszélgetni akartak róla.

Az ifjú Ciprianovics szintén nem akart még lefeküdni, hozatott hát egy butykos méhsert, aztán a nagy tűzhely mellé telepedtek és a szurkos fenyőfa lobogó lángja mellett iddögáltak szó nélkül, hallgatva a szobában hegedülő tücskök ciripelését.

Végre a legidősebb, János, nagyot fújt a tűzre, hogy a láng szinte félreccapódott, és megszólalt.

- Ó édes Jézusom! Ó testvérek, sirassatok, mert fájdalmas helyzetbe jutottam!

- Micsoda helyzetbe? Beszélj, ne takargasd!

- Hát szeretek, de úgy, hogy szinte elájulok.

- És azt hiszed, én tán nem szeretek? - méltatlankodott Lukács.

- Hát én? - üvöltötte Máté.

- És én? - fejezte be Márk.

János felelni akart, de nem bírta mindjárt szóhoz jutni, mert csuklás fogta el. Csak nagy csodálkozva meresztette szemét a fivéreire és úgy bámult rájuk, mintha életében most látná őket először.

De egyszerre csak a harag pírja gyúlt fel az arcán.

- Hogyan - kiáltotta - ti kölykök akartok az utamba állni és megfosztani a boldogságomtól?

- Ohó! - felelte Lukács. - Hát ez már micsoda beszéd? Sieninyszki kisasszony tán holmi majorátus, hogy csak az első szülötté lehessen? Egy apától és egy anyától lettünk, s ezért, ha kölyköknek csufolsz, megbántod a sírban nyugvó szülőinket. Szeretni mindenkinek szabad.

- Szabadni szabad, de vigyázzatok, nekem engedelmességgel tartoztok!

- Talán bizony egész életünkön át hallgassunk ilyen lófejű szavára? Mi?

- Ne káromold az Istent kutya módjára!

- Káromlod te, de nem én! Jakab fiatalabb volt Ézsaunál, József meg a legfiatalabb testvérei közül, így hát te ugatsz a Szentírás meg a hit ellen.

Jánost annyira sarokba szorították ezek az argumentumok, hogy nem tudott hamarjában felelni és midőn Máté még Kaint is felemlítette, egészen elvesztette a fejét.

Mindinkább urrá lett rajta a harag, úgy, hogy végtére már a kardja után kapkodott, amely azonban szerencsére már nem lógott az oldalán.

És ki tudja, mivé fajul a dolog, ha Márk, aki egy idő óta ujját a homlokára szorította, mint akinek jó ötlete támad, hirtelen föl nem kiált:

- Én vagyok a legifjabb, én vagyok József, tehát enyém Sieninyszki kisasszony!

A többi menten ellene fordult dúlt ábrázattal, szikrázó szemmel.

- Micsoda? A tied? Te kacsatojás, te szalmacsutak, te nyavalyás, te korhely!

- Tartsátok a pofátokat, ha egyszer így szól az Irás!

- Micsoda Irás, te részeg?!

- Mindegy, de úgy szól! Ti vagytok berugva, nem én!

Most aztán közbelépett Ciprianovics Szaniszló.

- Nem szégyelitek magatokat így hajba kapni?! - mondotta. - Hisz nemes emberek vagytok és testvérek! Így gyakoroljátok a testvéri szeretetet? És miért e pörpatvar? Tán gomba Sieninyszki kisasszony, akit az dug a tarisznyájába, aki elsőnek bukkan rá az erdőben? Még a pelikánoknál sem járja ez, pedig hát azok sem nem nemes emberek, de még csak emberek sem, és mégis rokon szeretetből egyik a másiknak mindenkor félreáll az útjából, és ha halat nem fognak, hát a vérükkel táplálják egymást kölcsönösen! Emlékezzetek vissza megboldogult szüleitekre, ugyancsak keserves könnyeket hullajthatnak, látván a fiaik egyenletlenségét, akiknek bizonyára mást kívántak szülei áldásképpen. Már a mennyei kenyér sem eshetik jól nekik és nem mernek föltekinteni a négy evangelistára, akiknek neveit nektek adták a szent keresztségben.

Ekként szólott Ciprianovics Szaniszló, ámbár eleinte ugyancsak nevetgetnékje volt, de lassan-lassan, amint beszélt, áthatotta a tulajdon szava, mert a társaság kedvéért ő is kicsit felöntött volt a garatra. Bukojemzski úrékat szörnyen megindította az órációja, és mind a négyen könnyekre fakadtak.

- Ó, az Isten szerelméért üssetek le, csak ne nevezzetek Kainnak! - kiáltott fel János.

És erre Máté a nyakába borult, mert ő említette volt fel Kaint.

- Testvér, hóhétkézre velem ezért!

- Bocsáss meg, mert meghasad a szívem! - kiáltotta Lukács.

- Kutya módjára ugattam a parancsolat ellen! - tette hozzá Márk.

És ölelgették, szorongatták egymást. De János egyszerre csak kiszabadítja magát az ölelő karokból, leül a lócára, szétnyitja köntösét, ingét és odatartva csupasz mellét, megtörten mondta:

- Netek! Úgy, mint a pelikán!... Netek!

A többi csak annál inkább zokogott.

- Pelikán, igazi pelikán!... Istenemre mondom, pelikán!...

- Legyen a tietek Sieninyszki kisasszony!

- A tied! Csak vedd el!
- Legyen a fiatalabbaké...
- Szó sincs róla!
- Vigye el a kánya!
- Hát csak vigye!
- Nem kell!

Egyszerre csak Lukács akkorát csapott a combjára, hogy csak úgy csattant.

- Tudom már! - ordította.
- Mit tudsz? Beszélj hát, ne takargasd!
- Legyen Ciprianovicsé!

Ahogy ezt meghallották, felugráltak a lócáról, annyira a szívük szerint való volt fivérük ötlete. Körülfogták Ciprianovicsot.

- Vedd el Szaniszló.
- Így a legjobban megbékítség minket!
- Ha szeretsz minket, hát tedd meg!
- A mi kedvünkért!

- Áldjon meg az Isten! - kiáltotta János és égnek emelte a tekintetét s áldóan terjesztette a kezét Szaniszló fölé.

Ciprianovics elvörösödött és csudálkozva nézett rájuk.

- Mi jut eszetekbe, az Isten szerelméért!... - mondotta.

De a szíve megremegett a pusztá gondolatára, mert két év óta az apja oldalán volt a sűrű erdő közepette, hol embert is alig látott és régen találkozott ily csudásan szép leánnyal.

Hozzá foghatókat látott régen Bzsezsánban, ahol néhány évet töltött, hogy pallérozódjék és megismerkedjék a közdolgokkal. De akkor még igen kis legényke volt - s az idő rég homályba borította azokat az emlékeket.

És most, hogy a rengeteg közepette ismét megpillantott ilyen bájos virágot, az emberek nyomban a fülébe kiáltják: vedd el!...

Nem csuda, hogy szörnyű mód megzavarodott és még egyszer mondta:

- Hogy jut ilyesmi az eszetekbe, az Isten szerelméért!

De azok nem láttak semmiféle akadályt, mint már a kaptos emberek többnyire.

- Nézd Sztasko - így beszélt a lelkére Lukács - vedd el te s akkor egyikünk sem fog irigykedni a másokra. Mi úgyis elmegyünk a háborúba, mert már jól laktunk az erdő strázsálásával. Harminc tallér az egész esztendőre! Arra sem futja, hogy az ember néha napján egy kortyot igyék, hát még ruhára, miegyébre?! Paripáinkat eladogattuk, szerszámjainkat szintén és most a te lovaiddon kergetjük a farkasokat... Hej, nehéz sora van az árváknak! Jobb, ha elvérzünk a háborúban, te meg vedd el, ha csak egy picurkát szeretsz bennünket, hát vedd el!

- Vedd el, vedd el! - kiáltotta János. - Mi meg elmegyünk az ausztriákusokhoz, Lubomirszki lovaghoz, pusztítani a pogányt.
- Vedd el, vedd el, egy-kettőre...

- Mindjárt holnap menjete az Isten házába!...

De Ciprianovics már erőt vett csudálkozásán és kijózanodott úgy, mintha egy korty italt sem nyelt volna le.

- Emberek, gondoljátok meg, hogy mit beszéltek! Vajjon csak a ti, vagy az én akaratomtól függ ez? Mit mond ő maga és mit Pongovszki úr, aki büszke, kemény ember? Ha tán még idővel jó szívvel is lenne irántam a kisasszony, Pongovszki úr lehet, hogy inkább azt kívánná, maradjon aggszűznek, semhogy olyan szegény legény kösse be a fejét, mint én vagyok, vagy közületek akármelyik.

- Ohó! - kiáltotta János. - Hát kicsoda az a Pongovszki úr?! Talán bizony a krakói várkapitány ő, vagy a király főkapitánya?! Ha nekünk jó, hát ne fintorgassa az orrát ő sem! Talán bizony keveselné a Bukojemszkiakat, ha lánynézőbe térnének be hozzá? Hát a hit? Vén csont már ő kelme, nem sok van már hátra neki, jó lesz, ha ügyel, nehogy Szent Péter odacsipje a körmét a mennyország kapujába! Végy minket oltalmazdá Szent Péter és mondd neki: nem becsülte meg a véretem a földi életben, hát kívül tágasabb! Ezt mondd neki, ha bekopogtat a halála után! - De amíg élünk, sem hagyjuk magunkat lekisebbíteni. Hogyan? Azért, mert jószágaink nincsenek, lesajnálnak és úgy bánjanak velünk, mint holmi paraszttal?... Ez a köszönet a hazának tett szolgálatainkért, kiontott vérünkért, sebeinkért? Ó testvéreim, ó szegény árvák! Sok méltatlanság ért már az életben, de így még senki sem bántott meg!

- Úgy van! Igaz! - kiáltotta fájdalmasan Lukács, Márk és Máté.

És könnyeik ismét végig peregtek orcáikon, de ahogy kisírták magukat, ismét berzenkedni kezdtek, mert úgy rémlett nekik, hogy ekkora sérelmet emberfia szó nélkül nem hagyhat.

Márk, a fivérek közül a legindulatosabb, elsőnek eszmélt erre.

- Párviadalra bajos szólítani - mondta - mert vén és félkezű, de ha valamiképpen kimutatja, hogy lebecsül, bosszút kell állnunk. Mit tegyünk? - Gondolkozzatok!...

- A lábam lefagyott - mondta Lukács - és most fene módon sajog. Ha ez nem volna, nyomban kisütnék valamit.

- Nekem meg a fejem sajog, nem a lábam.

- Üres fejből úgy sem sül ki semmi.

- Bagoly mondja a verébnek, hogy nagyfejű! - jelentette ki János.

- Már megint kezditek a veszekedést, ahelyett, hogy a feleleten gondolkoznátok! - kiáltotta haragosan Márk.

Ekkor beleszólt Ciprianovics.

- Felelet? - kérdezte. - Kinek akartok felelni?

- Pongovszkinak.

- És mire?

- Mire?... Az ám: mire?

És csodálkozva bámészkodtak egymásra, majd Márkhoz fordultak:

- Mit akarsz tőlünk?

- Hát ti mit akartok?

- Hagyjuk holnapra a dolgot - kiáltott fel Ciprianovics. - A tűz kialvófélben van, éjfél rég elmúlt már. Az ágy meg van vetve s a pihenés ránk fér, mert ma eleget dolgoztunk.

A tűz csakugyan utolsót lobbant és sötétség borította a szobát; ilyenformán nem maradt más hátra, mint megfogadni a házigazda tanácsát.

Egy ideig még folyt a diskurzus, de mind lanyhább és lanyhább lett, nemsokára felhangzott az estéli imádság hol hangosabb, hol halkabb mormogása, amelyet mély sóhajok szakítottak félbe.

A parázs a hamu alá bujt a tűzhelyen s egyszer-kétszer még szisszent valami a kialvó tűzben; majd megszólaltak a tücskök bánatos ciripeléssel, mintha fájlalnák, hogy elmúlt a világosság.

A csizmák nagy koppanással estek a padlóra, aztán csönd következett, melyet csakhamar a négy fivér rettentő hortyogása váltott fel.

Az ifjú Ciprianovics nem birt aludni, mert gondolatai úgy keringtek Sieninyszki kisasszony körül, mint a fűrge méhecskék a virág körül.

Lehet is aludni, ha ilyen raj kóvályog az ember fejében!

Behunyta ugyan a szemét és próbált aludni, de biz ez hiábavaló erőlködés volt.

- Megyek, megnézem, világosság van-e még nála? - mondta magában.

És kiment.

Sieninyszki kisasszony ablaka már nem volt világos, csak a holdfény reszketett az egyenetlen ablaküvegen, akár a folyó vizen.

A világ csöndes volt s oly mélységes álomba merült, hogy szinte úgy tetszett, a hó is elszundított a hold elömlő zöldes fényében.

- Vajjon sejtet-e, hogy nekem szántak téged? - suttogta az ifjú Ciprianovics, nézve a leányzó ezüstös ablakát.

Az idősebb Ciprianovics úr mind veleszületett vendégszereteténel fogva, mind a szokásnak megfelelően kért, könyörgött, rimánkodott, hogy a vendégek maradjanak még Jedlinkában. Még térdre is borult Vinnickiné asszonyság előtt, ami nem ment valami könnyen enyhébb természetű, de már eléggé gyötrő podagrájánál fogva. De mindhiába. Pongovszki úr kötötte magát, hogy délelőtt útra kél, mert vendégeket vár s ebbe végre is bele kellett nyugodni. Útra keltek tehát fényes nappal, ragyogó szép időben. A fákról alácsüngő jégcsapok s a mezőket elborító hó mintha ezernyi szikrával lett volna teleszórva s ezek úgy csillogtak-villogtak, hogy a szem alig bírta a fényt, mely a földről az égbe tört. A lovak sebes ügetéssel vitték tova a hintót s a szánkólap csakúgy sírt a keményre fagyott havon; mindkét oldalon félrevonták a függönyt és hol az egyik, hol a másik ablakban megjelent Sieninyszki kisasszony vidám, rózsás arcoskája a hidegtől pirosra csipett orrocskájával, s úgy festett, akár egy keretbe foglalt bájos kis kép.

És mint valami királynő, úgy vonult tova, mert a hintót «dísz-gárda»-ként vette körül a négy Bukojemszki úr, meg az ifjú Ciprianovics. Bukojemszki úrék a jedlinkai istálló pompás kancáin feszítettek (a saját lovaikat vagy eladogatták, vagy elzálogosították a jobbfejta szablyákkal együtt) és hol visszatartották a lovakat, hol nekieresztve örült iramodással vágattak, hogy csak úgy röpködtek a jégzilánkok, miket a lópaták kihatottak a csonttá fagyott útból.

Pongovszki úr talán nem is igen örvendett ennek a testőrségnek, az induláskor legalább kérte az ifjakat, hogy ne fáradjanak, mert nappal nem veszedelmes az út és utonállóktól sem kell tartaniok; de ezek kereken kijelentették, hogy bizony elkisérik a hölgyeket csak azért is s így nem maradt egyéb hátra, mint udvariassággal viszonzni az udvariasságot, meghívni őket Belconcskába. Igéretét vette az idősebb Ciprianovics úrnak is, hogy meglátogatja, de majd

csak néhány nap múlva, mert korosabb embernek bajos volt csak úgy futtában elindulni otthonról.

Az út rövidnek tetszett mind az ifjaknak, mind Sieninyszki kisasszonynak; amazok megmutogatták, mit tudnak lóháton, a kisasszony meg azzal szórakozott, hogy mutogatta magát a hintó ablakaiban. Csak a fele uton álltak meg, az útszéli csárdánál, hogy a lovak kissé kifujhassák magukat. Ezt a csárdát eléggé baljóslatúan «Utonálló csárdának» nevezték s mellette kovácműhely volt és szín. A kovács éppen lovat patkolt a műhely előtt s a csárda mellett néhány paraszt-szán állott, amelyekbe sovány gebék voltak befogva; gubancos szőrükre ráfagyott a pára, farkukat behúzták hátsó lábuk közé s az abraktarisznyák üresen lógtak le a fejükről.

Az emberek kijöttek a csárdából, hogy megbámulják a hintót, meg a lovasokat tisztes távoból. Nem parasztok voltak, hanem kozienieci iparos polgárok, fazekasok, akik nyaratszaka fazekakat csináltak s télen, mihelyst szánkázni lehetett, széthordták portékájukat a falvakba, kivált pedig a környékbeli búcsukra. Úgy gondolták, valami nagy méltóság utazik a szánkós hintón ezzel a tekintélyes kísérettel, ezért a hideg ellenére is levették süvegjeiket és nagy kíváncsian báméskodtak.

Az utasok, jól lévén öltözve, nem szálltak ki a hintóból s a lovasok szintén lovaikon maradtak; csak Pongovszki úr legénye ment be a csárdába, hogy egy kis butykos bort forraljon. Ez alatt Pongovszki úr odaszóltotta a városbélieket és kikérdezgette: hová valók, merre tartanak, «nem fenyegette-e őket veszedelem a vadállatok miatt?»

- Nem fenyegetett, nagy uram - felelte egy öreg polgár - de hát mi csoportosan megyünk és nappal. Várjuk itt a mieinket Pzsitikából, meg másfelől. Tán néhány paraszt is erre veszi útját és ha leszünk tizenöten vagy huszan, hát megyünk éjszaka is, ha nem, hát nem megyünk, ámbár furkós bot nélkül nem mozdulunk el otthonról.

- Hát egyébként nem történt semmi?

- Beszélük, hogy a farkasok fölfaltak egy zsidót fényes nappal. Libákat vitt, mert a tollak ott maradtak az uton, az emberből meg a lóból csak egy pár csont. A süvegéről látták meg az emberek, hogy zsidó volt. Ma reggel meg egy nemes jött ide gyalogszerrel, aki az egész éjszakát a fa tetején töltötte. Azt mondják, a lova felbukott s a farkasok ott tépték szét a szeme láttára. Úgy megdermedt a fán, hogy alig bírta a száját kinyitni s most alszik.

- Mi a neve? Nem mondta, hová való?

- Nem. Csak forralt sört ivott, aztán mindjárt végigdült a lócán, mintha élet sem lett volna benne.

Pongovszki úr az ifjakhoz fordult:

- Hallották, öcsém-uraimék?

- Hallottuk.

- Fel kell őt kelteni. Ló nélkül maradt, nem hagyhatjuk itt. Legényem a rudasra ülhet, a lovász mellé s átadhatja a lovát. Mondják, hogy nemes... Talán messziről való.

- És sietős lehetett az útja - jegyezte meg Ciprianovics Szaniszló - ha éjszaka ment és hozzá még egymaga. Megyek és fölkeltem.

De erre nem volt szükség, mert e pillanatban jött ki a csárdából a legény, fatálcán hozva a párolgó borral telt poharakat - s amint a hintóhoz ért, jelentette:

- Tekintetes úr, kérem, Tacsevszki úr van itt.

- Tacsevszki úr? Az ördögbe is, mit csinál itt?

- Tacsevszki úr? - csodálkozott Sieninyszki kisasszony.

- Tüstént itt lesz, öltözködik - mondotta a legény. - Csepp hija, hogy ki nem borította a tálcat kezemből, amint megtudta, hogy az uraság van itten...

- Hát téged ki kérdezett a tálca felől?

A legény elhallgatott, mintha megnémult volna és Pongovszki úr fogott egy poharat, ivott egy-két kortyot, majd Ciprianovichhoz fordult.

- Ismerősünk és félig-meddig szomszédunk... - mondta bizonyos kelletlenséggel. - És... kicsit hóbertos, szeleburdi. Azokból az itteni Tacsevszkiekből való, akik, úgy mondják, valamikor az egész vajdaságot...

Nem folytatta, mert a csárda ajtajában megjelent Tacsevszki úr, aki sietve, kemény léptekkel ment a hintó felé, de arcán bizonyos bátortalan kifejezés tükröződött. Fiatal nemes volt, közepes termetű, szép fekete szemű, de vékony, akár a karó; fején magyaros kucsma ült, mely Báthori korára emlékeztetett, sűrű bárányszőrű bekecse és sárga svéd csizmája volt, melynek óriási szára egész a combjáig ért. Senki sem viselt már ilyen csizmát Lengyelhonban, alighanem holmi régi hadi zsákmány volt ez János Kázmér idejéből s a szükség kényszerítette a gazdáját, hogy előszedje a régi holmik megőrzésére szolgáló «lamusz»-ból. Ahogy a hintó felé ment, hol Pongovszki úrra, hol Sieninyszki kisasszonyra nézett és mosolygott, miközben megvillant egészséges, fehér foga, de mosolya bánatos volt és arca zavart, sőt kissé szégyellős is.

- Igazán örvendek - kezdte, ahogy a hintó mellé ért és nagy udvariasan levette fejéről magyar kucsmáját - igazán örvendek, hogy jó egészségben látom viszont ő nagyságát, a kisasszonyt és kegyelmedet, bátyám-uram, mert bizony az út ugyancsak veszedelmes, amiről magamnak is nyílt alkalmam meggyőződni.

- Tegye föl a kucsmáját, mert lefagy a füle - szolt rá Pongovszki úr nem éppen barátságosan. - Köszönöm a gondoskodást. Hát magát mi hozta ide ebbe a rengetegbe?

Tacsevszki fürkészve pillantott a kisasszonyra, mintha megkérdezni akarta volna: «Te tán tudod, hogy mi?» -, de a kisasszony lesütötte a szemét és a főkötője szalagját harapdálta.

- Hát csak, kedvem szottyant, hogy megnézzem a holdat az erdő fölött - felelte kissé kemény hangon.

- Szép kedv. És a lovát széttépték a farkasok.

- Szét, de előbb én végeztem vele...

- Tudjuk. És egész éjszaka fán csücsült, akár a varjú.

Bukojemzski urék akkora hahotában törtek ki, hogy a lovaik felágaskodtak, és Tacsevszki feléjük fordult és egymásután végig mérte őket; szeméből jéghideg fény villant s tekintete szúrt, akár a tör.

Aztán Pongovszki úrhoz fordult:

- Nem mint a varjú, hanem mint nemes ember, akinek lova nincsen. Kegyelmed, bátyám-uram, nevetet ezen, de más megjárhatja vele!

- Ohó, ohó, ohó! - kiáltották Bukojemzski urék, Tacsevszki felé mozdítva a lovaikat. Ábrázatuk pillanat alatt megkeményedett és bajuszaik fenyegetően fölborzolódtak. Tacsevszki hátra vetette a fejét és még egyszer végigmérte őket.

De Pongovszki úr szigorú, parancsoló hangon rájuk szólt, mintha csak az alattvalói lettek volna mindannyian.

- Kérem, ne veszekedjenek!... Ez Tacsevszki úr - tette hozzá pillanat múlva enyhébben, az ifjak felé fordulva - ez meg Ciprianovics úr és ezek Bukojemszki urék; mondhatom, az életünket mentették meg, mert minket is megtámadtak a farkasok. *Inspérate* jöttek a segítségünkre, de hatásosan és éppen jókor.

- Jókor - ismételte nyomatékosan Sieninyszki kisasszony, kissé elnyujtva a száját és hálásan pillantva Ciprianovicsra. És Tacsevszkinak rózsák gyultak ki az arcán, amelyen mintegy alázatos kifejezés tükröződött, szeme fátyolos lett és véghetetlenül fájdalmas hangon mondta:

- Jókor! Mert többen vannak és szerencsések, hogy jó lovaik vannak, míg az én Fakómat fölfalták a farkasok és vele elvesztettem utolsó barátomat is. De - és itt barátságosabban tekintett Bukojemszkiékra - Isten áldja meg az urakat, mert azt tették, amit magam is meg akartam tenni egész lelkemből, csak hogy Isten nem engedte...

Sieninyszki kisasszony nyilván állhatatlan teremtés volt, mint minden vászonceléd, talán meg is sajnálta Tacsevszkit, mert a szeme hirtelen gyöngéd nézésű lett és nedves, pillái föl-le szaladtak és már egészen más hangon kérdezte:

- Az öreg Fakó?... Ó Istenem, úgy szerettem és ő is ismert engem. Ó Istenem!...

És Tacsevszki mindjárt nagy hálásan nézett rá.

- Ismerte, kisasszony, ismerte...

- Ne bánkódjék annyira, Jácint úr, ne bánkódjék...

- Bánkódtam én már azelőtt is, csak hogy lóháton, míg most már csak gyalogszerrel fogok bánkódni. De az Isten áldja meg a jószágáért, kisasszony...

- Egyelőre pedig üljön fel a szürkére - mondta Pongovszki úr. - A legény felül a rudasra vagy a hintó végébe áll. Akad még egy fölösleges köpeny is a saraglyában, borítsa magára, mert egész éjtszaka fagyoskodott, s most sincs éppen meleg.

- Köszönöm - felelte - de nem veszem föl; szántszándékkal hagytam otthon a ruhámat, melegem van!

- Hát akkor előre!

És elindultak. Tacsevszki Jácint a hintó egyik oldalán haladt, Ciprianovics a másik oldalán s a kisasszony az elül levő ülésről szabadon tekinthetett egyikre is, másikra is, anélkül, hogy a fejét félre kellett volna fordítania.

De Bukojemszki urék nem igen örültek Tacsevszkinak és kivált az bosszantotta őket, hogy elfoglalta a helyet a hintó oldalán. Összebujtak, hogy a lovak szinte egymáshoz dörgölődtek és elkezdtek beszélgetni, tanácskozni.

- Szenttelenül mért végig bennünket - kezdte Máté. - Le akart becsülni, ahogy egy Isten van az égben!

- Most is a hátát fordítja felénk. Mit szóltok ehhez?

- Hát hiszen nem fordulhat erre arccal, mert a ló nem rák, hogy hátra felé menjen. Hanem hogy a körül a kisasszony körül legyeskedik, az egyszer szent - jegyezte meg Márk.

- Helyesen láttad. Nézzétek, hogy feszít, hogy hajladozik. Ha úgy elszakadna a kengyelszíja, de lerepülne!

- De hogy is repülne, jól üli a lovat a kölyök, aztán a szíj is jó, nem szakad el.

- Csak hajladozz, hajladozz majd meghajlítgatunk mink is!
 - Nézzétek csak, már megint mosolyog a kisasszonyra.
 - No, testvérek? Ezt csak nem tűrjük?!
 - De nem ám! Ha nem lesz a mienk a lány, hát jó, de ne feledjétek, mit határoztunk az este!
 - Már hogy felejtene! Ravasz fickónak látszik, alighanem kitalálta és most csak azért is legyeskedik körülötte, hogy minket bosszantson.
 - És lesajnál minket árvaságunkért, meg szegénységünkért.
 - Ojjé, szép mágnás, másnak a paripáján!
 - Nono, hiszen mink se a magunk lovát üljük.
 - De egy lovunk mégis maradt és ha hárman otthon maradunk, a negyedik akár háborúba is mehet. Hanem annak ott még nyerge sincs, mert a farkasok széttépték azt is.
 - És mégis fennen hordja az orrát. Mi baja van velünk, mondjátok!
 - Meg kell kérdezni tőle.
 - Mindjárt?
 - Mindjárt hát, de politikusan, nehogy megsértődjék a vén Pongovszki. Aztán, mihelyt tisztába leszünk vele, kihívjuk.
 - És akkor már a mienk!
 - Ki cselekedje ezt meg közülünk?
 - Hát én, mert én vagyok a legidősebb. Csak megtörülöm a bajszom és megyek!
 - Csak jól jegyezd meg, hogy mit mond.
 - Úgy elfujom nektek, akár a Miatyánkot.
- Bukojemzski urék közül a legidősebb megtörülte a bajszát, kihuzigálta a hozzátapadt jégdarabkákat, aztán Tacsevszki szürkéje mellé ugratott és megszólalt:
- Uram!
 - Tetszik? - kérdezte Tacsevszki és kelletlenül fordult el a hintótól.
 - Mi baja van velünk?
- Tacsevszki rövidke pillanatig csudálkozva nézett rá.
- Semmi - felelte.
- És a vállát vonogatva ismét a hintóhoz fordult.
- Bukojemzski egy darabig szó nélkül haladt mellette s azon töprengett, visszatérjen-e a fivéreihez és beszámoljon-e a felelettel, vagy pedig folytassa a diskurzust. Ez utóbbit tartotta mégis jobbnak és újból megszólalt:
- Mert ha azt hiszi - kezdte - hogy elér valamit, hát akkor azt mondom, amit maga nekem, hogy semmit!
- Tacsevszki arcán kelletlenség tükröződött és unalom. Átlátta, hogy belé akarnak kötni és nem volt hajlandó kötélnak állani a legkevésbé sem. De mégis, úgy gondolta, valamit csak kell mondania, még pedig olyat, ami végét szakíthatná a beszélgetésnek.
- A fivérei szintén? - kérdezte.

- Hogyne! De mit: szintén?

- Hát csak találja ki, de most ne zavarjon.

Bukojemszki még tíz-tizenöt lépésnyire Tacsevszki mellett haladt, aztán visszatartotta lovát.

- Mit mondott? Mondd meg kereken! - ostromolták a fivérei.

Elmondta szóról-szóra az egészet. Nem voltak vele megelégedve.

- Hát persze, nem tudtad beugratni - mondta Lukács. - Csiklandoztad volna meg a lova hasát a kengyelvassal, vagy ha tudtad, hogy Jácintnak hívják, mért nem mondtad neki: «Jaucint, köll-e maucsing?»

- Vagy azt mondhattad volna neki: ha a farkasok fölfalták a lovát, vegyen magának kecskét.

- Erre is rákerül még a sor. Hanem mit jelentsen az, hogy a fivérei szintén?

- Tán azt akarta mondani: szintén ökrök?

- Persze, hogy azt! Istenemre, hogy azt! - kiáltotta Márk. - Mást nem gondolhatott! És mit kezdjünk most?

- Ez vért kíván! Ezt nem hagyhatjuk így! Vagy ő, vagy mi! De szólni kéne Szaniszlónak is.

- Csak ne szólj te Szaniszlónak, mert ha neki átadjuk a lányt, akkor ő kell, hogy hívja, már pedig itt arról van szó, hogy előbb mi.

- Mikor?

- Pongovszkinál nem lehet. És ez már Belcsoncska.

Tényleg, Belcsoncska már nem volt messze. Az erdő szélén kereszt állott, két kelevéz között bádogból való Megváltóval, amit Pongovszki úr csináltatott; jobbra, ahol az út az erdő mögé kanyarodott, nagy kiterjedésű rétek tüntek föl és égerfásor, mely a patak partján húzódott; az égerfák mögött, a túlsó, magasabban fekvő oldalon nagy fák lombtalan ágai meredeztek és a parasztházak füstje terjengett a levegőben.

Nemsokára a parasztházak közé értek az utasok és midőn elhaladtak a kerítések meg a majorsági épületek mellett, feltűnt Pongovszki úr udvarháza.

A tágas udvart ócska, korhadt és helyel-közzel bedült cölöpkerítés vette körül. Ósidők óta nem hatolt ideig semmiféle ellenség, ezért nem is törődött senki a lakóhelynek védelmi állapotba helyezésével. Galambdúc kettő is volt a tágas udvaron. Az egyik oldalon állt a melléképület, a másikon az értékesebb holmik megőrzésére szolgáló tűzmentes raktárféle, a «lamusz», aztán a magtár, meg deszkából, lécből összetákolt jókora sajtiszáritó. A ház előtt és köröskörül az udvaron vaskarikás cölöpök álltak ki a földből, melyek a lovak kipányvázására szolgáltak; mindegyik cölöpöt egy-egy ráfagyott hósapka borította. Régi volt a ház, tágas, alacsony szalmafedelű, úgyszintén a melléképületek is. Az udvaron vadászkutyák hancúroztak, s közöttük törött szárnyú, szelid gólya sétált bántódás nélkül, amely nyilván csak az imént jött ki a meleg szobából, hogy egy keveset mozogjon a friss levegőn.

A házban várták az utasokat, mert Pongovszki úr előre szalasztott egy legényt az üzenettel, hogy jönnék. Ugyanaz a legény most elébük sietett és köszöntve urát, jelentette:

- Grothusz úr, a rajgrodi sztaroszta érkezett.

- Szent Isten! - kiáltott fel Pongovszki úr. - Régen?

- Egy órája sincsen. El akart menni, de megmondtam neki, hogy minden pillanatban várjuk a tekintetes urat.

- Helyesen tetted.

Majd a vendégekhez fordult:

- Kérem, öcsém-uraimék, tessék. Grothusz úr rokonom feleségem révén. Bizonyára Varsóba tér vissza erre a fivérértől, mert országgyűlési követ. Kérem, tessék.

Csakhamar az ebédlőben voltak, szemtől szembe a rajgrodi sztarosztával, aki csaknem a mennyezetet érintette a fejével, mert nagyobb termetű volt még Bukojemszki uréknál is, s a szobák szokatlanul alacsonyak voltak az egész házban. Grothusz úr okos nézésű, tekintélyes megjelenésű férfiú volt, akinek arca és kopasz feje elárulta az államférfit. Homlokán, mindjárt az orra fölött ránchoz hasonló sebforradás húzódott s ez arcának szigorú, úgyszólván haragos kifejezést kölcsönzött. Mind a mellett barátságosan mosolygott Pongovszki úrra és karját feléje tárva, mondotta:

- Én, a vendég, üdvözlöm a házigazdát a tulajdon házában.

És Pongovszki úr félkezével átnyalábolta.

- Vendég, ez aztán a kedves vendég! - mondotta. - Adjon az Isten jó egészséget, barátom-uram, hogy nem kerülte el a portámat. Mi ujság?

- Jó *de privatis* is, meg *de publicis* is, mert háború készül.

- Háború? Hogyan? Máris? Mink?

- Mi még nem, de a szövetség ő felségével a császárral márciusban alá lesz írva - s akkor aztán biztos a háború.

Ámbár már újév előtt is mindenféle hír szállingózott az eljövendő török háborúról, köztük olyan is, mely elkerülhetetlennek mondta, mégis nagy hatással volt mind Pongovszki úrra, mind ifjú vendégeire, hogy ezeket a kósza híreket oly kiváló s a közügyek terén oly jól értesült személyiség erősítette meg, mint amilyen Grothusz úr volt. Alig hogy a házigazda bemutatta vendégeit a sztarosztának - máris a háború, Thököly s a magyarországi véres események felől folyt a szó, arról a szörnyű tűzveszedelemről, melynek lángnyelvei már Ausztriáig és Lengyelhonig csaptak. Borzalmasnak ígérkezett a háború, melytől remegett a római császár, meg az egész német világ. A politikában járatos Grothusz úr azt beszélte, hogy a Porta fél Ázsiát és egész Afrikát mozgósítja, hogy akkora hadierőt állítson talpra, amekkorát eddig még a világ nem látott. Hanem azért senkit sem kedvetlenítettek el ezek a hírek s kivált az ifjúság hallgatta örömmel, mert megelégette, megunta már a hosszas tétlenséget s mert a háború tért nyitott neki dicsőséghez, érdemekhez, sőt haszonhoz is.

Bukojemszki Máté úr is, hallván a rajgrodi sztarosztá szavait, a tenyerét odacsapta a térdéhez, hogy csak úgy visszhangzott a szobában.

- Fél Ázsia, hát még? - kiáltott fel. - Ojjé, mintha bizony először történnék!

- Nem először történik, helyesen mondja öcsém-uram! - felelte a házigazda, akinek rendszerint sötét arcát futólagos öröm derítette fel. - Ha ez már kétségtelen, akkor rövidesen megtörténik a hadüzenet, s a toborzás megkezdődik. Adja Isten! Adja Isten mentül előbb. A vak Dzieviontkievics ott volt Chocimnál. A fiai igazították a rohamhoz a kopjáját, és csak úgy rontott a janicsároknak, akár a többiek. De nekem nincsen fiam!

- Már kedves barátom-uram, ha valaki otthon maradhat, akkor kegyelmed az - mondta a sztarosztá. - Rossz dolog, ha az embernek nincsen fia, mikor itt a háború, rosszabb, ha vak, de a leggonoszabb dolog, ha nincsen keze...

- Egyformán gyakoroltam mindkét kezemet a kardforgatásban - felelte Gedeon úr - s a kantárszárat a fogammal is tarthatnám. Végre is... elesni - a harctéren - a pogányok ellen

küzdve... És nemcsak azért, mert megrontották életem boldogságát... Nem holmi személyes bosszúért... nem!... Hanem, kimondom őszintén: vén vagyok már, sokat láttam - sokat gondolkoztam és annyi emberi gonosztságot tapasztaltam ebben a mi Köztársaságunkban, annyi haszonlesést, annyi rendetlenséget, annyi önkényt, annyi engedetlenséget és mindenféle törvényteleniséget, hogy bizony nem egyszer kifakadtam az Úristen ellen elkeseredésemben és kérdeztem: minek teremtetted, Uram, ezt a mi Köztársaságunkat, ezt a mi nemzetünket? Míg most, hogy fölkerekedik az a pogány tenger, hogy ez a szörnyűséges sárkány kitérte száját és elnyeléssel fenyegeti az egész világot és a kereszténységet, és mint kegyelmed mondja, a római császár meg az egész német világ rettegve gondol a veszedelemre - most tudom, mi célból teremtett minket az Isten és micsoda kötelességet szabott élénk. Maguk a törökök beszélnek róla. Hát mások csak reszkessenek - mi nem reszketünk, mint ahogy előbb sem reszketünk; csak hadd hulljon a mi drága vérünk, akár az utolsó csöppig - és hulljon vele az enyém is - amen!

Pongovszki úr szeme fellángolt és igen elérzékenyedett, de könny nem csordult ki a szemén, talán azért, mert már rég elsírta minden könnyét, de lehet, hogy azért, mert kemény ember volt nemcsak mások, hanem önmaga irányában is. De Grothusz úr a nyakába borult s megcsókolta jobbról-balról.

- Igaz, szent igaz! - mondotta. - Sok nálunk a gonosz dolog és ez a vér egyedül válthat meg bennünket az Úr színe előtt. Ez a feladat, ez az örökös Istentől kijelölt küldetése nemzetünknek. És közeledik már az idő, amikor tanúságot teszünk feladatunk teljesítéséről... Igen! A pogányról az a hír, hogy Bécs ellen támad. Oda megyünk és megmutatjuk az egész világnak, hogy a hit és a kereszt védelmezői, Krisztus katonái vagyunk. Látni fogják a népek, akik a mi hátunk mögött biztonságban éltek, hogyan teljesítjük őrszolgálatunkat és ha Isten is úgy akarja, a mi érdemünk és dicsőségünk nem enyészik el, míg a világ világ lesz!

E szavakra lelkesedés fogta el az ifjakat. Bukojemszki urék felugráltak.

- Adja Isten! Adja Isten! Mikor kezdődik a toborzás? - kiáltották.

És Ciprianovics hozzátette:

- Szinte ujjong az ember lelke! Készek vagyunk akár ma is!

Egyedül Tacsevszki hallgatott. Arca nem derült föl, rá nézve csak fájdalom, keserűség fakadt a hirekből, melyek örömmel töltötték el a többiek szívét. Gondolatai ott jártak az asztal körül vidáman sürgő-forgó Sieninyszki kisasszonynál s tekintete mintha szemrehányóan, mérhetetlen fájdalommal mondta volna:

«Ha te nem volnál, elmentem volna valami urasági udvarba és - bár tán nem is találtam volna meg a szerencsémét - volna legalább fegyverzetem, lovam és most a zászló alá állhatnék, hogy a harcmezőn keressem a dicsőséget vagy a halált. A te szépséged, nézése, a te szives szavad, amit hébe-korba alamizsna gyanánt vetettél nekem, láncolt engem ide ez utolsó barázdákhoz és valósággal koplaltam. Miattad nem ismertem meg a világot, miattad nem pallérozódtam. Mit vétettem neked, hogy rabul ejtetted lelkemet-testemet?... És mégis, inkább a halált, mintsem hogy ne lássalak egy esztendeig. Elvesztettem az utolsó lovamat is, amint a védelmedre siettem, te meg kacagtál és másra tekintesz hálásan... Mihez fogjak most? Itt a háború. Tán fegyverhordozónak álljak be, vagy szegényszemre talpasnak? Mit vétettem, hogy sohasem voltál könyörületes szívvel irántam?»

Ily módon jajveszékelt Tacsevszki Jácint, aki annál fájdalmasabban érezte nyomorúságát, mert előkelő, de roppant szegény lovag-nemzetségből származott. És bár nem volt éppen igaz, hogy Sieninyszki kisasszony nem volt hozzá könyörületes szívvel, viszont igaz volt, hogy miatta nem mozdult ki soha a világba, hanem két parasztjával ült az utolsó barázdáin, gyakran

bizony nélkülözve még a mindennapi életszükségleteket is. Ő tizenhét éves volt, s a leány tizenhárom, midőn ész nélkül beleszeretett, - s öt éve tartott már ez az évről-évre fokozódó szerelem, mely évről-évre bánatosabb lett, mert - reménytelen volt. Pongovszki eleinte jó szívvel fogadta, mint sarjadékát egy előkelő családnak, mely egykoron egész kerületeket uralt ezen a vidéken; de később, amint észrevette, hogyan áll a dolog, barátságtalanul, nyersen bánt vele, sőt néhanapján szinte kegyetlenül is. Házától, igaz, nem tiltotta el, de távol tartotta a leánytól, mert egészen más reményei, más tervei voltak vele. És maga a leányzó is tisztában volt, micsoda hatalmat gyakorol fölötte, és játszott az ifjú szerelmével, mint ahogy a lány játszik a mezei virágokkal. Egyikhez, másikhoz lehajlik, megnézi, néha le is tépi és a hajába tűzi, aztán eldobja, nem gondol vele többet, majd ismét visszatér a mezőre, hogy más virág után nézzen. Tacsevszki soha egy árva szóval sem említette szerelmét, de a leány tökéletesen tudott róla, ámbár úgy tett, mintha nem is sejtene, és mintha egyáltalában tudni sem akarná, mi megy végbe az ifjú szívében. Játszott vele, tréfát üzött belőle, - már ahogyan éppen kedve tartotta. Egy alkalommal, midőn a méhek megkergették, védelemért az ifjúhoz szaladt és a kebléhez símult, de aztán két napig duzzogott e miatt. Koronként szinte megvetően bánt vele, s mikor már Tacsevszkinék úgy rémlett, hogy vége mindennek, egy édes pillantással, egy szives szóval új reménységet ébresztett benne s mérhetetlen örömmel töltötte el szívéét. Megegett, hogy lakzi, névnap vagy vadászat okából napokig nem mutatkozott Belcsoncskában Tacsevszki; ilyenkor szörnyen vágyódott utána a lány, és midőn ismét megjelent, bosszút állt rajta a vágyódásért, és sokáig gyötörte. Tacsevszkira nézve azok voltak a legsúlyosabb pillanatok, amikor vendégtárs volt Belcsoncskában, s a vendégek közt csinos, hozzá illő ifjú akadt. Ilyenkor azt hitte Jácint, hogy a lány még csak rokonszenvet sem érez iránta. Ugyanazt hitte most Ciprianovics miatt - és amit Grothusz úr az eljövendő háború felől mondott, csak tetézte a keserőséggel amúgy is csordultig telt serleget.

Tacsevszki megszokta, hogy Pongovszki úr házában uralkodni tudjon magán, mindazáltal alig bírt a helyén megmaradni az estebédnél, hallván, hogy mit beszél a lány és Ciprianovics Szaniszló. A boldogtalan ifjú észrevette, hogy ez a legény csakugyan tetszik a lánynak, mert tényleg derék, kedves fiú volt és egyáltalában nem ostoba. A beszélgetés folyvást az eljövendő háború körül forgott. Grothusz úr azt mondta, hogy tán ő maga is toboroz majd ezen a vidéken, s erre Ciprianovics hirtelen a leányhoz fordult:

- Milyen fegyvernem tetszik a legjobban, kisasszony?

- A huszár.

- A szárnya miatt?¹

- Igen. Egyszer láttam huszárokat s azt hittem, mennyei hadsereg. Két éjszaka álmodtam velük.

- Nem tudom, megjelenek-e álmában, ha huszár leszek, de hogy a kisasszonyt látni fogom álmaimban, az bizonyos - még pedig szintén szárnyakkal.

- Mért szárnyakkal?

- Mert angyalnak szárnya van.

Sieninyszki kisasszony lesütötte a szemét, hogy pillái szinte árnyékot vetettek rózsás orcájára, majd így felelt:

- Legyen huszár.

¹ A lengyel huszár szárnyfélét viselt.

Tacsevszki összeszorította a fogát és végighúzta tenyerét verejtékes homlokán. Az estebéd alatt egyetlen szó, egyetlen tekintet sem jutott neki. Csak amidőn már valamennyien felálltak s a szobában felhangzott a székek tologatása, megszólalt mellette az édes, a szeretett hang:

- És maga is elmegy a háborúba?

- El, hogy ott leljem a halálom! - felelte Jácint úr.

És ebben a feleletben oly igaz, oly őszinte fájdalom rezgett, hogy az a szeretett hang ismét megszólalt mintegy elérzékenyedetten:

- Miért szomorítja meg az embereket?

- Úgy sem sirat meg senki.

- Honnan tudja? - suttogta harmadszor a leányhang.

Aztán a többi vendéghez lebbent, mint valami csudás, álombéli jelenség, s akár valami nyíló virág, úgy ragyogott fel a szoba túlsó végében.

Az öreg urak félre ültek egy kicsi asztalhoz, és méhser mellett kedvük szerint elbeszélgettek a közdolgokról, majd áttértek a magán ügyekre. Grothusz úr egy darabig megindultan nézte Sieninyszki kisasszonyt, majd így szólt

- Ez aztán a leány! Nézze csak, barátom-uram, ezek a fiatalok úgy rajongják körül, akár a pillék a lángot! De ezen nincs mit csudálkozni, magam is ugyanígy tennék, ha nem nyomná annyi esztendő a vállamat.

De Pongovszki úr kelletlenül legyintett a kezével.

- Pillék ezek csak, szürke pillék.

- Hogyan? Hiszen Tacsevszki még sem holmi ágrólszakadt.

- De éhenkórász. Bukojemszkiék sem ágrólszakadtak. Sőt Szent Péter rokonainak mondják magukat, ami megsegítheti őket a mennyei promócióhoz, de a földön bizony csak a király erdészei, mondhatni közönséges erdőkerülők.

Grothusz úr éppen úgy elcsudálkozott Bukojemszkiék rokonságán, mint annak idején Pongovszki úr és körülményesebben érdeklődött iránta; végtére felkacagott.

- Szent Péter, nagy apostol - mondta - és dehogy is akarom lekisebbíteni, annál kevésbé, mert már öreg vagyok és rövidesen szükségem lesz a kegyelmére, de, köztünk legyen mondva - mint *parantela*... no - ezzel ugyan nincs mit dicsekedni... Hiszen halász volt csak - egyéb semmi... Szent József, aki Dávidtól származik - no igen, ez már lenne valami!

- Én csak azt mondom, hogy nincs itt ennek a lánynak megfelelő - nemcsak azok közt, akiket barátom-uram most itt lát a hajlékomban, hanem az egész környéken sem.

- Amaz sem, aki ott ül Vinnickiné asszonyság oldalán?... Tetszetős ifjúnak látszik.

- Ciprianovics? Igen. Tetszetősnek tetszetős, de örmény származású és csak harmad- vagy negyediziglen nemes.

- Hát minek invitálja meg őket? Cupido megbizhatatlan legény és galibát csinál egy-kettőre.

Pongovszki úr ugyan már a bemutatás alkalmával megemlítette, hogy mekkora hálával tartozik az ifjúnak, de most még egyszer körülményesen elmondta a farkas-kalandot, amelynek következtében merő hálából meg kellett, hogy hívja a megmentőit.

- Igaz, szent igaz - hagyta helyben Grothusz úr - de szó ami szó, *amor* galibát csinálhat, mert végre is a leány vére nem uborkalé.

- Ej! Ravasz kis menyét az! - felelte Pongovszki úr. - Megharapni megharap, ahhoz ért és meg is teszi, de ő szépen kisiklik az újjak közül, azt ugyan nem fogja meg egyhamar senki. Már ilyen a sajátsága az előkelő vérnek: parancsol, uralkodik, de meg nem hódol. Én sem tartozom éppen azok közé, akiket könnyű szerrel lehet vezetni az orruknál fogva, de bizony vajmi gyakran rajtam is kifog. Igaz, sokat köszönhetek a Sieninyszkieknek, de ha mitsem köszönhetnék nekik, még akkor is, ha elém áll és varkocsát egyik válláról átveti a másikra, a fejét lehajtja és rám pislant, hát azt teszi a legtöbbszörre, amit akar. Bizony, sokszor elgondolom, micsoda tisztesség, micsoda Isten áldása, hogy az én födelem alatt van ilyen nemzetség utolsó gyermeke, utolsó sarjadéka... Mert hiszen barátom-uram tudja, kik voltak a Sieninyszkiek... egész Podolin volt az övék. Valójában tőlük származtak a Danilovicsok, a Zsulkievszkiek, a Szobieszkiek... Ő felsége a király nem hagyhatja ezt figyelmen kívül, - annál kevésbé, mert azokból a mérhetetlen jószágokból úgyszólván semmi sem maradt, és mert, ha lesz valamije a lánynak, hát csak az, amit én hagyok rá...

- És a rokonok mit szólnak majd hozzá?

- Pongovszkiak csak igen távoliak vannak, akik nem bírják kimutatni örökösödési jogukat. Mindamellet gyakran nyugtalanít a gondolat, hogy halálom után nehézségek támadhatnak, pörök, marakodások... ahogy ez már szokás nálunk. Leginkább a feleségem rokonai miatt aggódom, mert jószágaim egy része tőle származik és éppen Belsoncska is.

- Én pörrel ugyan nem állok elő - felelte mosolyogva Grothusz úr - hanem a többiért bizony nem kezeskedem.

- Éppen ez az!... Már azon gondolkodtam, hogy elmegyek Varsóba és megkérem magát a királyt, vegye védelmébe az árvát a jövőben, de hát most tele lesz a feje más egyéssel.

- Ha fia volna barátom-uramnak, a dolog ugyancsak egyszerű volna: össze lehetne házasítani...

Pongovszki úr oly fájdalmas pillantást vetett a rajgrodi sztarosztára, hogy az félben hagyta a mondatot. Jó ideig hallgattak mindketten; aztán megszólalt Gedeon úr a megindultságtól reszkető hangon:

- Kedves barátom-uram, mondhatnám Virgillel: «*infandum jubes renovare dolorem*»... Igen... a dolog egyszerű volna... És mondhatom, ha nem volna ez az egyszerű dolog, talán régen az eszemet vesztettem volna.

Fiamat mint kis gyermeket rabolta el a horda. Nem egyszer történt, hogy akkor tértek vissza emberek a pogány rabságból, mikor már az emléküik is elenyészett... Évek hosszú során át vártam a csodát, - évek hosszú során át tápláltam a reményt. Még ma is, ha iszom egy kicsit, elgondolom magamban: hátha mégis! Isten hatalmasabb, mint az ember reményisége. De rövidek a remény pillanatai, a fájdalom meg hosszú, mindennapos... Nem! Minek áltassam saját magamat? Nem keveredik össze a vérem a Sieninyszki-vérrel s ha a rokonok szétkapdossák a vagyonomat, betevő falat nélkül marad az utolsó sarjadéka annak a nemzetségnek, amelynek annyit köszönhetek!

Ismét ittak és hallgattak. Grothusz úr azon töprengett, mivel is enyhíthetné a fájdalmat, melyet akaratlanul okozott, mivel vigasztalhatná meg a házigazdát. És eszébe is jutott valami, amit igen szerencsés gondolatnak tartott.

- Ej - kezdte - okkal-móddal mindent lehet, és kegyelmed is, barátom-uram, biztosíthat a lánynak darab kenyeret minden nehézség nélkül.

- Mi úton-módon? - kérdezte Pongovszki úr, nem minden nyugtalanság nélkül.

- Elég gyakori eset, hogy korosabb ember fiatal leányt vesz feleségül. Történelmi *exemplum* a nagy hadvezér Koniecpolszki, aki idősebb volt, mint kegyelmed és egész fiatal, úgyszólván csitri lányt vett el. Igaz, hogy mindjárt a nászéjszakán halt meg, mert egy kicsit sokat talált beszédni holmi fiatalító patika-szerekből, de sem a maguk radomiaai pocillatoruk, Makovszki, sem Rudnicki, a vadászmester nem halt meg, ámbár mindegyik túl volt a hetvenen... Kegyelmed szintén erővel teljes férfiú... Ha az Úristen megáldaná a házasságukat, csak annál jobb lenne, de ha nem, hát akkor is békében és jómódban hagyná hátra özvegyét, aki aztán olyan férjet választ magának, aminőt épen akar.

Bajos volna megmondani, vajjon Pongovszki úr fejében megfordultak-e valaha ilyesféle gondolatok, elég az hozzá, hogy szörnyen megzavarodott, kissé reszkető kézzel töltött méhsert a sztarosztának, sőt túl is töltötte a poharat, úgy, hogy a pompás nedű lecsurgott a padlóra.

- Igyunk!... - mondotta. - A keresztény fegyverek győzedelmére.

- Szó, ami szó, - felelte Grothusz úr, követve a saját gondolatát - kegyelmed csak vegye fontolóra, amit mondtam, mert úgy látom, fején találtam a szeget.

- Még mit? Hogy is ne! Igyék!

A további diskurzust félbeszakította a székek tologatása a nagyobbik asztal mellett. Vinnickiné asszonyság és Sieninyszki kisasszony nyugalomra akart térni. A kisasszonyka ezüstös csengésű hangja ismételte: «Jó éjszakát, jó éjszakát!» aztán szépen hajbókolt Grothusz úrnak, kezet csókolt Pongovszki úrnak, hozzá dörgölte homlokát és orrocskáját a karjához, akár egy cica és ment. Ciprianovics, Bukojemszkiék és Tacsevszki szintén mentek tüstént a hölgyek után. A szobában csak a két öreg úr maradt és még soká diskurálgattak, mert Pongovszki úr egy újabb butykost hozatott még pompásabb méhserral.

Merő véletlen volt-e, avagy a kisasszonyka huncutkodása, bizony nem tudni, elég az hozzá, hogy a négy Bukojemszki urat a melléképület egy nagy szobájában szállásolták el, s a másik, kisebbikben Ciprianovicsot és Tacsevszkit. Nem csekély mértékben hozta zavarba utóbbi kettőt ez a körülmény, és hogy ne kelljen szólniok egymáshoz, mindjárt estéli imáikba kezdtek, és hosszasan imádkoztak a szokottnál. Hanem, midőn elvégezték imáikat, mégis csak kellemetlen hallgatás következett, mely terhes volt egyikre csak úgy, mint a másokra, mert noha barátságos érzelmekkel nem is viseltettek egymás iránt, érezték, hogy ezt kimutatni legalább is nem illik, s hogy egy ideig, kivált Pongovszki úr házában, politikával kell élniök.

Tacsevszki lecsatolta a kardját, kihúzta a hüvelyből, megnézegette a kandalló tüzénél és törülgetni kezdte a zsebkendőjével.

- A hideg után - mondta félig magamagához, félig Ciprianovicshoz - a meleg szobában befutja a pára és rozsdás egy-kettőre.

- És ugyancsak lehülhetett az elmúlt éjszaka - felelte Ciprianovics.

Minden gonosz szándék nélkül mondta ezt, csak azért, mert éppen eszébe ötlött, hogy Tacsevszki azt az éjszakát valóban csikorgó hidegben virrasztotta át; de emez mindjárt a padlónak támasztotta a penge hegyét, és élesen nézett társa szeme közé.

- Arra céloz, hogy a fán ültem?

- Arra - felelte Szaniszló egyszerűen - mert kandalló ott aligha volt.

- És mit tett volna maga az én helyemben?

Ciprianovics már mondani akarta, hogy «ugyanazt», de mert a kérdést éles hangon intézte hozzá, hát így felelt:

- Minek törjem rajta a fejem, mikor nem voltam ott.

Harag villant keresztül Jácint úr arcán, ám hogy türtőztesse magát, rá-rálehelt a szablyára és törülgette mind buzgóbban; végre visszadugta a hüvelybe és így szólt:

- Isten szerencsétlenséggel és kárral sujtja az embert.

És az imént még szikrázó szemére a szokott bánatos kifejezés ült, mert eszébe jutott egyetlen barátja, lova, melyet a farkasok széttéptek.

Közben megnyílt az ajtó s az udvar felől belépett a szobába a négy Bukojemszki úr.

- A hideg engedett, olvad - mondta Máté.

- Köd lesz - tette hozzá János.

Csak most vették észre Tacsevszkit.

- Ó! - kiáltotta Lukács Ciprianovicshoz fordulva - hát te ilyen kompániában vagy?!

És csipőre tett kézzel, kihívóan méregették Jácint urat mind a négyen.

Ez meg fogott egy széket, oda tette a szoba közepére, háttal Bukojemszki úréknak, lovagolva ráült, karját a székhátnak támasztotta, fejét fölvetette és hasonlóképpen kihívó tekintettel méregette őket.

És ily módon néztek farkasszem, Tacsevszki szétvetve svéd csizmás lábát, a fivérek meg szorosán egymás mellett állva, rettentően, fenyegetően, támadásra készen.

Ciprianovics látta, hogy veszekedésre kerül a sor, de egyszersmind nevetnékje is volt. De azon hiszemben, hogy a pörpatvarnak elejét veheti minden pillanatban, hagyta, hadd bámulják egymást.

- Kemény legény, annyi szent! - gondolta magában Tacsevszki felől. - Nem ijed meg a saját árnyékától.

A kínos, de egyszersmind nevetséges hallgatást végre Jácint úr szakította meg.

- Fogjanak széket, urak - mondta - nemcsak megengedem, hanem kérem.

Bukojemszki úrék csodálkozva tekintettek egymásra; ez a váratlan fordulat zavarba hozta őket.

- Hogyan? Mi ez? Mit képzelsz ez?...

- Kérem, tessék!... - ismételte Tacsevszki székre mutatva.

- Állunk, mert úgy tetszik, érte?

- Fölösleges ceremónia.

- Micsoda ceremónia? - ordította Lukács. - Talán püspök maga, vagy szenátor, maga, maga Pompejusz...

Tacsevszki nem mozdult, csak a háta remegett, mintha kacagás fojtogatná.

- Miért nevez engem Pompejusznak? - kérdezte.

- Mert rászolgált.

- És talán azért is, mert mulya.

- Üsd, vágd, nem apád! - kiáltotta János.

Jácint úr alighanem megelégette már a diskurzust, mert hirtelen fölpattant s akár egy macska, úgy ugrott Bukojemszkiékhez.

- Utonállók, mit akartok tőlem? - kérdezte s hangja vágott, akár az acélpenge.

- Vért! - kiáltotta Bukojemszki Máté.

- Most nem kerülöd el! - ordította Márk.

- Gyerünk csak!... - tette hozzá Máté, a kardjához kapva.

De Ciprianovics közöttük termett.

- Nem szabad! - kiáltotta. - Ez másnak a háza.

- Úgy van! - hagyta helyben Tacsevszki. - Ez másnak a háza és nem teszem meg Pongovszki úrnak azt a csúfságot, hogy az ő födele alatt ellássam a bajotokat. De holnap majd rátok akadok.

- Majd mi keresünk fel holnap! - dörmögte Máté.

- Kerestétek a veszekedést, kerestétek az alkalmat az összetűzésre egész nap, miért, fogalmam sincs, mert nem ismertelek benneteket és ti sem engemet, de számoltok érte, mert a rajtam esett sérelemért nem négynek, hanem tíznek is a szeme közé nézek.

- Nono! Elég lesz egy is. Látszik, hogy sohsem hallottad a Bukojemszkiak hírét - hengegett János.

De Tacsevszki hirtelen Ciprianovicshoz fordult.

- Négyet említettem - mondotta - de talán maga is csatlakozik ez ifjakhoz?

Ciprianovics udvariasan meghajtotta magát.

- Ha úgy tetszik...

- De előbb mi és kor szerint. Ebből nem engedünk. Neked ígértük őt és levágunk mindenkit, aki az utadba áll.

Tacsevszki élesen nézett Bukojemszkiékra és pillanat alatt kitalálta, miről van szó. Elsápadt.

- Hát így vagyunk, ifjú úr? - fordult ismét Ciprianovicshoz. - Zsoldosokat tartunk és a hátuk mögé bujunk? Persze, így nem kell tartani semmi veszedelemtől, de vajjon nemes emberhez, lovaghoz méltó-e ez, már más kérdés! Pfuj, micsoda kompániába keveredtem!

Ciprianovics szelid lelkületű volt ugyan, de ilyen megszégyenítő kijelentés hallatára fejébe szállt a vére, homlokán kidagadtak az erek, szeme villámokat szórt, összecsikorgatta a fogát és a kardjához kapott.

- Rajta, rajta ebben a pillanatban! - kiáltotta rekedten a haragtól.

Megvillantak a szablyák és mintha világosabb lett volna a szoba, amint a kandalló lobogó tűzfénye az acélpengékre esett. De a Bukojemszki urak közül hárman az ellenfelek közé ugrottak, a negyedik meg lefogta Ciprianovicsot.

- Sztasku - kiáltotta - az Isten szerelmére, türtőztess magad! Előbb mi!

- Előbb mi! - tették hozzá a többiek.

- Eressz! - hörögte Ciprianovics.

- Előbb mi!

- Eressz!...

- Fogjátok Szaniszlót, én majd végzek azalatt! - kiáltotta Máté.

És megragadta Tacsevszkit a karjánál és félre akarta húzni, hogy nyomban megvívjanak, csakhogy emez már lecsöndesedett, kirántotta kezét és visszadugta kardját a hüvelyébe.

- Rajtam múlik, hogy ki előbb és mikor! Ezért hát azt mondom: holnap és nem itt, hanem Virombkában.

- Ohó, nem szabadulsz! Rajta! Mindjárt!

Tacsevszki azonban keresztbe fonta karját a mellén.

- No, ha másnak a házában meg akartok ölni viadal nélkül, hát csak - rajta!

A fivérek tomboltak dühükben, rángatták bajuszaikat és fújtak, akár a medvék.

De Tacsevszkihez nyulni már egyik sem mert, nehogy szégyent valljanak.

Ez még ott állt egy darabig, mintegy várva, nem ugornak-e neki, aztán magyaros kucsmája után nyúlt és a fejébe nyomta.

- Tehát: holnap! Pongovszki úrnak mondjátok, hogy vendégségbe mentek hozzám - és tudakoljátok meg, merre visz az út Virombkába. Amott túl a patakon van egy kereszt, ott várlak benneteket délben... Bár megölnélek benneteket!

Az utolsó szavakat szinte bánatosan mondta, aztán kinyitotta az ajtót és ment.

Az udvaron neki estek a kutyák, de amint megismerték, farkcsóválva hozzá dörgölődtek. Önkéntelenül odatekintett az ablakok alatt levő cölöpökre, mintha a lovát keresné: eszébe jutott, hogy már vége ennek is és felsóhajtott.

- Gyalog megyek - mondta magában és neki vágott az útnak.

Benn a szobában az ifjú Ciprianovics a kezét tördelte fájdalmában és dühében.

- Ki kért erre benneteket? - fakadt ki keservében. - A legnagyobb ellenségem sem sérthetett volna meg érzékenyebben, mint ti, a kedveskedéstelekkel.

Bukojemzki urék szörnyen sajnálták és - mit tehettek más? - sorra ölelgették.

- Sztasku - mondta Máté - küldtek nekünk egy butykost éjtszakára. Az Isten áldjon meg, gyere és vigasztalódj!...

Sötét volt még, amidőn Vojnovszki tisztelendő úr méccessel a kezében, gázolta a havat, amint a nyulaihoz, galambjaihoz és foglyaihoz ment, miket a csűrben tartott, külön elkerített helyen. Nyomában lépegetett egy szelidített róka csengővel a nyakán, e mellett tarka vizsla, meg egy sündisznó, melyet a meleg papi hajlékban nem ejtett hatalmába a téli álom. Ez a kvartet, amint lassan keresztül haladt az udvaron, megállapodott a csűr szalmafedelének eresze alatt, amelyről hosszú jégcsapok csüngtek alá. A méccses himbálódzott, a kulcs csikorgott a lakatban, a retesz zörrent, az ajtó még jobban csikorgott s az aggastyán az állatokkal együtt bement. Leült egy fatuskóra, egy másikra letette a méccset, aztán elővette a vászontarisznyát és nagyokat ásitva maga elé szórta a földre a magot meg a pinceszagot árasztó káposzta-leveleket.

De mielőtt még ehhez hozzálátott volna, a kamara sötét zugaiból oda szökkent három nyulacska, majd megcsillantak üvegyöngyhöz hasonlóan a galambok és rozsdaszínű foglyok szemecskéi, amint seregestül közeledtek, ide-oda hajtogatva fejcskéküket hajlékony nyakukon. A galambok bátrabbak voltak, nyomban kaptak a szemek után, a foglyok azonban csak óvatosan közeledtek, hol a potyogó magokra, hol a tisztelendőre, hol a rókára tekintgetve, mely utóbbival ugyan már összeszokhattak volna, mert még a nyáron fogták őket, mint fiókákat és naponta látták.

A pap csak egyre szórta a magot s egyszersmind reggeli imádságát mondta.

- *Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen...* Itt félbeszakította és a rókához fordult, mely hozzá támaszkodva reszketett, mintha láz gyötörné.

- Csak nem férsz a bőrdbe, ha meglátod őket... Örökké csak a régi nóta... Hát sohasem küzdöd le gonosz hajlamaidat? Pedig enni bőven kapsz, nem koplalsz. Hol is hagytam el?...

Behunyta szemét, mintha feleletet várna, majd ismét elülről kezdte:

- *Pater noster qui es in coelis, sanctificetur nomen Tuum, adveniat regnum Tuum...*

És félbeszakította ismét.

- Már megint - mondta, rátéve kezét a róka hátára - ilyen a te csúf természeted, nemcsak zabálnod kell, hanem gyilkolnod is. Filus, fogd meg a farkát és harapd meg, ha valami gonosz dolgot művel... *Adveniat regnum Tuum...* Ó, tudom, mit felelnél, hogy az ember is *libenter perdicet manducat*, hanem hát tudd meg, hogy az ember legalább böjt idején békén hagyja őket. Beléd alighanem annak az undok Luthernek a lelke bujt, mert te még nagypénteken is húst zabálnál. *Fiat voluntas Tua...* Trus, trus, trus!... *Sicut in coelo...* netek még egy-két csutka!... *Et in terra...*

És oda vetette a torzsákat, aztán megint magot szórt, pörölve kissé a galambokkal is. Végre kiürült a tarisznya, a tisztelendő felállott, fogta a méccset és éppen már menni akart, midőn a csűr küszöbén megjelent Tacsevszki.

- Nini, Jácint - kiáltott fel a pap - hát téged mi szél hozott ide ilyen jókor?

Tacsevszki kezét csókolt neki s így felelt:

- Gyónni jöttem, tisztelendő atyám s a reggeli misénél az Úr asztalához óhajtanék járulni.

- Gyónni? Helyes. De miért oly sietős? Csak mondd meg egy-kettőre, mert e mögött lappang valami!

- Megmondom őszintén. Párbajt kell vívnom ma, és mert könnyebben érheti az embert szerencsétlenség, ha öttel mérkőzik, mint ha eggyel, hát szeretném megtisztítani a lelkem.

- Öttel? Szent Isten! Mit vétettél nekik?

- Hisz' éppen az, hogy nem vétettem nekik. Ők keresték a veszekedést s ők hívtak ki.

- Kik azok?

- Bukojemszkiék, a király erdészei és Ciprianovics Jedlinkából.

- Ismerem őket. De menjünk a plébániára. Meg nem gyóntathatlak ugyan fiam, mert az Egyház tiltja és elítéli a párbajt, de talán sikerül a lelkedre beszélnem, és minden másként fordulhat még!

És elindultak. De Vojnovszki tisztelendő egyszerre csak megállt, és élesen nézett Tacsevszki szemébe.

- Mondd csak, Jácint, nincs ebben *mulier*?

Tacsevszki bánatosan mosolygott.

- Igen is, meg nem is - felelte - voltaképpen ugyan miatta történt, de nem tehet róla, ártatlan.

- Ahá, ártatlan! Tudjuk. Ezek mind ártatlanok. És tudod-e, mit mond az ekleziaszta a nőkről?

- Nem emlékszem, tisztelendő atyám.

- Szó szerint én sem emlékszem, de ami nem jut eszembe, majd felolvasom neked bent. «*Inveni (mondja) amariorem morte mulierem, quae laqueus (mondja) venatorum est et sagena cor ejus*». Valamit mond még, majd így fejezi be: «*Qui placet Deo, effugiet illum, qui autem peccator est, capietur (mondja) ab illa*». Óvtalak nem egyszer, és nem tízszer, hogy ne menj oda - most aztán itt van!

- Ó, könnyebb óvni, mint oda nem menni - felelte sóhajtvá Tacsevszki.

- Semmi jót nem találsz ott.

- Bizonyára - felelte halkán az ifjú lovag.

És tovább mentek a plebánia felé szó nélkül. A tisztelendő arca elborult, mert lelke mélyéből szerette Jácintot. Midőn atyját elragadta a pestis s a legényke közeli rokon, vagyon nélkül maradt a világon, mindössze néhány jobbággal Virombkában, az aggastyán vette körül féltő gondoskodással. Vagyont nem adhatott neki, mert anyagi lelke lévén, szétszotogatott mindent a szegények közt, amit a szegényes plebánia csak jövedelmezett, de mindamelletttuttymban támogatta őt és emellett örködött fölötte, tanítgatta - és nemcsak könyvből, hanem a vitézi dolgokra is. Mert a tisztelendő valamikor nevezetes vitéz volt, barátja és bajtársa a dicső Volodijovszkinak, résztvett a svéd hadjáratban, amelynek végeztével öltötte magára a papi ruhát egy borzasztó szerencsétlenség következtében. Szerette Jácintot és nemcsak a kiválóan vitéz nemzetség sarjadékát becsülte benne, hanem fenkölt, szomorúságra hajló lelkületét, mely éppen olyan volt, mint az övé. Fájlalta roppant szegénységét, szerencsétlen szerelmét, melynek folytán itt tengődött a düledező házban, félig-meddig paraszti sorban, ahelyett, hogy a nagy világon keresse a dicsőséget és kenyerét. Innen eredt az a bizonyos ellenszenv, mellyel az egész belcsoncskai házzal szemben viseltetett, de bűnül róttá föl Pongovszki úrnak még azt is, hogy túlságosan keményen bánt a jobbágyaival.

Mert a tisztelendő szerette ezeket a «földet túró bogarakat», akár a szeme világát, de rajtuk kívül szeretett mindent, ami csak élt a világon: az állatokat, amiket korholt, a madarakat, a halakat, sőt még a békanépséget is, mely nyári estéken brekeg és kurutyol a naptól langyossá vált vízben.

De a papi öltöny nemcsak anygalt takart, hanem takarta az egykori vitézt is, így, amint megtudta, hogy Jácintnak ötszörösen kell megverekednie, már csak arra gondolt, hogyan áll helyt az ifjú és sértetlenül kerül-e ki a csávából.

Még egyszer megállott, már közvetlenül a plébánia bejáratánál és kérdezte:

- Látod, látod! Ugy-e mégis csak nyugtalan most a lelkiismereted! - És azután megfélekedve egy pillanatra papi voltárról, kitört belőle a régi katona és folytatta: - De ugy-e mindenre megtanítottalak, amit csak tudtam és amit Volodijovszki csak mutatott.

- Nem szeretném, ha levágnának - felelte Tacsevszki szerényen - mert nagy háború készül a törökkel.

E szavakra felragyogott az aggastyán arca s megragadta Jácintot a kabátja ujjánál.

- Dicsértessék az Úr Szent neve! - mondta. - Honnan tudod? Ki mondta?

- Grothusz úr, a sztároszta - felelte az ifjú.

... Soká tartott Jácint és a tisztelendő beszélgetése és midőn annak végeztével hozzá ültek a sörleveshez, az aggastyánnak még folyvást az eszében járt a háború. Ennek okából kezdte felpanaszolni az erkölcsök romlását, a jámborság pusztulását.

- Istenem - mondotta - most kitárul előttetek a dicsőség, a megváltás mezeje... és ti magán-dolgokkal bibelődtök és azon jár az eszetek, hogy egymást megvagdaljátok. Mikor itt az alkalom, hogy véretekets ontsátok a kereszt és a hit védelmében, ti az egymás vérére szomjú-hoztok. És miért? Kiért? Holmi magánsérelem, nő miatt és hasonló világi semmiségek miatt. Jól tudom, hogy régi szokás ez a Köztársaságban és - *mea culpa* - bűnös és könnyelmű ifjúkoromban magam is rabja voltam. A téli szállásokon, ahol a henyélés meg az ivás járja a katonák közt, nem múlik nap páros viaskodás nélkül, pedig hát az Egyház is elítéli, a törvény is tiltja. Bűn ez mindenképpen, de a török háború küszöbén csak annál súlyosabb, mert szükség van minden kardra, hogy az igaz hitnek és az igaz Istennek szolgáljon. Ezért gyűlöli a bajvivásokat a mi királyunk - *defensor fidei* - s az ellenséggel szemben, a táborban, midőn a hadi törvény járja, keményen bünteti.

- Fiatal korában a király is vivott nem egy és nem is két párbajt - felelte Tacsevszki. - Végre is mit tegyek, tisztelendő atyám? Nem én szólítottam ki őket, hanem ők engem. Nem utasít-hattam vissza.

- Nem utasíthatad vissza? Hiszen éppen ezért szomorkodik a lelkem. De Isten nem hagyja el az ártatlant.

Tacsevszki elbúcsúzott, mert mindössze két óra hiányzott a délből és még jelentékeny darab út volt előtte.

- Megállj csak - kiáltott utána Vojnovszki tisztelendő. - Így mégsem bocsátlak utadra. Meg-mondom a legénynek, szórja tele szalmával a szánt és hajtson a küzdőterre.² Mert ha Pongovszkiéknál nem tudnak a párviadalról, hát segítséget sem küldenek, és mi lesz, ha amazok közül valamelyik kap súlyosabb sebet, avagy te is? Gondoltál erre?

- Nem én és bizonyára ők sem.

- Látod! Elmegyek magam is, de nem a küzdelem színhelyére, hanem Viromkában maradok nálad, mert nem lehessen tudni, mi történhetik. Nem való semmiképpen, mert tiltva van, hogy egyházi férfiú tanúja legyen ilyesminek, különben szívesen mennék oda, már csak azért is, hogy bátorságot meríts a jelenléteemből.

² Az Egyház tiltja és bünteti azokat is, a kik a párbajozóknak bármily szolgálatot, kedvezést nyújtanak, «qualem-quumque operam, aut favorem praebentes.» Constit. Apost. Sedis. Ámde ez esetben a párbajt mindenképp ellenző pap közreműködése nem a párbajra vonatkozik, midőn a szalmával tele-szórta szánt küldi, hanem annak következményét, súlyosabb sebesülést föltételezve, szeretet-műkö-désként vehető.

És Tacsevszki rávetette kedves nézésű, leányos szemét.

- Isten fizesse meg - mondta - de a bátorságom nem száll az inamba, ha mindjárt arra is kerülne a sor, hogy ott hagyjam a fogam...

- Jobb lesz, ha hallgatsz - vágott szavába a pap - mintsem hogy ilyet mondj. És nem fájna a szived, hogy nem mehetnél a török ellen és hogy nem halhatnál dicsőbb halállal?

- Igaz, tisztelendő atyám és résen is leszek, hogy ezek az emberevők be ne kapjanak egyszerre.

Vojnovszki tisztelendő pillanatig elgondolkozott.

- Ha úgy oda mennék - mondta aztán - és eléjük tárnám, micsoda jutalomban lesz részük a mennyországban, ha pogány kéztől esnek el, talán elállnának a párviadaltól?

- Isten ments! - kiáltotta élénken Jácint. - Azt gondolnák, én biztattam föl a tisztelendő urat. Isten ments! Jobb, ha tüstént útra kelek, semhogy ilyen dolgokat halljak.

- Hát akkor menjünk! - mondta a tisztelendő.

Beszólitotta a bérest, meghagyta neki, hogy készítse el tüstént a szánt, majd kimentek maguk is, hogy segítsenek befogni.

Amint az udvarra értek, az aggastyán szinte visszahökölt a csodálkozástól, megpillantván a lovat, melyen Jácint jött.

- Az Atyának és Fiúnak nevében, hát te hol szerezted ezt a gabancsot?

A kerítés mellett tényleg gubancos szőrű gebe álldogált, a fejét lógatva, az állát hosszú szőr nőtte be s alig volt nagyobb jókora kecskénél.

- Parasztól kértem kölcsön - felelte Tacsevszki. - Ime, ha a török ellen táborba szállnék...

És keserűen föl kacagott.

- Mellékes, hogy micsoda lovon mégy - felelte a tisztelendő - csak aztán török paripán térj vissza, amit adjon is az Isten. Hanem addig is nyergeld föl az én lovamat, mert így nem állhatsz azok elé a nemesek elé.

Elrendezték, ami még szükséges volt és elindultak: a tisztelendő és a kocsis a szánkón, és Tacsevszki lóháton. Borus volt az idő és kissé ködös, mert olvadt. A hóréteg jelentékenyen megpuhult, a lópaták zajtalanul süppedtek bele s a szánkó csöndesen siklott tova az egyenes uton. Mindjárt Jedlnia mögött találkoztak néhány fát szállító szánnal, amelyek mellett a parasztok gyalog mentek. Aztán következtek az erdő előtt elterülő mezők, ködbe burkoltan, pusztán, fehérén, amelyek fölött varjak keringtek. Abban a mértékben, ahogy az erdőhöz közeledtek, a köd egyre sűrűbb lett, hömpölygött szanaszét, elhomályosította a látóhatárt, fölfelé tört, úgy, hogy nemsokára csak káromogást hallottak a fejük fölött, de a madarakat már nem látták. Az útszéli bokrok kisérteteknek látszottak. A világ elvesztette szokott képét, holmi bizonytalan, tévelygő tájékká változott, amelynek közelsége homályos volt és fantasztikus, távolsága teljességgel kivehetetlen.

Jácint, amint a szánkó mellett lovagolt, elgondolkozott a verekedésről, mely várta; még inkább Sieninyszki kisasszonyról és félig önmagához, félig hozzá intézve szavait, mondogatta magában: «Egyformán szeretlek mindig s mégsem telik benne semmi örömöm. Eh, valójában nem igen telt benne örömöm azelőtt sem! És most, ha legalább átkarolhatnám a térdedet, ha egy szíves szavadat hallhatnám, vagy legalább, ha tudnám, hogy megsajnálsz, ha baj ér, - de mindez olyan, akár ez a köd... és te magad is, mintha ködbe burkolóznál és én nem tudom, mi van, nem tudom, mi lesz, mi ér, mi történik, semmit sem tudok».

És úgy érezte Tacsevszki, hogy nagy bánat nehezedik a lelkére, miként a nedvesség rátapad a ruhájára. Nagyot sóhajtott.

- Bár csak már vége volna egyszer! - mondta.

Vojnovszki tisztelendőt hasonlóképpen nem vidám gondolatok foglalkoztatták. «A szegény fiú sok szükségét látott - mondta magában - ifjúságát nem élvezte, emésztette ez a szerencsétlen szerelem és most? Még le találják vágni ezek a verekedők, ezek a Bukojemszkiak. Nemrég Kozieniecben, a búcsú után összevagdalták Kozsibszki urat... És ha nem is kaszabolják le Jácintot, azért semmi jóra sem vezet ez. Istenem, olyan ez a legényke, akár a színarany, utolsó sarjadéka a nagy lovagi nemzetségnek, az utolsó eleven csöpp vér... Csak most tartaná magát... Istenben a reményem, hogy nem felejtette el azt a két vágást, az egyik cselvágás félreugrással, a másik kereken az orcán keresztül...»

- Jácint!

De Jácint nem hallotta, mert előre lovagolt, az aggastyán pedig nem szólította még egyszer. Ellenkezőleg, szörnyen megzavarodott, amint eszébe ötlött, hogy mégsem való egyházi férfinak ilyen dolgokon törni a fejét. Elérzékenyedett és Istenhez fohászolt bocsánatért.

De mindinkább elbúsulta magát. Hirtelen gonosz előérzet vett erőt rajta, mely csaknem a biztossáig fokozódott, hogy ez a tanú nélkül való különös párviadal Jácintra nézve rosszul végződik.

Közben a keresztúthoz értek, mely jobbra Virombkába vitt, balra Belsoncskába. A kocsis, a rendelkezéshez képest, megállott. Tacsevszki odaugratott a szánhoz és leszállt a lóról.

- Gyalog megyek a kereszthez, - mondta, - mert míg a szán elviszi a tisztelendő urat Virombkába, s mire visszatér, nem tudnék mit kezdeni a lóval. Lehet, hogy már ott vannak.

- Még nincsen dél, de már nem sok híja - felelte a pap kissé elváltozott hangon. - És micsoda köd! Botorkálva fogtok verekedni.

- Eh, eleget látni!

A láthatatlan varjak, vagy hollók káromgása ismét felhangzott a fejük fölött.

- Jácint! - mondta a pap.

- Tessék.

- Ha már ennyire került, hát ne feledkezz meg a tacevai lovagokról.

- Nem hozok szégyent rájuk, tisztelendő atyám!

És az aggastyán úgy látta, hogy az ifjú arcvonásai mintha megkeményedtek volna, a szeme ugyan most is bánatos kifejezésű volt, de már nem az a leányos kedvesség ragyogott bennük, mint rendszeren.

- Helyes - mondta - de térdelj le, megáldalak, és magad is vess keresztet, amint megkezdődik.

Jácint letérdelt a hóba, s az aggastyán megáldotta a kereszt jelével.

Aztán oda pányvázta a lovat a szánkó oldalához, a paraszti ló mellé, kezét csókolt a papnak és elindult Belsoncska irányába.

- Sértetlenül lássalak viszont! - kiáltotta utána a tisztelendő.

A keresztnél még nem volt senki. Tacsevszki néhányszor körül járta, aztán leült a kőre a lábánál és várt.

Köröskörül mélységes csönd honolt; csak nagy, könnyekhez hasonló csöppek estek le a keresztől a puha hóra halk koppanással. Ez a csönd olyan bánatfélével volt tele, s ez a ködös pusztaság új fájdalommal töltötte el Jácint szívét. Oly elhagyatottnak érezte magát, mint eddig még soha.

- Olyan vagyok én igazán, mint ez a cölöp itt - mondta magában - és már ez lesz a sorsom mindhalálilig.

És legyintett a kezével.

- Legyen hát vége már egyszer!

És mind nagyobb keserőséggel gondolt arra, hogy ellenfeleinek nem sietős a dolog, mert vidámabban vannak, mert ott vannak Belcsoncskában, beszélgetnek «vele», és nézhetik «őt» kedvük szerint.

De tévedett, mert bizony sietős volt nekik is. Nemsokára elhatolt hozzá hangos beszéd zaja s a szürke ködből kibontakozott a négy Bukojemszki óriási alakja és egy ötödik, kisebbik, a Ciprianovicsé.

Azért beszéltek oly hangosan, mert veszekedtek, ki kapjon össze elsőnek Tacsevszkivel. Elvégre a Bukojemszkiak mindig és minden csekélység fölött összepöröltek, ezúttal azonban Ciprianovicsal folyt a hangos szócsata, aki azt vitatta, hogy neki kell elsőnek megvívnia Tacsevszkivel, mert őt érte a legsúlyosabb sértés. Csak akkor hallgattak el, amikor a keresztet megpillantották s a mellette álló Jácint urat, és megemelték kucsmáikat, de nem tudni, a keresztet illetve-e ez a tisztesség, avagy ellenfelüket üdvözölték-e.

Tacsevszki szó nélkül üdvözölte őket és kihúzta kardját a hüvelyéből. A szíve nyugtalanul dobogott az első pillanatban, mert hiszen az ellenfelek mégis csak öten voltak, s e mellett Bukojemszkiek egyenesen borzalmas külsejűek: tagbaszakadt, széles vállú, hatalmas szál legények, seprőnek beillő bajusszal, amelyre rátelepedett a köd szürke dér alakjában, a szemöldökeik összeráncolódtak s arcaikon valami sötét, betyáros öröm honolt, mintha kedvök telnék abban, hogy itt vérontás lesz.

- Miért viszem vásárra a bőrömet? - gondolta Jácint.

De ez a nyugtalanság pillanatig tartott csak. Felülkerekedett benne a düh ezek ellen a zsványok ellen, akiket úgyszólván nem ismert, akiknek mit sem vétett, és akik, Isten a megmondhatója miatt, belékötöttek, és most azért jöttek, hogy az életére törjenek.

- Megálljatok csak, utonállók. Elhoztátok a magatok bőrét is! - mondta magában.

És orcáját pír öntötte el, s a fogát összeszorította dühében.

Amazok levetették köpenyeiket, és neki gyürköztek. Mindegyikük azt hitte, ő kezdi meg. Végre sorba álltak, meztelen karddal, küzdelemre készen, és Tacsevszki szembe állt velük. Farkaszemet néztek szó nélkül.

Vége Ciprianovics törte meg a csöndet.

- Rendelkezésre állok!

- Nem! Én vagyok az első, én, én! - kiáltották a Bukojemszkiak.

És hogy Ciprianovics előre ugrott, amazok mindjárt megragadták a bekecse újjánál. Ismét parázs veszekedés kerekedett; Ciprianovics utonálló betyároknak szidta őket, ők viszont Ciprianovicsot szoknyahősnek, és egymást kölcsönösen kutyakölyköknek. Jácint úr szörnyen fölháborodott.

- Ilyen gavallérokat sem láttam még életemben! - kiáltotta és visszadugta kardját a hüvelyébe.
- Válasszatok, mert itt hagylak benneteket a faképnél! - szólt rájuk emelt, kemény hangon.
- Válassz te magad! - kiáltotta Ciprianovics azon reményben, hogy Tacsevszki úr őt választja majd.

Bukojemszki Máté éktelenül ordította, hogy abba nem egyezik, hogy ilyen legényke rendelkezék fölöttük. Ugy üvöltött, hogy metsző foga, mely kissé túlságos hosszú volt, akár a nyulé, meg-megvillant a bajusza alatt. Hanem egyszeribe elhallgatott, amint Tacsevszki ismét kihúzta a kardját és rámutatott, mondván:

- Magát választom!

A három fivér meg Ciprianovics tüstént odébb húzódott, belátván, hogy másképp sohasem jut dülőre a dolog. Csak elszontyolodtak, mert ismervén Máté erejét, csaknem bizonyosra vették, hogy rájuk már nem kerül a sor.

- Rajta! - vezényelte Ciprianovics.

Tacsevszki szintén megérezte ellenfele erejét mindjárt az első összecsapásnál, mert a kard megremegett a kezében, de mégis kivédte a vágást, ki a másodikat is s a harmadik után ezt mondta magában:

- Nem is olyan ügyes, mint amilyen erős.

És neki feszítve a lábát jobb ugráshoz, hevesen támadott.

A többi fivér leeresztett karddal, szájátva nézte a küzdelmet. El kellett ismerniök, hogy Tacsevszki is «érti a dolgot» és belátták, hogy mégsem lehet vele oly könnyű szerrel elbánni. Csakhamar arra a tudatra ébredtek, hogy bizony túlságosan is ért hozzá és nyugtalanság fogta el őket, mert a folytonos veszekedés mellett is roppant szerették egymást. Minden súlyosabb csapásra fel-feltört a rémült «ó!» hol az egyikből, hol a másikkól. És a csapások egyre gyorsabban hullottak, hasonlóan a villámhoz. Tacsevszkinék szemlátomást erősödött az önbizalma. Nyugodt volt, de úgy ugrált, akár a vadmacska, s a szeme vészjóslóan szikrázott.

- Ennek nem jó vége lesz - gondolta Ciprianovics.

Egyszerre csak Máté felordított, kardja kihullt a kezéből, az arcához kapott, melyet szempillantás alatt elborított a vér - és elvágódott.

A fivérek, akár a bikák, elbődültek, nekirontottak Jácintnak, bizonyára nem azzal a szándékkal, hogy egyszerre hárman támadjanak rá, hanem azért, mert mindegyik elsőnek akarta megbosszulni a bátyját.

És talán még le is kaszabolják, ha Ciprianovics nem siet a segítségére.

- Szégyen! Gyalázat! Zsiványok vagytok, nem nemes emberek! - kiáltotta, ahogy csak kifért a torkán. - Félre, mert velem is meggyülik a bajotok!

És valósággal dulakodni kezdett velük, amíg csak észbe nem kaptak.

Ezalatt Máté a kezére támaszkodva feléjük fordította arcát, melyet a vér egészen elborított, János hozzá ugrott, úgyszintén Lukács is és fölsegítették őt és leültették a hóra.

És Tacsevszki a fogát csikorgató Márkhoz ugrott, és sietve mondta, mintha attól tartana, hogy az együttes támadás megismétlődik:

- Kérem, kérem!

És a kardok ismét vészjóslóan villogtak. Márk, amennyivel erősebb volt, annál kevésbé ügyes és Tacsevszkinék nem sok dolga akadt vele. Márk úgy hadonászott óriási szablyájával, akár valami cséphadaróval, - és Jácint úr mindjárt a harmadik összecsapásnál akkorát suhintott a vállpercére, hogy széthasította a csontot és harcképtelenné tette.

Most belátta Lukács is, János is, hogy ugyancsak csúf «casus» esett velük és hogy ez a vézna legényke valójában darázs, amelyet jobb lett volna nem ingerelni. De annál nagyobb heves-séggel álltak ki vele s a küzdelem rájuk nézve épp oly rosszul végződött, mint két bátyjukkal. Lukács az arcára kapott egy vágást, mely egész az ínyig hatolt s amint elvágódott, ráadásul még a fejét is beszakította egy kövön, melyet a hó láthatatlanná tett. És János, ámbár a leggyakorlottabb kardforgató volt a fivérek közt, csakhamar elejtette szablyáját s vele együtt hullott a földre egyik ujja is.

Tacsevszki, aki egy karcolást sem kapott, most mintegy csodálkozva nézte a művét - és azok a szikrák, melyek az imént lobogtak a szemében, fokozatosan elenyésztek. Visszatolta a fejére magyarkáját, mely csaknem a jobb fülére csúszott le a küzdelem hevében, majd levette egészen, nagyot sóhajtott, a kereszt felé fordult és félig Ciprianovicshoz, félig önmagához mondotta:

- Isten a tanum, hogy ártatlan vagyok.

- Most rajtam a sor - felelte Ciprianovics - de ki van merülve, talán pihenjen egy kicsit, én meg azalatt betakargatom a köpenyegekkel társaimat, nehogy megfázzanak, míg segítség érkezik.

- A segítség közel van - felelte Tacsevszki - mert amott a ködben áll a szán zsúppal, amit Vojnovszki tisztelendő küldött. Ő maga meg nálam van. Engedje meg, hogy elmenjek a szánért, jobb lesz mégis az uraknak, mint így a puszta havon.

És elment, Ciprianovics meg betakargatta Bukojemszkiéket, akik egymás mellett csücsültek a havon; János, aki a legkönnyebben sebesült meg, Máté előtt térdelt, s baljával törülgette bátyja ábrázatát, sebes jobbát pedig föltartotta, nehogy tulságosan düljön a vére.

- Hogy érzitek magatokat? - kérdezte Ciprianovics.

- Megkarmolt minket az a kölyök - felelte Lukács vért köpve - de majd megbosszuljuk magunkat!

- Nem bírom megmozdítani a karom - dörmögte Márk - kifecamította a csontot. Ó, a kutya!... Ó!...

- Máténak meg egész a szemöldökéig hatolt a vágás - mondta János. - Jó volna a sebre kenyér és pókháló, de addig hóval csillapítom a vérzést.

- Csak ne öntötte volna el szememet a vér... - szólalt meg Máté - majd...

De nem fejezte be, mert elgyengült a vérveszteség következtében - aztán meg Lukács is a szavába vágott, aki hirtelen haragra lobbant.

- És ravasz a kutyahitű - mondta - olyan a nézése, akár egy kisasszonyé és mar, akár a kigyó.

- Ezt a ravaszágát még megemlegeti! - kiáltotta János.

A beszélgetést lónyерítés szakította félbe. A ködből kibontakozott a szán s már ott is volt Bukojemszkiék mellett. Tacsevszki kiugrott belőle és ráparancsolt a kocsisra, hogy szálljon le.

A paraszt meglátva Bukojemszkiékat, éles tekintettel mérte végig Tacsevszkit és Ciprianovicsot, de nem szólt egy árva szót sem, csak, mintha rosszalás tükröződött volna az arcán, majd pillanatra elfordult és keresztet vetett.

Aztán hárman együtt fölsegítették a sebesülteket a szánba. Bukojemszkiék tiltakoztak ellene, hogy Jácint úr is segédkezzék.

- És ha engem vagdaltak volna össze - mondta - talán segítség nélkül hagytak volna? Ez olyan szolgálat, amit teljesíteni kell s amit visszautasítani nem szabad.

Bukojemszkiék nem ellenkeztek tovább, mert némileg megnyerte őket ezzel a kijelentéssel - és csakhamar kényelmesen nyújtózkodtak a jókora szánon, ahol mindjárt nem fáztak annyira.

- Merre hajtsak? - kérdezte a paraszt.

- Várjál. Viszel még egyet - felelte Ciprianovics.

És Jácinthoz fordult:

- No, uram - mondta - rajtunk a sor.

De Tacsevszki szinte barátságosan nézett rá.

- Ej, jobb lesz, ha elhagyjuk. Ezek is, Isten a megmondhatója, miért bántottak, maga meg a pártomat fogta, mikor az urak rám támadtak. Mi okból verekedjünk mi?

- Meg kell verekednünk és fogunk is - felelte hidegen Ciprianovics. - Becsmérelt, de ha nem is sértett volna meg, most a jó hirnevem forog kockán - érti? És ha mindjárt itt is hagyom a fogamat, ha mindjárt ez is az utolsó óráim - meg kell vívnunk!

- Ám legyen, de kijelentem, hogy ez akaratom ellenére történik! - felelte Jácint.

És összemérték kardjaikat. Ciprianovics nem volt olyan erős, mint a Bukojemszkiak, de jóval gyakorlottabb kardforgató. Látni való volt, hogy jobb mesterek tanították s hogy nemcsak a vásárokon meg a búcsúkon gyakorolta. Óvatosan támadott és pontosabban, nagyobb hozzáértéssel védett. Tacsevszki szivéből már elpárolgott minden düh és különben is beérte volna a Bukojemszki uraknak adott leckével; dicsérni kezdte ellenfelét.

- Magával egészen másképp megy - mondta. - Magával akárki nem boldogul.

- Kár, hogy nem maga! - felelte Ciprianovics.

És kétszeresen örült: először a dicséretnek, másrészt meg annak, hogy felelt, mert a küzdelem hevében csak a legnevesebb vívók engedhették meg maguknak a beszélgetést, s az udvarias-kodó társalgást az előkelő magatartás tetőpontjának tartották. Mindez emelte Ciprianovicsot a tulajdon szemében.

És ujult reménnyel támadott. De néhány összecsapás után mégis el kellett ismernie ellenfele fölényét. Tacsevszki könnyedén, mintegy akaratlanul fogta föl a csapásokat, egyáltalában olyan volt a magatartása, mintha nem is párviadalról volna szó, hanem csak gyakorlati vívásról. Nyilvánvaló volt, hogy látni akarta, mit tud Ciprianovics, mennyivel áll fölötte a Bukojemszkiaknak, és amint ezt kitapasztalta, teljesen bizonyos volt a dolga felől.

Észrevette ezt Szaniszló úr is, ami lelohasztotta örömét és hevesebb támadásra ingerelte. De Tacsevszki egyszerre csak félrehajlott, mintha már megelégette volna a mulatságot, kivédte a cselvágást - támadott, majd félre ugrott.

- Megsebesült! - mondta.

Ciprianovics csakugyan olyasfélét érzett, mintha a hideg futna végig a karján, de így felelt:

- Semmi! Folytassuk!

És újból támadott, de abban a pillanatban Tacsevszki kardjának a hegye szétmetszette alsó ajkát és megkarcolta az állát. Jácint úr ismét félre ugrott.

- Vérzik! - mondotta.

- Semmi!

- Hála Istennek, ha semmi! - felelte Tacsevszki. - De nekem már elég, itt a kezem. Igazán lovagi módon állta meg a helyét.

Ciprianovics szörnyen ingerült volt, de Jácint kijelentése nem maradt hatás nélkül. Pillanatig habozott, mintha azon töprengene, békét hagyjon-e, avagy folytassa a támadást. Végre is hüvelyébe dugta kardját és kezét nyujtotta.

- Legyen hát úgy. Hanem az igaz, alaposan vérzem.

Kezével megérintette az állát és mintegy csudálkozva nézte a vért, mely ujjaihoz tapadt.

- Tegyen havat a sebre, mert feldagad! - mondta Jácint úr, majd hozzátette: - Ülünk fel a szánra.

És karonfogva a Bukojemszkiakhoz vezette, akik kissé csudálkozó tekintettel, de egyszersmind elszontyolodva nézték szó nélkül. Jácint óriásit nőtt a szemükben, őszinte tiszteletet éreztek irányában, mert nemcsak a kard mestereként mutatta be magát, hanem «előkelő modorú» gavallérként, ami tőlük meglehetősen távol állott.

Máté Ciprianovicshoz fordult:

- Hogy érzed magad, Szaniszló?

- Jól. Mehetnék gyalog is, de inkább szánon megyek, mert hamarább érek oda.

És Tacsevszki melléje ült és rászólt a kocsisra:

- Virombkába!

- Hová? - kérdezte Ciprianovics.

- Hozzám. Nem lesz ugyan részük valami nagy kényelemben, sőt. De Belcsoncskában a hölgyek megijednének, aztán nálam van Vojnovszki tisztelendő, aki majd ellátja az urakat, mert kitűnően érti a sebek kezelését. A lovakért majd elküldünk valakit s aztán azt teszik az urak, ami éppen kedvük szerint lesz. Megkérem a tisztelendőt arra is, hogy menjen Belcsoncskába és tudassa kiméletesen, hogy mi történt.

És Jácint úr elgondolkozott, majd így szólt:

- Ó, most következik majd csak a nyomorúság... Miért is erőszakolták ezt a párbajt?!

- Igaz, erőszakoltuk! - felelt Ciprianovics. - Tanúságot teszek róla én és Bukojemszki úr is.

- Igen, tanúságot teszünk, ámbár a karom szörnyen sajog - felelte kissé nyöszörögve Máté. - Ó, de elbánt velünk, hogy a kakas csipje meg!

Virombkáig nem volt nagy az út. Csakhamar a kerítések közé értek, ahol Vojnovszki tisztelendővel találkoztak, aki javában gázolta a havat; nyugtalankodott, nem volt maradása, elibük ment.

Tacsevszki leugrott a szánról s a pap is élénkebben szedte a lábát. Amint látta, hogy Jácint ép és egészséges, kiáltotta:

- No, mi újság?

- Hozom az urakat! - felelte Jácint.

Az aggastyán arca földerült, de nyomban komolyra vált, amint megpillantotta Bukojemszkiakat és Ciprianovicsot véresen.

És szinte összecsapta a kezét.

- Mind az ötöt! - kiáltotta.

- Mind!...

- Isten büntetése!

Aztán a sebesültekhez fordult:

- Hogy érzik magukat az urak?

Megemelték süvegjeiket üdvözlésül, Márk kivételével, aki széthasított vállperece miatt nemcsak jobb-, de balkarját sem bírta megmozdítani. Csak nyögött egyet és így szólt:

- Alaposan befűtött nekünk, az már igaz!

- Szót sem érdemel, - mondták a többiek.

- Adj a Isten! - felelte az aggastyán. - Hanem most csak menjünk! Egy-kettő! Hadd vizsgáljam meg a sebeket.

Rászólt a kocsisra, hogy hajtson, ő meg Tacsevszkiivel gyalog követte a szánt, amilyen gyorsan csak bírta. De nem állhatta meg, hogy egy pillanatra legalább meg ne állapotdjék; arcán ismét öröm villant át s hirtelen átkarolta Tacsevszkit.

- Jácint fiam, hadd öleljelek meg! Úgy hozod őket, akár a kénéket!

Tacsevszki meg kezét csókolt az aggastyánnak és így felelt:

- Maguk akarták, tisztelendő atyám.

A pap fejére tette a kezét, mintha meg akarná áldani, de hirtelen észbe kapott, hogy az ily esetben tiltva van és tekintete szigorúbb lett.

- Csak ne gondold, hogy megdicsérlek érte. A szerencséd, hogy ők maguk akarták, de azért csak rosszalni való dolog az!

Betértek az udvarra és Jácint a szánkóhoz ugrott, hogy a kocsissal meg egyetlen béresével lesegítse a sebesülteket.

De azok leszálltak minden segítség nélkül, kivéve Márkot, akit támogatni kellett, és csakhamar benn voltak a szobában. Szalma már ki volt teregetve, sőt Tacsevszki ágya is meg volt vetve, amelyet szürke, kissé foszladozó lóbőr takart, s melyen fej alá való gyanánt lópokróc szolgált. Az asztalon, az ablak mellett, pókhálóval átgurult kenyérbél volt látható, kitűnő szer a vérzés csillapítására, úgyszintén Vojnovszki tisztelendő kitűnő «gyógyító» balzsamai.

Az aggastyán levetette papi köntösét s nyomban hozzálátott a sebek bekötözéséhez; ezrivel látott sebeket életében s évek hosszú során át szerzett gyakorlottságánál fogva jobban értette a kezelésüket, mint akárhány orvos. A dolog nem is tartott soká, mert Márkot nem számítva, csak könnyebben sebesültek meg. Márk szétmetszett vállpercének bekötözése hosszabb időt vett igénybe, de amint az is be lett kötözve, Vojnovszki tisztelendő föllélekzett és megtörülte vérrel beszennyezett kezét.

- Hála az Úr Jézusnak - mondtotta - nem történt nagyobb baj. Most bizonyára jobban érzik magukat az urak.

- Ihatnám! - jelentette ki Bukojemszki Máté.

- Nem árt meg! Mondd, Jácint, hogy hozzanak vizet.

De Máté szinte fölemelkedett fektéből.

- Hogyan, vizet? - kérdezte megtört hangon.

És Márk, aki Jácint ágán hanyatt feküdt és kissé nyögött, egyszerre csak megszólalt:

- A tisztelendő atya bizonyára meg akarja mosni a kezét.

Jácint szinte kétségbeesetten tekintett a papra, de ez felkacagott:

- Lám, az őszinte vitézek! - mondta. - Ihatnak bort is, hogyne, csak sokat ne.

De Tacsevszki a kabátja ujjánál fogva a benyilóba húzta.

- Tisztelendő atyám - mondta halkán - mit tegyek?! Az éléstár üres, a pince üres, magam is mind szűkebbre kell, hogy fogjam a derékszijam. Mit adjak én nekik?!

- Sose aggódj! - felelte az aggastyán szintén halkított hangon. - Amint útra keltünk, intézkedtem, hogy küldjenek ide bort és meg is hozták már. És ha nem futja, hát majd hozatunk Jedlniából... A magam részére, természetesen, hogy a magam részére... Adass nekik egy-egy pohárral, hadd vigasztalódjanak meg egy kicsit.

Jácint elsietett és Bukojemszki urék csakhamar vigasztalgatták egymást kölcsönösen. Jóindulatuk Jácint irányában percről-percre fokozódott.

- Verekedtünk, az igaz, de hát ez megesik bárkivel - mondta Máté - hanem azt mindjárt gondoltam, hogy kegyelmed derék gavallér.

- Nem igaz - jelentette ki Lukács - én gondoltam hamarább.

- Te gondoltad? Mintha te gondolkodni is tudnál egyáltalán!

- Már hogyne tudnék! Épp most azt gondolom, hogy marha vagy, hát tudok, de fáj a szám.

És már is veszekedni kezdtek. Ezalatt egy lovas haladt el az ablak mellett.

- Valaki jött - mondta a pap.

Jácint kiment, hogy megnézze ki az, és csakhamar elszontyolodva tért vissza.

- Pongovszki úr elküldte a legényét - mondotta - várja az urakat ebédre.

- Egye meg ő maga - jelentette ki János.

- Mit izenjünk neki? - kérdezte Jácint a papra tekintve.

- Legjobb lesz a tiszta igazságot - felelte az aggastyán. - De majd megüzenem én.

És kiment a legényhez.

- Mondd meg Pongovszki úrnak - parancsolta - hogy sem Ciprianovics úr, sem a Bukojemszki urak nem mehetnek, mert párbajra szólították Tacsevszki urat és megsebesültek. De ne feledd megmondani, hogy nem súlyosan sebesültek meg. Mehetsz.

A legény elvágatott s a pap, amint visszatért, megnyugtatón igyekezett Jácintot, aki szörnyen oda volt. Öttel megvívni nem félt, de félt Pongovszki úrtól s még inkább attól, hogy mit mond és mit gondol Sieninyszki kisasszony.

- Amúgy is kitudódott volna - vigasztalta a pap - így hadd tudják meg mentől előbb, hogy ártatlan vagy.

- Kegyelmetek tanuságot tesznek róla? - kérdezte Jácint még egyszer a sebesültektől.

- Ihatnánk, de azért tanuságot teszünk róla - felelte Bukojemszki Máté.

Jácint nyugtalansága mindamellet percről percre nőtt és teljességgel elállt a szivverése, mikor nemsokára szánkó állott meg a bejárat előtt, melyből Pongovszki úr és Grothusz úr, a

sztaroszta szállt ki. Mégis, kisietett az üdvözlésükre és csaknem földig hajolt Pongovszki úr előtt, de ez rá sem hederített, mintha egyáltalán ott sem lett volna és sötét, szigorú ábrázattal betért a szobába.

Méltósággal teljesen üdvözölte a tisztelendőt, de csak tisztos távolból, mert a nyakas nemes nem tudta megbocsátani az aggastyánnak, hogy egyszer megróttta a szószékről, a miért tulságos szigorúan bánik a jobbágyaival; aztán nyomban a sebesültekhez fordult, kis ideig nézte őket, majd így szólt:

- Uraim, az után, ami történt, nem léptem volna át ennek a háznak a küszöbét, ha nem éreztem volna szükségét annak, hogy megmondjam kegyelmeteknek, mily szörnyen érintett a maguk bántalma. Ime, mit hozott maguknak az én vendéglátásom, ime, a jutalom, mely megmentőimnek osztályrészül jutott a tulajdon fedelem alatt. Hanem csak annyit mondok, hogy aki magukat megbántotta, engem bántott meg, aki a maguk vérét ontotta, rosszabbul cselekedett, mintha az enyémet ontotta volna, mert szégyent hozott a fejemre, hogy az én fedelem alatt szólította párviadalra magukat...

Itt Máté hirtelen közbeszólt:

- Mi szólítottuk ki őt, nem ő minket!

- Úgy van, bátyám-uram, - tette hozzá Ciprianovics Szaniszló. - Ez az ifjú ártatlan abban, ami történt, egyedül mi vagyunk hibásak, amiért alázatosan meg is követjük bátyám-uramat.

- Illő lett volna, ha a bíró előbb meghallgatja a tanukat s csak azután ítél - mondta komolyan Vojnovszki tisztelendő.

Lukács szintén mondani akart valamit, de hogy orcája és inyje keresztül volt metszve egész a fogáig, és szörnyen sajgott, a mint a száját megmozdította, hát csak a tenyerével letakarta a flastromot, mely már félig-meddig odaszáradt és dűnnyögte:

- Vigye el az ördög az ítéleteket s vele együtt az államot is!...

Pongovszki úr kissé megzavarodott, de nem engedett még sem. Sőt. Végig nézett rajtuk szigorú, kemény tekintetével, mintegy szemrehányóan, hogy Jácint védelmére kelnek, majd folytatta:

- Nincs mit megbocsátanom megmentőimnek. Kegyelmetek nem hibásak; ellenkezőleg, nagyon jól tudom, miről van szó, mert láttam, hogy szántszándékosan kisebbitette magukat. Bizonyára az irigység hajtotta a bosszúra, amiért döglődő lova nem birta utolérni az eleven farkasokat. Nem én voltam az egyetlen, aki észrevettem, hogy az a «gavallér», akit maguk most oly nagylelkűen védelmeznek, a találkozás első pillanatától fogva szakadatlanul ürügyet keresett az összetűzésre és mindent elkövetett, hogy magukat erre a lépésre kényszerítse. Inkább én vagyok hibás, hogy szó nélkül türtem ezt, s hogy nem mondtam neki, menjen a vásárra vagy a korcsmába, keressen magának ott megfelelő társaságot.

Tacsevszki olyan sápadt lett, akár a gyolcs, Vojnovszki tisztelendőnek meg épp ellenkezőleg, fejébe szállt a vére.

- Kihívták őt! Mit tehetett mást! Szégyelje magát! - kiáltotta.

De Pongovszki úr félvállról vetette oda:

- Világi ügyek ezek, amikhez a világi emberek csak úgy értenek, mint az egyháziak, vagy még jobban. De megfelelek erre is, nehogy igazságtalansággal megvádoltassam. Hogy mit tehetett? Amivel mint fiatalabb tartozott az idősebbnek, mint vendég a házigazdának, mint ember, aki annyiszor lakott jól nálam, mert otthon nem volt mit ennie: kötelessége lett volna mindennek előtt, hogy velem közölje a dolgot és én mint házigazda közbe léptem volna és nem

engedtem volna, hogy odáig fajuljon a dolog, hogy az én megmentőim, ezek a tisztas gavallérok, itt, ebben a putriban vérbe fagyva szalmán fetrengjenek, akár valami ólban.

- Azt hitte volna, hogy gyáva vagyok! - kiáltotta Tacsevszki a kezét tördelve, és reszketett, mintha láz gyötörné.

Gedeon úr egy árva szóval sem felelt, mert kezdettől fogva úgy tett, mintha Jácint ott sem volna, és Ciprianovicshoz fordult.

- Öcsém-uram - mondotta - Jedlinkába megyünk édesatyjához *eo instante* Grothusz úrral, hogy részvétünket kifejezzük. Azt hiszem, elfogadja meghívásomat s éppen ezért magát is kérem, térjen vissza hozzám társaival együtt. Ne feledkezzenek meg arról, hogy csak véletlenségből vannak itt, mert hiszen voltaképpen az én vendégeim, akiknek én nagy hálával tartozom. Öcsém-uram édesatyja még sem mehet annak a házába, aki a fiát megsebesítette, és nagyobb kényelemben lesz részük az én fedelem alatt, aztán éhezni sem éheznek majd, ami itt könnyen megeshetik.

Ciprianovics roppant megzavarodott és nem tudta, mit feleljen, részben Tacsevszki miatt, részben azért is, mert csinos legény létére kényes volt a külsejére. Tudniillik ajka meg álla feldagadt és szörnyen elcsúfította.

- Éhezésről, szomjuhozásról nem lehet szó itt sem - mondotta végre - ez már *probatum fuit*, de bátyám-uram vendégei vagyunk valójában és édes apám tán szintén nem akarna ide jönni, nem tudván, hogyan esett a dolog. Hanem bátyám-uram, ilyen elcsúfított ábrázattal még sem mutatkozhatunk ő nagyságáék előtt, mert hiszen csak iszonyatot keltenénk.

És amint befejezte, görcsösen összehúzta magát, mert ajka ugyancsak sajgott a hosszabb beszéd következtében - és csakugyan nem valami szépen festett.

De Pongovszki úr ekként felelt:

- Sohse fájjon a feje amiatt. Rokonaim iszonyodnak, de nem öcsém-uraimék sebeitől, amelyek hamarosan begyógyulnak s ismét olyan helyre legények lesznek, mint voltak annak előtte. Mindjárt itt lesz három szán s odahaza már várják a kényelmes ágyak. Addig is Isten velük, mert itt az ideje, hogy Grothusz úrral útra keljünk Jedlinkába. Ajánlom magamat!

Búcsút intett a sebesülteknek, búcsút külön a tisztelendőnek, csak Jácint felé nem biccentette meg a fejét. Már csaknem az ajtónál volt, midőn a pap hozzá lépett.

- Maga nem ismer sem könyörületet, sem igazságot! - mondotta.

- Bűneimről csak gyónáskor adok számot - felelte Pongovszki úr.

És elhagyta a szobát Grothusz úrral, a sztarosztával együtt.

Jácint az egész idő alatt úgy érezte magát, mint akit a kínpadra húznak. Arca minduntalan elváltozott és maga sem tudta, rávesse-e magát Pongovszki úrra, torkon ragadja-e a megalázásért, avagy a lábához boruljon és bocsánatáért esengjen. De nem feledkezett meg arról, hogy otthon van és hogy Sieninyszki kisasszony gyámja van előtte. És midőn Pongovszki úr meg Grothusz úr eltávozott, ő is utánuk ment anélkül, hogy tudná, mit cselekszik, a szokás vitte rá, hogy kikísérje a vendégeket, és holmi vak remény is hajtotta, hátha legalább biccent feléje a kérlelhetetlen Pongovszki úr. De bizony csalódott; mert csak Grothusz úr, aki nyilván jó és emberséges ember volt, fogott vele kezét a pitvarban és súgta oda neki:

- Nem kell kétségbe esni, fiatal ember, az első harag elmúlik és minden jóra fordul.

De Jácint nem igen bizott benne és ha tudta volna hogy Pongovszki úr minden felháborodása mellett is nagyobb haragot mutatott, mint aminőt valóban érzett, tisztában lett volna, hogy vége mindennek örökre. Ciprianovics és Bukojemskiék tényleg a megmentői voltak, de

hiszen Tacsevszki nem gyilkolta meg őket, a párviadal meg sokkal hétköznapiabb dolog volt, semhogy olyan kérlelhetetlen haragot vonhasson maga után. De Pongovszki úr egészen más szemmel kezdett tekinteni Sieninyszki kisasszonyra, amióta Grothusz úr felemlítette, hogy vén emberek is nősülnek, sőt, hogy utódaik is vannak. Ami eddig sohasem fordult meg az eszében, hirtelen mint lehetőség állott előtte, még pedig mint csábító lehetőség. A nyíló rózsához hasonló csudásan szép leányzó bájaira gondolva repesett a szive s még sokkal inkább dagadozott a büszkesége. Kihajtana újból és felvirágoznék a Pongovszki nemzetség fája, s hozzá még olyan patricius-sarjadék adna új életet neki, mint a Sieninyszki-lány, aki nemcsak rokonságban van a Köztársaság valamennyi előkelő családjával, hanem utolsó sarja annak a nemzetségnek, amelytől javaikat merítették javarészből a Zsulkievszkiak, a Danilovicsok, a Szobieszkiak és még sok más család. Pongovszki úr szinte szédült e gondolatra és úgy érezte, hogy nemcsak neki áll érdekében, hogy ilyen Pongovszkiak létezzenek, hanem az egész Köztársaságnak is. És mindjárt e gondolat után aggodalom fogta el, hogy ez be nem következhet azért, mert a kisasszony másba szerethet és másnak nyújthatja a kezét. Magánál méltóbbat ugyan nem ismert az egész környéken, de voltak fiatalabbak. Vajjon ki? Ciprianovics? Igen, ez fiatal is, kedves is és dúsgazdag, de mindössze harmadiziglen nemes örmény familiából való. Semmiképpen sem fért a fejébe, hogy ilyen *homo novus* Sieninyszki-kisasszony után vethesse magát. Bukojemszkiék egyáltalában nem jöhettek számításba, ámbar a nemességük kifogástalan volt, sőt egyenesen Szent Péter rokonainak mondták magukat. Ilyenformán egyedül Tacsevszkiről lehetett szó, aki ugyan igazi «Lázár» volt, szegény, mint a templom egere, de a tacsevai lovagok hatalmas, ősrégi nemzetségéből származott, mely nemzetség egyik tagja, egy igazi óriás, résztvett a grunevaldi szörnyűséges német-pusztításban, s hire-neve a Köztársaság határain túl, a külföldi udvarházakba is eljutott. Egyedül Tacsevszki volt egyívású a Sieninyszkiekkel s emellett fiatal, bátor, csinos, bánatos (ami vajmi gyakran megindítja a női szívet), Belconcskában otthonos és oly viszonyban a leányzóval, mintha barátja vagy fivére lett volna. És Pongovszki úr most különféle dolgokat idézett fel emlékében: a fiatalok incselkedéseit és duzzogásait, aztán megbéküléseiket és barátságukat, különféle tekinteteket és szavakat, közös bánataikat, közös örömeiket, mosolyaikat, kacagásaikat. És mindaz, amire azelőtt alig vetett ügyet, most egyszerre gyanús színben tünt föl. Igen! Egyedül erről az oldalról fenyegethette veszedelem. Az öreg nemesnek az is megfordult az eszében, hogy e párviadal oka legalább részben Sieninyszki kisasszony is lehetett, és megrémült. Hogy elébe vágjon a veszedelemnek, első sorban arra törekedett, hogy Jácint magatartását a lehető legbecstelenebb világításban tárja a leányzó elé, és alaposan felingerelje az ifjú ellen, azután pedig, hogy nagyobb haragot mutattva, mint aminőt tényleg érzett s minőt az ügy érdemelt, fölégessen minden hidat Belconcska és Virombka között, és irgalmatlanul megalázzván Jácintot, lehetetlenné tegye látogatásait.

És ezt a célját el is érte.

Ahogy Jácint visszatért az ámbitusról, leült az asztalhoz, fejét kezére támasztotta, ujjait hajába mélyítette és hallgatott, mintha fájdalmában megnémult volna.

Vojnovszki tisztelendő hozzá lépett és kezét a vállára tette.

- Jácint - mondotta - amit el kell szenvedned, azt szenvedd el, de abba a házba többé nem teheted be a lábadat.

- Úgy is lesz - felelte hangtalanul Tacsevszki.

- De küzd le a fájdalmaidat is. Gondold meg, hogy ki vagy.

És amaz összeszorította a fogát.

- Éppen ezért gyötör annyira!

Ekkor megszólalt Ciprianovics.

- Ezért ugyan senki sem dicséri meg Pongovszki urat, mert más dolog gáncsolni valakit, és más a becsületben gázolni!

Erre megmozdultak a Bukojemszkiak is és Máté, akinek a legkevésbé esett nehezére a beszéd, így szólt:

- Nála, a házában, ugyan nem mondok neki semmit, de csak találkozom vele az uton vagy valamelyik szomszédnál, majd megmondom neki, hogy mit csináljon!

- De ilyet! - tette hozzá Márk. - Így legyalázní ilyen derék gavallért! Eljön az idő, hogy ezt nem viszi el szárazon, jön még dér a kutyára!

Közben megérkezett a szőnyeggel kibélelt három szán. Tacsevszki nem merte tartóztatni a sebesülteket, részint az öreg Ciprianovics remélhető eljövele miatt, részint pedig amiatt, mert valóban Pongovszki vendégei voltak. Viszont ők sem maradtak volna, mert tudomást szerezvén Jácint roppant szegénységéről, nem akartak a terhére lenni. Elbúcsúztak tőle és oly őszintén köszönték meg vendéglátását, mintha egyáltalán semmi sem történt volna köztük.

Midőn azonban Ciprianovics is fölkészült, egyszerre csak föluggrott Jácint is.

- Megyek magával! - mondta. - Nem birom így! Nem birom! Amíg Pongovszki távol van, el kell oda mennem még egyszer, utoljára!

És Vojnovszki tisztelendő, ámbár jól ismerte Jácintot és tudta, hogy minden rábeszélés hiábavaló, mégis a benyilóba vonszolta.

- Jácint, Jácint! - kezdte. - Ismét a *mulier*! Adja Isten, hogy még nagyobb méltatlanság ne érjen ott. Jusson eszedbe, mit mond az ekleziaszta: «*Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni!*» Jusson eszedbe és légy irgalommal önmagad iránt.

De akár csak borsót hányt volna a falra. Pillanattal később Tacsevszki már a szánon ült, Ciprianovics mellett. Kelet felől szél kerekedett, mely felkavarta a ködöt és tova söpörte, s a kék égről leragyogott a fényes nap.

Pongovszki úr nem túlzott, mikor azt mondta, hogy a belcsoncskai hölgyek «ellenérzést» táplálnak a győzővel szemben. Meggyőződött erről Jácint mindjárt az első pillanatban, ahogy oda érték. Vinnickiné asszonyság elébük jött haragos arckifejezéssel és hátra dugta a kezét, amint Jácint üdvözlésképpen meg akarta csókolni; és a leányzó sem törődött bánatával, elfogódottságával, nem viszonzta köszöntését és egyedül csak Ciprianovicsal foglalkozott. El-elárasztotta megindító pillantásaival, gondoskodó kérdéseivel, sőt annyira ment a gondoskodásával, hogy a karja alá nyult Ciprianovicsnak, mikor fölemelkedett ültéből az ebédlőben, hogy a sebesültek számára kijelölt szobába vonuljon. Hiába ellenkezett, hiába szabadkozott, a lány imigyen támogatva elkísérte egész az ajtóig.

- Nincs már itt keresni valóm, vége mindennek! - jajdult fel Jácint szívében a kétségbeesés és a féltékenység. Fájdalma csak annál nagyobb volt, mert mindez ideig még csak sejtelve sem volt róla, hogy ez a leányzó édes is lehet, kedveskedő, angyali jóságú ahhoz, akit szeretett. Hozzá ugyancsak változó kedélyű volt és egy-egy szives, kedveskedő szavára többnyire tíz közönyös szóval felelt, ha csak nem rosszindulatuan. A boldogtalan Jácint már egyáltalán nem kételkedett abban, hogy Sieninyszki kisasszony szereti Ciprianovicsot. Nemcsak olyan sebet viselne el szívesen, mint Ciprianovics, hanem kész örömmel az utolsó csepp vérének is elhullatná, ha csak egyetlen egyszer szólna hozzá ilyen édes hangon, egyetlen egyszer tekintene rá ilyen nézéssel. És fájdalma mellett mérhetetlen bánat nehezedett rá, könnyárt fakasztó bánat s e könnyek, ha nem peregnek le az arcon, elborítják a szívet és betöltik az egész emberi lényt. Ilyen könnyár borította el most Jácint szívet, és tetejébe még soha sem látta oly szépek Sieninyszki kisasszonyt, mint most, az ő halovány arcocskájával, szőke hajkoronájával, mely kissé összekócolódott a megindultságtól. «Angyali lény ő - kiáltotta benne ez a bánat - de nem neked! Csudásan szép, de másé lesz!» És a lábához akart borulni, hogy föltárja előtte kínszenvedéseit, szerelmét, de egyúttal érezte, hogy ezt nem szabad megcselekednie a történetek után, s ha ő maga nem eszmél föl s nem fojtja el lelki marcan-golásait, mást talál mondani, mint amit akar, és végképp lehetetlenné teszi magát előtte.

Ez alatt Vinnickiné asszonyság, mint korosabb s a gyógyításhoz értő nő, Ciprianovicsal együtt a másik szobába ment, a kisasszony meg visszafordult az ajtóból. Jácint fel akarta használni a kínálkozó alkalmat és hozzá közeledett.

- Egy szavam lenne a kisasszonyhoz - kezdte reszkető, szinte idegen hangon, nyugodtságot erőszakolva magára.

És a lány csudálkozva, hidegen tekintett rá.

- Mit kíván?

Jácint arcán oly fájdalmas mosoly vonult el, hogy szinte a vértanúk kínszenvedéseire emlé-keztetett.

- Nem következik el, amit én kívánok, ámbár még a lelkem üdvösségét is feláldoznám érte - mondta a fejét rázva - csak arra az egyre kérem: ne okoljon engem, ne haragudjék rám, legyen irányomban némi könyörülettel, mert én sem vagyok fából vagy vasból...

- Nincs semmi mondani valóm - felelte - s most különben sincs itt az ideje.

- Ó, arra mindig jut érkezés, hogy egy emberséges jó szót szóljunk ahhoz, akinek nehéz a sora.

- Talán azért, amiért megmentőimet összevagdalta?

- Azért történt, mert Isten védi az ártatlant. Nem én híttam ki őket. Ezt kötelessége volt jelenteni a legénynek, aki Virombkába jött az urakért, így parancsolta neki Vojnovszki tisztelendő. Talán nincsen tudomása erről, kisasszony?

Volt róla tudomása. A legény, mint aféle egyszerű parasztember, ugyan nem adta vissza egészen híven a pap üzenetét, csak annyit mondott, hogy «a virombkai ifjúr lekaszabolta mindnyáját», de Pongovszki úr Jedlinkába menet beszólt s elmondta, hogy mi történt. Nem akarta semmiképpen, hogy más valaki tudassa a hirt a kisasszonnyal, hogy Jácint volt a kihívott fél, mert ez talán csökkenthette haragját, ő maga akarta vele közölni és gondja volt rá, hogy oly színben tüntesse fel a dolgot, mintha Tacevszki durva gyalázkodással kényszerítette volna ellenfeleit a kihívásra. Arra is számított, hogy Sieninyszki kisasszony a nők szokásához híven azok pártjára áll, akik többet szenvedtek.

Mindamellett úgy tetszett Jácintnak, hogy a drága teremtés már nem néz rá olyan szigorúan és megismételte a kérdést:

- Tudott erről, kisasszony?

- Tudtam - felelte - de nem feledkeztem meg arról sem, amire maga is gondolhatott volna, ha csak egy csöpp jóindulattal lett volna irántam, hogy ezeknek az ifjaknak az életemet köszönhetem. Azt is megmondta a bácsi, hogy kénytelenek voltak kihívni magát.

- Én nem viseltetem jóindulattal a kisasszony iránt? Itéljen az Isten, aki a lelkek mélyébe lát.

A leány hirtelen hunyorgatni kezdte a szemét. Aztán egyszerre csak megrázta fejét, hogy farkocsa a másik vállára billent és mondta:

- Úgy van!...

És Jácint folytatta kissé fojtott és mélységesen szomorú hangon:

- Persze, persze! Össze kellett volna kaszabolatnom magamat, hogy meg ne szomorítsam a kisasszonyt. Akkor nem az vérzett volna, aki magának kedvesebb... De ezen már nem lehet segíteni! És már semmin sem lehet segíteni! A bácsija mondotta, hogy én kényszerítettem őket a kihívásra. Itéljen Isten e fölött! De megmondta-e vajjon azt is, hogy a tulajdon hajlékban megsértett engem mérhetetlenül, irgalmatlanul? Eljöttem azért, mert tudtam, hogy nem találom itten. Eljöttem, hogy utoljára lássam a kisasszonyt. Tudom, hogy a kisasszonynak ez mindegy, de azt gondoltam, hogy...

Jácint félben hagyta, mert könnyei elfojtották szavát. Sieninyszki kisasszonynak szintén reszketett a szája s mindinkább patkó alakúvá vált, s csak gögje, meg leányos bátortalansága viaskodott megindultságával. De erőt vett magán, talán azért, hogy még bánatosabb valloásra bírja Jácintot, de talán azért is, mert nem hitte, hogy csakugyan elmenjen úgy, hogy soha többé ne térjen vissza. Nem először történt, hogy félreértés támadt köztük, nem először történt, hogy Pongovszki úr nagy kellemetlenséget okozott neki és mégis, rövid duzzogás, haragtartás után hallgatag vagy hangos megkövetés következett, s minden visszatért a régi kerékvágásba.

- Így lesz most is! - gondolta Sieninyszki kisasszony.

És mert olyan jól esett a szava és olyan jól esett látni ezt a nagy szerelmet, mely bár nem mert szavakban megnyilatkozni, de minden alázatossága mellett is erővel teljesen sugárzott belőle - ezért kívánta, hogy szóljon, beszéljen hozzá még tovább az ő csodásan szép hangján és a lábához rakja le ifjú, szerelmes, fájó szívét.

De Jácint, járatlan lévén a szerelmi dolgokban és vak, mint minden szerelmes, nem vette észre és nem értette, mi megyen végbe a lány lelkében. Hallgatását megmásíthatatlan közönyösségének tudta be - és a keserűség mindinkább elöntötte. Nyugodtsága tünedezett, mellyel előbb beszélt, szeme másként fénylett, hideg verejték gyöngyözött a homlokán. A lelkében mintha megszakadt volna valami. Oly kétségbeesés vett rajta erőt, amelyben az ember többé semmivel sem törődik s még legfájóbb sebeit is feltépi a tulajdon kezével.

Látszólag még nyugodtan beszélt, de már a hangja másként csengett, keményebben, rekedten.

- Úgy! - mondotta. - Hát egyetlen szava sincs hozzám?...

Sieninyszki kisasszony csak a vállát vonogatta.

- Igaza volt a tisztelendőnek, hogy itt még nagyobb méltatlanság ér!

- Én bántom? Ugyan mivel? - kérdezte a lány, akit kelletlenül érintett a váratlan fordulat.

De Jácint már vakon rohant tovább.

- Ha nem láttam volna, milyen más volt Ciprianovics irányában, azt hinném, hogy nincs is szive. De van szive, csak hogy más részére, nem az én részemre. Csak magára nézett s ez már elég volt.

És hirtelen a fejéhez kapott mindkét kezével.

- Ó, bár csak agyonsujtottam volna!

És Sieninyszki kisasszonyt is mintha láng borította volna el. Orcái felragyogtak, szemében harag villant fel. Haragudott Jácintra, haragudott önmagára, azért, mert az imént csaknem sírva fakadt. Szívébe mélységes megbotránkozás markolt.

- Maga megbolondult! - kiáltotta s hátra vetette a fejét.

És ott akarta hagyni Jácintot. De éppen ez vette el az ifjú eszét tisztára. Megragadta a leány kezét.

- Nem maga hágy itt engem, hanem én magát! - sziszegte összeszorított foga közül. - Csak azt akarom még megmondani, hogy bár évek óta szerettem, szerettem jobban, mint az életemet, jobban mint a lelkem üdvösségét, többé ide be nem teszem a lábam. Inkább lerágom kínomban az ujjamat, de nem jövök - úgy segítsen engem az Isten!

És ott hagyva rongyos magyarkáját a padlón, az ajtóhoz ugrott, pillanat múlva az ablak alatt surrant el s a kertbe kanyarodott, a merről közelebb esett Virombkába.

És Sieninyszki kisasszony úgy állt ott egy ideig, mintha villám sújtotta volna. Gondolatai szerteszálltak százfelé, akár a megriasztott madársereg, s egy pillanatig azt sem tudta, mi történt. De a mint kissé magához tért, eltűnt a haragja, el a felháborodása nyomtalanul, s a fülében csak Jácint szava csengett: «Szerettem, szerettem jobban mint az életemet, jobban mint a lelkem üdvösségét - és többé nem jövök soha!...» És érezte, tudta, hogy csakugyan nem jön többé, éppen azért, mert oly igen nagyon szerette. Miért is nem szólt hozzá legalább egy jó szót, hiszen esengett, könyörgött érte, akár valami alamizsnáért, akár az éhező egy falat kenyérért, amíg az őrjöngés el nem ragadta? És mérhetetlen bánat fogta el, de egyszersmind rettegés is. Fájdalmában rohant el, őrjöngve - hátha valami baj éri útközben, hátha kárt tesz magában szörnyű elkeseredésében - pedig egyetlen szives szó mindent elsimíthatott, mindent jóvátehetett volna. Ha legalább a hangját meghallaná. Túl a kerten, a réten át a patak felé iramodott, ott még meghallja.

És fölugrott és kiszaladt a kertbe. Vastag hóréteg borította a kerti utat, amelyen Jácint lába nyomát jól lehetett kivenni. E nyomok után sietett, hébe-korba térdig süppedve a hóba s útközben elvesztette olvasóját, zsebkendőjét, varrókésztségét, s végre lihegve ért a kerti kapuhoz.

- Jácint úr!...

De amott túl a kapun, a réten, már nem volt senki. Aztán a szél is, mely a reggeli ködöt szét-söpörte, zúgott-búgott a körte- és almafák ágai között. Gyöngé hangját teljesen elnyelte ez a zúgás. Ekkor nem törődve hideggel, könnyű öltözetével, leült a lócára a kapu mellett és sírva fakadt.

Könnyei gyöngyszemekként peregtek le rózsás orcáján, és nem lévén mivel letörülni, letörülgette varkocsával.

- Nem jön vissza.

A szél mind erősebben zúgott, le-lesodorva a havat a fekete gallyakról.

Midőn Tacsevszki szélvészként rontott be a virombkai házba kucsma nélkül, kuszált üstökkel, Vojnovszki tisztelendő mindjárt tudta, hányadán áll a dolog.

- *Praedixi!* Segítsen az Isten, Jácint! De nem kérdezek semmit, amíg magadhoz nem térsz és meg nem nyugszol...

- Vége! Mindennek vége! - felelte Tacsevszki.

És föl és alá járt a szobában, mint vadállat a ketrecben. A pap nem szólt hozzá, nem zavarta egyáltalában, csak hosszabb idő elteltével kelt föl ültéből, karjaiba zárta az ifjút, fején csókolta, majd megfogta a kezét és bevezette a benyilóba.

Ott térdre ereszkedett a feszület előtt, mely Jácint ágya fölött függött, és midőn az ifjú melléje térdelt, kezdte:

- Uram, Te tudod, mi a fájdalom, mert Magad szenvedtél a keresztfán az emberek bűneiért...

...És ide hozom vérző szívemet és a Te átdöfött lábaddal esengek, légy könyörületes irányomban...

...Nem kiáltok fel Hozzád, távoztasd el a fájdalmamat, hanem könyörgöm, adj erőt, hogy elviselhessem...

...Mert katonád akarok lenni és Neked akarok szolgálni, ó Uram, és anyámnak, a Köztársaságnak...

...És miképp teljesítem ezt, midőn szívem gyöngé, és karom erőtlen?!...

...Ezért tedd, ó Uram, hogy elfelejtsen a magam baját s hogy csak a Te dicsőségedre gondoljak és anyám felszabadítására, mert ezek az ügyek nagyobbak, mint az olyan nyomorult féreg fájdalma, mint én vagyok.

...És erősíts meg a nyergemben, ó Uram, hogy a pogány ellen harcolva, dicső halált érjek és a mennyországba eljussak...

A Te töviskoronádért, hallgass meg!

A Te oldalsebedért, hallgass meg!

A Te szeggel átvert kezédért és lábaddért, hallgass meg!

Aztán térdepeltek még egy ideig, de már az imádság derekán látni való volt, hogy Jácint fájdalma megtört, mert hirtelen kezébe rejtette arcát és zokogni kezdett. És midőn fölálltak és átmentek a másik szobába, Vojnovszki tisztelendő mélyen felsóhajtott.

- Édes fiam, Jácint - mondotta - sok mindenem estem át katona koromban, nagyobb szerencsétlenség ért, mint téged most, amelyről nem akarok beszélni, de csak annyit mondok, hogy a leggyötrőbb fájdalom pillanatában ezt az imádságot küldtem a Mindenhatóhoz, s annak

köszönhetem, hogy itt vagyok. Valahányszor csak szerencsétlenség ért azóta, mindig elismételtem és mindig meghozta az enyhülést. Ezért mondtam el most is. És mondd, enyhült a fájdalmad?

- Fáj a szívem, de már nem gyötör annyira - felelte Tacsevszki.

- Látod! Most igyál egy korty bort, én meg mondok, vagyis inkább mutatok valamit, amiből új bátorságot fogsz meríteni. Ide nézz!

És lehajolva megmutatta a szörnyű sebforradást, mely ősz haja között végig húzódott egész koponyáján.

- Csepp híja, hogy bele nem haltam. A seb rémségesen fájt, de már a forradás nem fáj. Így van ez mindig, édes Jácint fiam. A te sebed fájdalma is megszűnik, amint idővel beheged. És most mondd el, mi történt.

Jácint belefogott, de valahogy nem ment. Nem volt szokása kiszinezni, túlozni, vagy éppen megtoldani a mondani valóját, s most ő maga is elcsodálkozott, hogy mindaz, ami oly fájdalmasan érintette, így elmondva, jóval kevésbé szörnyűséges. Hanem Vojnovszki tisztelendő tapasztalt férfiú volt, ismerte a világot s végig hallgatván őt, ekként felelt:

- Tudom, értem, hogy szóval bajos visszaadni a tekintetet, vagy a taglejtést, ami pedig ugyancsak megvető lehet és becsmérlő. Vajmi gyakran párviadalt és vérontást von maga után egy-egy tekintet, egy-egy kézlegyintés. A fő, hogy megmondtad annak a leánynak, hogy többé oda be nem teszed a lábad. A fiatalság állhatatlan s ha a vágy vezérli, akár a hold, úgy változik. És a szerelem is olyan, mint a *luna mendax*: ha azt mutatja, hogy fogy, éppen növekszik és mindinkább közeledik a teltéhez. Mi hát a szándékod? Meg akarod tartani komolyan, amit megfogadtál?

- Azt mondtam: «úgy segítsen az Isten», és ha kívánja, szent atyám, hát itt a feszület előtt is megismétlem az esküt.

- És mit szándékozol cselekedni?

- Világgá megyek.

- Ezt vártam, mert ezt tanácsoltam már régen. Tudtam, láttam, hogy mi köt ide, de most, hogy ez a kötelék elszakadt - helyes! - menj világgá! Itt semmire sem mégy, és semmi jóban nem volt részed a multban, és nem lenne a jövőben sem. Ez csak károdra volt! Szerencse, hogy itt voltam melletted s hogy valamennyire oktattalak a latinra, meg a kardforgatásra, másként tisztára elparasztosodtál volna. Ne hálálkodj, Jácint, amit tettem, őszinte szívből történt. Vágyódní fogok majd utánad, de hát ez mellékes. Világgá mégy, ez, úgy hiszem, azt jelenti, hogy vitéznek állsz be. Ez a legegyszerűbb és a legméltóbb, kivált, hogy háború készül a pogánnyal. A toll meg a hivatal, úgy mondják, biztosabb, mint a kard, de kevésbé illik az olyan vérhez, amilyen a tied...

- Másra én sem gondoltam - felelte Tacsevszki. - De a talpasokhoz nem állok, az előkelőbb zászlók alá pedig nem állhat olyan szegény legény, mint én.

- Nemes ember, aki latinul tud és ért a kardforgatáshoz, mindig boldogul - felelte a pap - de azért szó sincs róla, előkelő csapathoz kell állnod. Erről még beszélünk majd. De addig is mondok valamit, amit idáig elhallgattam előled. Van tíz aranyam a részedre, amit megboldogult édes anyád bizott rám, és megvan a levele is, melyben arra kér, hogy csak végső szükség esetén adjam át neked, ha valóban nagy baj ér, nehogy szétforgácsolódjék. No, most valóban nagy baj ért! Nemeslelkű, istenfélő nő volt édes anyád, de boldogtalan is, mert, amikor, szegény, a végét járta, már nagy volt a szükség nálatok és a szájától vonta el, amit rám bizott...

- Adj néki örök nyugodalmat, Istenem! - mondta Jácint. - Az a tíz arany szolgáljon szent misékre a lelke üdvéért, én meg eladom Virombkát, akármit is kapok érte.

Vojnovszki tisztelendő elérzékenyült e szavakra, hogy könny csillogott a szemében, és ismét karjaiba zárta Jácintot.

- Nemes lélek vagy - mondotta - de az édes anyád adományát nem szabad elvetned még ilyen szándékkal sem. Afelől nyugodt lehetsz, hogy szentmisékben nem lesz hiánya, ámbár szüksége aligha lesz rá, mert bizonyára példaként áll a tisztítóüzbeli lelkek előtt. Ami Virombkát illeti, jobb lenne elzálogosítani, mert a nemes embert, legyen bár csak tenyérynyi földje is, egészen más szemmel nézik, ha *possesionatus*.

- Csakhogy sietős a dolog. Mert szeretnék menni, akár még ma.

- Ma még nem mégy, ámbár mentől előbb, annál jobb. Előbb még meg kell írnom a leveleket egykori bajtársaimhoz és ismerőseimhez. Aztán beszélni kell a jedlniai sörfőzőkkel is, akiknek pénzes zacskóik is tele vannak, meg olyan lovaik is vannak, hogy akármelyik páncélos lovagnál sem akad külön. Nálam a plébánián is akad majd holmi vért, meg néhány szablya, az igaz, hogy nem valami diszesek, de ki vannak próbálva a svéd meg a török koponyákon...

Itt kitekintett az ablakon és hozzá tette:

- De íme, a szán útra készen áll, ideje, hogy menjek...

Jácint arca ismét fájdalmas kifejezést öltött. Kezet csókolt a papnak és így szólt:

- Még egy kérésem van, tisztelendő atyám és jótevőm, szeretnék magával menni s ott maradni a plébánián, amíg csak útra nem kelek... Innen látni azokat a háztetőket, itt túl... közel...

- Hogyne! Magam akartam felajánlani, éppen a számból kaptad ki. Nem való itt neked - igazán örülni fogok. Hej Jácint, légy okos. Belcsoncskával még nem ér véget a világ, hanem nyitva áll előtted. Ha egyszer lóra kapsz, Isten tudja, meddig jutsz el. Előtted a háború, a dicsőség, s a mi ma fáj, elmulik. Már látom, mint nő a szárnyad: hát csak szállj, madár, mert erre vagy teremtve, erre jelölt ki a sors.

És az öröm, miként a napsugár, felderítette a tisztelendő nemes vonásait. Katonásan a combjára csapott és kiáltotta:

- Vedd hát a kucsmádat és menjünk!

De az apró dolgok vajmi gyakran útját állják a nagy dolgoknak, s a kacagni valók összekapcsolódnak a bánatosokkal. Jácint körülnézett, majd zavartan tekintett a papra és kérdezte:

- A kucsmát?

- Hát persze! Csak nem mégy hajadon fővel?!

- Bá!

- No, mi az?

- Mikor ott maradt Belcsoncskában.

- Ne neked, leány, szerelem! Mi lesz hát?

- Mi lesz?... Fölvennem tán a legényét - paraszti süvegben nem mehetek.

- Paraszti süvegben nem mehetsz! - ismételte a pap. - Hát küldd a parasztot Belcsoncskába a magad kucsmájáért.

- A világért sem! - kiáltotta Jácint.

De az aggastyán türelmetlenkedni kezdett.

- Az ördögbe is! Háború, dicsőség, a nagy világ - minden rendben van - de hát kucsma is kell.
- Van a láda fenekén holmi ócska kalap, amit édes atyám zsákmányolt egy svéd tisztól Tzsemesnónál.
- Hát csak nyomd a fejedbe és menjünk!

Jácint eltűnt a benyílóban és csakhamar visszatért, fején sárga lovagi kalappal, mely nagy volt neki. Vojnovszki tisztelendő felvidult e látványra s az oldalához kapott, mintha a kardját keresné.

- Még jó, hogy svéd kalap és nem török turbán. De így is tisztára farsangi viselet!

Jácint mosolyogva felelt:

- A szalagja csatján holmi kövecsek vannak, talán érnek valamit.

Fölültek a szánra és elindultak. Mindjárt a kerítések mögött, a lombtalan égerfák között feltűnt Belcsoncska és benne az udvarház - s a pap ugyancsak szemmel tartotta Jácintot. De az csak a szemébe húzta telnagy svéd kalapját s arra sem nézett, pedig hát nemcsak a magyar-kája maradt ott.

Vége mindennek, nem jön vissza többé! - mondta magában Sieninyszki kisasszony az első pillanatban. És különös, öt ifjú volt náluk, köztük az egyik igen csinos is volt, és Grothusz úron, a sztarosztán kívül még az idősebb Ciprianovicsnak is el kellett jönnie, szóval ritkán volt annyi vendég Belcsoncskában, és mégis úgy rémlett a kisasszonynak, hogy egyszerre csak pusztaság vette körül, valami szörnyű üresség, hogy üres a ház, üres a kert, ő maga oly elhagyatott, mintha csak néptelen sivatagban élne - és hogy ez már így lesz ezentúl mind-örökre.

És szívét gyötrő fájdalom szorította össze, mintha olyas valakit veszített volna el, aki legközelebb állt hozzá. Bizonyos volt benne, hogy Jácint nem jön többé, annál kevésbé, mert a bácsi halálosan megbántotta, de azért sehogy sem tudta elképzelni, hogy is lesz így *nélküle*, arca, szava, mosolya, tekintete nélkül, mi lesz holnap, holnapután, egy hét, egy hónap múlva, miért keljen fel reggelenként, miért fonja varkocsba a haját, miért fodorítsa, miért öltözköd-jék, miért éljen?

És olyasféle érzése támadt, mintha a szive gyertya volna, amelyet hirtelenül elfújtak.

Csak sötétség, pusztaság mindenfelé!

Hanem, amint visszatért a szobába és megpillantotta a padlón Jácint magyarkáját, e homályos érzések mind eltűntek s helyükbe roppant vágyódás lépett Jácint után. Ellágyult és a nevéen szólított. És a reménynek egy-egy sugárkája villant meg a lelkében. Fölemelte a kucsmát s mintegy önkénytelenül a keblére szorította, majd ruhája bő ujjába rejtette.

- Nem lesz úgy, mint volt régen - gondolta - nem lesz Belcsoncskában nap nap mellett, de amíg a bácsi Grothusz úrral és Ciprianovics úrral megérkezik, vissza kell, hogy jöjjön a kucsmájáért, így hát meglátom és megmondom neki, hogy rettentő volt és igazságtalan - és hogy nem lett volna szabad ekként cselekednie.

De nem volt őszinte önönmagához, mert többet akart neki mondani - egy meleg, szives szót, mely ismét összekötné a ketté szakadt szálát. Ha ez megtörténnék, harag nélkül láthatnák egymást a templomban, vagy a szomszédoknál hébe-korba - és a jövőben majd csak módját ejtik, hogy minden jóra forduljon... Hogy milyen legyen az a mód és mi legyen az a jó, most nem igen törte a fejét, mert minden mást háttérbe szorított az a gondolat, hogy mentül előbb lássa Jácintot.

Közben kijött a sebesültek szobájából Vinnickiné asszonyság, és látván a leány dúlt arcát és kivörösödött szemét, megnyugtatni igyekezett őt.

- Ne aggódj, nincsen komolyabb bajuk. Az egyik Bukojemszki sebe kissé súlyosabb, de hamarosan fölépül ő is. A többiek csak éppen hogy megsebesültek. És Vojnovszki tisztelendő jól látta el őket, úgy, hogy nem kell változtatni a kötéseken. Jó hangulatban vannak, vidámak.

- Hála Istennek!

- És Tacsevszki elment? Mit akart itt?

- A sebesülteket hozta...

- No, de ki hitte volna ezt felőle?

- Ők hítták ki.

- Maguk sem tagadják. De hogy valamennyit megvagdalta, ötöt, egyiket a másik után! Az ember azt hinné, hogy még két szalmaszálat sem tud keresztbe rakni.

- Akkor a nénike nem ismeri! - felelte bizonyos büszkeséggel Sieninyszki kisasszony.

De Vinnickiné asszonyosság szavában is csaknem annyi volt a bámulat, mint a gánccs, mert azon a helyen született és nevelkedett, amelyet állandóan török betörések értek, s így kiskorától fogva megtanulta, hogy a bátorságot és a kardforgatásbeli ügyességet a férfi legelső erénye gyanánt becsülje. És hogy túl volt az első ijedtségen, az egész párviadalt merőben más szemmel nézte.

- Egyébként - folytatta - el kell ismernem, hogy derék gavallérok, mert nemcsak, hogy nem haragszanak rá, hanem még magasztalják, kivált az a Ciprianovics. «Az Isten egyenesen vitéznek teremtette» - mondja. Sőt neheztelnek a gazdára, mert (mondják) Virombkában túlment minden határon.

- A néni sem fogadta jobban Jácintot.

- Mert rászolgált. És te tán jól fogadtad?

- Én?

- Te, te. Láttam, milyen lenézően bántál vele.

- Édes nénikém...

A leány hirtelen abbahagyta, mert érezte, hogy sírva fakad.

E beszélgetés folytán Jácint csak nőtt a szemében. Egymaga állt ki ilyen gyakorlott férfiakkal s megvagdalta őket sorra, legyőzte őket egytől-egyig. Beszélte ő, igaz, hogy lándzsával szokott vadkanra vadászni, de hát a rengeteg szélén lakó parasztok még löccsel is szoktak, s így bizony nem csodálkozott rajta senki sem. Hanem őt nemes lovagot legyőzni csak az győzhetett le, aki különb, ügyesebb lovag volt. Sieninyszki kisasszonynak egyszerűen különösnek tetszett, hogy oly bánatos szemű, szende ifjú oly rettentő lehessen a küzdelemben. Tehát csak irányában volt olyan odaadó, csak ő tőle viselt el mindent, csak ő hozzá volt olyan kedves, olyan engedékeny. Miért? Mert szerette az életénél, a boldogságánál, a lelkiüdvösségénél is jobban. Alig egy órája, hogy ő maga vallotta meg neki.

És ismét roppant vágyódás fogta el Jácint után. De érezte, hogy közöttük is valami változás állott be és hogyha megpillantja s aztán gyakrabban fogja látni, már nem fog úgy játszani vele, mint régebben, hol elszomorítani őt, hol fölvidítani, hol fölbiztatni, hol elriasztani, majd ismét magához édesgetni, - nem, érezte, hogy mintegy akaratlanul is nagyobb tisztelettel fogja nézni, és óvatosabb lesz és alázatosabb.

Még meg-megszólalt ugyan lelkében valamelyes hang, hogy igazában véve Jácint túlságosan keményen bánt vele és több keserű, sértő szót mondott neki, mint ő, de ez a hang mind gyöngébb és gyöngébb lett, s a vágya kibékülés után mind erősebb.

Bár csak visszajönne, míg amazok megérkeznek Jedlinkából!

Eltelt egy óra, el kettő, három, s ő csak nem jött. Ekkor eszébe jutott, hogy ő maga nem jön, mert már későre jár az idő, hanem elküld valakit a magyarkájáért.

Elhatározta, hogy levéllel küldi vissza s megír mindent, ami a szivét nyomja. A legény minden pillanatban itt teremhetett, ezért bezárkózott leányszobájába és hozzálátott a munkához, hogy idejekorán elkészüljön a levéllel.

«Isten bocsássa meg magának, hogy micsoda bánatot és gyötrelmet okozott nekem, mert ha bele láthatott volna a szivembe, nem tett volna úgy. Ezért nemcsak a kucsmáját küldöm vissza, hanem küldök egy jó szót is, legyen boldog és felejtse...»

Itt észrevette, hogy nem azt írja, amit gondol s amit írni akar, mert esze ágában sem volt, hogy Jácint feledjen, így hát keresztül húzva, amit írt, hozzá fogott egy másik levél megírásához még nagyobb megindultsággal, még nagyobb fájdalommal.

«Visszaküldöm a kucsmáját, mert tudom, hogy már sohasem látom viszont magát Belconcskában, és hogy nem ejt könnyet senki után, még kevésbé utánam, szegény árva után, amit azonban - ha még oly igen bánkódnám is - én sem fogok megtenni a maga igazságtalansága miatt...»

De kijelentésére egyszerre csak rációfoltak a papírlapra lehulló könnyei. Csak nem küldhet neki ekkora bizonyítékot, kivált, ha egészen kivetette a szivéből?! Majd eszébe jutott ismét, hogy talán jobb lesz, ha nem említi igazságtalan és heves magatartását, nehogy még inkább elkeseredjék. És egy harmadik papírlapot akart elővenni, de kisült, hogy nincs több. Ilyen akadállyal szemben tanácstalanul állt, mert igaz ugyan, hogy kérhetett volna papírt Vinnickiné asszonyságtól, csak hogy ez nem ment volna olyan kérdezősködés nélkül, amire semmiképpen sem felelhetett. Érezte, hogy elveszti a fejét és nem bírja megírni Jácintnak sehogy sem, amit megírni szeretett volna; szörnyen elbúsulta magát és asszonyi módra a gyötrődésben keresve enyhülést, ismét szabad folyást engedett könnyeinek.

Közben bealkonyodott s a tornác előtt a szán csengőcsilingelése hangzott fel, mely Pongovszki úr és vendégei megérkezését jelezte. A cselédség gyertyát gyújtott a szobákban, mert a homály mind nagyobb lett. A leány letörülte könnyeit és a fogadó szobába ment, de nem minden félelem nélkül, hogy egyszeribe meglátják rajta, hogy sírt - és Isten tudja, mit gondolnak, talán meg is gyötrik kérdéseikkel. Hanem a fogadó szobában csak Pongovszki úr meg Grothusz úr volt, a leány tüstént kérdezősködni kezdett Ciprianovics úr felől, hogy magáról elterelje a figyelmet.

- A fiánál van, meg a Bukojemszkiaknál - felelte Pongovszki úr - de már útközben megnyugtattam, hogy nem történt komolyabb baj.

Majd figyelmesebben tekintett a leányra, és rendszerint elborult arcán és szürke, szigorú szemében valami kivételes jóság ragyogott fel. Megsimogatta a leány szőke haját és így szólt:

- Te is ok nélkül bánkódsz. Egy-két nap alatt valamennyien fölépülnek. No, no! Elég legyen már ebből! Hálával tartozunk nekik, az igaz, és ezért törődtem velük ennyire, de alapjában véve mégis csak idegenek, és meglehetősen nyomorúságos helyzetűek.

- Nyomorúságos helyzetűek? - ismételte visszhangként a lány, csak hogy éppen mondjon valamit.

- Azok bizony! Bukojemszkiék afféle szegény legények, Ciprianovics meg *homo novus*. Végre is, mit törődünk velük! Elmennek, és nyugodtan leszünk ismét, mint annak előtte.

Sieninyszki kisasszony azt gondolta magában, hogy túlságosan is nagy lesz a nyugalom Belconcskában, ha majd magukra maradnak, de azt a gondolatot nem nyilvánította.

- Megyek - mondotta - hogy a vacsora készítésénél segítek.

- Menj, kicsi gazdaasszony, menj! - felelte Pongovszki úr. - Te öröme is szolgálsz a háznak, meg hasznára is.

Majd hozzátette:

- És adasd fel az ezüst tányérokat, hadd lássa az a Ciprianovics, hogy nemcsak a megnevesített örményeknél akad értékes holmi.

Sieninyszki kisasszony kisietett a cselédszobába, mert az estebéd előtt még más, rá nézve fontosabb dolgot akart nyélbe ütni. Elhívta a szolgálégényt és így szólt hozzá:

- Ide figyelj, Vojtek. Átszaladsz Virombkába és megmondod Tacsevszki úrnak, hogy a kisasszony igen tisztelteti és küldi a magyarkáját. Nesze utavaló, és ismételd, mit fogsz mondani?

- A kisasszony tisztelteti és küldi a magyarkát.

- Nem: tisztelteti, hanem: igen tisztelteti - érted?

- Értem.

- Hát csak eredj! Hanem vedd fel a bekecsed, mert hideg van. Vidd magaddal a kutyákat is. «Igen tisztelteti» - el ne felejtse és jöjj vissza mindjárt - legfeljebb, ha Tacsevszki úr választ akarna írni.

Ekként elintéztén ezt az ügyet, a konyhába ment, hogy segédkezzék az estebéd készítésénél, amellyel azonban már csaknem elkészültek, mert tudták, hogy a házigazda megjön a vendégekkel. Aztán rendbe szedte öltözetét, megigazította haját, s az ebédlőbe ment.

Az öreg Ciprianovics jóságosan üdvözölte, mert a leány fiatalsága és szépsége még akkor Jedlinkában nagy mértékben megnyerte a szívét. És hogy már teljesen nyugodt volt a fia miatt, vidáman elbeszélgetett vele az estebéd alatt, sőt még tréfálkozott, mókázott is, hogy elhessegesse azt a felhőt, melyet a lány homlokán vélt észrevenni, s melynek okát a történetekben látta.

Hanem azért az estebéd még sem telt el kedvezően a leányra nézve, mert mindjárt a második fogás után megjelent a küszöbön Vojtek, s megdermedt ujjára lehelve, jó hangosan jelentette:

- Kisasszony kérem, a kucsmát Virombkában hagytam, de Tacsevszki úr nincs otthon, hanem elment Vojnovszki tisztelendővel.

Pongovszki úr elcsodálkozott erre, összeráncolta a szemöldökét és szúró tekintetét a legényre szegezve, kérdezte:

- Mit jelentsen ez? Micsoda kucsma? Ki küldött téged Virombkába?

- A kisasszony - felelte szorongva a legény.

- Én - erősítette Sieninyszki kisasszony.

És látván, hogy minden szem rá irányul, szörnyen megzavarodott, hanem zavara nem tartott soká, mert a nő csalafintaság mindjárt kisegítette a hinárból.

- Tacsevszki úr elhozta a sebesülteket - mondotta - de hogy nem fogadtuk szívesen, a néni és én, hát megharagudott és elszaladt kucsma nélkül. Elküldtem tehát neki.

- Igaz, nem fogadtuk valami szívesen - szólalt meg Vinnickiné asszonyság.

Pongovszki úr föllélekzett s arckifejezése kissé megenyhült.

- Jól tettétek! - mondta. - És a kucsmáját magam is visszaküldtem volna neki, mert még egy aligha akad nála.

Hanem a nemeslelkű és megértő Ciprianovics úr szót emelt Tacsevszki érdekében.

- A fiam nem neheztel rá egyáltalában - mondotta. - Ők maguk kényszerítették a párviadalra, s Tacsevszki magához vitte őket, megvendégelte, gondozta. A Bukojemszkiak tetejébe még azt is mondják, hogy még különbül is elbánhatott volna velük, ha akarta volna, mert valósággal játszik a karddal. Ők akartak leckét adni és mesterükre akadtak. Ha való, hogy ő felsége a király a török ellen vonul, akkor keletje lesz az ilyen Tacsevszkinak.

Pongovszki úr nem szívesen hallgatta ezt a magasztalást s végül így szólt:

- Vojnovszki tisztelendő tanította minderre.

- Vojnovszki tisztelendőt egyszer láttam mindössze, búcsú alkalmával - mondotta Ciprianovics úr - de sokat hallottam felőle még katonáskodásom idején. Akkor a búcsún a többi pap nevetett rajta, azt mondták, hogy a plebániája bárka, s mindenféle állatokat nevel, akárcsak Noé. Hanem azért egykoron nagy vitéz volt, most meg maga az erény, s ha Tacsevszki úr ezt is eltanulta tőle, szeretném, ha a fiam megbarátkoznék vele...

- Az a hír járja, hogy az országgyűlés elsőnek a hadi létszám fölemelését veszi tárgyalás alá - mondta Gedeon úr, hogy másfelé terelje a beszélgetést.

- Úgy van, már mindenki csak ezzel foglalkozik - erősítette Grothusz úr, a sztarosza.

És a beszélgetés tovább folyt a háború felől. De az estebéd végeztével Sieninyszki kisasszony kedvező pillanatot felhasználva, Ciprianovicshoz közeledett s ráirányítva kék szemét, így szólt hozzá:

- Kegyelmed igazán jó, nagyon jó.

- Miért? - kérdezte Ciprianovics.

- Hogy szót emelt Jácint úr érdekében.

- Kinek az érdekében?

- Tacsevszki úrnak. Jácint a neve.

- Vagy úgy! És a kisasszony mégis oly szigorúan büntette. Mi okból?

- A bácsi keményebben büntette. De beismerem kegyelmednek, hogy nem voltunk igazságosak és úgy hiszem, hogy valamiképpen meg kellene őt vigasztalni...

- Amit bizonyára ő szives-örömezt el is fogad a kisasszonytól.

De a leány tagadóan rázta aranyszőke fejecskéjét.

- Ó nem - felelte bánatos mosolylyal - megharagudott ő ránk örökre...

Ciprianovics igazán jóságos, atyai tekintettel nézett rá.

- Ki haragudhatnék meg magára örökre, bájos virág?

- Ó, ő megharagudott!... Hanem, ami a vigasztalást illeti, rá nézve az volna a legjobb, ha kegyelmed mondaná meg neki, hogy nem neheztel rá és tudja, hogy ártatlan. Ekkor a bácsi is kénytelen lenne, hogy elégtételt szolgáltatson neki s ez jár neki részünkről.

- Úgy látom, hogy maga nem lehetett hozzá oly túlságosan éles, ha most oly igen szíven viseli az ügyét.

- Mert bánt a lelkiismeretem s mert nem akarom senki bántódását, és mert egyedül áll a világon és nagyon-nagyon szegény.

- Hát akkor megmondom magának, kisasszony, hogy ezt már elhatároztam magamban. Bácsikája, mint vendéglátó szomszéd, kijelentette, hogy addig nem ereszt el, míg a fiam teljesen föl nem épül, hanem mind Szaniszlót, mind a Bukojemszkiakat már akár holnap is haza lehetne szállítani. Hanem azért előzően még elmegyek Tacsevszki úrhoz és Vojnovszki tisztelendőhöz minden bizonnal és ezt nem jóságból teszem, hanem mert belátom, hogy ezzel tartozom nekik. Nem mondom, hogy rossz ember vagyok, hanem azt gondolom, hogy ha itt igazán jó valaki, az nem én vagyok, hanem maga, kisasszony. Ne tiltakozzék.

A lány azonban tiltakozott, mert érezte, hogy nem pusztán Jácint igazságáról van szó, hanem egyébről is, amiről Ciprianovics úr nem tudhatott semmit, nem lévén beavatva leányos számításába. Szíve hálaérzettel telt el Ciprianovics iránt s midőn nyugovóra tértek, kezét csókolt neki, amiért Pongovszki megharagudott rája.

- Lány, légy eszeden! - mondta. - Csak harmadik nemzedék ez mégis, azelőtt meg kalmárok voltak. Gondold meg, ki vagy!

Két nappal később Jácint Radomiába ment, hogy tisztességes öltözettel lássa el magát az útra, Vojnovszki tisztelendő meg otthon maradt a plébánián, és azon törte a fejét, miképpen és honnan szerezhetne több pénzt az egész vitézi fölszerelésre, szekérre, lóra, apródra, cselédségre - már a mire szüksége volt minden lengyel lovas vitéznek, ha csak adott magára valamit, s ha nem akarta, hogy holmi jött-mentnek nézzék.

Kivált Tacsevszkinék kellett ekként föllépni, aki nagy és dicső nevet viselt, ha mindjárt ez a név már kissé feledésbe is merült a Köztársaságban.

Egy szép napon Vojnovszki tisztelendő letelepedett az asztalhoz, összeráncolta a homlokát, hogy fehér üstöke szinte lecsúszott a homlokára és számolgatott, mennyi fog kelleni erre is, arra is. Az «animalia», vagyis a Filus kutya, a szelíd róka meg a borz bukfeneket hánytak a lábánál, de ő ügyet sem vetett rájuk, mert a «számadás» szörnyen elfoglalta és gyötörte. Tudniillik sehogy sem akart «vágni», félrebillent minduntalan. Nem futotta nemcsak az apróbb dolgokra, hanem a főbbekre sem. Az aggastyán egyre sűrűbben törölgette homlokát s végtére hangosan kezdett beszélgetni önmagával.

- Tízet vitt magával - helyes. És maradni bizonyára nem marad semmi. Menjünk tovább: Kondrat sörfőzőtől kölcsön öt, Szloninkától három, az nyolc. Dudától hat porosz tallér és háttas ló hitelbe. Megfizetődik árpával, ha lesz termés. Összesen nyolc arany, hat tallér és husz forint a magaméból. Kevés! Ha odaadom heréltemet a fegyverhordozója számára, akkor a háttas lóval együtt lesz két lova, a szekér elébe kell még kettő - és Jácintnak magának is legalább két vezeték ló kell. Nyomorúság! De kevesebbel nem érheti be, mert ha egy elhull, kell, hogy kéznél legyen másik. Hát a libéria a legények részére, lószerszám, pokróc, takaró, katlan s más szükséges holmi?! Fúj! Ennyi pénzzel legföljebb dragonyosnak állhat be.

Majd rászólt az állatokra, amelyek ugyancsak zajt csaptak.

- Csönd legyen, mert eladom a bőrötöket a zsidónak!

Aztán folytatta az önmagával való diskurzust.

- Jácintnak igaza van, el kell adni Virombkát.

Csakhogy aztán, ha kérdik majd: hová való? nem tud mit felelni. Hová? A Szeles-pusztára. Melyik Szeles-pusztára? Hát arra ott künn a mezőn. És mindjárt lenézik őt. Jobb lenne elzalogosítani, ha akadna, aki zálogba venné. Pongovszkinak lenne a legalkalmasabb, de erről Jácint hallani sem akar, én magam meg nem üthetem vele nyélbe ezt a dolgot... Istenem, Istenem! Azt mondják: «szegény, mint a templom egere». Pedig hát az ember néha még szegényebb. Mert a templom egerének Szent Istvánkor³ pompás sora van, viaszok meg jut neki minden időben. Uram Jézus, aki megsokasítottad a kenyeret és halat, sokasítsd meg ezt a néhány aranyat és tallért, mert neked, Uram, nem lesz károd belőle és megsegíted az utolsó Tacsevszkit...

Itt eszébe ötlött, hogy a porosz tallérok, mint lutheránus országból való pénz, a mennyországban csakis «ellenérzést» kelthetnek, hanem, ami az aranyakat illeti, ingadozott, ne tegye-e éjszakára Krisztus lábához - hátha megszorodnak reggelre? De nem érezte magát csudára méltónak, sőt bűnbánóan a mellét verte néhányszor ez ádáz gondolatra. Hanem a számolgatást nem folytathatta tovább, mert valaki a plébániára érkezett.

Csakhamar megnyílt az ajtó s magas termetű, ősz férfiú lépett a szobába. Fekete szeméből okosság és jóság sugárzott. Ez a férfiú meghajtotta magát és így szólt:

³ Szent Istvánkor a nép mindenféle maggal megdobálta az oltárnál levő papot, a megkövezett szent emlékezetére. (A szerző jegyzete.)

- Ciprianovics vagyok Jedlinkáról.

- Láttam már kegyelmedet a psztikai búcsú alkalmával, de csak messziről, mert nagy volt a tolongás - kiáltotta a pap s vendége elébe sietett. - Szívélyesen üdvözlöm szerény hajlékomban.

- Én is szívesen jöttem - felelte Ciprianovics. - Nagy és kedves kötelességem, hogy tisztelegjek oly kiváló lovagnál és oly szent életű papnál.

És megcsókolta az aggastyán karját és kezét, ámbár ez tiltakozott ellene.

- Ah, micsoda szent élet! Lehet, hogy ezeknek az állatoknak több az érdemük Isten előtt, mint nekem.

De Ciprianovics oly egyszerűséggel és őszinteséggel beszélt, hogy egy csapásra meghódította Vojnovszki tisztelendőt, és jóindulatú, szívből fakadó szavakat mondtak egymásnak kölcsönösen.

- Megismerkedtem a kegyelmed fiával is - mondta az aggastyán - nemeslelkű, gavallér modorú ifjú. Ezek a Bukojemszkiak a legényei is alig lehetnének. És mondhatom, hogy Tacsevszki Jácint azon nyomban úgy megszerette, hogy egyre dicséri, magasztalja.

- Szintúgy az én Szaniszlóm is. Gyakran megesik, hogy emberek összekapnak s aztán megszeretik egymást. Tacsevszki úrra egyikünk sem neheztel és benső barátságot óhajtánánk kötni vele mindnyájan. Ott voltam nála Virombkában és onnan jövök. Azt hittem, hogy itt találom és meg akartam hívni a tisztelendő atyát vele együtt hozzám, Jedlinkába.

- Jácint Radoimiába ment, de még visszatér ide és bizonyára szíves-örömet szolgáltatára áll kegyelmednek... De nézze csak kérem, hogyan bántak el vele Belconcskában.

- Maguk is belátták már - felelte Ciprianovics - és már sajnálják is: nem ugyan Pongovszki úr, hanem a nők.

- Pongovszki úr ritka keményfejű ember és egykoron nehéz lesz a számadása Isten előtt. Ami pedig a nőket illeti, áldja meg az Isten őket... Mit kerülgessük sokat, ennek az egész verekedésnek az egyikük volt az oka.

- Úgy sejtettem én is és fiam megerősítette föltevésemet. Hanem ártatlan oka volt.

- Igen, ártatlanok ők mind... És tudja-e kegyelmed, mit mond az egyház-anya a nőkről?

Ciprianovics úr nem tudta, hát Vojnovszki tisztelendő levette a polcról a Vulgatát és felolvasta az illető fejezetet, majd így szólt:

- No?

- Vannak ilyenek is - felelte Ciprianovics úr.

- Jácint szintén nem más okból megyen világgá. De erről, nem igyekszem őt lebeszélni egyáltalában. Ellenkezőleg!

- Hogyan? Tüstént megy? Hiszen a háború csak nyáron kezdődik!

- Biztosan tudja?

- Tudom, mert kérdezősködöm, és kérdezősködöm azért, mert a fiamat szintén nem tarthatom vissza.

- Azért nemes ember. Jácint meg azért megyen tüstént, mert, az igazat megvallva, gyötrelmes rá nézve az itt tartózkodás.

- Értem, értek mindent. A sietség ilyen körülmények között a legjobb orvosság.

- Csak éppen addig marad itt, amíg Virombkát eladja, vagy elzálogosítja. Nem nagy jószág, de mégis azt tanácsolom Jácintnak, hogy inkább zálogosítsa el. Ha nem is tér vissza soha, mindig mondhatja, hogy ide való s ez inkább illik olyan származású és olyan nevű férfiúhoz, mint ő.

- És okvetetlenül el kell, hogy adja, vagy zálogosítsa?

- Okvetetlenül. Szegény, teljességgel szegény. Kegyelmed tudja, mennyibe kerül a táborba szállás, s ő meg nem vállalhat szolgálatot holmi dragonyos ezredben.

Ciprianovics úr pillanatig gondolkozott, majd így szólt:

- Tudja mit, tisztelendő atyám, talán zálogba venném én Virombkát?

Vojnovszki tisztelendő úgy elpirult, akár egy kisasszony, akinek váratlanul megvallja az ifja, ami után leginkább vágyódik; hanem ez a pirosság oly gyorsan vonult el arcán, mint ahogy a néma villám röppen át az esti égen, aztán élesen nézett Ciprianovicsra és kérdezte:

- És kegyelmednek mire lenne az jó?

De Ciprianovics nemes lelkének egész nyíltságával felelt:

- Hogy mire lenne az jó nekem? Hát arra, hogy a derék ifjúnak szolgálatot tegyek anélkül, hogy áldozatot hoznék és melyért még hálára is kötelezném magam iránt. Ne féljen, tisztelendő atyám, megvan emellett a magam számítása is. Egyetlen fiamat ugyanabba a zászlóaljba küldöm, amelyben Tacsevszki úr fog szolgálni és az a reményem, hogy Szaniszló benne derék bajtársat és igaz jó barátot lel. Tisztelendő atyám tudja, mily fontos dolog a jó bajtárs és mit jelent a jó barát a táborban, hol oly gyakori az egyenetlenség, s még inkább a háborúban, hol még gyakoribb a halál. Isten megáldott javakkal, de gyermeket csak egyet adott. Tacsevszki úr férfias, józan, mestere a kardnak, ahogy megmutatta - és erényes, mert maga nevelte! Vajha úgy megbarátkoznának, mint Oresztesz és Piladesz. Íme, ez a számításom.

Vojnovszki tisztelendő szélesre tárta a karját.

- Az Isten küldte kegyelmedet! Jácintért kezeskedem, mint saját magamért. Színarany szive van a fiúnak és hálás, mint a gondozott föld. Isten küldte kegyelmedet! Most hát fölléphet a legényke, mint a hogy Tacsevszkihez illik - és ami a legfontosabb, meglátja a nagy világot, elfelejti azt a lányt, aki miatt annyi évet elpocsékolta és annyit szenvedett.

- Hát oly rég szerette?

- Az igazat megvallva, gyerekkora óta. És most sem szól egy szót sem, csak összeszorítja a fogát, csak vonaglik, akár az angolna... Csak menjen mentől előbb, mert abból nem lehetett és nem is lehet semmi.

Egy darabig hallgattak mindketten.

- Hanem mégis *acuratissime* kell megbeszélünk ezt az ügyet - mondta végre az aggastyán. - Mennyit adhat kegyelmed zálogképpen Virombkáért? Nem sokat ér az egész.

- Akár száz aranyat is.

- Az Istenért!

- Miért ne? Ha Tacsevszki úr visszafizeti valamikor, mindegy, hogy mennyit adok. De ha nem is fizeti vissza, akkor sem járok rosszul, mert nem régi irtás s így jó földnek kell lenni, nem olyan, mint itt a környéken. Ma haza viszem Szaniszlót meg a Bukojemszkiakat, és, tisztelendő atyám, látogassanak el hozzánk, mihelyt Tacsevszki úr csak megjön Radomiából. A pénz készen várja.

- Az ég küldötte kegyelmedet a javaival és aranyos jó szívével - felelte Vojnovszki tisztelendő.

Majd méhsert adatott fel, maga töltött a poharakba és koccintgattak, iddogáltak derülten, jókedvűen, mint már az olyan emberek szoktak iddogálni, akiknek öröm tanyázik a szivökben. Mindamellet a harmadik pohárnál megkomolyodott a pap és így szólt:

- A segedelmet, a jó szót, kegyelmed nagylelkűségét hadd háláljam meg legalább jó tanáccsal.

- Halljuk.

- Ne telepítse fiát Virombkába. A lány csinosága fölülmúl minden képzeletet. Lehet, hogy e mellett derék és nemeslelkű, nem tagadom. Hanem Sieninyszki-vér, ami miatt ő maga ugyan nem, de Pongovszki úr annyira fölfuvalkodik, hogy tán még azt sem tartaná rendkívüli dolognak, ha maga *Jacobus* királyfi pályáznék a kezére. Tartsa szemmel a fiát, ne engedje, hogy a szívet megtépázza az a gög, avagy hogy oly halálosan megsebezze, mint a Jácintét. Én őszinte, igaz barátságból mondom ezt kegyelmednek, jóval akarván viszonzni a jóságát.

Ciprianovics végig simította homlokát és így szólt:

- Akár a fellegekből, úgy pottyantak be hozzánk, mert baj érte őket útközben. Én valamikor jártam Pongovszki úrnál, mint szomszéd meglátogattam őt, ő azonban nem adta vissza a látogatást. Ebből láttam, milyen gögös, és többet nem kerestem sem a barátságát, sem az ismeretségét. Magától jött az. A fiamat mind a mellett nem telepítem Virombkába s gondom lesz arra is, hogy meg ne égesse magát Belcsoncskában. Nem vagyunk mi olyan régi nemesek, mint a Sieninyszkiek, talán olyanok sem, mint a Pongovszkiak, - de a mi nemességünk is a háborúból ered, abból, a mi fáj, a hogy Csarniecki úr mondotta. Meg tudjuk őrizni a méltóságunkat - a fiam épp oly érzékeny e tekintetben, mint jó magam. Cupido nyilaitól bajos őrizkedni a fiatal embernek, de hallgassa csak, tisztelendő atyám, mit mondott Szaniszló, mikor most Belcsoncskában kikérdezgettem a lány felől: «Nem szakasztom le az almát - mondja - ha tulságos magasra kell ugranom érte, mert ha el nem érem, szégyent vallok».

- Ó, helyén van az esze! - kiáltotta a tisztelendő.

- Ilyen volt ő kiskorától fogva - felelte bizonyos büszkeséggel Ciprianovics. - Aztán még azt is mondotta, hogy most, miután megtudta, mi volt az a lány Tacsevszkira nézve s mit szenvedett ez el miatta - a viláért sem akarna az utjába állani ilyen derék gavallérnak. Nem, tisztelendő atyám - nem azért veszem zálogba Virombkát, hogy a fiam közel lehessen Belcsoncskához. Isten mentse és óvja minden gonosztól a fiamat!

- Amen. Úgy veszem minden szavát, mintha angyal szólna hozzám. Azt a kisasszonyt meg vegye el egy harmadik, akár a Bukojemszki urak közül valamelyik, akik oly nagy össel kérkednek.

Ciprianovics felkacagott, majd megitta a méhsert, búcsúzott és ment. Vojnovszki tisztelendő a templomba ment, hogy hálát adjon Istennek a váratlan segedelemért, aztán pedig türelmetlenül várta Tacsevszkit.

És midőn végre Jácint megérkezett, elébe sietett az udvarra, megragadta a karjánál és kiáltotta:

- Jácint, akár tíz aranyat is adhatsz már egy farmatringért. Száz aranyad van, mintha máris a zsebedben volna és Virombka is tied marad!

És Tacsevszki rámeresztette a gyötrelemtől és álmatlanságtól beesett szemét, és csodálkozva kérdezte:

- Mi történt?

De hát valóban jó dolog történt, mert igaz szívből fakadt. És a legnagyobb örömmel vette észre Vojnovszki tisztelendő, hogy Jácint minden súlyos gyötrelme és minden szívbeli kínja mellett is mintegy új erőre kapott a Ciprianoviccsal történt megegyezés hírére. Néhány napon át nem beszélt másról, csak lovakról, szekerekről, hadi felszerelésről, fegyverhordozókról, örökké csak ez forgott eszében, hogy szinte úgy látszott, másnak már nincs helye a lelkében.

- Ez aztán az orvosság, ez aztán a balzsam, - gondolta magában Vojnovszki tisztelendő - mert akárhogyan is fonjon be valakit egy nő, akármilyen boldogtalan is legyen, ha táborba készül, ügyelnie kell, nehogy kehes vagy ínpókos lovat varrjanak a nyakába, válogatnia kell a kardok között, meg kell próbálnia a vértet, a kopját, az által figyelme elterelődik a nőtől és illendőbb dolgokkal lévén elfoglalva, enyhülést hoz a szívnek is.

És visszagondolt arra, hogy egykor, régen, ifjú korában ő maga is feledést keresett a háborúban, vagy - halált. De, hogy most a háború napja még nem derült föl, ilyenformán a halál Jácindra nézve meglehetősen távol esett, de addig is teljesen elfoglalta őt a táborba szállás s a vele kapcsolatos tennivaló.

Mert tennivaló akadt bőven.

Mindkét Ciprianovics ismét ellátogatott Vojnovszki tisztelendőhöz, akinél Jácint lakott. Aztán mindnyájan fölkerekedtek a városba, hogy írásba foglalják a záloglevelet. Úgyszintén elrendezték ott Jácint táborba szállásának dolgát, amelyről a tapasztalt és előrelátó Vojnovszki tisztelendő azt tanácsolta, hogy Varsóban vagy Krakóban vitessék végbe. Lefoglalt ez néhány napot reggeltől estig és a már úgyszólván teljesen felgyógyult Ciprianovics Szaniszló buzgón segédkezett Jácintnak, akivel egyre szorosabb barátságot kötött.

Az öregek örvendtek ennek, mert mindkettőnek a szíve szerint volt ez. A nemeslelkű Szerafin úr sajnálkozott is, hogy Jácint oly hamarosan útra kél és rá akarta venni a tisztelendőt, hogy ne siettesse túlságosan az elutazást.

- Értem, - mondotta - nagyon értem, miért szeretné, tisztelendő atyám, hogy mentül hamarabb menjen, de, legyünk igazságosak, arról a Sieninyszki kisasszonyról nem lehetek rossz véleménnyel... Szent igaz, hogy a párviadal után nem fogadta valami szívesen, hanem hát gondolja meg, hogy Szaniszló és a Bukojemszkiak éppen megszabadították őt és Vinnickinét a farkasok támadásától: lehet-e vajjon csudálkozni, hogy sebeik és vérük láttára elfogta az indulat, amelyet, ahogy tudom, Pongovszki úr még tudatosan fokozott? Ez - ez valóban indulatos, keményfejű ember, hanem a lány, amikor náluk voltam, bűnbánóan mondta nekem: «Belátom, hogy nem voltunk igazságosak, és hogy elégtétellel tartozunk Jácint úrnak!» És egyszeribe fátyolos lett a szeme, hogy bizony megsajnáltam. Csakugyan, a pofikája valóban csinos, de a lelke is igazságos, és érzi, hogy méltatlanság történt...

- Az Isten szerelméért, csak Jácint meg ne tudja ezt, mert vége lenne egyszeribe a nyugalmának, pedig éppen csak, hogy annyira amennyire magához tért. Elrohant onnan kucsma nélkül, megesküdtött, hogy soha többé vissza nem megy - és óvja Isten ettől. Látja kegyelmed, a nők olyanok, mint azok a bolygó tüzek, amelyek fel-felbukkannak a jedlniai mocsarakban éjtszakánként: ha utánuk megy az ember, elszaladnak, ha fut előlük, a sarkában vannak...

- Bölcs megjegyzés, - mondta Szerafin úr - fel is jegyzem Szaniszló részére.

- És Jácint menjen mentül előbb. Már megírtam az ajánló leveleket különféle ismerőseimhez, nevesebb vitézekhez és méltóságokhoz, akiket ismertem, amikor még nem voltak méltóságok... Mint jóra való, derék gavallért ajánlottam a kegyelmed fiát is, és ha itt lesz az ideje, hogy útra keljen, irok még külön is, ámbár tán fölösleges lesz, mert már akkor Jácint egyengeti az útját. Szolgáljanak együtt.

- Köszönöm, tisztelendő atyám, egész lelkemből köszönöm. Igen, szolgáljanak együtt és maradjanak hű barátok, amíg élnek. Sándor királyfi zászlaját említette, amelyet Zbiezschovszki vezényel. Előkelő zászló, talán a huszárok között a legelső is, és nagy örömmre szolgálna, ha Szaniszló ott vitézkednék. Hanem ő azt mondta nekem, «a könnyű lovasság a hét hat napjára való, a huszárok meg csak vasárnapra».

- *Generaliter* igazságot mondott - felelte a tisztelendő. - Való igaz, a huszárokat nem küldik portyázásra, szintúgy ritkán vesznek részt holmi apróbb csete-patékban, mert hiszen nem méltó ilyen vitézekhez, hogy minden jött-ment népséggel összekapjanak; hanem azért, ha elkövetkezik a vasárnapjuk, olyan pusztítást, olyan vérontást visznek véghez, aminőt a többiek hat nap alatt sem. De elvégre, nem a háborúnak parancsolnak, hanem a háború parancsol, és bizony megესik, hogy a huszároknak is akad hétköznapi dolga.

- A tisztelendő atya tudhatja a legjobban...

Vojnovszki tisztelendő pillanatra lehunyta a szemét, mintha pontosabban akarná fölidézni emlékezetében az elmúlt időket, majd fölvette a poharat, a világosság felé tartotta s úgy nézte a méhsert, ivott egy-két kortyot, aztán így szólt:

- Úgy történt, amikor a svéd háború vége felé az *elector* ellen mentünk, hogy megtoroljuk a Carolusszal egyetértve elkövetett árulását. Lubomirszki marsal tüzvel-vassal pusztítva egész Berlinig hatolt. Az ő huszárzászlóaljának voltam vitéze, amelyet Viktor vezényelt. A brandenburgi utunkat állta, ahogy birta, hol talpasaival, hol a német nemesség általános fölkerekedésével, és mondhatom, hogy mi, huszárok, csak úgy, mint a közönséges kozákok, a végén már a karunkat se éreztük...

- Oly kemény munka volt?

- Dehogya. Ezeknek a szegény páriáknak a kezében úgy reszkettek a muskéták meg a dzsidák a pusztá látásunkra, akár a gallyak, ha a szél fúj, csak hogy nap-nap mellett történt, reggeltől estig. Akár a mellbe böki a kopját az ember, akár a hátba, egyformán fárad el. Hej, örömet indultunk akkor a harcba, mert az a hír járta, hogy kemény munka vár ránk. Pedig hát soha életemben nem láttam annyi hátat, mint akkor. El is pusztítottuk akkor Brandenburgnak a felét oly alaposan, hogy Luther a pokolban bizonyára pityergésre vette a dolgot.

- Jól esik visszagondolni, hogy az árulás méltó megtorlásban részesült.

- Jól esik bizonyára. Eljött aztán az *elector* és békéért könyörgött Lubomirszki urnál. Én nem láttam, hanem a katonák beszéltek, hogy a marsal csipőre tett kézzel járt-kelt a szabad térségen, az *elector* meg a nyomában tipegett, hajlongott, hogy parókája csaknem a földet érintette, átkarolta a marsal térdét, sőt még azt is mondták, hogy csókolta is, ha csak lehetett: hanem ezt már nem igen hiszem, mert a marsal büszke volt ugyan és kevély, és szerette megaláznia az ellenségét, de amellet politikus ember volt, és ilyesfélét semmi szín alatt sem engedett volna.

- Adja Isten, hogy úgy legyen most a törökkel is, mint akkor volt a brandenburgival.

- Nem nagy az én *experienciám*, de azért eléggé hosszú és őszintén megmondom, amit gondolok, hogy úgy lesz, vagy még különbül. A marsal tapasztalt és igen szerencsés hadvezér volt ugyan, hanem a mi dicsőségesen uralkodó felséges királyunkkal még sem fogható egy kalap alá.

Aztán fel-felsorolták a király megannyi győzelmét és hadjáratát, amelyekben még maguk is részt vettek, ittak a király egészségére és örültek, hogy a fiatalok nemcsak átélik a háborút ilyen vezér alatt, hanem mérhetetlen dicsőségben is lesz részük, kivált, hogy a hadjárat a kereszt ősi ellensége ellen irányul.

Igazában véve azonban bizonyosat senki sem tudott felőle.

Még nem volt ismeretes az sem, vajjon a török haderő előbb a Köztársaság ellen fordul, avagy a császár ellen. Az osztrák udvarral kötendő szövetség ügye az országgyűlés elé tartozott. Hanem azért a nemesi gyülekezetekben és a kerületi tanácskozásokon már csak a háborúról folyt a szó. Az államférfiak, akik Varsóban jártak s az udvarban megfordultak, elkerülhetetlennek mondták, s azonkívül valami előérzet fogta el az egész nemzetet, hogy el kell következnie - előérzet, mely csaknem erősebb volt a bizonyosságnál, s mely egyformán táplálkozott a király akkori ténykedéseiből, a közakarattól s a nemzeti rendeltetésekből.

Radomiából hazatérően Vojnovszki tisztelendő megkérte Ciprianovicsékat, térjenek be a plebániára egy kis pihenőre, aztán hozzájuk szándékozott menni Jedlinkára Jácinttal együtt. Közben váratlanul beállított három Bukojemszki úr; Márk keresztül vágott vállperece miatt még nem mozdulhatott ki, de Máté, Lukács és János eljött az aggastyánhoz, hogy tiszteljenek és megköszönjék a gondoskodást. Jánosnak hiányzott ugyan a kis ujja, a másik kettőn is hatalmas sebhelyek éktelenkedtek - egyiknek a homlokán, a másiknak az orcáján - de már egészen felépültek s oly egészségesek voltak, mint a makk.

Már két nap előtt fölkerekedtek vadászatra és kifüstöltek egy nőstény medvét a barlangjából, elejtették dárdákkal, a bocsot pedig ajándéku elhozták a tisztelendőnek, akinek szeretete a vad állatok iránt általánosan ismeretes volt.

Az aggastyán megszerette az «őszinte fiúkat» s megörült látogatásuknak, úgyszintén a bocsnak is. És szinte kicsordult a könnye a kacagástól, midőn ez a bocs mancsai közé kapott egy méhserrel telt poharat az asztalról és éktelen üvöltésben tört ki, hogy megfelelő rémületet keltve biztosítsa a zsákmányát.

Hanem aztán, amikor látta, hogy senki sem bántja, felágaskodott, szépen megitta a méhsert s ez még nagyobb kacagást idézett elő.

- Ezt ugyan nem teszem meg pincemesteremnek, de a méheket sem bizom rá - mondta derülten a tisztelendő.

- Haha - kacagott Ciprianovics Szaniszló - rövid ideig volt a Bukojemszkiak iskolájában, de egy nap alatt annyit tanult, amennyit világeletemben sem tanult volna az erdőben.

- Nem igaz - felelte Lukács - veleszületett tulajdonsága az ilyen bestiának, hogy tudja, mi a jó. Alig hogy haza hoztuk az erdőből, mindjárt nekiesett a pálinkának, mintha csak az erdőben is pálinkát früstökölt volna. Aztán kupán legyintette a kutyát: «nesze, mit fintorítod az orrod» - dörmögte és lefeküdt aludni.

- Köszönöm, öcsém-uraim, nagy örömet szereztek velem - mondotta a tisztelendő. - Hanem pincemesteremnek nem teszem meg. Érteni nagyszerűen ért az itókához, de attól tartok, túlságos buzgón kerülgetné.

- A medve sok mindenhez ért - jegyezte meg János. - Glominyszki tisztelendőnek Pzitikában van egy medvéje, melyről az a hír járja, hogy az orgona fűjtatóját húzza. Sokan rosszalják ezt, mert hébe-korba maga is beleordít, kivált, ha doronggal biztatják.

- Nincs ezen semmi rosszalni való - felelte a tisztelendő. - A madarak fészkeket raknak a templomokban és Istent dicsőítik énekükkel, s ezen senki sem ütközik meg. Az állat szintén Isten szolgája s a Megváltó is istállóban született.

- Azt mondják - jegyezte meg Máté, - hogy az Úr Jézus molnárt változtatott medvévé, hát lehet, hogy emberi lélek is lakozik benne.

- Akkor hát molnárnét öltetek meg, - szóló rájuk az idősebb Ciprianovics, - amiért majd felelnetek kell. Egyébként a király ő felsége ugyancsak törődik a medvéivel és nem azért tart erdészeket, hogy pusztítsák őket.

A három fivér ugyancsak megszeppent erre, és csak hosszabb gondolkodás után bökte ki Máté a közös tett védelmére:

- No, tán nem vagyunk nemes emberek?! A Bukojemszkiak vannak olyan jók, mint a Szobieszkiak.

De Lukácsnak szerencsésebb gondolata támadt és egyszeribe földerült az ábrázata.

- Lovagi szavunkra fogadtuk - mondta - hogy nem lövünk medvét, ugy-e? No hát, nem lőttük, hanem ledárdáztuk.

- Dehogya is gondol most a medvékkel ő felsége - jegyezte meg János - aztán úgy sem mondja meg neki senki. Csak merjen valamelyik kerülő... Hanem kár volt, hogy eldicsekedtünk vele Pongovszki úrnak, meg Grothusz úrnak, mert Grothusz úr épp Varsóba indult és hogy gyakran találkozik a királlyal, hát lehet, hogy véletlenül kikottyantja előtte.

- És mikor találkoztak Pongovszkival? - kérdezte a tisztelendő.

- Tegnap. Épen Grothusz urat kísérte el. Tudja, tisztelendő atyám, hol van az Utonálló-csárda? Oda tértek be, hogy pihentessék a lovakat és ott találtak bennünket. Pongovszki mindenféleről kérdezősködött, Jácint felől is.

- Felőlem? - kérdezte Tacsevszki.

- Igen. «Igaz-e, kérdi, hogy Tacsevszki vitéznek áll be?»

- Azt feleltük: Igaz!

- És mikor?

- Azt mondják rövidesen. - És Pongovszki erre azt mondja: Helyes, de legfeljebb talpasnak.

Erre megharagudtunk mind a hárman és Máté így szólt:

- Ne tételezzen fel ilyesmit bátyám-uram, mert Jácint most a mi barátunk és érte sorompóba kellene állnunk. És hogy kissé berzenkedtünk, hát észbe kapott ő is és így szólt:

- Nem éppen rosszindulatból mondom ezt, hanem azért, mert tudom, hogy Virombka nem - kormányzóság.

- Akár kormányzóság, akár nem, semmi köze hozzá! - kiáltotta a pap. - Sose törődjék ő vele!

De Pongovszki úr nyilván más nézetten volt, igenis törődött Jácinttal, mert egy órával később a legény egy új butykossal együtt pecsétetes levelet hozott be.

- Belcsoncskából legény hozta a tisztelendő úrnak - jelentette.

Vojnovszki tisztelendő feltörte a pecsétet, széthajtotta az árkust és az ablakhoz lépve, hozzálátott az olvasásához.

És Jácint szinte belesápadt a nagy izgatottságba: csudálkozva meredt a papirlap felé, mert előérzete azt súgta neki, hogy róla van szó benne. Gondolatai úgy röpködtek, keringtek a fejében, akár a fecskék a levegőben. Az öreg már beadta vajjon a derekát és megköveti? Így kell lenni, sőt más nem is lehet, hiszen Pongovszkinak sem joga, sem oka, hogy inkább haragudják azért, a mi történt, mint azok, a kik megszenvetkedtek az eset miatt. Tehát megszólalt a lelkiismerete, belátta, hogy igazságtalan volt, hogy mélyen megbántotta az ártatlant, és jóvá akarja tenni, amit vétett.

Jácint szive hevesen dobogott. Ó, elmegyek - mondta magában - nem számomra termett az a boldogság, s ha meg is bocsátok, de feledni nem tudok. Hanem, hogy azt a rettentő, azt az imádott Annuskát még egyszer lássam, hogy még egyszer halljam a hangját, mielőtt elmegyek, ezt az egyet ne tagadd meg tőlem irgalmas Isten!

És gondolatai még a fecskéknél is sebesebben röpködtek, keringtek a fejében, de egyszerre csak egészen váratlan dolog történt. Vojnovszki tisztelendő hirtelen összegyűrte a levelet és a baloldalához kapott, mintha a kardját keresné. Vére az arcába szökött, a nyaka felduzzadt, szeme villámokat szórt. Valósággal félelmetes lett, Ciprianovicsék és Bukojemszkiék bámulva nézték, mintha valami bűbájós varázs hirtelen más emberré változtatta volna.

Néma csend uralkodott a szobában.

A tisztelendő az ablak felé hajolt, mintha nézne valamit, aztán elfordult, tekintete végig siklott a falakon, majd a vendégekre esett, de már szemlátomást erőt vett magán, mert arca visszanyerte előbbi színét és a láng eltűnt a szeméből.

- Uraim - mondotta - nemcsak heves ember ez, hanem egyenesen gonosz. Mindenkiel megesik, hogy többet mond, mint amennyit szabad, ha elragadja a heve, hanem továbbra is makacsul bántalmazni azt, akit megsértett, továbbra is a becsületében gázolni, ez már nem méltó sem nemes emberhez, sem keresztényhez.

És lehajolt, fölvette az összegyűrt levelet és Jácinthez fordult.

- Ha maradt még egy szemernyi rokonszenv a szivedben, most aztán kiteped tövestől. Olvasd el, szegény fiú, olvasd el hangosan, mert nem téged szegyenít meg, hanem azt, aki írta. Hadd lássák az urak, micsoda ember Pongovszki.

Jácint reszkető kezébe vette a levelet, kisimította és olvasta:

«Vojnovszki plébános úrnak, nekem igen kedves tisztelendő uramnak stb. stb.

Arról értesültem, hogy Tacsevszki, aki gyakorta megfordult a házamban, katonának készül; emlékezve a kenyérre, amellyel szegénységében elláttam s emlékezve a szolgálatokra, amiket egyszer-másszor nekem tett, egy hátas lovat küldök neki s egy aranyat patkóra azzal a hozzáadással, hogy el ne pocsékolja más haszontalanságokra.

Ajánlom kész és buzgó szolgálatomat és maradok stb. stb.»

Jácint annyira elsápadt, hogy a jelenlevők szinte megrémültek, kivált a tisztelendő, aki attól tartott, hogy ez a sápadtság előhírnöke tomboló kitörésének, és tudta, hogy ez a rendszerint szende ifjú milyen retentő haragjában. És tüstént csillapítani kezdte.

- Pongovszki öreg és félkezű - mondta gyorsan - nem hívhatod ki!...

De Tacsevszki nem tört ki, mérhetetlen és fájdalmas ámulása minden más érzését legyűrte az első pillanatban.

- Nem hívhatom ki - ismételte visszhangként - de miért gázol a becsületemben folyvást?

Erre fölállott az öreg Ciprianovics, megragadta Jácint kezét, megrázta erősen, aztán homlokon csókolta az ifjút és így szólt:

- Magamagát gyalázta meg ezzel Pongovszki, nem téged és ha letesz a bosszúról, csak annál inkább csodálja majd mindenki a te nemes szivedet, nagylelkűségedet.

- Bölcs tanács! - kiáltott fel a tisztelendő. - Légy méltó hozzá...

Ciprianovics Szaniszló szintén megölelte Jácintot.

- Az igazat megvallva - mondotta - csak annál inkább szeretlek...

Bukojemzski úrék a fogaikat csikorgatták, ahogy a levél tartalmáról tudomást szereztek és ez a fordulat csöppet sem volt az inyük szerint való. De Szaniszló példáját követve, ők is ölegették Jácintot.

- Akárhogy is lesz - szólalt meg végre Lukács - hanem Jácint helyén nem így tennék.

- Hát hogyan? - tudakolta nagy kíváncsian a másik két Bukojemzski.

- Hát még nem tudom, hogyan, de majd csak kisütném. De annyi szent, hogy nem vinné el szárazon!

- Ha nem tudod, hát mit jár a szád!

- És ti tán tudjátok?

- Csak nyugalom! - szólt rájuk a tisztelendő. - Válaszolni válaszolunk a levélre mindenesetre, de letenni a bosszúról - keresztény katolikus cselekedet.

- Nono. A tisztelendő úr is az oldalához kapott.

- Mert soká, soká lógott ott a kardom. *Mea culpa!* De, amint mondtam, nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt sem, hogy Pongovszki öreg és félkezű. Hiábavaló itt minden... És mondhatom kegyelmeteknek, hogy éppen azért utáltatta meg magát a végletekig ez a gonosz ember, mert ilyen csúf módon aknázza ki a helyzetet.

- De azért mégis szorulni fog ő kegyelme - mondta Bukojemszki János. - Lesz rá gondunk, hogy senkifia át ne lépje többé a küszöbét...

- De addig is válaszolni kell - vágott szavába a tisztelendő - még pedig tüstént.

Mindamellet egy darabig még gondolkoztak azon, ki feleljen a levélre: Jácint-e, akinek szánva volt a levél, vagy pedig a tisztelendő, akihez intézve volt. Abban állapodtak meg, hogy a tisztelendő feleljen; maga Tacsevszki vitte dülőre a dolgot.

- Rám nézve mindnyájan meghaltak - mondotta - és szerencsájük, hogy ezt fogadtam meg magamban.

- Úgy is van! Minden hid föl van égetve! - tette hozzá a tisztelendő, tollat és papirost keresve.

Erre Bukojemszki János beleszólt:

- Helyes, hogy minden hid föl van égetve, de még jobb lenne, ha füstté válnék Belconcska is! Nálunk, Ukrainában, ha valami jött-ment idegen letelepedett és nem fért meg az emberekkel, hát egyszerűen lekaszabták, a jószágát meg füstnek eresztették.

Hanem erre a megjegyzésre senki sem vetett ügyet, csak az öreg Ciprianovics legyintett a kezével türelmetlenül.

- Kegyelmetek Ukrainából vándoroltak ide - mondotta - én Lvóv tájékáról, Pongovszki úr Pomozsan tájáról, ilyen formán, a kegyelmed nézete szerint, Tacsevszki úr mindnyájunkat jött-menteknek tekinthetne; de ne feledje ám, hogy a Köztársaság egy nagy ház, amelyben a nemesség családja lakik s amelynek minden zúgában otthon van a nemes ember...

Csönd következett, csak a toll sercegése hallatszott a benyilóból, meg a félhangon kimondott szavak, ahogy a tisztelendő diktált önmagának.

Tacsevszki a tenyerébe hajtotta a fejét és úgy ült mozdulatlanul egy ideig; de egyszerre csak kiegyenesedett, a jelenlevőkre nézett és így szólt:

- Van ebben a dologban valami, amit nem bírok megérteni.

- Mi sem értjük, - felelte Bukojemszki Lukács - hanem ha innál méhsert, hát mink is innánk.

Jácint gépiesen töltött méhsert a poharakba s egyidejűen, követve a saját gondolatait, ekként folytatta:

- Hogy a kihívás az ő házában történt, ezért sértve érezheti magát Pongovszki, ámbár ilyen dolgok mindenütt előfordulnak. Hanem most tudja, hogy a kihívó nem én voltam, tudja, hogy igaztalanul megbántott a tulajdon fedelem alatt, tudja, hogy kegyelmetekkel megbékültem, tudja, hogy többé be nem teszem a lábam a házába - miért üldöz hát, miért aláz meg?!...

- Tényleg, ez különös - jegyezte meg az öreg Ciprianovics.

- Kegyelmed hát szintén azt véli, hogy e mögött lappang valami?

- Mi mögött? - kérdezte a tisztelendő, aki a benyilóból jövet, meghallotta az utolsó szavakat.

- E mögött a különös gyűlölet mögött, amellyel Pongovszki velem szemben viseltetik.

A tisztelendő a könyves polcra pillantott, a Szentírásra és így szólt:

- Csak azt mondom, amit különben már rég megmondtam, *mulier* lappang emögött.

Majd a többihez fordult.

- Felolvastam kegyelmeteknek, mit mond az egyházatyja a nőről?...

De nem fejezhette be, mert Jácint felszökött, mintha tüzes vassal értek volna hozzá, a fejéhez kapott, s mérhetetlen fájdalomában szinte ordítani kezdett.

- Annál kevésbé értem, mert ha van valaki a világon... ha vagyok valakinek a világon... ha van olyan... akkor egész lelkemből...

Nem birt többet mondani, mert a fájdalom vasmarokkal összeszorította a torkát és két nagy, két keserű, égető könnycsepp pergett végig az arcán.

De a tisztelendő jól tudta, hogy mit akart mondani.

- Édes fiam, - vigasztalta - jobb kielégteni a sebet, ha mindjárt a legnagyobb fájdalom árán is, semhogy arra kerüljön a sor, hogy genyedésbe menjen át; azért nem kimélek. Hej! Katona voltam én is valamikor, világi katona, azért értek meg sok mindent. Tudom, hogy az emlék, a fájdalom követi az embert, akár a kutya, bármily messze megyen is, és üvölt, vonít éjszakánként, és nem hágy nyugtot. Azért a legjobb, ha az ember egyszerre agyonbunkózza. Te úgy érzed ebben a pillanatban, hogy az utolsó csepp véredet is feláldoztad volna értük s ez okból tűnik oly különösnek, oly rémségesnek, hogy mégis a bosszújuk üldöz. A dolog lehetetlennek látszik előtted, pedig nagyon is érthető... Mert ha megbántottad a női büszkeséget, a női hiúságot, ha arra számítottak, hogy nyöszörögni fogsz és nem nyöszörögtél, ha végig vertek rajtad s te nem hizelegtél, hanem széttépted a köteléket, mely hozzájuk fűzött, hát tudd meg, hogy ezt soha meg nem bocsátják, hogy olyan gyűlölet fog üldözni örökké, amely százszorta makacsabb a férfi gyűlöleténél. És ez ellen nincs más segítség, mint megtörni, tövestől tépni ki a szenvedélyt, ha mindjárt a szived vonaglik is, és messzire elhajítani, mint a repedt puskát!

És csönd állott be ismét. Az öreg Ciprianovics helyeslően bólogatott a fejével, és tapasztalt férfiú léteire csodálta a tisztelendő bölcsességét.

- Igen, eltéptem a köteléket - mondta Jácint. - Igen, nem Pongovszki üldöz engem!

- Már tudom, hogy mit csinálnék - szólalt meg egyszerre Bukojemszki Lukács.

- Beszélj, ne takargasd! - kiáltotta a másik kettő.

- Tudjátok, mit mond a nyúl?

- Miféle nyúl? Be vagy rúgva?

- Hát az a mesgyebeli.

És nyilván kicsit fejébe szállt az ital, mert felállt, csipőre tette a kezét és énekelni kezdett:

Üldögél a nyúl magában
A mesgyén,
A vadászok lesik-várják
A mesgyén.
Üldögél és lamentál,
Testamentumot csinál
A mesgyén.

Itt a fivéreihez fordult és kérdezte:

- És tudjátok, hogy szól a végrendelet?
- Tudni, tudjuk, de azért szívesen hallgatjuk.
- Hát hallgassátok:

Vadászok, hajtó-gyerekek
Csókoljatok meg engemet
A mesgén...

...Ime, ezt írnám meg a belcsoncskaiaknak Jácint helyében s ha ő meg nem írja, hát az első janicsár repítsen ki a nyeregből, ha meg nem írom én Pongovszkinak búcsúképpen.

- Istenemre, kitünő gondolat! - kiáltotta lelkesülten János.
- Ez aztán az ötlet! És hogy talál!
- Ezt felelje Jácint!
- Nem - felelte a tisztelendő, akit türelmetlenné tett a fivérek fecsegése - nem Jácint felel, hanem én, már pedig én csak nem szorulok a kegyelmetek útbaigazítására.

Aztán Ciprianovicsékhoz fordult és Jácinthoz:

- Kemény feladat volt, mert féken kellett, hogy tartsam a dühömet, az illendőséggel sem jöhöttem ellenkezésbe és meg kellett, hogy mutassam, hogy tudjuk merről fúj a szél. Kérem, hallgassák meg s ha lesz valami megjegyezni valójuk, köszönettel veszem.

És olvasni kezdett:

«Nagyságos úr, nekem kedves uram és barátom...»

Itt végig simította a papírt és mondta:

- Figyeljenek, urak, nem azt írom, «nekem igen kegyes», hanem csak «nekem kedves...»
- Már ez is elég lesz! - jegyezte meg Szerafin úr. - Folytassa, tisztelendő atyám.
- Figyeljenek hát ide:

«Tudvalevő Köztársaságunk minden polgára előtt, hogy a jó modort csak az tudja *conservare et applicare* minden körülmények közt, aki fiatal korától fogva jómodorú, illemtudó emberekkel érintkezett, vagy pedig előkelő családból származván, azt veleszületett tulajdonsága gyanánt hozta magával a világra. Miután a jó modor nagyságodnak sem az egyik, sem a másik úton nem jutott osztályrészül, nagyságos Tacsevszki Jácint úr megbocsátja goromba szavait, úgyszintén visszaküldi goromba ajándékait, mert ő, *ex contrario* Nagyságoddal, mind nemes vért, mind nemes lelket örökölt dicső eleitől. És hogy *campones* módjára, aki korcsmát tart a városban, vagy csárdát az úton, mintegy kontóra vette a vendégséget, melyben nagyságos Tacsevszki Jácint úrnak Nagyságod házában része volt, nagyságos Tacsevszki úr veleszületett gavallérságánál fogva kész mindenféle *expensumokat* megtéríteni a megfelelő *suplementumokkal* együtt...»

- Istenemre - szólt közbe az idősebb Ciprianovics - Pongovszkit alighanem meglegyinti a guta.
- Meg kellett aláznai a kevélységet és hogy e mellett föl lesz égetve minden híd, ezt maga Jácint akarta.
- Igen, igen! - mondta lázasan Tacsevszki.
- És most hadd olvassam fel, amit magam hozzáfűzök:

«Magam vezetem a gondolatra Ngs Tacsevszki urat, hogy az új ugyan a kegyelmedé, hanem a mérges nyílvesző, amellyel meg akarta sebezni a nemeslelkű ifjút, aligha a kegyelmed tegezéből került ki. Az értelem csak úgy mint a testi erő elsatnyul az előre haladó korról, a tehetetlen vénséggel, az idegen befolyás vajmi könnyen érvényesül, éppen ezért nagyobb elnézéssel kell lennünk a tetteivel szemben. Ezzel végzem leveletemet, csak azt teszem még hozzá mint pap és Isten szolgája, hogy mentül előre haladotabb a kor, és mentül közelebb a vég, annál kevésbé illő, hogy az ember a kevélységet és a gyűlöletet szolgálja, inkább gondoljon a lelke üdvösségével, amit magamnak és Nagyságodnak egyaránt kívánok. Amen. És ezzel maradok stb.»

- Minden igen akkurátusan van megírva - mondta Szerafin úr - sem hozzá tenni nem kell semmit, sem elvenni belőle.

- Gondolja kegyelmed, hogy megkapta, amire rászolgált? - kérdezte a tisztelendő.

- Ó, szinte melegem lett egyik-másik passzusnál.

- Nekem is - tette hozzá Bukojemszki Lukács. - Igazán, ha az ember ilyen dolgokat hall, hát úgy kívánja az italt, mint a hűvösséget, amikor a nap tűz.

- Tölts csak, Jácint fiam, én meg lepecsételtem a levelet és elküldöm.

És lehúzza ujjáról a pecsétgyűrűjét, a benyilóba ment. Hanem pecsételés közben nyilván eszébe jutott valami, mert amint visszajött, így szólt:

- Megtörtént. De vajjon nem túlságosan éles-e? Hátha az egészségében tesz kárt? A toll okozta seb épp úgy fáj, mint amit a kard ejt, vagy a golyó.

- Úgy van, úgy van! - szólt bele Tacsevszki.

És összecsikorgatta a fogát.

De éppen ez az önkéntelenül feltörő fájdalmas felkiáltás döntötte el a dolgot. Az öreg Ciprianovics így szólt:

- Tisztelendő atyám, nemes skrupulusok ezek, de Pongovszkit nem ejtették gondolkozóba. Az ő levele a szívbe vág, a kegyelmedé csak a kevélységbe és gonoszságba; az a nézetem tehát, hogy el kell küldeni.

És a levél elküldetett, s még serényebben folyt a készülődés Tacsevszki elutazásához.

Jácint barátai azonban nem sejtették, hogy a tisztelendő levele bizonyos tekintetben Pongovszki Gedeon úr malmára hajtja a vizet és elősegíti az ő házi politikáját.

Igaz, hogy nem kis mértékben dühöngött, amikor megkapta. Jácint eddigelé csak útjában volt, de ettől fogva gyűlölte, ámbár nem is ő írta a levelet. Akár valami mérges virág, úgy nyilott ki csökönös, vén szívében ez a gyűlölet, mindamellettt találékony esze azt parancsolta neki, hogy aknázza ki a maga előnyére a tisztelendő feleletét.

Pongovszki úr tehát erőt vett haragján, arcára a megvető részvét kifejezését erőszakolta, s úgy állított be Sieninyszki kisasszonyhoz a levéllel.

- Lám, jó tettért jót ne várj - mondotta. - Én ugyan nem akartam megtenni, mert ismerem a világot, ismerem az embereket; te könyörögtél összetett kézzel, te bizonyígtattad, hogy méltatlanság érte, hogy nagyon kemény voltam hozzá, hogy te is túlságos élesen bántál velem, hogy helyén való lenne, ha nem haraggal, hanem megbékélten kelne útra, és én engedtem a kérésednek: küldtem neki pénzbeli segítséget, küldtem lovat, írtam udvarias levelet; azt hittem, eljön, megköszöni és elbúcsúzik, mint ahogy elvárhattam attól, aki annyiszor fordult meg a házamban. - És ime, ezt a választ kaptam!

És kihúzta a levelet az övéből és odaadta a kisasszonynak.

A leány olvasni kezdte a levelet és sötét szemöldöke haragosan összeráncolódtott, de amint ahhoz a helyhez ért, amelyben a tisztelendő azt mondotta, hogy Pongovszki úr Jácintot «idegen befolyás» következtében akarta megalázni - a keze megremegett, arca skarlátpiros lett, majd olyan fehér, akár a gyolcs.

Pongovszki úr jól látta ezt, de úgy tett, mintha nem venné észre.

- Bocsássa meg nekik az Isten, amit *ad personam* nekem írnak - mondotta némi szünet után - mert egyedül Ő tudja, vajjon a Pongovszkiak annyira alatta állanak a Tacsevszkiaknak, akiknek kiválóságáról sokkal többet regélnek az emberek, mint amennyi a valóság. Hanem azt már nem bocsáthatom meg nekik, hogy veled szemben, a te igaz angyali szivedért, ilyen hálátlanságra vetemednek.

- Ezt nem Jácint úr írta, hanem Vojnovszki tisztelendő - felelte Sieninyszki kisasszony, mintegy az utolsó szalmaszálba kapaszkodva.

Erre a vén nemes felsóhajtott és így szólt:

- Hiszed-e, leány, hogy szeretlek?

- Hiszem - felelte és kezét csókolt gyámjának.

És Gedeon úr nagy megindultan simogatni kezdte a leány szöke fejecskéjét.

- Ha hiszed is - mondotta - tudni azért még sem tudod, mennyire szeretlek. Te vagy minden örömöm. Ritkán jön ki a számon ilyen szó, ritkán mondom ki, amit a szívem érez, mert régi fájdalom tanyáz benne. Te vagy mindenem ezen a világon, ezt meg kell értened. Nem gondot és gyötrelmet, annál kevésbbé fájdalmat akarnék okozni neked, hanem azt akarom, hogy minden perced örömmel és boldogsággal teljék. Nem kérdezlek, mi volt, ami szivedben hajtani kezdett, csak azt mondom: akár testvéri érzelem volt - ahogy gondolom - akár több ennél, az az ifjú nem méltó rá, aki ily hálátlanságot tanúsított velünk szemben, a mi őszinte barátságunkért. Édes Annuskám, önmagadat ámítanád, ha azt hinnéd, hogy a tisztelendő ezt a levelet Tacsevszki tudta nélkül írta. Ketten együtt csinálták meg a választ és tudod-e, miért feleltek ilyen ridegen? Ahogy hallottam, Tacsevszki pénzt kapott attól a jedlinkai örménytől. Nos, erre volt szüksége, és amint hozzá jutott, többé nem törődik semmivel és senkivel. Ez az igazság és magad is kell, hogy belásd, hogy mást föltételezni annyi volna, mint önmagad elámítani.

- Belátom - mondta halkán a kisasszony.

Gedeon úr pillanatig elgondolkozott, mintha töprengene valami fölött, majd így szólt:

- Nem! Azt mondják, az öregek rossz szokása dicsérni a régi időket és lesajnálni az újakat. De nem úgy van! Ez nem rossz szokás!... Romlik a világ, romlanak az emberek, az én időmben bizony senki sem tett volna úgy, mint Tacsevszki. Tudod-e, hogyan kezdődött az egész? Azzal az éjszakával, amit az ifjú úr fán csücsülve töltött, amivel nevetségessé tette magát... Biz megeshetik, hogy az ember valakinek a segítségére siet és rémületében maga kapaszkodik fára; de ha már megtörtént, hát ne dicsekedjék vele, mert ami nevetséges, az nevetséges. Nem akarom hősök gyanánt oda állítani sem a Bukojemszkiakat, sem Ciprianovicsot, iszákosok, csavargók, pernahajderek ők - tudom nagyon jól! És bizonyára inkább a farkasok bőre érdekelte őket, nem pedig a mi bőrünk. Hanem Tacsevszkiban olyan *invidia* lakozik, hogy már ezt az önkéntelen segítséget sem birta nekik megbocsátani. Ebből kerekedett a párviadal. Itéljen fölöttem a Mindenható, nem volt-e igazam, hogy megharagudtam ezért. Hanem persze, aztán megbékültek, mert a gavallér átlátta, hogy Ciprianovicséktól pénzt kaphat, és ellenünk fordult. Kevélység, gonoszság, pénzvág, hálátlanság - ime, ezt mutatta meg. Egyéb semmit! Engem megbántott - vigye a kánya, hanem miért bántott meg téged, kicsi virágom? Évekig tartó szomszédság, vendégség, naponkénti együttlét!... Még a cigány is ragaszkodóvá lesz ily körülmények között, a fecske hozzászokik az ereszhez, a gólya fészket rak a kéményen, ő meg leköpte a házunkat, amint az örmény garasát a markában tudta... Nem, nem! Az én időmben így senki sem viselkedett volna!

Sieninyszki kisasszony kezét a halántékára szorítva, maga elé meredt, Pongovszki úr meg abbanhagyta mondókáját, végig nézett a lányon, majd kérdezte:

- Min gondolkozol?

- Nem gondolkozom én semmin - felelte - de oly szomorú vagyok, hogy szólni sem tudok...

És ha szólni nem is, de sírni annál inkább tudott. Gedeon úr hagyta, hadd sírja ki magát.

- Jobb - mondotta végre - ha jól kisírod magad, így enyhül a fájdalmad és nem nehezedik a szívedre. De hát mit tehetünk! Csak hadd menjen, hadd csörgesse a más pénzét, hadd vonszolja a sárban lova csótárját, hadd adja az urat, hadd udvaroljon a varsói félvilági hölgyeknek. Mi meg itt maradunk, édes lánykám... Bizonyára nem nagy vigasztalás ez neked, de azért vigasztalás mégis, ha elgondolod, hogy itt nem csal meg, nem bánt meg, nem sebzi meg a szíved senki, hogy itt a szeme fénye vagy mindnyájunknak, és hogy a te boldogságod lesz legfőbb gondom és egyszersmind élttem legutolsó gondolata is. - Jöjj.

És kitérte karját s a lány a keblére borult ellágyultan és hálaérzettel eltelten, mint leány az atyjának, aki gyöttrődésében megvigasztalja. Pongovszki úr ismét megsimogatta szőke fejcskáját, és soká ültek így, hallgatásba merülve.

Közben bealkonyodott, nemsokára pedig csillogni kezdtek a jégvirágos ablakok a holdfényben, és az udvar felől elhallatszott a kutyák vonítása.

A leány közelsége ugyancsak hatott Gedeon úrra; érezte testének melegségét, szíve hevesebben dobogott, de nem akarta magát kitenni a további kísértésnek, nehogy felfedje a szándékát idő előtt.

- Kelj föl, gyermek - mondotta. - Nem fogsz már sírni?

- Nem fogok - felelte a kisasszony és kezét csókolt neki.

- Helyes! Sohse feledkezz meg arról, hogy itt biztos és nyugodt menedékhelyed van! Nincs az a legény, aki nem szívesen csavarogna a világban, akár a szél, nekem meg te vagy mindenem. Ezt jól jegyezd meg magadnak!... Lehet, hogy olykor-olykor azt gondold: «a bácsi sötéten

néz, akár a farkas, szeret kiabálni és nem törődik azzal, hogy fiatal vagyok», - pedig hát, tudod-e, mire gondolt és mire gondol ez a bácsi? Gyakorta a letűnt boldogságára, gyakorta a fájdalomra, mely törként döfte át a szivét - igaz, de ezenkívül csak is rád, csak is jövőre sorsodra, arra, hogyan sokasítson meg számodra minden jót. Grothusz úrral órák hosszat beszélgettünk erről, s ő bizony nevetett is egyszer-másszor, amiért (mondotta) örökké csak ezen jár az eszem. Arról volt szó, hogy halálom esetére legalább nyugodt, békés jómódot biztosítsak neked.

- Ó, ne adja Isten, hogy ezt megérjem - kiáltott fel a kisasszony, s ismét lehajolt Gedeon úr kezéhez. És annyi őszinteség rezgett a hangjában, hogy a vén nemes komor ábrázatán pillanatra valódi öröm ragyogott fel.

- Hát szeretsz legalább egy kicsit?

- Ó, bácsikám!

- Áldjon meg az Isten, gyermekem. Még nem vagyok túlságosan vén - és ha nem volna annyi seb a szivemben, annyi sebhely a testemen, hát eléggé erővel teljes volnék. Hanem hát, úgy mondják, a halál örökké ott leselkedik a kapu előtt és bármikor bezörgethet. És akkor magadra maradnál Vinnickinével. Grothusz úr jó és módos ember, aki akaratomat és végrendeletemet tiszteletben fogja tartani, hanem, ami a megboldogult feleségem többi rokonát illeti... ki kezeskedhetnék értük?! Belcsoncska pedig feleségemtől való. Bizonyára kapaszkodnak majd utána, bizonyára pörösködnek majd... szükséges eleve tisztában lenni mindennel. Grothusz úr adott ugyan tanácsot erre nézve - még pedig jó tanácsot - csakhogy különöset - azért nem is mondom meg neked... Szerettem volna elmenni a király ő felségéhez, hogy téged meg a végrendeletemet pártfogásába ajánljam. De a királyt most az országgyűlés foglalja el, meg az eljövendő háború. Grothusz úr azt beszélte, hogy ha meglesz a háború, a főkapitányok a hadakkal előre indulnak s a felség maga Krakóban marad egy ideig... Talán akkor... Talán elmegyünk együtt... De bármint is lesz, légy meggyőződve gyermekem, hogy a tied most is, s a tied lesz a jövőben is, amim csak van - még ha Grothusz úr tanácsát is kellene követnem. Ha mindjárt egy órával a halálom előtt! Úgy segéljen az Isten! Én nem vagyok sem szeleburdi, sem hóbortos, sem svihák, sem Tacsevszki.

Sieninyszki kisasszony, ahogy magára maradt, úgy érezte, hogy nagy hálával tartozik gyámjának, aki még sohasem szólott hozzá oly szívélyesen. De egyszermind fájdalmasan érintette, ami történt, és keserűség fogta el, kedvetlenség az emberekkel, az egész világgal szemben. Az első pillanatban nem bírta, nem tudott nyugodtan gondolkodni a történetek fölött, csak azt érezte, hogy súlyos bánat érte, nagy igaztalanság, és hogy szörnyen fájdalmas csalódás jutott neki osztályrészüln.

Szivéért, bánatáért, vágyódásáért, mindazért, amit tett, hogy a ketté szakadt köteléket ismét egybe fűzze, gyűlöletes gyanúsítással fizettek neki. És ezen már nem lehetett segíteni. Mert hiszen nem írhatott még egyszer Jácintnak, hogy megmagyarázza a dolgot és igazolja magát. A puszta gondolatra szégyenpír szökött az arcába. Aztán bizonyos volt afelől, hogy Jácint már elutazott...

És aztán elkövetkezik a háború, talán soha sem látják többé egymást, lehet, hogy Jácint elesik és azzal a tudattal, azzal a meggyőződéssel hal meg, hogy gonosz, állhatatlan szív dobog az ő keblében. És egyszerre mérhetetlen bánat fogta el. Jácint megelevenedett előtte, Jácint, azzal a keskeny arcával, bánatos tekintetével, amin sokszor nevetett, mert hogy olyan volt, akár valami kisasszonyé.

És mint a fűre fecske, úgy szállt a leány gondolata az utas után és szólott hozzá: «Jácint, én nem akartam rosszat neked! Jácint, Isten látja lelkemet!» Így szól hozzá, ő meg rá sem hederít, csak megy az útján, legfeljebb az arca sötétül el, ha rá gondol...

És ismét megeredt a könnye. Gyöngeség fogta el, elérzékenyedett és lemondóan így szólt önmagához: «Mit tehetek?... Bocsásson meg neki az Isten és vezérelje, s velem ám legyen, ami lesz!...»

Hanem azért ajka reszketett, szeme olyan volt, mint a meggyötört madárké és szeplőtelen, könnytisza lelke valamely rejtett zugából halkán elpanaszolta Istennek a bánatát.

Szentül hitte most, hogy Jácint nem szerette sohasem és nem bírta megérteni, miért nem szerette legalább egy picikét.

- A bácsinak igaza volt! - gondolta.

De nyomban fölhangzott lelkében a tiltakozás:

- Nem! Ez nem lehetett még sem!

És eszébe jutottak Jácint szavai, melyek mint márványba, úgy vésődtek az emlékezetébe: «Nem te hagysz el, hanem én, és csak azt mondom, bár szeretlek évek óta, jobban mint az életemet, jobban mint a lelkem üdvösségét, nem jövök többé vissza, inkább lerágom kinomban az ujjamat, úgy segítsen meg az Isten!» És olyan fehér volt, akár a fal, ahogy ezt mondta, és szinte esztét vesztette haragjában és fájdalmában.

- Nem jött vissza, igaz! Nem mutatkozott többé, elhagyta, lemondott róla, megbántotta csúf gyanúsítással, a tisztelendővel megíratta azt a szörnyű levelet, mindez igaz, ebben igaza volt a bácsinak; hanem, hogy soha sem szerette volna, hogy könnyű szívvel, örömmel kelt volna útra, amint pénzhez jutott, és hogy többé nem gondolna rá egyáltalában, ez mégis csak teljességgel hihetetlen.

A gondoskodó gyám ezen a nézeten lehetett, de az igazság más volt. Nem őrzöng, nem csikorgatja össze a fogát, nem rágja kínjában az ujját és nem marcangolja a lelkét, aki nem szeret...

És a kisasszony elgondolta, hogy ha így áll a dolog, akkor csak az a különbség, hogy ketten szenvednek, nem egymaga. De mindamellét magához tért egy kicsit, holmi reményféle éledt föl benne.

Az eljövendő napok, az eljövendő hónapok, lehet, hogy még szomorúbbak lesznek, de nem oly keservesek. A levél szavai már nem égették tüzes vasként, mert kétsége ugyan nem volt afelől, hogy Jácintnak része volt a megírásában, csakhogy egészen más, ha az ember haragjában és fájdmában követ el valamit, és más, ha fagyos, számító gonoszságból...

És ismét nagy részvét fogta el Jácint irányában, oly nagy és oly forró, hogy több is lehetett részvétnél. Gondolatai holmi aranyos szállá fonódtak össze, mely elveszett ugyan a jövőben, de vidám fényt vetett rá a jelenben.

A háború nem tart örökké, szintűgy nem tart örökké a szétválasztás sem.

- Belcsoncskába ugyan nem jön vissza az a szörnyű Jácint, - ó nem! - mert az ilyen makacs-kodó megtartja a szavát, hanem visszajön erre a vidékre, Virombkába, közelében fog lakni és aztán majd lesz, amint Isten akarja. Talán könnyezett, amikor útra kelt, talán a kezét tördelte fájdmában, vigasztalja meg a jó Isten!

Hanem haza mindig örömmel, dagadozó kebellet tér az ember, kivált pedig háborúból, dicsőségesen...

Azalatt ő pedig itt ül majd békésen, csöndesen Belcsoncskában, a bácsikájával, aki oly jó hozzá, és meg fogja értetni vele, hogy Jácint nem oly romlott, mint a többi fiatal ember, és tovább fonogatja azt az aranyos szálát, mely ismét ráfonódott a szívére.

Az idő már későre járt, a vendégszobában lévő danckai óra süvöltője rég elfütyülte az éjfélt, de az álom még mindig nem jött a szemére.

Hanyatt feküdt ágyában, tekintetét a padozatra meresztette és azon gondolkozott, mi úton-módon enyhíthetné a gyötrelmeit. Ha Jácint már elutazott, hát csak azért utazott el, hogy előle meneküljön, mert, amint hallotta, a háborúig még messze volt. A bácsi egy szóval sem említette, hogy az ifjú Ciprianovics, meg a Bukojemszkiak már szintén készülődnének, jó lenne tehát velük beszélni, megtudni egyet-mást Jácint felől, legalább egy szives jó szót üzeni neki, ha mindjárt csak a távoli táborozás idején jut is el hozzá, a háború alatt.

A kisasszony cseppet sem remélte, hogy eljönnek Belcsoncskába, mert tudomása volt róla, hogy Jácint pártjára álltak s hogy kissé görbe szemmel nézik Pongovszki urat egy idő óta, de más valamire számított.

Tudniillik néhány nap mulva itt lesz Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe és a pszitikai plébánia-templom nagy búcsúja, amelyre el szoktak menni asszonyostul, gyermekestül a környékbeli nemesek. Ott találkoznia kell majd Ciprianovicsal és a Bukojemszkiakkal, ha a templom előtt talán nem is, de az ebédnél okvetetlenül, mert a prépost ez alkalommal mindenkit megvendégtelt.

Remélte, hogy a nagy sokaságban alkalma nyílik, hogy szabadon elbeszélgessen velök, és hogy a gyámja részéről nem gördül akadály ez elé, mert bár Pongovszki úr egy idő óta nem nagyon rokonszenvezett az ifjakkal, de egészen még sem szakíthatott velük, mert hogy nagy szolgálatot tettek neki, mikor a farkasoktól megszabadították.

Belcsoncskától Pszitikába eléggé nagy volt az út és Gedeon úr, aki nem igen volt barátja a sietésnek, rendszerint éjszakára Radomiában maradt, esetleg Jedlniában, ha történetesen arra vette az útját.

Ez alkalommal a hosszabb, de kevésbé veszedelmes radomiai utat választották a vízáradások miatt - és útra keltek a búcsú előtt való nap szekéren, nem szánon, mert az időjárás hirtelen enyhére fordult. A cselédség követte őket két, élelmiszerral, úgyszintén ágyneművel és szőnyegekkel súlyosan megrakott szekérrel, hogy úgy, ahogy lakályossá tegyék a kényelmetlen vendégfogadói szobákat.

Midőn útra keltek, a csillagok még vigan ragyogtak az égen s kelet felől alig-alig, hogy szürkülni kezdett. Vinnickiné szent énekbe kezdett s a kisasszony meg Gedeon úr kísérte őt ugyancsak rekedtes, álmos hangon, mert az este, a készülődés okából, későn tértek nyugalomra. Csak ahogy túl a falun, a kicsi erdő mögé értek, amelyben ezernyi varjú tanyázott, derítette fel a hajnal rózsás pírja Sieninyszki kisasszony szintén rózsás arcát, álmos szemecskéjét. Még ásított ugyan egyet-egyed, de amint a nap első sugara beragyogta a mezőt és az erdőt, lerázta álmoságát és élénkebben nézett körül, mert a derült reggel vidámsággal, jó reménységgel töltötte el szívét. Szép meleg nap ígérkezett. Mintha a koratavas első lehelletét érezte volna az ember a levegőben. A rémséges hideg és nagy havazások után egyszerre csak derült, meleg idő következett az emberek nagy ámulatára. Azt beszéltek, hogy újév óta «mintha elválták volna a hideget» s a pásztorok azt jóskolták a lábas jószág nyugtalankodó bőgéséből, hogy már vége a télnek. Valóban, a tavasz már itt volt. A szakadékokban, az erdőkben, az erdők alján észak felé, meg a patakok mentén még jókora hó volt, de fölülről melegítette a nap és alulról egész patakokban ömlött ki a víz, mely a mélyebben eső helyeken egész tócsákká duzzadt, s a lombtalan fák úgy nézegették magukat bennük, mint megannyi tükörben. A vizes barázdák úgy ragyogtak a napfényben, mintha csak aranyos szalagok lettek volna. Koronként heves szél kerekedett, de oly kedvesen langyos volt, mintha egyenesen a nap felől fujna; végig száguldott a mezőkön, fel-felborzolta a vizeket s ezernyi gyöngyszemet rázott le a vékony, fekete gallyakról.

A vízáradások és az országút «ragadós volta» okából roppant lassan haladtak; a hat ló csak nagy ügyel-bajjal bírta a súlyos csézát. Ahogy a nap feljebb és feljebb emelkedett az égen, a meleg egyre nagyobb lett. Sieninyszki kisasszony megoldotta a főkötője szalagját, hátratulotta magát a főkötőt, majd szétnyitotta görényprémes bundáját is.

- Oly meleged van? - tudakolta Vinnickiné.

- Itt a tavasz, néni! - felelte.

És oly szép volt szőke, kissé összekócolt hajával, nevető szemével, rózsás arcával, hogy Pongovszki úr kemény tekintete szintén megenyhült. Egy ideig nézte őt, mintha most látná életében először, aztán félig a leányhoz, félig magamagához mondotta:

- Magad vagy a megtestesült tavasz!

S a leány feleletképpen mosolygott rá.

- Ó, de lassan megyünk! - szólalt meg némi idő múlva. - Az út szörnyen rossz. Ugyebár, bácsika, most nagyobb útra nem kelhet senki, meg kell várni, míg kissé megszikkad?

Gedeon úr ábrázata ismét elsötétült s a kérdésre nem felelt, hanem kitekintve a hintóból, így szólt:

- Jedlnia.

- Talán betérnénk a templomba? - kérdezte Vinnickiné.

- Nem térünk be, először azért, mert a pap bizonyára Pzsitikába ment s a templom így zárva lesz, másodszor, mert súlyosan megsértett, és hátra dugom a kezem, ha hozzám közeledik.

Majd hozzátette:

- És benneteket is kérlek, ne bocsátkozzatok vele semmiféle diskurzusba.

Egy ideig csöndben haladtak. Egyszerre csak lóhorkanás hallatszott a hintó mögött s a sár nagyokat loccsant, mert szinte lövésszerű pukkanással csapódott ismét össze, amint a lovak mélyen elmerülő patáikat ki-kihúzták belőle - majd pedig harsány kiáltások hangzottak fel a hintó két oldalán:

- Jó reggelt! Jó reggelt!...

Bukojemszki urék voltak.

- Jó reggelt! - felelte Pongovszki úr.

- Pzsitikába, bátyám-uram?

- Mint minden évben. Azt hiszem, öcsém-uraimék szintén?

- Igen - felelte Márk. - Mielőtt táborba szállnánk, meg kell tisztulnunk a bűneinktől.

- Nem lesz egy kicsit korán?

- Mért lenne korán? - kérdezte Lukács. - Amit eddig vétkeztünk, nem nyomja majd a lelkünket a búcsú után, mert hát azért van a búcsú; s amit azután vétkezünk, azt már az ellenség előtt *in particulo mortis* megbocsátja a pap.

- Tán azt akarja mondani: *in articulo*.

- Mindegy az, csak a bűnbánat legyen őszinte.

- Hogyan gondolja azt? - kérdezte derülten Pongovszki úr.

- Hogy hogyan gondolom? Az utolsó gyónás alkalmával Viór tisztelendő megparancsolta, hogy harminc botot vágjunk egymásra, mi meg ötvenet vágunk. Úgy gondoltuk, ha ez jól esik a mennyei hatalmasságoknak, hát hadd essék jól!

Erre még a komoly Vinnickiné is elnevette magát, és Sieninyszki kisasszony egészen elfödte arcát a karmantyújával, mintha az orrocskáját akarta volna megmelegíteni.

Észrevette Lukács, észrevette a többi fivér is, hogy a felelet derültséget idézett elő, s kissé sértődötten elhallgattak. Egy ideig csak a cséza láncainak nyikorgása, a lovak horkanása, a sár lötyögése hallatszott, meg a varjak károgása, amelyek óriási csapatokban keringtek a nap-sugaras tájék fölött, a kis városokból és falvakból a rengeteg felé vonulva.

- Hej, érzik már, hogy lesz zabálni valójuk bőven! - mondta a legifjabb Bukojemszki, a tekintetével követve őket.

- Hogyne, a háború az ő aratásuk! - jegyezte meg Máté.

- Érezni ugyan még nem érzik a háborút, mert még messze van - mondta Pongovszki úr.

- Akár messze van, akár nem, de biztos!

- Honnan tudja?

- Hát hiszen mindenki tudja, miről folyt a szó a kerületi tanácskozáson, és hogy micsoda utasítások kerülnek az országgyűlésre.

- Igaz, csak hogy nem tudni, vajjon úgy volt-e mindenütt.

- Pzsilubszki úr azt mondta, hogy mindenütt, pedig ő tudja, mert bejárta az ország jó részét.

- Ki az a Pzsilubszki úr?

- Olkuskából való... A krakói püspök részére toboroz.

- Hogyan, a krakói püspök már az országgyűlés előtt toboroztat?

- Látja, bátyám-uram! És még hogy! Ez a legjobb bizonyíték, hogy a háború biztos. A püspök helyes könnyű lovas csapatot akar... no és Pzsilubszki úr szándékosan jött erre felé... mert hallott felőlünk egyet-mást.

- Hohó!... Úgy látszik, öcsém-uraimék hires-neves emberek messze földön... És felcsaptak?

- Természetesen!
- Mind a négyen?
- Hogyne. Jó, ha barát van az ember mellett a háborúban és még jobb, ha fivér.
- No, és a fiatal Ciprianovics?
- Ciprianovics Tacsevszkival fog szolgálni.

Pongovszki úr élesen nézett a szemközt ülő kisasszonyra, akinek arcán hirtelen pír futott keresztül, aztán tovább kérdezősködött.

- Hát már annyira megbarátkoztak? És hol fognak szolgálni?
- Zbiezschovszki úr alatt.
- Mi az, dragonyos csapat?
- Hogy is ne, ugyan mit képzelsz, bátyám-uram?!... Hiszen ez Sándor királyfi huszárszászlóalja!
- Nono!... Hisz ez nem közönséges csapat...
- Tacsevszki sem éppen akarja.

Gedeon úrnak már az ajkán lebegett a megjegyzés, hogy az ilyenféle legényke legfeljebb fegyverhordozó lehetne a huszárszászlóaljban, de visszafojtotta megjegyzését, mert attól tartott, ki talál sülni, hogy a levele korántsem volt olyan udvarias, a segítsége korántsem olyan jelentékeny, ahogy azt Sieninyszki kisasszonnyal elhitette. Így hát csak elsötétült az ábrázata, majd így szólt:

- Azt hallottam, elzálogosította Virombkát. Mennyit kapott érte?
- Többet, mintsem bátyám-uram gondolná - vágta oda nyersen Márk.

Pongovszki szeme haragosan villant, de erőt vett magán másodszor is, mert úgy vélte, hogy a további beszélgetés előnyére válhat.

- Annál jobb - mondta - az ifjú úr alighanem örül neki.

A Bukojemszkiak ugyan elmésség dolgában meglehetősen gyöngye lábbon álltak, mindazáltal most egyik jobban tódított a másiknál, csak azért, hogy megmutassák Pongovszkinak, mily kevéssé törődik vele s egész háznépével Tacsevszki.

- Ojjé! - kiáltott fel Lukács. - Mikor elutazott, úgy örült, hogy akár verebet lehetett volna fogatni vele. És úgy dalolt, akkorákat kurjantott a korcsmában, hogy csepp híja, hogy a mécsesek fel nem borultak. Mert hát nagy áldomást csaptunk.

Pongovszki úr ismét Sieninyszki kisasszonyra pillantott és észrevette, hogy az élettől, a fiatalságtól duzzadó piros arca mintha hirtelen megkeményedett volna. Főköetője egészen hátra csúszott, szemét lehunyta s csak orrcimpáinak, meg állának alig észrevehető remegése mutatta, hogy ébren van, hogy figyel, ugyancsak figyel.

És szinte szánalom markolt az ember szívébe a látásán, de a kérlelhetetlen nemes ezt gondolta:

- Hacsak egy szikra is van még a szívében, hát most kitépem.

És hangosan így szólt:

- Ezt gondoltam magam is...
- Mit gondolt, bátyám-uram?

- Hogy nagy áldomást csapnak és hogy Tacsevszki kurjongatva kel útra... Aki a szerencsét hajszolja, annak sietnie kell, s akire rámosolyog, talán meg is fogja...

- Ojjé! - ismételte Lukács.

Márk meg hozzá tette:

- Vojnovszki tisztelendő levelet adott neki Zbiezschovszki úrhoz, aki ismerőse és barátja, aztán ott Zbiezschovában olyan a föld, hogy akár hagymát termeszthet rajta az ember, és egyetlen lánya éppen tizenöt éves. Soh'se bánkódják, bátyám-uram, Tacsevszki miatt. Segít ő magán kegyelmed, meg az itteni homoksivatag nélkül is.

- Nem bánkódom én - felelte Pongovszki szárazon - hanem maguknak bizonyára sietős az útjuk s a hintónk úgy halad, akár a csiga.

- Hát akkor ajánljuk magunkat.

- Ajánlom magam. Szerencsés utat.

- Hasonlóképpen.

És előre törtettek. De amint egy nyíllövésnyire elhagyták a hintót, ismét meglassították lovaikat és élénk beszélgetésbe merültek.

- Láttátok? - kérdezte Lukács. - Kétszer azt mondtam: «ojjé» és mind a kétszer mintha csak tört döftem volna a szívébe... Csepp hija, hogy meg nem pukadt...

- Én jobban odamondtam nekik, az öregnek is, a leánynak is - hengegett Márk.

- Mivel? Beszélj, ne takargasd! - kiáltották a fivérek.

- Hát nem hallottátok?

- Hallani hallottuk, de azért csak mondd el.

- Hát azzal, amit Zbiezschovszki kisasszonyról mondtam. Láttátok, hogy a lány egyszeribe olyan fehér lett, akár a gyolcs? A keze a térdén nyugodott és hol kinyitotta, hol összecsukta!... Éppen úgy tett, mint a macska, amikor karmolni készül. Meglátszott rajta, hogy forrt benne a méreg...

Máté visszarántotta a lovát.

- Én megsajnáltam szegénykét... - mondotta - olyan, akár egy kis virág... És emlékeztek, mit mondott az öreg Ciprianovics?

- Mit mondott? - kérdezte nagy kíváncsian Lukács, Márk és János, szintén visszarántva a lovát.

Máté pillanatig rájuk meresztette bámész szemét, aztán mintegy bánatosan felelte:

- Mikor elfelejtettem...

Ezalatt a hintóban nemcsak Pongovszkinak tünt fel a leányka elváltozott ábrázata, hanem Vinnickinének is, aki pedig rendszerint nem igen vett tudomást arról, ami körülötte végbe ment.

- Mi bajod Annuska? - kérdezte. - Fázol?

- Nem - felelte a lány hangtalanul. - Nincs semmi bajom, de ez a levegő hatott rám olyan különösen... olyan különösen...

És bár a hangja hirtelen fel is mondta a szolgálatot, még sem jelent meg a pilláin egyetlen könny sem. Ellenkezőleg: száraz szeméből valami különös, szokatlan fény lövelt s arca mintha hirtelen nagyot vénült volna.

Pongovszki úr észrevette ezt és így szólt magában:

- Addig kell ütni a vasat, míg meleg.

A búcsúra szép számmal sereglett össze a környékbeli nemesség, sőt a távolabb eső vidékekről is jöttek el számosan. Ott voltak a Kochanovszkiak, a Podgajeckiek, a Silnickiek, a Potvorovszkiak, a Szulgotovszkiak, ott volt Ciprianovics a fiával, ott a Bukojemszkiak és még sokan. Hanem a legnagyobb feltűnést Csartoriszki úr, a szandomjeri vajda megjelenése keltette, aki a varsói országgyűlésre utaztában állapotodott meg Pzsitikán és bevárando a búcsút, már néhány napja részt vett az istentiszteleten. Mindnyájan örültek az ottlétén, egyrészt mert emelte a búcsú ünnepélyességét, másrészt mert *de publicis* sok mindent lehetett megtudni tőle. És ő el-elbeszélgetett szívesen. Elmondta, micsoda sérelmeket szenvedett a Köztársaság a Porta részéről a podoli határmegállapításnál, elmondta, hogy a tatárok a meg-egyezés ellenére is be-betörnek és pusztítják az orosz földeket, és elkerülhetetlennek jelentette ki a háborút. Erősítette, hogy a szövetség a császárral okvetetlenül létrejő, sőt, hogy nyíltan még a franciák sem foglalnak állást a szövetséggel szemben, mert maga a francia udvar is, ámbár *generaliter* ellenséges lábon is áll a császársággal, átlátja a veszedelmet, mely a Köztársaságot fenyegeti. Azt már nem tudta megmondani Mihály herceg, a török Krakó ellen tör-e először, avagy Bécs ellen, hanem arról volt tudomása, hogy az adrinápolyi ellenség *arma virosque parat*, és hogy azokon kívül, akik már Thökölynél vannak Kassa táján és egész Magyarországon, ezernyi ezer sereggel vonul Ruméliából, Ázsiából, egészen az Eufrat és Tigris tájáról, úgyszintén Afrikából, a Vörös-tenger meg a mérhetetlen Óceán partjairól. A nemesek nagy mohósággal hallgatták ezeket a híreket: az idősebbek, akik tudták, milyen óriási a pogány hatalom - gonddal teljes ábrázattal, a fiatalabbak - lángoló szemmel, összeráncolt szemöldökkel. De mindamellert fölülkerekedett a jóreménység, a lelkesedés, mert még élénken élt emlékezetükben Chocim, ahol a jelenben dicsőségesen uralkodó király, akkoron főkapitány, jóval nagyobb török haderőt támadott meg és vert szét. Megvigasztalódtak a gondolatra, hogy a törököknek, akik fékevesztett vakmerőséggel rontottak más nemzetek seregeire, ugyancsak az inába szállt a bátorsága, ha a «lengyelség» rettentő lovasságával kerültek szembe a nyílt mezőn.

Még nagyobb bátorságot, még nagyobb lelkesedést keltett Vojnovszki tisztelendő prédikációja. Pongovszki úr kicsit nyugtalankodott, hátha holmi bűnök kipellengérezésére is kerül a sor ebben a prédikációban, szemrehányásra, mely reá és Tacsevszkival szemben tanusított magatartására vonatkozhatik, de egy árva szó sem esett erről. A tisztelendő szívét-lelkét elragadta a háború és a Köztársaság rendeltetése. «Téged választott ki Krisztus Urunk minden nemzetek között - mondotta - téged állított oda mások őrzője gyanánt, téged rendelt oda a keresztje elé, hogy védelmezd a hitet, az élet fundamentumát, az utolsó csepp vérig, az utolsó lehelletig. Előtted a dicsőség mezeje és bár csak úgy dül a vér sebeidből, bár a testedet át- és átjárják a golyók, a dárdák, te, Isten orozlánja, állj rendületlenül, rázd meg a sörényed és ordítsd el magad úgy, hogy még a velő is megremegjen a pogányok csontjaiban, és a félholdak meg a lófarkok úgy düljenek le, mint az erdő, ha benne a fürgeteg dül!...»

Imígyen beszélt az ő lovagi hallgatóihoz, és hogy egykoron vitéz volt, hogy élete java részét a harcmezőn töltötte és tudta, milyen a vitézi élet, hát, amint magáról a háborúról kezdett szólni, a jelenlevőknek úgy tetszett, hogy a varsói királyi várkastély ama festményeit látják, melyek élethíven ábrázoltak sok-sok diadalmas lengyel csatát. «Ime, a zászlóaljak megmozdulnak, már neki szegzik a kopját, már előre hajolnak a nyeregben, a pogányok soraiban felhangzik a rémület kiáltása, s a mennyországban hogy örülnek! A Boldogságos Szűz az ablakhoz siet és így szól: «Nézd fiacskám, nézd a lengyeleket, hogy atakiroznak!» Az úr Jézus megáldja őket és mondja: «Ez aztán a nemesség, ezek aztán vitézek! - A zsoldjukat már készen tartom itt!» És Mihály arkangyal szinte a combját csapkodja: «Rajta, rajta, üsd, vágd a kutyahitűt!» Ekként örvendeznek amott fenn, és ezek itt törnek-zúznak, döntik az embereket, a lovakat, zászlókat, végig tipornak, végig gázolnak a janicsárokon, az elfoglalt ágyúkon, a

ledöntött félholdakon, és rohannak előre, előre - és útjuk a dicsőséghez, az érdemhez, a végbevitt rendeltetéshez, az üdvözüléshez, a halhatatlansághoz visz...»

És midőn beszédét e szavakkal befejezte: «És szólít már benneteket Krisztus, a ti időtök is elérkezett, hogy kiszálljatok a dicsőség mezejére!» - kiáltások hangzottak fel a templomban és megcsörrentek a kardok, az istentisztelet idején pedig, az evangéliumkor, midőn a pengék kirepültek a hüvelyekből s az acél felragyogott a napfényben, az érzékeny nőknek úgy rémlett, hogy már itt a háború és zokogni kezdtek, és könyörögtek a Boldogságos Szűzhöz, védelmébe ajánlva atyáikat, férjeiket, fivéreiket.

És ekkor a Bukojemszki-fivérek összesúgtak és megfogadták, hogy tüstént a búcsú után fölkerekednek és hogy Husvétig egyetlen korty vizet, tejet, sőt még sört sem nyelnek le, egyedül azokkal az italokkal érik be, melyek pezsgésbe hozzák a vért és ennek okából a bátorságot is élénkítik.

Az általános lelkesedés oly nagy volt, hogy még a kemény és hideg Pongovszki úr sem vonta ki magát alóla. Pillanatig azon gondolkozott, hogy bal keze nem lévén, a kantárszárat fogával is tarthatná s így jobbjaival életében még egyszer megbosszulhatná az átkozott népségtől elszenvedett sérelmeit, s e mellett új érdemeket is szerezne a régiek mellé, a Köztársaság szolgálatában.

De fogadalmat nem tett semmiről, ezt a dolgot későbbre halasztotta.

Ez alatt az istentisztelet nagy ünnepélyesen folyt tovább. A sírkertben dörögtek a mozsarak, melyeket nagy ünnepek alkalmából Kochanovszki úrék adtak kölcsön. A toronyban zúgtak a harangok; a szelidített medve annyira neki látott az orgona fujtatójának, hogy az orgonasípok csepp híja, hogy ki nem repültek a foglalatból; a templom megtelt tömjénfüsttel és szinte rengett az emberek énekétől. A nagymisé a radomiai prelátus, Tvorokovszki celebrálta. Igen tudós pap volt ez, akiből csak úgy dültek a szentenciák, a citátumok, a közmondások, a parabolák, s aki egyúttal derült, vidám kedélyű férfiú volt s kitűnően ismerte a világot. Ez okból mindenféle ügyes-bajos dologban hozzá fordultak tanácsért.

Igy tett Pongovszki úr is, annál is inkább, mert egyszersmind barátja is volt. A búcsú napjának előestéjén meggyónt nála, de amint gyónás közben szóba hozta szándékait, amelyeknek célja Sieninyszki kisasszony volt, a pap azt mondta, hogy halasszák azt későbbre, mert most alig-alig győzi meghallgatni az emberi bűnöket. Ajánlotta, hogy hazamenet, küldje a nőket Belconcskába, ő maga meg térjen be hozzá Radomiába, ahol majd *procul negotiis* szabadon meghallgathatja.

Úgy is történt - s egy nappal később ott ültek együtt egy kis butykos jófajta magyar bor meg egy tányér égetett mandula mellett, amit a prelátus igen kedvelt a bor mellé.

- *Conticeo, intentusque os teneo* - mondotta - szóljon hát kegyelmed!

Gedeon úr húzott egyet a serlegből és acélszemével szinte kelleetlenül tekintett a prelátusra, amiért megfelelő bevezetéssel nem jön a segítségére.

- Hm! úgy látom, nem olyan egyszerű ez, mint ahogy gondoltam.

- Hát majd segíték. Vajjon nem a szentek egyikéről van szó?

- Szentről?

- Úgy van. Amolyan kétféjű és négy lábú szentről.

- Miféle szent legyen az? - kérdezte Gedeon úr hűledezve.

- Ez rejtvény. Fejtse meg, kegyelmed!

- Édes jó prelátus uram, akinek komoly dolgoktól fő a feje, annak nincs kedve rejtvényeken törni az esztét.

- Mégis, gondolkozzék csak egy kicsit!...

- Szent, kétféjű, négy lábú szent?!...

- Úgy van!

- Nem, nem tudom.

- Nohát a szent házasság. Tán nem úgy van?

- Istenemre, úgy! Igen, igen, éppen erről szeretnék beszélni...

- Sieninyszki Annuskáról van szó.

- Ő róla. Látja, főtisztelendő uram, ő nem is rokonom, vagy ha az is, hát oly távoli, hogy azt már kimutatni senki sem tudja... De én ragaszkodom hozzá, mert én neveltem fel őt és hálával tartozom a nemzetségének, mert amijök a Pongovszkiaknak csak volt orosz földön, épp úgy, mint a Zsulkievsvszkieknek, a Danilovicsoknak, a Szobieszkieknek, a Sieninyszkiektől vagy Sieninyszkiek után szállt rájuk. Szeretném az árvának juttatni, amim van, csak hogy a Pongovszkiak jószágá bizony elpusztult a tatár betörések során s csak a feleségem jószágá van meg... Az enyém, mert rám testálta, de sok rokon van itt a feleségem után. Először is Grothusz úr, a rajgrodi sztarosza... No, ő tőle ugyan nincs mitől tartanom, mert jó ember és mód felett gazdag... Sőt ő maga vezetett erre a gondolatra, amely, igaz, azelőtt is már nem egyszer fordult meg az eszemben, mert a szándék ott szunnyadt a szívem mélyén... ő ébresztette öntudatra... Hanem Grothusz úron kívül itt vannak a Szulgotovszkiak, a Kzsepeckiek, a Zabiezsovsvszkiak... Ezek már most is görbe szemmel nézik a lányt, és mi lesz, ha én behunyom a szemem? Ha rátestálom a jószágot, pörösködni fognak, erre-arra hurcolják a bíróságokhoz s ő, szegény, hogy segít majd magán? Így meg nem hagyhatom semmi esetre. Ragaszkodom hozzá, sajnálom, hálával tartozom a nemzetségének, ezek oly erős kötelékek, hogy tiszta lelkiismerettel kérdelem: vajjon nem kötelességem-e biztosítani őt akár ezen az úton-módon is?...

A pap ketté harapott egy égetett mandulát s a felét odatartotta Gedeon úr elé.

- Tudja-e kegyelmed, miért ízlik nekem ez az égetett mandula? Mert jó! Ha pudvás volna, dehogy is enném meg.

- No és?

- És Annuska ízlik kegyelmednek, lévén ő szintén mandula... Hej, de még milyen! Volna csak vagy ötven esztendő, kegyelmed aligha nyugtalankodnék a jövője miatt.

Megzavarodott erre Pongovszki úr, a pap meg folytatta:

- Nem rovom fel bűnül ezt kegyelmednek egyáltalában, mert mindennek meg van a maga oka-foka, és már így rendelte Isten, hogy a fiatal répát inkább kedveljék, mint a vénet. Egyedül a borral vagyunk másként, hanem azért ebben is szívesen alkalmazkodunk a Gondviselés rendelkezéséhez...

- Úgy van, igaz! A fiatal mindig jobb, mint az öreg, egyedüli kivétel a bor, és Kochanovszki úr csak tréfált, amikor azt írta, hogy az öreg férj olyan, mint az öreg tölgy: túlszárnyalja a fiataalt. Csak arról van szó, hogy ha neki, mint a feleségemnek testálom a jószágom, senki sem mer majd egy újjal sem érni hozzá, míg ha mint nevelt leányomnak hagyom, egyszeribe veszekedések, pörösködések támadnak, talán még hatalmaskodások is, és ki védi meg ez elől? Vinnickiné aligha...

- Ez már igaz...

- De hogy nem vagyok sem hóbortos, sem szeleburdi, hát nem akartam erre rászánni magam csak úgy, s ezért jöttem ide, magához, főtisztelendő prelátus uram, hogy jó tanáccsal támogasson, s ha szándékom helyes, benne megerősítsen.

A pap egy darabig gondolkozott, majd így szólt:

- Nézze, barátom-uram: ilyen dologban bajos tanácsot adni, és nem egyszer mondja az ember utólagosan Boeciusszal: «*Si tacuisses, philosophus mansisses...*», vagy pedig Hiobbal: «*Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur...*» A kegyelmed szándéka, amennyiben forró szerelemre gyulladt iránta, igazolt, s amennyiben a lány javát is célozza, még dicséretet is érdemel. Csakhogy az a kérdés, nem éri-e a lányt valamelyes sérelem, nem lesz-e szükség kényszerre vagy fenyegetésre, hogy *ad altare* lépjen? Mert azt hallottam, hogy ők, Tacsevszki Jácinttal, szeretik egymást, és őszintén, kerülgetés nélkül szólván, ezt magam is észrevettem, mert elég gyakran megfordultam a kegyelmed házában.

- Mit vett észre? - kérdezte mohón Pongovszki.

- No, semmiféle bűnös dolgot, de olyan jeleket, amelyekről ráismerni a meghittsége, a szerelemre. Láttam nem egyszer, amint tovább fogták egymás kezét, mint kellett volna, láttam, amint a tekintetükkel követték egymást, láttam egyszer, amint Tacsevszki a fán ült és meggyet dobált a lány kötényébe s úgy elmerültek egymás nézésébe, hogy a meggy a kötény mellé potyogott; láttam, amint egyszer a tova szálló gólyákat nézték s a lány mintegy akaratlanul Tacsevszkire támaszkodott, aztán pedig (a nő már ilyen csalafinta) még neki állt feljebb, ő korholta az ifjút, hogy túlságosan a közelébe merészkedett... és mit mondjak még? Láttam számtalan ilyen apró jelt, amely mind titkolt vonzalomról tett tanubizonytságot. Azt mondja kegyelmed, hogy ez semmi? Hát persze, hogy semmi! De hogy a lány épp úgy szerette az ifjút, mint az őt, vagy tán még forróbban, legfeljebb a vak nem láthatta, és csudálom, hogy kegyelmed nem látta s még inkább, hogy ha látta, szándékai mellett nem igyekezett megfékezni.

Pongovszki úr tudta is, látta is, mindamellet a prelátus szavai szörnyű hatással voltak rá.

Más az, ha valami fájdalmas dolog bujkál az ember szívében és más, ha idegen kéz nyúl oda és markol bele ebbe a fájó dologba. Arca kivörösödött, szeme vérbe borult, homlokán kidagadtak az erek, hirtelen lihegni kezdett és oly sebesen vett lélekzetet, hogy a prelátus nyugtalanul kérdezte:

- Mi leli?

Pongovszki a kezével intett, hogy semmi, de nem felelt.

- Igyék! - szólt rá a pap.

Pongovszki reszkető kézzel nyúlt a serleg után, ajkához emelte, ivott, lihegett, majd halkán mondta:

- Szédülés fogott el.

- Attól, amit mondtam?

- Nem. Egy idő óta gyakran megesik velem, és most kimerített a böjt, az út és ez a váratlan korai tavasz.

- Ilyenformán jobb lesz nem várni meg a májust az érvágással.

- Úgy is cselekszem, de most hadd pihenjek egy csöppet, aztán folytassuk a megbeszélést.

Meglehetősen soká tartott, amíg Pongovszki egészen magához tért; de végre lehült, homlokán kisimultak az erek, szíve rendesen vert.

- Nem mondom - kezdte aztán - hogy fogytán az erőm, s ha a megmaradt kezemmel megszorítanám ezt az ezüst serleget, azt hiszem, könnyű szerrel összelapítanám. Csakhogy erő és egészség nem egy és ugyanaz, ámbár mind a kettő Isten kezében van.

- Bizony, az ember élete törekeny holmi.

- Éppen azért sietni kell, ha az ember valami célt tűzött ki maga elé. Tacsevszkiről beszélt, főtisztelendő uram, meg a szerelemről, amellyel a fiatalok egymás iránt viseltettek. Nos, megmondom őszintén: nem voltam vak. Láttam, hogy mi van készülöben, de csak az utóbbi időben. Mert ne feledje, hogy ez az eper csak nemrég is még zöld volt, s úgyszólván még most sem érett egészen. Tacsevszki, igaz, eljött nap-nap mellett s én inkább szánalomból fogadtam, mert otthon tán ennivalója sem volt. Vojnovszki tisztelendő oktatta a latinra, meg a kardforgatásra, s én adtam neki enni. Ennyi az egész. Ő is csak esztendeje, hogy legénnyé cseperedett. Úgy tekintetem őket, mint gyerekeket és semmi különöset nem találtam abban, hogy mindenféle mókával szórakoztak. Hanem hogy ilyen *pauper* merjen szemet vetni valakire, s hozzá még egy Sieninyszki-sarjadékra, ez, beismerem, sohasem jutott az eszembe, s csak éppen az utolsó időben vettem észre valamit.

- *Pauper* vagy nem *pauper*, de Tacsevszki.

- És éhenkórász!... Nem, főtisztelendő uram! Az, aki másnak a lábasát kinyalja, legfeljebb kutyát invitálhat a társaságába. Mikor tehát észrevettem, hányadán áll a dolog, figyelmebben vettem szemügyre ő kelmét és tudja-e, mit fedeztem fel? Azt, hogy nemcsak hóbortos és éhenkórász, hanem mérges kigyó is, amely kész megmarni azt a kezet, amely jót tett vele. Hála Istennek, már nincs itt, elutazott, de búcsúzásul nemcsak engem mart meg, hanem azt az ártatlan lánykát is.

- Úgy áll a dolog? - kérdezte a prelátus.

És Pongovszki úr elmondta a történeteket és oly feketén festette le Tacsevszki tetteit, mintha csak hóhérekre való lett volna.

- Ne féljen, főtisztelendő prelátus uram - mondta végül - Pzsitikába menet a Bukojemszkiak annyira teletöltötték Annuska keserűséggel telt serlegét, hogy ki is csordult, s most úgy áll a dolog, hogy ez a lány még soha sem érzett akkora ellenszenvet Istennek semmiféle teremtményével szemben, mint ezzel a svihákkal, ezzel a naplopóval, ezzel a csavargóval szemben!

- Csillapodjék, ne izgassa magát!

- Igaza van. Nem is ő róla akartam beszélni, hanem arról, hogy én semmiféle sérelmet nem akarok okozni a lánynak, sem pedig kényszeríteni nem akarom őt. A rábeszélés egészen más. De ezt egy harmadiknak kell megcselekedni, aki az ő barátja meg az enyém is, aki egyszermind nevezetes a komolyságáról és nagy értelmiségéről, aki udvarias szavakkal a szívet is megindítja s az észet is meggyőzi. Magát akartam erre megkérni, kedves főtisztelendő uram. Kérem, ne utasítsa vissza kérésem, tegye meg nemcsak *per amicitiam*, hanem annak okából is, hogy a dolog helyes és tisztességes.

- Az ő, meg a kegyelmed javáról van szó - felelte a prelátus - tehát nem utasítom vissza; csakhogy szeretnék egy kicsit gondolkodni a dolog fölött, hogyan is lenne a legjobb...

- Én most elmegyek a felcserhez és eret vágatok, hogy józanabb fejvel térjek haza, és maga, főtisztelendő uram, addig gondoljon ki valamit. Nem lesz az nehéz és azt hiszem, hogy a másik részről sem lesz akadály.

- Akadály csak egy lehet, barátom-uram.

- Miféle?

- A barátság őszinteségre kötelez, tehát megmondom nyíltan. Kegyelmed tiszteletreméltó férfiú, de kissé nagyon is kemény. Ilyen a hire és azért ilyen, mert mindazok, akik kegyelmedtől függnék, szörnyű módon félnek magától. Nemcsak a jobbágyok, akik miatt ellenkezésbe jutott Vojnovszki tisztelendővel, nemcsak a béresei, a gazdatisztjei, hanem a házanépe is. Félt magától Tacsevszki, fél Vinnickiné és fél a leány is. Én megteszek mindent, amit lehet, de arról már nem kezeskedem, hogy egy másik kérő nem rontja-e el a dolgomat.

Pongovszki szeme haragosan villant, nem szerette, ha kereken megmondták neki az igazat. De haragját legyűrte a csudálkozása és kérdezte:

- Mit mond? Miféle másik kérő?

S a pap ekként felelt:

- A félelem.

Aznap azonban mégsem kelhettek útra, mert Pongovszki az érvágástól meglehetősen elgyöngült, s ő maga mondta, hogy pihenésre van szüksége. Másnap azért frissebbnek érezte magát, szinte úgy találta, hogy megfiatalodott és reménykedve, de azért nyugtalankodva is, közeledett otthona felé. A gondolatai egészen elfoglalták, alig váltott egy-két szót a pappal útközben, hanem amint már a faluba értek, érezte, hogy nyugtalansága egyre fokozódik.

- Szinte furcsának tűnik - mondta. - Azelőtt mindig mint a magam gazdája tértem be a portámra, s másoknak fájt a fejük, hogy milyen ábrázattal fogadom az üdvözlésüket, és most én tünődöm azon, hogyan fogadnak.

- Megmondta Virgil: *amor omnia vincit*, - felelte a pap - de elfelejtette hozzátenni, hogy egyszersmind *mutat*. Ez a Delila ugyan nem fogja lenyírni a haját azon egyszerű oknál fogva, mert kopasz, hanem, hogy még kegyelmed is pörgeti majd a rokkát a lábánál, mint ahogy Herkules pörgette Omfala lábánál, az bizonyos.

- No, ez már nem igen történik meg, nem ilyen az én természetem! A magam házában mindig én voltam az úr.

- Tudjuk, de éppen azért megérdemelné, ha valaki ugyancsak kordába venné.

- Kedves korda lesz! - felelte Pongovszki szokatlan vidámsággal.

Roppant lassan haladtak, mert a faluban rettentő nagy volt a sár, és hogy Radomiából meglehetősen későn indultak el, hát már éjszakára járt az idő, amint a faluba értek. Az út két oldalán a parasztkunyhók ablakaiban világított a szurkos fenyőfa lángja, mely vörös fénysávokat vetett keresztbe az útra. Imitt-amott a kerítések mellett fel-felbukkant egy-egy paraszt vagy parasztasszony, és megpillantván az utasokat, le-lekapta süvegét nagy alázatosan és meghajtottta magát csaknem földre. Látni való volt ezekből a szerfölött mély meghajlásokból, hogy Pongovszki ugyancsak kurtára fogta az embereit, sőt túlságosan is kurtára, és hogy Vojnovszki tisztelendő nem ok nélkül korholta túlságos szigorúságáért. De most a vén nemes szive mintha meglágyult volna és ama hajladozó alakok és süppedező viskók láttára így szólt:

- Jut majd valamelyes kegyelem a jobbágyoknak is, ő mindig könyörgött az érdekükben.

- Ó, az derék dolog lesz - felelte a prelátus.

És ismét hallgattak. Gedeon úr egy ideig a gondolataival foglalatostkodott, majd ismét megszólalt:

- Tudom, hogy magának, főtisztelendő prelátus uram, nincs szüksége útbaigazításra, hanem mégis, azt okvetetlenül mondja meg neki, hogy ez tulajdonképpen az ő érdekében történik, és hogy én mindenkiféle a javát akarom; ha pedig ellenkeznék (amit ugyan nem tartok valószínűnek, de hátha mégis!), akár egy kicsit meg is szidhatja...

- Kegyelmed azt mondta, hogy nem akarja kényszeríteni...

- Igen, csakhogy más, ha én fenyegetném és korholnám és más, ha egy harmadik veti szemére a hálátlanságát s hozzá még egyházi férfiú.

- Bizza csak rám a dolgot, ha már egyszer elvállaltam, hát azon leszek, hogy dűlőre is vigyem. Hanem azt mondhatom kegyelmednek, hogy *delicatissime* beszélek a lánnyal...

- Jó, jó! Még csak egyet. Tacsevszkit ugyan gyűlöli, de ha mégis szó esnék róla, nem ártana még egyetmást hozzátenni...

- Ha Tacsevszki úgy viselkedett, amint kegyelmed elmondta, akkor ez *nequam*.

- Megérkeztünk. Az Atyának és Fiúnak...

- És Szentlélek nevében - amen!

Senki sem jött ki eléjük, mert a sár miatt nem hallatszott a kocsi zörgése, a kutyák meg nem ugattak az ismerős emberekre és lovakra. A pitvar sötét volt, a cselédség alighanem a konyhában tartózkodott, és hiába kiáltotta Pongovszki úr: «van ott valaki?» - bizony nem mutatkozott senki; csak mikor másodszer kiáltott oda, jóval hangosabban, jött ki maga a kisasszony.

Amint kijött, tenyerét a gyertya elé tartotta s mert a fény így ráesett, amazok meg sötétben voltak, nem látta őket mindjárt, és megállt az ajtóban. És ők sem szóltak mindjárt, mert jó jelnek vették, hogy a lány jött ki elsőnek, másrészt, mert szépsége annyira bámulatba ejtette őket, mintha most látták volna először. Ujja rózsásnak látszott és áttetszőnek, amint a gyertya elé tartotta; a fény végig siklott a keblén, megvilágította ajkát és kicsi arcát, mely kissé álmatagnak tűnt és szomorúnak, talán azért, mert szeme árnyékban maradt. Homlokát és szép szőke haját, mely koronaszerűen borult a fejére, élénk fény világította meg. És a hogy így körülötte sötétség uralkodott, olyan volt, mint egy rózsás fényből való angyal.

- Istenemre! - mondta a prelátus. - Valóságos jelenség!

És Pongovszki úr felkiáltott:

- Annuska!

S ekkor a lány hozzá sietett és letéve a gyertyát a kémény párkányára, nagy örömmel üdvözölte őket. Pongovszki úr gyöngéden a keblére vonta, majd azt mondta neki, örvendjen a kiváló és hírneves vendégnek, és mikor végre az üdvözlések után az ebédlőbe mentek, kérdezte:

- Már vacsora után vagytok?

- Nem. Éppen fel kellett volna hordani s azért nem volt senki a pitvarban.

A pap a vén nemesre nézett és kérdezte:

- Akkor talán ne is várjunk?

- De, de - mondta gyorsan Pongovszki. - Vinnickiné mindjárt elkészül.

És valóban, Vinnickiné csakhamar elkészült és rövid negyedóra elteltével hozzáültek a forralt borhoz meg a tojásrántottához. Tvorkovszki főtisztelendő jóízűen evett-ivott, de a vacsora végén arca megkomolyodott és a kisasszonyhoz fordult.

- Kedves kisasszony - mondotta. - Isten a megmondhatója, miért neveznek engem konziliáriusnak és miért kérik oly gyakran tanácsomat, de a kisasszony gyámja is így tett, komoly ügyet bizott véges emberi elmémre s ezért beszélnem kell magával.

Pongovszki úrnak a homlokán megint kidagadtak az erek, amint ezt meghallotta, a kisasszony kissé elsápadt és nyugtalanul felállt, mert nem tudni, mi okból, úgy rémlett előtte, hogy a pap Jácint felől akar beszélni vele.

A prelátus hozzá tette:

- Kérem, négy szem közt!

És a szomszéd szobába mentek.

Pongovszki úr nagyokat sóhajtott, az ujjával dobolni kezdett az asztalon, majd fölkelte és érezvén, hogy izgatottságát el kell palástolnia valahogy, így szólt Vinnickinéhez:

- Észrevette-e, mennyire gyűlölik Annuskát boldogult feleségem rokonai?

- Leginkább Kzsepeckiék - felelte Vinnickiné.

- Szinte összecsikorgatják a fogukat, ha látják, de rövidesen majd csikorgathatják amúgy Isten igazában!

- Hogy-hogy?

- Megtudja rövidesen, hanem addig is jó lesz gondoskodni a prelátus szobájáról.

És perc múlva magára maradt Pongovszki úr. Két legény jött be, hogy leszedjék az asztalt, de a házigazda nagy haragosan elzavarta őket, s a szobában csönd támadt, egyedül a nagy danckai óra ismételte hangosan és komolyan: tik, tak! tik, tak!... Kezét kopasz fejére téve, föl és alá járt a szobában. Közelébe ment az ajtónak, amely mögött a prelátus a kisasszonnyal beszélt, de csak mormogást hallott; megismerte ugyan a pap hangját, de már az egyes kifejezéseket nem bírta kivenni. És ismét hol föl és alá járt, hol megállt. Odament az ablakhoz, azt hitte, ott nem lesz annyira fülledt a levegő, és szinte érzéketlenül bámult az égre, a szélkergette világos szegélyű tavaszi felhőfoszlányokra, amelyeken keresztül mintha egyre feljebb és feljebb kapaszkodott volna a halovány hold. Valahányszor a felhők eltakarták, Pongovszki urat rossz előérzet fogta el. Az ablakon keresztül látta a közeli fák feketén meredező csupasz gallyait, melyek mozogtak, hajladoztak a szélben, s ugyanúgy mozogtak, hajladoztak a gondolatai, amelyek bizony nem voltak szépek, kedvesek, hanem hasonlítottak a lelkiismeret furdalásaihoz, a rossz előérzethez, hogy valami nem helyes dolog történik, amelyért rövidesen meg kell bünhődnie... Hanem, amint a hold ismét megvilágította az udvart, új reménység szállta meg. Hiszen mindenkinek szabad törekedni a boldogságért - ami pedig Tacsevszkit illeti, hát nagy dolog, hogy még ilyen módhoz is folyamodik az ember! Miről is van szó voltaképpen? A lány javáról, biztos, nyugodt jövőjéről, és hogy e mellett öreg napjaira neki is jut egy-két sugár a boldogságból - erre is rászolgált. Ez az igazság, a többi mind üres szó, szó, szó!...

Ismét úgy érezte, hogy szédül és fekete foltok ugráltak a szeme előtt, hanem ez csak igen rövid ideig tartott. Újból föl és alá járkált a szobában, és közeledett az ajtóhoz, amely mögött a sorsa fölött döntöttek. Közben a gyertyák pislogni kezdtek és a szoba homályosabb lett. Hébe-korba a pap emelkedettebb hangon beszélt, úgy, hogy Pongovszki tán ki is vehette volna az egyes kifejezéseket, ha az óra hangos tik-takja nem zavarta volna. Érthető volt, hogy az ilyen tárgyalás nem érhet véget egy-kettőre, s mégis, Gedeon úr nyugtalansága percről-percre fokozódott. Holmi különös kérdések bukkantak fel gondolatában, kérdések, amelyek összefüggtek a multtal, nemcsak az egykori fájdalmak és szerencsétlenségek, hanem régi, eddig ki nem engesztelt vétkek, súlyos bűnök emlékeivel - úgyszintén az emlékeivel amaz újabb sérelmeknek, amiket nemcsak Tacsevszkinak okozott.

- Miért legyél te boldog? - kérdezte a lelkiismerete.

Ki tudja, mit adott volna e pillanatban, ha akár Vinnickiné is benyitott volna a szobába, csak hogy megszabaduljon ezektől a gondolatoktól. De Vinnickinét elfoglalta a dolga valahol a ház másik végében, és itt, ebben a szobában egyedül az óra ismételte: tik-tak! tik-tak! - a lelkiismerete meg csak egyre kérdezte:

- Miért jutalmazzon az Isten?

És Pongovszki úr úgy érezte, hogy ha ez a virághoz, ez az angyalhoz hasonló leány most elutasítja - akkor homályba borul, elsötétül az élete, és ez a homály, ez a sötétség addig fog tartani, amíg a szemét be nem hunyja örökre...

Egyszerre csak megnyílt az ajtó és belépett Sieninyszki kisasszony sápadtan, könnyes szemmel, s utána a pap.

- Te sírsz? - kérdezte Pongovszki úr rekedt, fojtott hangon.

- Hálából, bácsikám! - kiáltotta a lány, feléje nyujtva a kezét.

És a lábához borult.

Azon az estén, de már jó későn, Vinnickiné benézett ifju rokona szobájába, és hogy még ébren találta, beszélgetni kezdett vele.

- Nem tudok hová lenni a csodálkozástól - mondotta - mert mindent hittem volna, csak azt az egyet nem, hogy a gazda ilyesmit forgasson a fejében.

- Én sem gondoltam.

- Hogyan történt hát? És úgy van csakugyan? Igazán nem tudom, mit gondoljak - örüljek-e, avagy búsuljak?... Mert tény, hogy a prelátusnak, mint egyházi férfinak több esze van, mint a világi embereknek, és való igaz, amit mond, hogy egész életedre biztosítva leszel, hogy hajlékod lesz, még pedig saját hajlékod; de más részről, a gazda korosabb ember, és (itt Vinnickiné halkította a szavát) nem félsz tőle egy kicsit?

- Megtörtént - felelte Sieninyszki kisasszony - már nincs mit tépelődni rajta!

- Nem értelek.

- Hálával tartozom neki, amiért menedéket, kenyeret adott, és csak kegyet gyakorol irányomban, hogy feleségül vesz, mert úgy sem kellek senkinek!

- Ő már rég akarta ezt - mondta titokzatosan az öreg asszony. - Az után, hogy veled beszélt, beszélített, azt hittem, valami kifogása van a vacsora ellen és pörölni fog, de látom, hogy jókedvű, vidám és egyszerre elém tárja a nagy ujságot. Szinte hanyatt vágódtam a meglepetéstől. Ő meg így szólt: «Miért válik sóbálvánnyá, akár Lót felesége - tán olyan vén csont vagyok már?» - «Dehogy - felelem - hanem olyan váratlanul jött ez a dolog!» És ő erre azt mondja: «Régi már ez a gondolat, csak hogy el volt rejtve, mint a hal a víz fenekén, amíg nem akadt valaki, aki felsegítette a felszínre... És tudja-e, ki volt az?» - Bizonyosra vettem, hogy Tvorkovszki, de ő azt mondta: «Szó sincs róla, nem Tvorkovszki volt, hanem Grothusz úr...»

Egy ideig hallgattak mindketten.

- Én azt hittem, Tacsevszki - mondta összeszorított szájjal Sieninyszki kisasszony.

- Hogy-hogy? Miért Tacsevszki?

- Hogy megmutassa, mennyire nem törődik velem.

- De hiszen tudod, hogy Tacsevszki nem találkozott a gazdával.

S a leány lázasan felelte:

- Igen! Tudom! Másutt járt az esze! Eh, mit törődöm vele! Nem akarok tudni semmiről. Semmiről! Semmiről! Megtörtént és jó, hogy így történt!

Könytelen, görcsös zokogás reszkettette meg egész lényét. Egy darabig még hajtogatta, hogy «jól van ez így!» aztán hirtelen letérdelt az estéli imádsághoz, amit nap-nap mellett együtt szoktak volt elmondani.

És másnap már nyugodt arccal nyitott be a fogadószobába. De mégis valami megváltozott benne, valami, ami nem nyert kifejezést, ami homályban maradt. Nem volt szomorú, de mintha hirtelenül néhány évvel öregedett volna, és valamely csöndes komolyság ömlött el rajta, úgy, hogy Pongovszki úr, aki eddigelé csak önmagával vetett számot, most önkéntelenül vele kezdett törődni. Egyáltalában sehogy sem tudott beleilleszkedni mindebbe, és szerfölött különösnek tünt előtte az az érzése, mintha ő függne a lánytól. Félni kezdett azoktól a gondolatoktól, amiket a lány nem nyilvánított, de amiket a lelkében takargathatott - és arra törekedett, hogy elejét vegye ezeknek a gondolatoknak, hogy másokat ébresszen benne, olyanokat, amelyeneket ő óhajtott. Még Vinnickiné hallgatása is a terhére volt és gyanus

szinben tünt fel - és ötletekkel vélt segíteni magán, el-elbeszélgetett, el-elmókázott, de olykor-olykor a türelmetlenség villáma cikkázott acél-tekintetében.

Közben hirtelen terjedt a környéken, hogy megkérte a lányt. Elvégre ő maga sem csinált titkot a dologból, ellenkezőleg, levélben tudatta a dolgot Ciprianoviccsal és a legközelebbi szomszédokkal, úgyszintén levelet írt a Kochanovszkiaknak, a Podlodovszkiaknak, a Szulgotovszkiaknak, Grothusz úrnak, a Kzsepeckieknek, sőt még elhunyt felesége távolabbi rokonainak is, és meghívta őket a kézfogóra, mely után nyomban meg akarta tartani az esküvőt is.

Pongovszki úr ugyan dispencziót szeretett volna még a hirdetés alul is, de szerencsétlenségre éppen Nagybőjt volt és így várni kellett az ünnepek utánig. Fölkerekedett hát Radomiába a két nővel együtt, hogy a kisasszony beszerezze a kelengyét, ő meg lovakat vásároljon, parádésabbakat a belcsoncskai istállóban levőknél.

Radomiában hirtelen vette, hogy akár a rajzó méhkasban, olyan kavarodás van a rokonok közt, akik azt remélték, hogy nemcsak megboldogult felesége, de ő utána is jussznak mindent. Örült ennek a hírnek, mert lelkéből gyűlölte valamennyit és mindig azon mesterkedett, hogy borsot törjön az orruk alá. Az összejövetelek, sugdolódzások, tanácskozások hírei változatossá tették a radomiai tartózkodást, és midőn végre a kelengye elkészült, a lovak az új számmal is meg voltak vásárolva, s visszatértek Belcsoncskába, itt volt a Husvét is. Alig hogy haza értek, kezdtek gyülekezni a vendégek is, mert a kézfogó az ünnep harmadnapjára volt kitűzve.

Elsőknek a legközelebbi szomszédok és rokonok, a Kzsepeckiek jöttek el: az apa, a nyolcvan-hoz közel járó keselyű-ábrázatú, fukarságáról hírhedt aggastyán; aztán három leány, közöttük a legifjabb, Tekla, csinos és vidám kedélyű leányzó volt, a két idősebb ellenben, Ágnes és Janka, már nem volt fiatal, afféle elégedetlen, hirtelen természetű vénkisasszony volt mindkettő, örökös pörsenésekkel az arcukon; és végre a fiú, Marcián, akit a környéken Tuskónak csúfoltak.

Ez a csúfnév csakugyan illett is rá, mert első pillanatra tényleg vastag tuskónak nézhetett az ember. Melle és válla széles volt, de a lába csámpás és oly kurta, hogy törpének látszott. A keze ellenben a térdéig ért. Voltak, akik púposnak tartották, de púpos még sem volt, csak a nyaka volt olyan rövid s fejét annyira behúzta, hogy válla szinte a füléig ért. Ebből a fejből két kiálló, érzéki szem meredt ki, s arca olyan volt, akár egy bakkecskéé. Ezt a hasonlatosságot még fokozta a kicsi szakáll, melyet mintegy szándékosan, az általános szokás ellenére viselt.

Hadi szolgálatot nem tett, mert csúfot üztek belőle, kikacagták a csapatokban, aminek okából számos párbajt vívott annak idején. Kurta, pocakos testében szokatlan erő lakozott, s az emberek többnyire elkerülték, mert kötekedő természetű volt, verekedő, aki kereste az alkalmat az összetűzésre, és minden verekedésnél holmi állatias düh tombolt benne. Egyszer súlyosan megsebesítette Radomiában unokafivérét, Kzsepeckit, egy szép és jóra való ifjút, aki csaknem belehalt a sebeibe. Félték tőle a nővérei, félt még az apja is - ő meg csak Tacsevszkit respektálta, akinek kardforgatásbeli készségét ismerte, no meg a Bukojemszkiakat, akik közül az egyik, Lukács, egyszer Jedlniában úgy áthajította a kerítésen, akár egy zsúp szalmát.

Érzéki ember hírében állott, és az is volt valóban. Pongovszki úr néhány év előtt kiutasította a házából azért, mert ugyancsak szemtelenül meresztette szemét Sieninyszki kisasszonyra, aki akkor még kicsi lányka volt. De azóta eltelt néhány év, aztán találkoztak Radomiában, meg a szomszédoknál, így hát az egész rokonsággal együtt meghívta őt is a családi ünnepekre.

Mindjárt Kzsepeckiek után megérkeztek a Szulgotovszki-ikrek, akik annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy senki sem tudta őket megkülönböztetni, ha egyforma köntöst vettek föl; továbbá még három más Szulgotovszki Pzsitikán túlról, és a nagyszámú, kilenc tagból álló, szép Zabiezsovszki-család. A szomszédok közül eljött Ciprianovics úr, de egyedül, mert a fia már a hadhoz vonult; eljött Podlodovszki úr, a sztároszta, a zamosciai hatalmas úr egykori

plenipotenciáriusa; a Kochanovszki uraság, a psztikai pap, a radomiai prelátus, Tworkovszki, aki a gyűrűket fogja megáldani, és meglehetősen nagy számban kisebb nemesek a közlről és távolabbi vidékekről. Egyik-másik meghívás nélkül is állított be, abban a tudatban, hogy a vendéget szívesen látják mindíg, még ha nem is ismerik, és hogy kár elmulasztani az eszemizsomra kínálkozó jó alkalmat.

A belcsoncskai udvar tele volt bricskákka, hintókkal, az istállók lovakkal, a melléképület mindenféle cselédséggel. Az udvarházban csak úgy rajzottak a kurtára nyirt hajú, színes köntösökbe öltözött urak, szablyákkal az oldalukon, s a latin beszédbe belevegyült a különféle varrottas, csipkés ruhákba öltözött nők csevegése. Cselédlányok szaladgáltak erre-arra forró vízzel, kapatos legények hordták erre-arra a jófajta borral telt butykosokat, a konyhából reggeltől napestig úgy dült a füst, akár holmi szurokégetőből, s az udvarház ablakai estéknént úgy ragyogtak, hogy az egész udvar világos volt. És ez összevisszaságban kissé gőgösen, komolyan, de egyszersmind szinte megfiatalodva járt-kelt Pongovszki úr; díszes karmazsínköntös borította testét, az oldalán pedig ragyogó ékköves kard lógott, Sieninyszki kisasszonynak egyetlen öröksége, mely egykoron gazdag őseitől maradt rá. Járt-kelt, udvariaskodott, hébe-korba szédülés fogta el, ekkor belekapaszkodott egy-egy szék karjába, aztán ismét járt-kelt, meg-megtisztelte a kiválóbb személyiségeket, csoszogtatta a lábát, ha egy-egy idősebb hölgyhöz közeledett, de mindenekfölött egyre szerelmesebb tekintettel követte «az ő Annuskáját», aki ebben a tarka sokaságban a gyakorta kelletlen, de gyakorta irígy és vágyakozó tekintetek közepette akár egy lilium, úgy fehérlett; kedves volt, édes, tán kissé szomorú is, de lehet, hogy csak áthatotta a fontossága annak, aminek elébe nézett.

Végre ünnep harmadnapján, kedden este mozsárdurrogás jelezte, hogy itt az ünnepélyes kézfogó pillanata.

A vendégek félkörbe álltak a fogadó-szobában, a hölgyek és az urak ünnepi díszruhája szivárványként ragyogott a lobogó gyertyafényben, és velük szemközt helyezkedett el Pongovszki úr és Sieninyszki kisasszony. Csönd támadt, minden szem a menyasszonyra tapadt, aki lesütött szemmel, komoly, áhítatos arccal állt ott; nem mosolygott, de bánatos sem volt, inkább szendergőnek tetszett. Tworkovszki prelátus karingbe öltözötten kilépett a félkörből, vele Kzsepecki Tekla, aki az ezüsttálcát tartotta a gyűrűkkel, - és beszédet intézett a mátkapárhoz. Tudósan beszélt, hosszan és ékesszólóan, kifejtván, mi volt a «*sponsalia de futuro*» és mily nagy súlyt helyezett az eljegyzésre kezdettől fogva az Egyház. Cítálta Tertuliant, a tridenti zsinatot, különféle tudós kánonista nézetét, majd Pongovszki úrhoz és Sieninyszki kisasszonyhoz fordulva, kifejtette, mily bölcs volt az elhatározásuk, mily nagy jótéteményt gyakorolnak egymással kölcsönösen, és hogy jövendő boldogságuk egyedül ő tőlük függ. Az egybegyültek csudálva hallgatták, de egyszersmind türelmetlenkedve is, mert mint az örökségtől elesett rokonok, nem jó szemmel nézték ezt a házasságot. Maga Gedeon úr is szédülni kezdett a hosszasabb állás következtében, egyik lábáról a másikra nehezedett s a szemével intett a prelátusnak, hogy fejezze már be a beszédet, amit ez nagysokára észrevevén, megáldotta a gyűrűket és a jegyesek ujjára huzta. Ekkor ismét eldördültek a kicsi ágyuk az udvaron s az ebédlőben megszólalt a zenekar, mely öt jól zenélő radomiai zsidóból állott. A vendégek most sorra a házigazda és a kisasszony elébe járultak, hogy tolmácsolják szerencsekivánataikat, amelyek javarészben savanyúak voltak és nem őszinték. A két idősebb Kzsepecki-kisasszony egyenesen gúnyolódva bókolta a «néni» előtt, és Marcián úr, kezét csókolva neki, a jóakarátába ajánlotta magát oly impertinens tekintettel, hogy Pongovszki úr egész jogosan, másodsor is kiutasíthatta volna.

Azonban mások - a távolabbi rokonok, jobb és kevésbé kapzsi emberek - szerencsekivánatai őszintébbek voltak és melegebbek.

Ez alatt kitérült az ebédlő ajtaja; Pongovszki úr karját nyújtotta jegyesének s utánuk mentek a többiek is. Hirtelenül támadt hideg légáramlat, mely egész a pitvarig hatolt, meglobogtatta a gyertyalángokat. E pitvar felől özönlött a már félig-meddig ittas cselédség, s hozták a tálakat, a boros butykosokat. Az ebédlőben a folytonos ajtónyitogatástól oly nagy volt a hideg, hogy a vendégek, amint letelepedtek az asztalhoz, megborzongtak, s a gyertyák folytonos lobogása folytán az egész szoba a diszes terítés mellett is meglehetősen homályos volt és borongós. De remélhető volt, hogy a bor hamarosan fölmelegíti mindnyájukat, a bort pedig nem sajnálta Pongovszki úr. Általában véve ugyan fukar ember volt, de kivételes alkalmakkor szeretett oly módon szerepelni, hogy soká beszéljenek róla. Így történt ez most is. Minden lakmározó mögött egy-egy inas állott mohos butykossal, sőt még az asztal alá is bujtatott néhány legényt, hogy az esetre, ha egyik-másik vendég már nem győzi az ivást s poharát a térde közé rejti, azon nyomban megtöltsék. Óriási üveg poharak, kupák, serlegek ragyogtak minden teríték mellett, egyedül az asszonyok számára szolgáltak kisebb talián vagy francia poharak.

A vendégek nem foglalták el az egész asztalt, mert Pongovszki úr több számára terített, mint ahányan voltak. A prelátus egy tekintetet vetve az üres helyekre, dicsérni kezdte a házigazda vendéglátó szivességét, de mert a hangja igen terjedelmes volt s emellett kissé fölemelkedett, hogy papi öltönye ráncait kisimítsa, a vendégek azt hitték, hogy ő akarja az első pohárköszöntőt mondani, és elhallgattak.

- Halljuk! - kiáltották néhányan.

- Ej, nincs mit! - felelte vidáman a pap. - Nem pohárköszöntő ez még, no, de rövidesen rákerül a sor arra is, mert látom, hogy az urak közül egyik-másik már vakargatja a füle-tövét, és Kochanovszki⁴ úr már mondogat is magában valamit és skandál az ujjain. De hát, tisztelt uraim, kitől várjunk rigmust, ha nem Kochanovszkitól? Csak azt akartam mondani, hogy dicséretet érdemel az az ó-lengyel szokás: teríteni a váratlan vendégek számára is.

- Ugyan kérem - jegyezte meg Pongovszki úr - ha a ház ki van világítva, mindig betoppanhat valaki...

- Tán valaki már jön is - szólalt meg Kochanovszki úr.

- Talán Grothusz úr?

- Nem... Grothusz úr az országgyűlésen van. Ha jön valaki, csakis egész váratlan vendég lehet.

- De nem halljuk meg, mert az út lágy.

- Nini! A kutya ugat az ablak alatt. Csakugyan valaki jön.

- Emerről ugyan senki sem jön, mert az ablak a kertre szolgál.

- A kutya meg nem ugat, hanem vonít.

Valóban úgy volt. A kutya vakkantott egyet-kettőt, aztán pedig mélységes, szomorú vonításba kezdett.

Pongovszki úr önkéntelenül összerezzen, mert emlékezetébe ötlött, hogy sok-sok év előtt éppen így vonítottak a kutyák az udvaron, amott Oroszországban, a pomorzani várkastélytól egy mértföldnyire, s nemsokára rá hirtelenül rájuk törtek a tatárok.

És Sieninyszki kisasszonynak az a gondolat cikázott végig az agyán, hogy neki már nem szabad senkire sem várni, s bárki állítana is be onnan a sötétségből a kivilágított udvarházba, bizony már későn jönne...

⁴ K. János XVII. századbéli lengyel költő.

De a többi is valami különös érzés fogta el, annál is inkább, mert csakhamar még egy másik kutya is csatlakozott az elsőhöz, és most már ketten vonítottak az ablak alatt.

És akarva, nem akarva figyeltek a vonításra; a kínos csöndet végre Kzsepecki Marcián szakította meg.

- Kell az ördögnek az olyan vendég, akire a kutyák vonítanak! - mondta.

- Bort! - parancsolta Pongovszki úr.

De a kupák tele voltak, fölösleges volt tölteni. Az öreg Kzsepecki, Marcián atyja, nehézkesen fölemelkedett székéről, nyilván beszélni akart. Minden szem feléje fordult, az öregebbek a markukat tartották a fülükhöz, hogy jobban hallják a szavát, hanem ő csak mozgatta az ajkát hosszabb ideig, miközben az álla szinte összeért az orrával, mert már egyetlen foga sem volt.

Egyszerre csak tompa zörgéské hallatszott az udvar túlsó része felől, pedig hát a talaj puha volt az olvadás következtében - és ez a zörgés meglehetősen soká tartott, mintha valaki kétszer is körül kocsikázná az udvart. Az öreg Kzsepecki már fölemelte volt serlegét, de a zörgésre ismét letette az asztalra, és az ajtóra irányította tekintetét.

A többiek is mind az ajtót nézték.

- Nézd meg, ki jött! - parancsolta Pongovszki úr az egyik legénynek.

A legény kiment, de visszatért egy-kettőre.

- Senki - jelentette.

- Furcsa - mondta Tworkovszki prelátus - pedig egészen jól hallottuk.

- Mindnyájan hallottuk - vetette közbe az egyik Szulgotovszki.

- És a kutyák már nem vonítanak - tette hozzá a másik.

Egyszerre csak kinyílt a pitvarra szolgáló ajtó magától - a legény bizonyára nem jól tette be - s oly erős légáramlat csapott be a szobába, hogy több gyertya elaludt.

- Mi az? Tegyétek be az ajtót! A gyertyákat elfújja a szél! - kiáltották többen.

Hanem a légáramlattal együtt mintha rémület is áradt volna a szobába. A félnék és babonás Vinnickiné keresztet vetett.

- Az Atyának és Fiúnak és Szentlélek...

- Ugyan, hallgasson! - szólt rá Pongovszki úr.

Aztán Annuska kisasszonyhoz fordult és megcsókolta a kezét.

- Ha egy-két gyertya el is alszik, - mondta - az még nem rontja el az örömemet, és adja Isten, hogy olyan boldog legyek életem végéig, mint ebben a pillanatban. Ugy-e Annuska?

És a leány szintén lehajolt a kezéhez.

- Igen, bácsi - mondotta.

- Amen! - hagyta helyben a prelátus.

És fölemelkedvén, szólani kezdett.

- Tisztelt hölgyeim és uraim! Az a váratlan zörgés megzavarta Kzsepecki pohárnok úr szavait, s így hadd legyek én az első, aki érzelmeinket tolmácsolja az új mátkapárnak. Tehát, mielőtt azt kiáltanók: ó Hymen, ó Hymenaios, mielőtt római szokás szerint Thalassust, a deli ifjút szólítanók, ami, adja Isten, hogy mentől előbb bekövetkezzék, emelem poharamat *ex uno* az ő jövőendő boldogságukra: *vivant, crescant, floreat!*

- *Vivant! Vivant!* - kiáltották valamennyien.

És egyszerre megszólalt a radomiai zenekar, s a kocsisok az ablakok alatt ostoraikat pattogtatták. A cselédség az egész házban szintén éljenzett, kiabált, s benn a szobában se vége, se hossza nem volt az éltetésnek, a borizú hangú kiáltásoknak:

- *Vivant, crescant, floreant!*...

Az éljenzés, a lábdobogás, a trombitaszó, az ostorpattogás csak akkor szűnt meg, amikor Pongovszki úr fölállt és fölemelte serlegét.

- Igen tisztelt és legkedvesebb vendégeim és rokonaim!... - kezdte messze hallható hangon. - Mielőtt gyöngé szóval hálámnak kifejezést adnék, fejet akarok hajtani önök előtt azért a testvéri, azért a szomszédi jóindulatért hogy oly számosan tisztelték meg szerény hajlékomat...

De e szavakat: «szerény hajlékomat» különös hangon ejtette ki, halkabban és mintegy aláztosan, aztán leült és csakugyan lehajtotta fejét úgy, hogy homloka az asztalhoz ért.

A vendégek elcsodálkoztak, hogy ez a rendszerint hideg, kevély ember ily szívélyes hangon szólt hozzájuk. Azt gondolták, a nagy boldogság meglágyítja még a legkeményebb szívet is, és várván, hogy folytassa megkezdett beszédét, nézték ősz fejét, mely még egyre az asztal szélére volt hajolva.

- Csönd legyen! Halljuk! - kiáltották néhányan.

És valóban mély csönd támadt.

De Pongovszki úr nem mozdult.

- Az Istenért!... Mi baja?... Beszéljen hát!... - kiáltották.

Pongovszki úr csak rémséges hörgéssel felelt, s a nyaka, meg válla egyszerre csak reszketni kezdett.

Sieninyszki kisasszony halálsápadtan ugrott fel ültéből és rémülten kiáltotta:

- Bácsi! Bácsi!...

Nagy kavarodás támadt az asztal körül. Kérdések, kiáltások röpködtek össze-vissza. Körül állták Pongovszkit, a prelátus vállon ragadta és hátrahajtotta a széken, mások vízzel locsolták, kiáltották, hogy ágyba kell fektetni és eret vágatni rajta azonnal. Egyik-másik asszony letérdelt, mások meg akár az eszelősök szaladgáltak ide-oda, a kezüket tördelve, jajveszélve, és Pongovszki úr ott ült a széken lehunyt szemmel, hátrahajló fejjel, homlokán ujjnyi vastagra dagadt erekkel, és hörgött, hörgött egyre félelmetesebben...

A nem várt vendég csakugyan betért hozzá - a rettentő, a kérlelhetetlen vendég.

A cselédség a prépost parancsára átvitte a beteget a ház túlsó végébe, az «írószobába», amely egyszermind Pongovszki úr hálószobája is volt. Elküldték a faluba kovácsért, aki értett az érvágáshoz, és vágta is rendesen embernek, állatnak egyaránt. Csakhamar kitűnt, hogy a kovács ott van a ház előtt, a lakmározásra összegyűlt tömegben, csakhogy alig állt a lábán, mert leitta magát holt részegre. Vinnickinének eszébe jutott, hogy Vojnovszki tisztelendő tapasztalt orvos hírében áll az egész környéken, és tüstént kocsit szalasztottak érte, ámbar nyilvánvaló volt, hogy a beteg menthetetlen.

Tényleg úgy is volt. Tworkovszki főisztelendő Sieninyszki kisasszonyon, Vinnickinén, a két Kzsepecki és Zabiezsovszki úron kívül, aki értett valamit a gyógyításhoz, nem bocsátott be senkit az írószobába, a beteghez. A többi vendég mind, nők és férfiak egyaránt, a szomszédos nagy szobában gyűltek össze, ahol a férfiak számára megágyaztak; úgy álltak ott, akár egy megrémített birkanyáj, telve nyugtalansággal, félelemmel, kíváncsisággal, és szemeiket az ajtóra irányítva, lesték a híreket. Némelyek halkán megjegyzéseket tettek a szörnyű esemény, meg a jelek fölött, amelyek a szerencsétlenséget megelőzték.

- Észrevettétek - kérdezte suttogva az egyik Szulgotovszki - miként lobogtak, milyen különösen, milyen sötéten égtek a gyertyák? Nyilván a halál homályosította el őket.

- Köztünk járt és mi nem tudtuk.

- A kutyák vonítottak rá.

- És az a zörgés? Alighanem akkor érkezett meg.

- Nyilvánvaló, hogy Isten nem akarta ezt a házasságot, mely hátrányára lett volna a rokonságnak.

A további sugdolózást félbeszakította Vinnickiné és Kzsepecki Marcián megjelenése. Vinnickiné keresztül sietett a szobán, hogy megkeresse a relikviát, mely távoltartja a gonosz szellemeket, Marciánt meg körülfogták a vendégek.

- Mi ujság? Hogy van?

És Marcián a vállát vonogatta s annyira behúzta a fejét, hogy szinte a mellére került, és ekként felelt:

- Még hörög.

- Menthetetlen?

- Az.

Ekkor a nem egészen betett ajtón keresztül hallatszottak Tworkovszki ünnepélyes szavai:

- *Deinde ego te absolvo a peccatis tuis, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.*

Valamennyien letérdeltek erre és imádkozni kezdtek. Vinnickiné visszajött a relikviákkal, és bement az írószobába. Marcián utána ment, és betette az ajtót.

De ezúttal már nem sokáig maradt zárva, mert alig negyedóra múlva ismét megjelent az ifjú Kzsepecki és sipító, rikácsoló hangján jelentette:

- Vége!

És ekkor sorra bementek az írószobába, hogy «Örök nyugodalmat» kívánva az elhunytak, az utolsó búcsúpillantást vessék rá.

Ezalatt a ház túlsó részén, az ebédlőben undorító dolgok mentek végbe. A belcsoncskai cselédség éppen úgy gyűlölte Pongovszkit, mint amennyire rettegett tőle, és azt hitték, hogy a halálával földerült a könnyebbség, az öröm, a büntetlen csintalankodás korszaka. A vendégek

szolgáinak tivornyára kínálkozott alkalma, s így az egész szolgaszemélyzet, a helyi úg, mint az idegen, nekiesett ételnek, italnak. A legények csak úgy öntötték magukba a danckai pálinkát, a magyar bort, mások, a falánkabbak, nagy darab pecsenyét, süteményeket kaptak be. A hófehér abrosz szempillantás alatt csupa folt, csupa mocsok lett. A kapkodásban fölborítottak székeket, feldöntöttek gyertyatartókat. A diszes faragású serlegeket, az üveg poharakat a földhöz vagdoszták, melyek nagy csörömpöléssel törtek össze. Itt is, ott is veszekedni, sőt verekedni kezdtek; egyesek nekiestek az evőeszközöknek, hogy elrabolják. Szóval orgia keletkezett, melynek zaja elhatott a ház tulsó végéig.

Erre a zajra odasietett Kzsepecki Marcián s őt követte két Szulgotovszki, az ifjú Zabiezsovszki és még egy vendég. Amint meglátták, hogy mi történik, a szablyáik után kaptak. Az első pillanatban még nagyobb lett a zűrzavar. A Szulgotovszkiak csak kardlappal estek neki a részeknek, de Kzsepecki Marciánt őrzöngő düh fogta el. Kiálló szemét még jobban ki-meresztette, foga ki-kivillant a bajusza alól és közéjük vágott. Néhány szolgát elborított a vér, mások az asztal alá bújtak, a többiek az ajtó felé igyekeztek, ahol egy rakásra szorultak össze s Kzsepecki közéjük csapott, ordítva:

- Zsiványok! Gazemberek! Majd megmutatom nektek, ki itt a gazda, ki itt az úr!

És ahogy végre kijutottak az ajtón, utánok rontott a folyosóra is, ahonnan behallatszott rikácsoló ordítása:

- Gazemberek! Zsiványok!

A többiek ott álltak a szobában, mint valami romhalmaz közepette, s egymásra bámultak, a fejüket csóválva.

- Ilyet sem láttam még életemben! - szólalt meg az egyik Szulgotovszki.

A másik hozzátette:

- Különös volt a halála s különösek a körülményei. Mintha a tatárok dúltak volna itt.

- Vagy a gonosz szellemek - vetette oda Zabiezsovszki. - Szörnyű egy éjtszaka!

Megparancsolták az asztal alá bújt legényeknek, hogy csináljanak valamelyes rendet a szobában. A legények kimásztak az asztal alól, a rémület teljesen kijózanította őket, s ugyancsak hozzáláttak a munkához; ezalatt visszajött Marcián.

Már kissé lecsillapodott, csak az ajka remegett még a dühtől.

- Megemlegetik! - mondta, az otlevőkhöz fordulva. - Hanem köszönöm az uraknak, hogy segítségemre voltak. No, hiszen, nem lesz jobb dolguk, mint volt a megboldogult idejében, lesz rá gondom!

A két Szulgotovszki egyszerre csak felkapta a fejét erre, s az egyik mondotta:

- Nincs semmi megköszönni valója, mint ahogy mi sem tartozunk köszönettel magának.

- Hogyan?

- És miért tolja föl magát egyedüli birónak? - kérdezte a másik Szulgotovszki-fivér.

És Marcián az ő kurta, csámpás lábával mindjárt ugrálni kezdett, mintha a szemüket akarná kikaparni.

- Mert jogom van hozzá! Jogom van! - kiáltotta.

- Joga?

- Inkább, mint maguknak!

- Tán bizony látta a végrendeletet?

- Füttyülök a végrendeletre! Így ni! (és füttyentett.) Kire testálta a jószágot? A feleségére? Hát hol van az a feleség? Mi? Én vagyok a legközelebbi rokon! Mi, a Kzsepeckiek, nem maguk!

- Majd meglátjuk! Hogy az ördög vinné el!

- Bár csak magukat vinné! Hordják el magukat innen!

- Micsoda? Te bakkecske, te kölyök! Te mered mondani, hogy hordjuk el magunkat innen?!... Vigyázz arra a kecskepofádra!

- Fenyegetés?

Marcián kardja megzörrent, s a fivérek szintén a kardjaikhoz kaptak.

De ebben a pillanatban felhangzott mögöttük Tvorkovszki főtisztelendő rosszaló szava:

- Uraim! A megboldogult teteme még ki sem hült!

A Szulgotovszkiak szörnyen elröstelték magukat, s az egyik mentegetődni kezdett:

- Főtisztelendő uram, mi nem kapaszkodunk semmi után, nekünk megvan a magunk kenyere, mi nem kívánjuk a másét. De ez a kigyó máris marakodni kezd, és el akarja zavarni az embereket.

- Embereket? Kit?

- Aki éppen az útjába akad. Ma bennünket, már azt mondta, hordjuk el magunkat innen, és holnap talán már ezekre az elárvelt asszonyokra kerül a sor.

- Nem igaz! Nem igaz! - kiáltotta Marcián.

És hirtelen összehúzta magát, mosolygott, a kezét dörzsölte, hajlongott és holmi fulánkos előzékenységgel mondta:

- Ellenkezőleg! - Meghivom ezennel mindnyájukat a temetésre és a torra - alázatosan meghivom - meghívjuk ketten együtt az apámmal, és ami Sieninyszki kisasszonyt illeti, mindig talál itt menedéket és védelmet - mindig, mindig!

És ismét dörzsölte a kezét nagy örömmel.

Marcián azt határozta el, hogy ő maga adja tudtára Sieninyszki kisasszonynak, hogy a belcsoncskai házat mindig a sajátja gyanánt tekintheti, de elhalasztotta ezt a temetés utánra. Előbb atyjával akarta meghányi-vetni a dolgot, aki egész életén át pöröket folytatott s így kitűnően értette a törvényt, és elébe tudott vágni mindenféle nehézségnek. Mindketten meg voltak győződve, hogy az ügyük jól áll, és másnap, ugyanakkor, amikor Pongovszki urat koporsóba tették, bezárkóztak egy félreeső szobába.

- A Gondviselés örökös fölöttünk! - kezdte az öreg. - Csakis a Gondviselés és Pongovszki nehezen felel azért a sérelemért, amit ellenünk akart véghez vinni.

- Csak hadd feleljen - mondta Marcián. - A szerencsénk, hogy csak el akarta követni és már nem futotta az ideje, mert így minden nekünk jut. A Szulgotovszkiak már összekaptak velem, de inkább kitépem a lelküket, semhogy egyetlen barázdá is jusson nekik Belcsoncskából.

- Hm. A selymák, a kölykök! Hogy a görcs húzná össze őket!... Tőlük ugyan nincs mit tartanunk. Hanem mi van a végrendelettel? Kikérdezgetted Tvorkovszkit? Ha valaki, hát ő tud róla.

- Tegnap nem volt alkalmam, mert akkor találkoztam vele, mikor a Szulgotovszkiakkal veszekedtünk és ránk szólt: «a megboldogult teteme ki sem hült»... aztán elment a koporsóért meg a papokért, máma pedig nem jutottam hozzá.

- Pongovszki alighanem arra a kecskére hagyott mindent.

- Nem volt joga hozzá, mert a jószág megboldogult felesége után maradt, aki a legközelebbi rokonunk volt.

- A testamentum meg is lesz semmisítve, csakhogy ez költséggel, pörösködéssel jár...

- Apám a pörösködéshez szokott, én azonban már kifundáltam valamit, hogy nem lesz szükség pörösködésre, mert közben *beatus qui tenet*, ezért már én el nem mozdulok Belcsoncskából, és már el is küldtem a cselédeinkért. Próbáljanak aztán elzavarni a Szulgotovszkiak vagy a Zabiezsovszkiak!

- De hát a lány részéről, ha ő a végrendeleti örökös?

- Ugyan ki veszi pártfogásába? Olyan egyedül áll a világon, akár az ujjam, se rokona, se barátja - igazi árva. Ki vinné vásárra a bőrét, ki teszi ki magát veszekedésnek, párviadalnak, költségnek miatta? Ki törődik vele? Tacsevszki szerelmes volt belé, de Tacsevszki elment; lehet, hogy egyáltalán vissza sem tér többé, de ha vissza is térne, hát nem kezdhet semmit, mert szegény, akár a templom egere s a pörösködéshez annyit ért, mint a szürkém. Az igazat megvallva, a helyzet olyan, hogy ha nemcsak Pongovszki, hanem még a tulajdon édes atya is testálta volna rá Belcsoncskát, még akkor is beleülhetnének a jószágba, és rendelkezhetnének vele tetszésünk szerint az alatt az ürügy alatt, hogy az árva gondját viseljük. Azt hiszem, Pongovszki csak a házassági szerződésben akarta megcsinálni a testálást, és így vagy egyáltalában nincsen végrendelet, vagy ha van, hát régebbi keletű, amelyben Sieninyszki kisasszony csak mint nevelt lánya szerepel...

- Ilyet pedig meg lehet dönteni - mondotta az öreg - erre már nekem lesz gondom, ámbár pör nélkül ez nem fog menni.

- Miért ne? Én hallgatom, amit édes apám mond, de azt hiszem, megleszünk pör nélkül is.

- Azért, mert, köztünk legyen mondva, a boldogult Pongovszkiné (ostoba volt szegény... az Isten nyugosztalja) mindent az urára hagyott, így hát ő is arra hagyhatta, akire éppen akarta.

Az öreg Kzsepecki valósággal súgva ejtette ki e szavakat és óvatosan körültekintett, ámbár tudta, hogy rajtuk kívül senki sincs a szobában.

De a fiú kérdezte:

- Hogy hagyhatta rá, mikor hirtelenül halt meg?...

- A végrendelet a házasság után egy évvel kelt, nyilván Pongovszki csikarta ki tőle azért, mert a vidék, ahol laktak, veszedelmes, és senki sem tudhatja, mikor üvöltik el fölötté a requiemet a tatárok. Közös végrendeletet csináltak s a pomorzanyi várban helyezték el, ahonnan Pongovszki elhozta. Akkor pörösködni akartam vele, de beláttam, hogy nem érnék célt. Most másként áll a dolog...

- Most megleszünk minden pörösködés nélkül.

- Annál jobb, de nem árt, ha az ember el van készülve rá...

- Eh, fölösleges.

- Hogy-hogy?

- Elintézem én a dolgot apám nélkül is.

Az öreg Kzsepecki úr dühbe gurult.

- Te intézed el, te? És hogyan? Mi? Csak el ne rontsd a dolgot, aszondom! Lám, ő elintézi!... Hát nem te voltál, aki tanácsolta, hagyjam békén a Silnickieket Dronzka miatt, mert nincs mód rá?... Nincs mód?... Hogyan?... A tanúkat megesketik ott a helyszínén - nagy dolog! Meghagytam az embereknek, rakjanak a csizmáikba földet az én udvaromból - és mi lett a vége? Kimentek a Silnickiek földjére és egyik sem esküdött hamisan, amikor azt mondta: «Esküszöm, hogy az a föld, amelyen állok, Kzsepecki uré». Te esztendeig is törnéd a fejed és még sem sütnél ki semmit. Te intézed el - nézzétek csak!...

És haragjában fogatlan szája úgy járt, mintha rágna, s álla egészen összeért az orrával, mely olyan volt, mint egy ragadozó madár csőre.

A fiú ekként felelt:

- Csillapodj apám és hallgass meg. Ha azon fordul, hogy *lege agere cum aliquo*, akkor kitérek az utadból mindig, de ami a lányokat illeti, ahhoz már én jobban értek, és inkább bízom magamban.

- No és?...

- Éppen azért, ha Sieninyszki kisasszonnyal valami procedurára kerül a sor, az nem a bíróság előtt fog végbemenni.

- Mi a szándékod?

- Vajmi könnyen kitalálható. Talán nincs itt az ideje? Avagy talál még apám egy ilyen lányt az egész környéken?

És Marcián úr hátra vetette a fejét, és atyja szemébe nézett, s ez szintén kérdően nézett rá, mozgatta az ajkát és kérdezte:

- Úgy vagyunk?

- Úgy bizony. Már tegnap óta foglalkozom ezzel a gondolattal.

- Hm. Miért ne? Hát azért, mert semmije sincs.

- De Belcsoncska az enyém lesz minden nehézség nélkül. Szegény a lány, az igaz, de előkelő nemzetségből való... És emlékszik-e, édes apám, mit mondott Pongovszki? Ha úgy átnézné az ember a Sieninyszkiak leveles ládáját, fél vajdaságot lehetne kipörölni. A Szobieszkiak is

tőlük erednek, még királyi protekciónk is lenne. Magának a királynak kötelessége lenne gondoskodni egyről-másról... És nekem már rég szemet szúrt ez a lány, mert hát csábító egy falat! És kurta, csámpás lábával ugrálni kezdett és nyaldosta a bajuszát. Oly csúf volt így, hogy az öreg Kzsepecki így szólt:

- Nem kellesz neki.

- Hát a vén Pongovszki kellett neki, mi? És kevesen voltak tán, akiknek kellett? A fiatal emberek nagyobb részt a hadba vonultak, a lányokban most úgy válogathat az ember, akár patkószegben. Tudta a vén Pongovszki, mért zavart el a házából, és nem zavart volna el, ha nem féltette volna a lányt tőlem.

- De tegyük föl, hogy nem kellesz neki, mi lesz akkor?

Marcián szeme gonoszul villant.

- Az, - mondta nyomatékkal - hogy a védtelen lány végre még maga könyörög, vigyem az oltár elé...

Az öreg megdöbbsent e szavakra.

- Micsoda? - kérdezte. - Tudod-e, hogy ez kriminális dolog?

- Tudom, hogy a Sieninyszki lányért senki sem áll sorompóba!

- Azt mondom neked: vigyázz! Már úgy is a nyelvükre vettek az emberek. A pört a jószágért akár megnyered, akár elveszted, nem leszel becstelen, de ez kriminális dolog, érted?

- Ennyire amúgy sem kerül a sor, legfeljebb, ha ő maga akarná. De apám ne zavarjon engem, hanem tegye azt, amit mondok. Vigye haza Teklát a temetés után, úgyszintén az öreg Vinnickinét is valamilyen ürügy alatt, én meg itt maradok a lánynál Ágnessel és Jankával. Kigyók ezek, dühösek minden lányra, aki fiatalabb és szebb náluknál. Már tegnap is ki-kezdtek őt és mi lesz, ha majd állandóan egy fődél alatt lesznek vele. Csipkedik, marják, lesajnálják, a szemére vetik, hogy kegyelem-kenyéren él. Úgy látom ezt, mintha könyvből olvasnám, s ez az én malmomra hajtja a vizet.

- És mit akarsz örölni a malmokban?

- Hogy mit akarok örölni? Hát azt, hogy gyakran ott termek a veszekedésnél, lehordom azokat a kigyókat, esetleg szájon is legyintem, neki pedig megcsókolom a kezét, lábát. «A védelmeződ vagyok, fivéred, igaz barátod, te vagy itt az úrnő!» És azt hiszi apám, hogy nem lágyul el a szive, hogy nem szereti meg azt, aki az ő védőpajzsa, aki letörli könyeit, aki nappal-éjjel örködik fölötte?

És Marcián a kezét dörzsölte s oly bakkecske tekintettel nézett az apjára, hogy az is megundorodott tőle.

Egy ideig hallgattak mindketten.

- Tehát megmondod Jankának és Ágnesnek, hogy miként cselekedjenek?

- Nekik? Nekik ugyan nem kell mondani semmit, megteszik ők úgy is, mert ilyen a természetük. Tekla galamb, a másik kettő - kánya.

Marcián úrfi tényleg nem csalódott, mert a nővérei máris megkezdtek vigasztalni, gyámolítani Sieninyszki kisasszonyt a maguk módja szerint. Tekla minduntalan a nyakába borúlt és vele együtt sírt, Janka meg Ágnes szintén vigasztalta, csak hogy egészen másképpen.

- Ami nem sikerült, az nem sikerült, - kezdte az idősebb - de nyugodj meg. Nem leszel a nénikénk, mert az Úr Isten nem akarta, de senki sem fog azért bántani itten, senki sem fog sajnálni tőled egy falat kenyeret.

- És senki sem fog kényszeríteni, hogy dolgozz - folytatta a másik - tudjuk, hogy ehhez nem szoktál. Ha megnyugszol, ha lecsillapsz és magad akarsz dolgozni, az más, de várj vele, amíg bánatod enyhül, mert bizony nagy szerencsétlenség ért téged csakugyan. Úgy volt, hogy te leszel itt a háziasszony, hogy lesz urad, és most senkid sincs rajtunk kívül; hanem azért, ha nem is vagyunk rokonok, olyanok leszünk hozzád, mintha rokonok volnánk, meglásd.

Aztán megint Janka vette át a szót:

- És törődj bele Isten rendelkezésébe. Isten nehéz megpróbáltatást bocsátott rád, de azért egyéb bűneidet megbocsátja. Mert ha talán túlságosan nagyra voltál a szépségeddel, avagy vagyon és pompa után áhítoztál - bűnösök vagyunk mindannyian, csak azért mondom ezt - akkor egyik a másikat kiegyenlíti.

- Amen - fejezte be Ágnes. - Adj valami csipkét vagy ékszert a templom javára a megboldogult lelkiüdvéért, mert a kelengyéd már nem kell úgy sem, és mi meg fogjuk kérni az apánkat, hogy engedje ezt meg neked.

És fürkésző szemmel nézegetni kezdték az asztalon levő ruhákat, a szekrényeket, amelyekben a kelengye el volt helyezve. Oly leküzdhetetlen kíváncsiság fogta el őket, hogy Janka végre is így szólt:

- Talán segíthetnénk neked a keresésben?

És máris nekiestek a szekrényeknek, a tokoknak, a ládáknak, amelyek még azon módon heverték ott, ahogy Radomiából meghozták, és kiszedegették a holmit, szétrakták, a világosság felé tartogatva nézegették, megforgatták és - felpróbálták.

És Sieninyszki kisasszony kábultan ült ott a kedves Teklától átölelve, és sem nem látta, sem nem hallotta, mi történik körülötte.

Már mint jegyesnek olyan érzése volt, hogy valami elhomályosul az életében, hogy valami elhamvad, megszakad és elzárkózik, így hát a mátkaság nem igen ébresztett örömet szívében. Csak azért állt rá, mert Pongovszki úr úgy akarta, s mert úgy kívánta a hála, amiért gondját viselte; de még inkább azért, mert Jácint eltávozása után csak keserűség maradt a szívében, bánat, bosszúság és az a fájó tudat, hogy ezen a bácsin kívül senkije sincs a világon, s ha ő nem volna, olyan volna, mint az idegen, barátságtalan emberek közé tévedt árva. És egyszerre csak belecsapott a mennykő abba a tűzhelybe is, amely mellé szomorúan ugyan, de mégis nyugodtan telepedhetett volna, és most már csakugyan senkije sem volt többé ezen a világon. Nem csuda, hogy ez a mennykő elkábította, hogy gondolatai összezavarodtak s hogy szívében egyedül a bánat talált helyet, párosulva a csodálkozással és rémülettel.

A két idősebb Kzsepecki kisasszony szavai ilyenformán, amint a kelengyéből kezdtek kifosztani, csak mint jelentéktelen hangok surrantak el a füle mellett. Azután jött Marcián, hajlongott, dörzsölte a kezét, ugrált, beszélt valamit hosszan, de ő épp oly kevéssé értette, mint a többi vendéget, akik a szokáshoz híven, annál jobban cifrázták a szót, mentől kevesebb részvétet éreztek irányában. Csak amikor Ciprianovics úr atyailag rátette kezét a fejére és így szólt: «Isten örökdik fölötted, szegény árva», csak akkor mozdult meg benne valami, és szemét elborította a könny. És ekkor jutott először eszébe, hogy olyan, mint a hulló falevél, melyet a szél kénye-kedve szerint sodor erre-arra.

Közben megkezdődött a temetési szertartás, amely szokás szerint mintegy tíz napig tartott, mert Pongovszki úr előkelő ember volt. A kézfogón, kevés kivétellel, csak meghívott vendégek vettek részt, a temetésre azonban összesereglett az egész közeli és távolabbi szomszédság, s a házban csak úgy hemzsegték az emberek. Napirenden voltak a fogadások, beszédek, a templomba menés és visszatérés. Az első napokban az általános figyelem kizáróan a félbenmaradt özvegyre irányult, de később, mihelyst észrevették, hogy Kzsepeckiék egészen elfoglalták a házat és mint házigazdák lépnek fel, többet nem igen törődtek vele, és a gyászünnepe végé felé már csak úgy tekintették őt, mint holmi közönséges társalkodónót.

Egyedül Ciprianovics úr törődött vele, akit megindítottak a könnyei, meghatott a sorsa. A cselédség már arról rebesgetett, hogy a két Kzsepecki kisasszony szétkapkodta az egész kelengyét, hogy az öreg úr eldugta a «klenódiumokat» és hogy a «kisasszonykát» már is lenézik, lesajnálják. Amint ez Szerafin úr fülébe jutott, jó szíve megmozdult és elhatározta, hogy szóvá teszi a dolgot Vojnovszki tisztelendő előtt.

De Vojnovszki tisztelendő Sieninyszki kisasszonnyal szemben ugyancsak elfogult volt Tacsevszki miatt, és tüstént, ahogy Ciprianovics a dolgot felemlítette, így szólt:

- Sajnálom szegényt és amennyire lehet, segítségére leszek, hanem (köztünk legyen mondva), hogy az Isten megbüntette őt az én Jácint fiam miatt, az bizonyos.

- No, de Jácint elment, éppen úgy, mint az én Szaniszlóm is, ő meg itt maradt árván.

- Elment, az igaz, de hogyan! Kegyelmed látta, mikor útra kelt, én meg elkísértem egy darabig, és mondhatom, hogy csak a fogát szorította össze, a szíve meg úgy sajgott, hogy szólni is alig bírt. Ő, úgy szerette őt azt a lányt, ahogy csak valamikor régen szerettek az emberek, de ahogy ma már nem tudnak szeretni.

- Hanem a kezét még is meg tudta mozdítani, mert amint hallottam, mindjárt Radomián túl megvagdalt egy átutazó nemest, vagy tán kettőt is.

- No azért, mert lányos az arca minden jött-ment azt hiszi, hogy könnyen elbánik vele. Belekötöttek valami részek, hát csak nem hagyhatta magát! Nem helyeslem én azt semmiképpen, sőt rosszalom, de gondolja meg barátom-uram, hogy akinek szerelem sebezte meg a szívét, olyan, mint *leo, quaerens quem devoret*.

- Igaz, szent igaz, hanem ami a lányt illeti, tisztelendő atyám, Isten tudja, vajjon csakugyan olyan vétkes, ahogy mi gondoljuk.

- *Mulier est insidiosa.*

- Akár *insidiosa*, akár nem, de amint megtudtam, hogy Pongovszki nősül, az a gondolatom támadt, hogy alighanem ő a fő-főokozója az egésznek, mert ugyancsak érdekében állhatott, hogy egyszersmindenkorra megszabaduljon Jácinttól!

De a pap a fejét rázta.

- Nem. A levélből láttuk *expedite*, hogy a lány biztatta föl a megírására. Emlékszem rá tökéletesen, szóról-szóra el tudnám mondani.

- Én is emlékszem rá, de azt nem tudhattuk, mit mondott neki Pongovszki és milyen színben tüntette fel előtte Jácint tetteit. Mert példának okáért a Bukojemszkiak bevallották nekem, hogy egyszer, amint a pzsitikai úton találkoztak a megboldogulttal, szántszándékkal azt mondták neki, hogy Jácint nagy áldomás után vidáman, kacagva kelt útra, és ugyancsak kíváncsi volt a lányára Zbiezschovszki úrnak, akihez tisztelendő atyám ajánlólevelet adott neki...

- Ó azok ugyancsak lódítottak, és miért?

- Azért, hogy megmutassák a lánynak, meg Pongovszkinek, hogy Jácint kutyába sem veszi őket. És gondolja meg tisztelendő atyám, ha a Bukojemszkiak így beszéltek Jácint iránt való barátságból, mi mindent mondhatott a lánynak Pongovszki?!

- Bizonyos, hogy nem kimélte. De ha a lány nem is olyan vétkes, mint ahogy gondoltuk, mit változtat ez a dolgon? Jácint elment és talán soha sem tér vissza, mert ahogy én ismerem, hát még kevésbé fogja kimélni az életét, mint amennyire Pongovszki kimélte a jóhírnevét.

- Tacsevszki amúgy is elment volna - felelte Ciprianovics úr.

- És ha nem tér vissza, nem tépem össze a reverendámat. A hazáért meghalni s hozzá még a mohamedán becstelenség elleni harcban - méltó a keresztény vitézhez és méltó vége egy nagy nemzetségnek. De szerettem volna, hogy ne úgy keljen útra, olyan fájó nyállal a szívében - ennyi az egész.

- Az én egyetlen fiának nem volt része semmi különösebb boldogságban, s ő is ment, és lehet, hogy szintén nem tér vissza - felelte Ciprianovics úr.

És mindketten elmélyedtek a gondolataikba, mert egyik is, másik is egész lelkéből szerette az ifjakat.

Ebben az állapotban találta őket Tvorkovszki prelátus, és amint megtudta, hogy Sieninyszki kisasszony jövő sorsáról beszéltek, így szólt:

- Megmondom az uraknak, de kérem, maradjon köztünk a szó, a megboldogult semmiféle végrendeletet nem hagyott hátra, s így a Kzsepeckiek jogosan veszik birtokukba a jószágot. Házassági szerződés révén akarta ráhagyni mindenét, azt tudom, de már nem jutott hozzá. Csak valahogy meg ne mondják ezt Kzsepeckiéknek!

- Főúr tehát nem szólt nekik semmit?

- Már miért szóltam volna? Szívtelen emberek azok, én pedig arra törekedtem, hogy ne legyenek túlságosan szívtelenek a lányhoz, s így nemcsak hogy erről nem szóltam semmit, hanem azt mondtam: «Nem csak Isten teszi próbára az embert, hanem néha az ember is» s ahogy ezt meghallották, nyugtalankodni kezdtek s nekem estek: «Hogy áll a dolog valójában? Tud valamit a főúr?» És én csak annyit feleltem erre: «Aminek ki kell világlani, kiviláglík; de

ne feledkezzetek meg arról, hogy a megboldogultnak joga volt arra testálni a vagyonát, akire akarta.»

A prelátus felkacagott és kezét lilaszínű öve mögé dugva, ekként folytatta:

- Az öreg Kzsepeckinek még a térde is remegni kezdett, ahogy ezt meghallotta. «Ó, az lehetetlen!» - kiáltotta. - «Nem volt joga. Sem Isten, sem ember ebbe nem nyugodhatik». Én meg szigorúan rá néztem és így feleltem: «Istent említi, ezt jól teszi, mert a maga korában bizony jó lesz törődni a könyörületével, hanem az emberi fórumokhoz ne folyamodjék, mert bizony könnyen meglehet, hogy nem éri meg a végét». Szörnyen megijedt erre, én meg hozzátettem: «És az árvához jó szívvel legyenek, nehogy az Isten hamarabb megbüntesse magukat, mintsem gondolnák.»

Erre Vojnovszki tisztelendő, akinek könyörületes jó szive máris megindult a lány sorsán, karjaiba zárta a prelátust.

- Főúr! - kiáltotta. - Kancellár kellene, hogy legyen ilyen ésszel! Értem, értem. Nem mondott nekik semmit, a valósággal nem jutott ellenkezésbe, és nyugtalanná tette a Kzsepeckiékat, akik fölteszik, hogy van végrendelet, sőt, hogy talán éppen a főúrnál van letéve. Ezzel tehát számolniuk kell s ehhez képest fognak bánni az árvával.

A prelátusnak jól esett a dicséret, s a fejére tapintva így szólt:

- Nem éppen likas mogyoró - mi?

- Ó, annyi benne az ész, hogy el sem fér.

- Hát, ha Isten akarja, meg is pukkadhat... Azt hiszem, egyelőre biztosítottam az árvát. De másrészt el kell ismernem, hogy a Kzsepeckiek várakozáson felül emberségesen és jóindulatúan nyilatkoztak a Sieninyszki-lányról. Hír szerint ugyan a lányok elszedtek tőle holmi pipere dolgokat, de az öreg ígérte, hogy visszaadatja.

- Ha a Kzsepeckiek a leggonoszabbak is volnának - szólalt meg Ciprianovics úr - nem merik megrövidíteni az árvát, aki fölött oly bölcs és jóságos pap őrködik. Hanem más valamire akartam megkérni főtisztelendőségedet: legyen kegyes és jöjjön el most hozzám Jedlinkába, hadd részesüljek abban a szerencsében, hogy vendégül lássam szerény hajlékomban azt a kiváló személyiséget, akinek minden szava a műveltség, a bölcsesség kvintesszenciája. Vojnovszki tisztelendő már eligérkezett s így hármásban elbeszélgetünk *de publicis et privatis*.

- Tudom, hogy milyen a kegyelmed vendéglátó szivessége - felelte udvariasan a prelátus - és lemondani róla egyértelmű lenne a gyötrődéssel; már pedig a bőjt, a gyötrődés ideje elmúlt, ezért hát örömmel ellátogatok kegyelmedhez. Menjünk tehát, búcsúzzunk el a Kzsepeckiektől, de legelőször az árvától, hadd lássák a Kzsepeckiek, mennyire tiszteljük őt.

És mentek, és egyedül találván a leányt, szíves szóval vigasztalták, bátorították. Ciprianovics úr megsimogatta szőke fejcskáját, akár egy anya, aki bánkódó gyermekét vigasztalja, megnyugtatója; Tvorkovszki prelátus ugyanígy cselekedett, s a derék Vojnovszki tisztelendőt annyira elérzékenyítette meggyötört arca, bánatos szépsége, mely idő előtt lekaszált mezei virágra emlékeztetett, hogy ő is atyailag megsimogatta a fejcskáját, és hogy örökké Tacsevszki járt az eszében, félig hozzá, félig önmagához mondotta:

- Lehet is csodálkozni Jácinton, mikor olyan, akár egy kép... Hazudtak ezek a Bukojemszkiak, hogy vidáman ment el - ó, hogy hazudtak!

És a lány, ahogy ezt meghallotta, ajkát hirtelen a pap kezére szorította, és soká, soká tartotta rajta. Heves zokogás remegtette meg keblét - és úgy hagyták magára nagy, keserves sírással.

Egy órával később Jedlinkában voltak, ahol jó hírek várták őket. Szaniszló legénye jött meg levéllel. Az ifjú Ciprianovics közölte, hogy Jácinttal együtt Sándor királyfi huszárcsapatához bevonult, hogy mindketten egészségesek és hogy Jácint, bár egyre szomorú, kicsit magához tért, és már nem mereng el annyira, mint az első napokban. Aztán a fiúi szeretet megnyilatkozásán kívül még egy hírről volt szó a levélben, mely hír Szerafin urat ugyancsak bámulatba ejtette. «Ne csodálkozzék édes jó apám, ha a Bukojemszkiakat visszatérni látja, és ne vonja meg tőlük a kegyelmét, mert különös kalandok érték őket, amelyekben már mi nem lehetünk a segítségükre; a gond, a bánat már úgymint emészti őket, és ha még tetejébe a háborúba sem mehetnének, bánatukban talán meg is halnának».

A következő hónapok folyamán Ciprianovics többször ellátogatott Belcsoncskába, hogy megtudja, mi van Sieninyszki kisasszonnyal. Nem készítette erre semmiféle különös tekintet, mert a fia, Szaniszló, nem szeretett a lányba, Jácinttal pedig minden félbeszakadt; egyedül jó szíve vitte oda, no, meg egy kicsit a kíváncsiság is, mert tisztába szeretett volna jönni, mennyiben volt oka a lány, hogy az a baráti kötelék megszakadt.

Csak hogy ez nem ment simán. Kzsepeckiék, igaz, tisztelték őt nagy vagyona miatt, s így előzékenyen fogadták, de minden előzékenységük mellett is úgy intézték a dolgot, hogy egyetlen pillanatra sem maradhasson magára Sieninyszki kisasszonnyal.

Ciprianovics úr átlátta, hogy mindez azért történik, mert nem akarták, hogy kikérdezhesse, hogyan bánnak vele. És ez gondolkodóba ejtette, ám bár nem vette észre, hogy rosszul bánnak vele, vagy hogy túlságosan kiszolgáltatják magukat vele. Igaz, egy-kétszer meglátta, amint kenyérhéjjal fehér atlasz-topánkát tisztított, s ez a topánka jóval nagyobb volt, sem hogy az ő lábára való lehetett volna, egyszer-másszor pedig, hogy harisnyát foltozgatott; hanem a Kzsepecki-kisasszonyok is ugyanazt csinálták, tehát nem lehetett azt mondani, hogy holmi cselédmunkával akarják őt megalázni. A kisasszonyok hébe-korba csipkedték, de Szerafin úr csakhamar észrevette, hogy már ők olyan csalán-természetűek, és sokszor nem állhatták meg, hogy meg ne csipkedjék bátyjukat is, pedig hát úgy féltek tőle, hogy a pusztá tekintetére is visszahuzódott a már félig kieresztett fulánk. Maga Marcián udvarias és előzékeny volt Sieninyszki kisasszonnyal, de minden tolakodás nélkül, és az öreg Kzsepecki, meg Tekla eltávózása után még udvariasabb lett.

Az öreg Kzsepecki és Tekla távozása nem igen tetszett Ciprianovics úrnak, ám bár a dolog fölötté egyszerű volt, hogy olyan előrehaladott korú aggastyán nem igen lehetett el női támasz nélkül, és hogy a két gazdaság mellett a Kzsepecki-családnak kétfelé kellett válni. Ciprianovics úr mégis jobb szerette volna, ha éppen Tekla maradt volna az árva mellett, de midőn egyszer a kínálkozó alkalmat felhasználva, úgy futólag megemlítette, hogy ők ketten - már mint Sieninyszki kisasszony és Tekla - koruknál fogva leginkább illenének össze, a két idősebb nővér a lehető legrosszabban fogadta Szerafin úr megjegyzését.

- Sieninyszki kisasszony már megmutatta a világnak - mondotta Janka - hogy nem igen törődik a korkülönbséggel, bizonyíték erre a megboldogult bácsi, meg Vinnickiné, ezért hát mi sem vagyunk neki túlságosan vének.

- Annyival vagyunk idősebbek nálánál - tette hozzá a másik - amennyivel ő Teklánál, talán még annyival sem, de különben is már a mi dolgunk, hogy miképpen osztjuk fel magunk közt a gazdaságot.

De Marcián beleegyezett a diskurzusba, és így szólt:

- Apánk leginkább Teklát óhajtja maga mellett, mert őt kedveli a legjobban, amin nincs mit csodálkozni. Gondoltunk arra is, hogy Sieninyszki kisasszony velük menjen, csak hogy ő megszokta ezt a helyet, és azt hiszem, jobban érzi magát itten; ami pedig minket illet, minden lehetőt elkövetek, hogy ne legyünk nagyon a terhére.

És e szavak után csoszogva feléje közeledett, hogy kezet csókoljon neki, de a lány mintegy ijedten húzta vissza a kezét. Szerafin úr elgondolta, hogy nem kellett volna eltávolítani Vinnickinét, de nem szólt semmit, mert nem akart beleavatkozni másnak a dolgába.

Észrevette nem egyszer azt is, hogy Sieninyszki kisasszony arcán a bánat mellett a félelem kifejezése is tükröződik, de nem csodálkozott ezen sem valami túlságosan, mert hiszen a sorsa valóban nehézzé fordult. Egyedül állt a világon, tulajdon hajléka nélkül, ráutalva oly emberek kegyelmére, akiket nem kedvel s akik általában nem a legjobb hirnek örvendenek; ily körülmények között bizony nem csoda, hogy fájlalja a letűnt derültebb napokat, s hogy gondot okoz neki a jelen. S aztán ha valakinek még oly nehéz is a sora, a jobb jövő reménye mégis csak nyújt valamelyes vigaszt. Ő azonban nem várhatott, nem remélhetett, és nem is remélt semmit. A holnap rá nézve csak olyan lehetett, mint a ma, s a további évek is csak egyformán folyhattak, örökös árvaság, magány, kegyelem-kenyér mellett.

Szerafin úr gyakran beszélt erről Vojnovszki tisztelendővel, akivel most úgyszólván nap-nap mellett találkozott, mert jól esett egyiknek is, másiknak is, ha el-elbeszélgethettek az ifjaikról. De Vojnovszki tisztelendő csak részvételt teljesen a vállát vonogatta, és dicsőítette Tvorovszki főtisztelendő politikáját, amiért Damoklész kardjaként függesztette a Kzsepeckiek feje fölé a végrendeletet, így legalább a túlságosan rossz bánásmód elől biztosította az árvát.

- Ilyen politikus! - mondotta. - Volt, nincs! Néha azt gondolom, hogy nekünk sem mondta meg a teljes igazságot, talán mégis van végrendelet s egyszerre majd csak kirukkol vele.

- Én is gondoltam már erre, de mi oka volna a titkolódzásra?

- Nem tudom, talán azért, hogy próbára tegye az embereket. A megboldogult Pongovszki ugyancsak körültekintő ember volt, és sehogy sem fér a fejembe, hogy ne csinált volna valamelyes rendelkezést már régen.

De csakhamar a két öreg gondolatai más irányt vettek, mert megérkeztek a Bukojemszki-fivérek Radomiából csak úgy - gyalogszerrel. Egy este beállítottak Jedlinkába, kardja ugyan volt mindegyiknek, de elrongyolódott köpönyegben, nem éppen egész csizmában, s oly elszontyolodott ábrázattal, hogy Szerafin úr, ha nem várta volna őket már régen, megrémül abban a hitben, hogy a fia halála hírével jönnek.

Egymásután leborultak előtte, átkarolták a térdét, csókolták a kezét, s ő nagy nyomorúságuk láttára szinte a csipőjére csapott és felkiáltott:

- Szaniszló megírta nekem, hogy baj történt veletek, de az Isten szerelméért, mi lelt benneteket?!

- Vétkeztünk, nagy jó uram! - felelte Márk a mellét verve.

És példáját követte a másik három, is és együtt sopánkodtak:

- Vétkeztünk, vétkeztünk, vétkeztünk!

- Beszéljete hát, hogyan, mivel? Hogy van Szaniszló? Irta nekem, hogy megmentett benneteket. Mi történt?

- Szaniszló egészséges, jó urunk, és mind a ketten, Tacsevszkival együtt úgy tündökölnek, mint a nap...

- Hála Istennek! Köszönöm a jó hírt. Levelet nem hoztatok?

- Írt ugyan, de nem adta ide, mert hogy elveszhetne, azt mondta.

- Éheztek? Mert olyan színben vagytok, mintha most keltetek volna fel a koporsóból.

- Nem éhezünk, mert a vendég előtt tárva minden nemes kapuja, de szerencsétlenek vagyunk.

- Üljetek le. Isztok majd valami meleget, de amíg elkészül, mondjátok el, mi történt veletek. Hol jártatok?

- Varsóban - felelte Máté - hanem ocsmány egy város az.

- Miért?

- Mert csak úgy hemzsegnek benne a hamis játékosok, meg a korhelyek, és a Hosszú-utcán, meg az Óvárosban lépten-nyomon koszorú⁵ lóg a kapukon.

- No és?

- Egy ilyen kölyök rávette Lukácsot, hogy kockázzanak. Ó, bárcsak karóba húzta volna a pogány régen!

- És elnyerte a pénzét?

- El; először a Lukácsét, aztán a mienket is. Kétségbe estünk, vissza akartuk nyerni a pénzünket, s az még egy lovunkat is elnyerte, nyergestől, pisztolyostól... Mondhatom nagy jó urunk, attól féltünk, Lukács kárt tesz magában... Mit csináljunk? Hogyan vigasztaljuk meg a fivérünket? Eladtunk hát még egy lovat, hogy legalább Lukács egymaga ne járjon gyalog.

- Most már tudom, mi történt.

- Igen, nagy jó urunk... Mikor aztán kijózanodtunk, még inkább neki adtuk magunkat a búsulásnak, hogy már két lovunk van oda - és így még inkább volt szükség vigasztalásra...

- És addig vigasztaltatok magatokat, míg a negyedik ló is oda lett...

- Igen, míg a negyedik is oda lett! Vétkeztünk, vétkeztünk! - sopánkodtak bűnbánóan a fivérek.

- Ennyi az egész? - kérdezte Ciprianovics úr.

- Hiszen, ha ennyi volna, jó atyánk, kegyes urunk! Találkoztunk azzal a hamis játékosal - valami Poradzki - s még ő üzött csúfot belőlünk. «Így koppasztják meg a kétlábú szamarakat!» - mondja. - «Hanem, hogy jókora szál emberek vagytok, hát megfogadlak legényeimnek, mert magam is táborba szállok». Lukács ríva fakadt, hogy amaz így gúnyolt és ki-nevetett, és csak oda sujtott kardjával arra a csúfolódó pofájára, hogy menten elvágódott. A barátai segítségül jöttek neki, mi meg Lukácsnak segítettünk, és háborúság keletkezett, kaszabolás, és egyszerre csak ott terem a marsal-örség és belénk kap. Ekkor amazok ott kiáltják: «Urak, veszélyben a szabadság, személyeinkben az egész Köztársaságot sértik meg - béküljünk ki!» Így is történt és Isten megsegített, mert szempillantás alatt levágtunk nyolc őrt, köztük hármat halálosan, a többi öt pedig futásra vette a dolgot...

Ciprianovics úr a fejéhez kapott, Márk pedig folytatta:

- Igen! Isten látta, hogy ártatlanok voltunk, de az emberek egyszerre csak kiabálni kezdtek, hogy ez kriminális dolog, fogjanak meg, mi erre megijedtünk és eliramodtunk. Fel akartak tartóztatni bennünket, de amikor úgy régi szokás szerint hol kupán teremtettük, hol fültövön ezt is, amazt is, senki sem merete az utunkat állni és elmenekültünk. Szaniszló kísérettel bennünket, ide adta a legényei lovait, de így is alig tudtunk ép bőrrel eljutni, mert a nyomunkban voltak egész Szenkocináig, és ha a lovak rosszak, hát végünk van. Szerencsére senki sem tudta ott a nevünket, így hát a dologból nem lesz semmi.

⁵ A koszorú volt a bormérők cégére. (Szerző jegyzete.)

Hosszas csönd következett, végre Szerafin úr kérdezte:

- És hol vannak Szaniszló lovai?

A fivérek most harmadszor ismételték:

- Vétkeztünk, jó urunk, vétkeztünk!...

Ciprianovics nagy léptekkel mérte végig a szobát.

- Most már értem, mért nem hoztatok levelet Szaniszlótól - mondta. - Megírta ő nekem, hogy különféle szomorú kalandokon estetek keresztül, és megjósolta a visszatérésteket, mert tudta, hogy pénz kell majd lóra, felszerelésre. Hanem a végét nem láthatta előre...

- Úgy van, jó urunk - felelte János.

Közben behozták a forralt bort, amihez nagy igyekezettel láttak a fivérek, mert az út ugyancsak kimerítette őket. De nyugtalanította őket a házi gazda, aki folyvást járt föl és alá a szobában elborult, szigorú ábrázattal, szó nélkül. Ezért Márk ismét beszélni kezdett.

- Azt kérdezte nagy jó urunk, hol vannak Szaniszló lovai. Kettő megrokkant, míg Grójecra értünk, mert folyvást vágatva haladtunk s hozzá rémséges viharban. Úgy sem lett volna már semmi belőlük, aztán meg nekünk egy fityingünk sem volt, mert hogy a sietség miatt Szaniszló nem segíthetett rajtunk, hát potomságért oda adtuk a zsidó furmányosoknak. Úgy, ahogy fölfrissültünk és folytattuk utunkat kettesével egy-egy lovon. De jó urunk meg fog érteni minket! Ahogy szemközt jött velünk valamiféle nemes ember, mindjárt az oldalát fogta nevében: «Miféle jeruzsálemi nemesség ez?» - kérdezte. És mi, szörnyű bánatunkban már mindenre el voltunk készülve. Így aztán örökös verekedés, örökös hadakozás mellett folyt az utunk. Végre aztán Bialobzsegen túl adtuk ez utolsó két kancán is, csak hogy békességben lehessünk. Ha meg csudálkozott valaki, hogy gyalogszerrel megyünk, annak azt mondtuk, hogy ájtatos fogadásból... És most, kérjük, jó urunk, bocsásson meg nekünk, mert nálunknál szerencsétlenebb ember nincs az egész világon.

- Úgy van, úgy! - erősítette Lukács és Máté.

A legifjabb pedig, János, az átélt szerencsétlenségek emlékeitől, meg a bortól megindultan fölemelte a kezét és felkiáltott:

- Szegény árvák vagyunk! Mi marad számunkra a világon?

- Semmi, csak a testvéri szeretet - felelte Márk.

És egymás nyakába borultak, miközben keserű könnyeket hullattak, aztán valamennyien Szerafin úr elé járultak.

Márk elsőnek karolta át a térdét.

- Apánk - mondotta - ó drága jóltevőnk, ne nehezteljen, ne haragudjon ránk. Adjon kölcsön nekünk még egyszer a fölszerelésre, a zsákmányból majd visszafizetjük. De ha nem is ad kölcsön, az se baj, csak ne haragudjon, csak bocsásson meg nekünk! Bocsásson meg azért a nagy barátságért, amit Szaniszló iránt táplálunk, mert úgy szeretjük őt, hogy menten szét-szednők darabokra, aki csak egy újjal is merne hozzá nyúlni! Ugyebár, édes testvéreim?...

- De szét ám! - kiáltotta Máté, Lukács és János.

És Ciprianovics úr megállott előttük, kezét a homlokára tette és ekként szólt hozzájuk:

- Haragszom, szó sincs róla, de még inkább bánkódom. Ha elgondolom, hogy hozzátok hasonló sok van a Köztársaságban, összeszorul a szívem s az ajkamra tódul a kérdés: bír-e ellentállni a sok fenyegető ostromnak a mi anyánk, ha ilyen fiai vannak? Megkövettetek

engem és azt várjátok, hogy megbocsássak nektek. Csakhogy - Istenemre mondom! - nem rólam, nem a lovaimról van itt szó, hanem százsorta nagyobb dologról, a közjóról, a Köztársaság jövőjéről! De ti ezt ésszel föl nem éritek, még csak eszetekbe sem jutott ilyesmi, és csak annál nagyobb, annál fájóbb a bánatom, a keserűségem, s velem együtt a haza minden jóra való fiának, hogy ezerszámra vannak olyanok, mint ti.

- Az Isten szerelméért, jó urunk, mivel vétkeztünk a haza ellen?

- Mivel? Törvénytelenességgel, önkénykedéssel, kicsapongással, korhelykedéssel!... Ó, könnyen veszik nálunk az ilyesmit és nem látják, hogyan terjed a ragály, nem látják, hogyan repedeznek e diszes épület falai, hogy a tető leszakadással fenyeget. Ime, háború előtt állunk, még nem tudni, nem fordul-e ellenünk a pogány hatalom és ti - keresztény vitézek - mit műveltek? A trombiták már a harci riadót harsogják, de nektek csak a boron, a csintalankodáson jár az eszetek. És vigan kaszaboljátok a törvény őreit. Ki hozta azt a törvényt? A nemesség. És ki tipor rá? A nemesség! Hogyan áll ki a dicsőség mezejére ez az ország, az az *antemurale Christianitatis*, ha nincsenek katonái, hanem csak korhelyei, ha nincsenek polgárai, hanem csak önkénykedői, veszekedői?!...

Szerafin úr kezét a homlokára szorítva ismét nagy léptekkel járt föl és alá, a fivérek meg hüledezve, zavartan nézték, mert mindent vártak, csak azt nem, hogy ilyesmit fognak hallani tőle.

És Ciprianovics úr nagyot sóhajtva, ekként folytatta:

- A pogány ellen lettetek szólítva, és ti keresztény vért ontottatok; a haza védelmére lettetek szólítva, s ti úgy léptetek fel, mint az ellenségei, mert nem erős az olyan vár, amelyben egyenetlenség dül... Szerencsére, vannak még derék fiai is annak az anyának, de hogy légiószámra vannak a hozzátok hasonlóak, hogy itt nem a szabadság virágzik, hanem az önkény burjánzik, nem az engedelmesség, hanem a féltelenség, nem a szigorú erkölcsösség, hanem a kicsapongás, nem a hazaszeretet, hanem az önzés, hogy itt az országgyűlés marakodik, a kincstár szegényedik, hogy a rendtelenség egyre nagyobb lesz, hogy a polgárháború megvadult lovak módjára tiporja ezt a hazát, hogy sorsa felett kótyagos fejek határoznak, hogy az alattvalókat elnyomják, hogy fönt és alant törvénytelenesség garázdálkodik: - ezért vérzik a szívem, ezért félek szerencsétlenségtől, Isten haragjától...

- Az Istenért! - kiáltotta Lukács. - Felkössük tán magunkat, vagy mi?

És Ciprianovics úr még néhányszor végig mérte a szobát lépteivel - és folytatta, de már nem a Bukojemszkiakhoz, hanem önmagához intézte szavait:

- Ez az egész Köztársaság egy nagy dáridó és a falára már írja ismeretlen kéz: «Mene... Tekel... Fares!» Folyik a bor, de majd folyik a vér, folynak a könnyek. Nem egyedül én látom ezt, nem egyedül én jósolom ezt, de hasztalan állítanak gyertyát a vak elé, hasztalan énekelnek a süketnek...

Csönd állott be. A fivérek hol egymásra, hol Szerafin úrra néztek s zavaruk nőttön nőtt. Végre Lukács suttogva mondta:

- Pukkadjak meg, ha értek valamit ebből!

- Én is.

- Én is...

- Azért, hogy néhányszor fölöntöttünk a garatra...

- Hallgass, ne említsd...

- Menjünk haza...

- Menjünk.

- Ajánljuk magunkat, jó urunk! - mondta Márk, előre lépett és mélyen meghajolt Szerafin úr előtt.

- Hová?

- Az erdészlakba. Majd csak megsegít az Isten...

- Megsegítlek én is - felelte Ciprianovics úr. - A bánat felgyülemlett a szivemben, ki kellett öntenem. Menjetek fel, pihenjétek ki magatokat - később megtudjátok, mit határoztam.

S egy órával később befogatott, és Vojnovszki tisztelendőhöz hajtatott.

A pap szintén felháborodott a Bukojemszkiak viselt dolgain, de hébe-korba nem állhatta meg kacagás nélkül, mert felelevenedett az emlékezetében mindenféle kaland, mely vele, vagy társaival történt hosszú vitézkedése alatt. Hanem azt már nem tudta megbocsátani a fivéreknek, hogy elitták a lovakat.

- A katona gyakran pajzánkodik - mondta - de az már több a soknál, mert aki elherdálja a lovát, árulást követ el a szolgálat ellen. Majd megmondom a Bukojemszkiaknak, hogy örülnék, ha a marsalbiróság megkurtítaná őket egy-egy fejjel - de őszintén szólva, bizony sajnálnám őket, mert derék szál legény mind a négy. Érték én az ilyesmihez még a régi időkből, és előre megmondom, ki mit ér. És mondhatom, ugyancsak melegük lesz a pogányoknak, akik szembe kerülnek velük a csatatéren! Mi a szándéka kegyelmednek velük?

- Segítség nélkül nem hagyom őket, de ha őket csak úgy magukban küldöm, tartok tőle, hogy másodszor is úgy járnak...

- Biz' az könnyen meglehet - jegyezte meg a pap.

- Ezért azt gondoltam, hogy velük együtt megyek, és egyenesen a százados kezébe adom át őket. Ha egyszer a csapatnál vannak, már ilyesmire aligha vetemedhetnek.

- Úgy van! Pompás gondolat. Kísérje el őket Krakóba, mert ott fognak gyülekezni a csapatok. Lehet, hogy még én is fölkerekedem kegyelmeddel, mert ily módon megláthatjuk a legényeinket, s aztán vidámabban térünk vissza.

Ciprianovics úr mosolygott és így felelt:

- A tisztelendő egyedül tér vissza.

- Hogy-hogy?

- Mert én is beállok...

- Kegyelmed még vitézkedni akar? - kérdezte csodálkozva Vojnovszki tisztelendő.

- Igenis, meg nem is, mert más, besoroztatni magát a hadba és hivatásszerűen vitézkedni, és más, egy hadjáratban részt venni. Öreg vagyok már, igaz, de nálamnál öregebbek is a sorba álltak már, ha megharsant a harci kürt. Elküldtem egyetlen fiamat, igaz, de hát a hazáért sohasem hozhat az ember elég nagy áldozatot! Így gondolkoztak az apáim is, és a haza azért megjutalmazta őket a legnagyobb tisztséggel. A hazáért mindent, még az utolsó garast is, az utolsó csöpp vért is! És ha úgy hozza a sors, hogy elesem - hát van-e szebb halál, van-e ennél nagyobb boldogság? Egyszer úgy is meg kell halni, és nem kellemeőbb a dicsőség mezején a fiam mellett, kardtól vagy golyótól, a hitért és hazáért - mint gyilkos kórtól, ágyban, párnák közt!...

Ciprianovics úr elérzékenyedett a saját szavaitól és széttárva a karját, mondotta: «Add Uram Istenem! Add Uram Istenem!» És Vojnovszki tisztelendő karjaiba zárta, majd így szólt:

- Adja Isten, hogy sok ilyen polgára legyen a Köztársaságnak, mert ilyen derék bizony kevés van, derekabb meg már alig. Bizonyos, hogy a nemes embernek inkább a harctéren illik meghalni, mint az ágyban, és régebben mindenki így gondolkodott, de az idők bizony megromlottak. A haza és a hit egy nagy oltár, s az ember rajta mirhagally, melynek az a rendeltetése, hogy elhamvadjon az oltár tiszteletére... De ma bizony nem ilyen időket élünk... A háború nem új dolog kegyelmed előtt - ugyebár?

Szerafin úr megtapogatta a keblét.

- Van itt néhány sebhely a régi időkből.

- Én is szivesebben a zászlót őrizném! Hiszen magam is az után, hogy felöltöttem a papi ruhát, Modlisevszki úr huszárzászlajának voltam a papja... Kedvesen emlékszem vissza arra az időre... Most is szüksége lesz papokra ugyancsak. Szeretnék menni én is, de a plébánia nagy, munka rengeteg, a vikárius kissé nehézkes - de a legnagyobb akadály az a lövés, ami réges-rég ért, s mely miatt egy óránál tovább nem ülhetek lóháton.

- Boldog volnék, ha ilyen társam volna - felelte Szerafin úr - de tudom, hogy tisztelendő atyám nem hagyhatná itt a plebániát, még ha az a lövés nem is volna.

- No, majd meglássuk... Majd lóra ülök néhány napon át és megpróbálom, mennyi ideig bírom a nyeregben. Talán menni fog. De hát a kegyelmed gazdaságára ki ügyel majd?

- Van egy erdőkerülőm, egyszerű, de igen jóra való, derék ember...

- Tudom, az az, aki után az erdei vadak mennek. Azt mondják, varázsló, de hát kegyelmed a legjobban tudhatja. Csakhogy öreg és beteges.

- Szándékom van megfogadni Vilcsopolszkit, aki azelőtt Pongovszkinál szolgált. Talán emlékszik rá, tisztelendő atyám? Fiatal nemes ember, féllábú ugyan, de derék, bátor férfiú. Kzsepecki eltávolította, mert hetyke volt vele szemben. Két napja nálam járt, felajánlotta szolgálatát - és ma biztosan megegyezem vele. Pongovszki nem nagyon szerette, mert a fiatal ember nem igen engedte, hogy más fújja a kását, de dicsérte a hűségét és tevékenységét.

- És mi az ujság Belcsoncskában?

- Már meglehetősen régen jártam ott. Vilcsopolszki természetesen nem dicséri Kzsepeckiét, de még nem volt érkezésem, hogy körülményesebben kikérdezhettem volna.

- Holnap elnézek oda, ámbár nem nagyon szívesen látanak, aztán majd elmegyek kegyelmedhez, hogy megcibáljam a Bukojemszkiak fülét. Gyónáshoz rendelem őket, és majd munkába kerülnek a hátaik. Kölcsönösen ötven-ötven botot veretek rájuk, ez rájuk fér.

- Bizonyos, hogy rájuk fér, hanem most már búcsút veszek tisztelendő atyámtól, mert találkoznom kell Vilcsopolszkiival.

És Ciprianovics úr meghúzta az övét, nehogy kardja alkalmatlan legyen, amint a kocsiba száll, s csakhamar Jedlinka felé haladt. Útközben a háborúra gondolt és mosoly derítette fel arcát a gondolatra, hogy egyetlen fiával együtt, egymás közvetlen közelében fognak harcolni a pogányok ellen. Amint Belcsoncskát elhagyta, találkozott két megrakott lóval, meg egy bricskával, amelyen ládák között Vilcsopolszki ült.

Ciprianovics maga mellé ültette és kérdezte:

- Már véglegesen ott hagyta Belcsoncskát?

És Vilcsopolszki a ládákra mutatott.

- Igen, nagyságos uram: *omnia mea mecum porto* - mondotta, mintegy hogy megmutassa, hogy nem egészen tanulatlan, ha a más kenyerét eszi is.

- Hát már olyan sietős volt?

- Sietősnek nem volt éppen sietős, de szükséges; és ezért örömmel ráállok, nagyságos uram, minden feltételére, és hiven megőrzöm házat és jószágát, amíg távol lesz.

Szerafin úrnak megtetszett a felelet, úgyszintén az ifjú bátor, merész arca, s rövid gondolkodás után ekként felelt:

- A hűségemben nem kételkedem, mert tudom, nemes ember vagy, csak attól tartok, tájékozatlan leszel és nem eléggé vigyázatos. Jedlinkában nappal-éjjel ügyelni kell egyformán, mert a rengeteg közepén van, ahol szegénylegények is akadnak, akik hébe-korba még a házakat is megtámadják.

- Nem kívánom, hogy Jedlinkát megtámadják, de szeretném, ha engem megtámadnának, hogy meggyőzzem nagyságos uramat, hogy nálam nincs híjján sem az éberség, sem a bátorság...

- Ezt ki is nézem belőled - felelte Ciprianovics úr.

Elhallgatott, majd csakhamar ismét megszólalt:

- Még egy fontos dolog van, amelyre figyelmeztetni akarlak. Pongovszki úr Isten ítélőszéke előtt van és *de mortuis nihil nisi bene*; hanem az köztudomású, hogy az alattvalókhöz kemény volt. Ezért fedte meg őt Vojnovszki tisztelendő, amiből köztük az egyenetlenség származott. Nem sajnálták ott a paraszt verejtékét, büntetni keményen büntettek, és nem sokat teketóriáztak. Mondjuk meg az igazat: nyomorgatták a jobbágyokat s a gazdatisztek megszokták, hogy túlságos szigorúan bánjanak az emberekkel. Nos tehát, kijelentem, hogy nálam ez nincsen. Büntetésnek kell lenni, de atyainak, mert a túlságos szigorúságot súlyos véteknek tartom Isten és a haza ellen. Jegyezd meg jól, hogy a jobbágy nem tűró, akit szárazra kell préselni. Én nem élek emberi könnyekből - és nem feledkezem meg arról, hogy Isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk.

Pillanatnyi csönd következett, majd Vilcsopolszki megragadta Szerafin úr kezét és az ajkához emelte.

Emez pedig mondta:

- Látom, hogy megértesz.

- Megértem, édes nagyságos uram - felelte az ifjú - és csak azt mondom, legalább százszor akartam Pongovszki úr szemébe vágni, hogy keressen magának más gazdatisztet, legalább százszor ott akartam hagyni a szolgálatot, de hát - nem bírtam!

- Miért? Munka bőven akad a világon...

Vilcsopolszki megzavarodott és hebegve mondta:

- Nem... sikerült... nem bírtam... egyik napról a másikra halasztottam. Aztán... volt is szigorúság, meg nem is.

- Hogy-hogy?

- Hogy a munkához ugyancsak hajtották az embereket, igaz, s ezen már senki sem tudott segíteni, hanem, ami a büntetéseket, az ostromozást illeti, megmondom röviden: vessző helyett szalmakötél járta...

- Ki volt olyan könyörületes, - te?

- Nem. Hanem inkább hallgattam az angyal, mint az ördög szavára.

- Értem, de mondd, kinek a szavára?

- Sieninyszki kisasszonyéra.

- Úgy?... Hát ilyen volt ő?

- Igazi angyal. Ő szintén félt a megboldogulttól, aki csak az utolsó időben kezdett súlyt helyezni a szavára. De úgy megszerették ott mindnyájan, hogy inkább a fejükre zúdították a megboldogult haragját, mintsem, hogy a kérését ne teljesítsék.

- Áldja meg az Isten ezért! Tehát összebeszéltek így Pongovszki ellen?

- Össze, nagyságos uram.

- És nem sült ki soha?

- Egyszer kisült, de nem árultam el a kisasszonykát. A megboldogult ezért maga ostromozott meg engem, mert azt mondtam neki, hogy ha ezt másra bízta, és álám, mint nemes ember alá, nem tesznek pokrócot, felgyujtom a házát, őt magát pedig lelövöm. És úgy is lett volna, ha azután szegénylegénynek is kellett volna beállnom!

- Tetszel nekem ezért - jegyezte meg Szerafin úr.

És Vilcsopolszki folytatta:

- Bizony, Pongovszki úrral sokszor nehéz volt az ember helyzete, de hát - egyszerűen szólva - angyal volt a háznál, és ezért mégis csak vissza maradtam mindig. Később aztán, ahogy a kisasszonyka megnőtt, a megboldogult többet adott a szavára, az utolsó időben pedig már egészen rá hallgatott. Vajmi gyakran megtörtént, hogy a szegényeknek gabonát adatott a magtárból, hogy a vesszőket - mint mondtam - szalmakötelekkel kicseréltette, hogy elengedte az úri munka napját, és Pongovszki úr, bár látta, úgy tett, mintha nem venné észre. Utoljára meg már restelkedett is, úgy, hogy már nem volt szükség titkolódzásra. Igazi védőangyala volt ő az embereknek, és ezért áldja meg az Isten, ahogy nagyságos uram mondotta, és mentse is meg.

- Miért mondd, hogy «mentse is meg?» - kérdezte Ciprianovics úr.

- Azért, mert rosszabb sora van, mint volt.

- Az Istenért! Hogyan, miért?

- A kisasszonyok kigyók s az ifjú Kzsepecki ugyan féken tartja őket, de látszólag, és tudom, miért teszi. Hanem résen legyen, azt mondom, nehogy valaki ledurrantsa, akár a kutyát.

Már későre járt az idő, de az éjtszaka derült volt, a teli hold sugaraival tele szórta a tájéket, s Ciprianovics úr látta, hogy az ifjú gazdatiszt szeme vésztojólóan villant.

- Mit tudsz erről? - kérdezte kíváncsian.

- Tudom, hogy engem nemcsak a hetykeségemért küldött el, hanem azért is, mert ugyancsak figyeltem, ugyancsak lestem, mit beszélnek a házbeliek... Elmentem, mert kellett, de Belconcska nincs nagyon messze és ha egyszer...

Elhallgatott s az uton csak a fenyők susogása hallatszott, amint az éjtszakai szellő megmegrázogatta őket.

A kisasszonynak Belconcskában nemcsak rosszul folyt a sora, hanem egyre rosszabbul. Nagy idő mult el azóta, hogy Pongovszki kikergette Kzsepecki Marciánt, amiért a még fejletlen lánykát túlságos «bakkecske tekintettel» nézte. De az látta őt azután is a templomban, néha meg a szomszédoknál, és viruló szépsége ismét és ismét felkorbácsolta a vágyát. És most, hogy vele egy földél alatt lakott és naponta találkozott vele, beleszeretett a maga módja szerint, vagyis oly heves és féktelen szerelemmel, amilyenre egyedül képes volt. Bár a leány most már koldus volt, kész volt vele oltár elé lépni minden esetben, csak hogy az övé lehessen örökre. Esze szolgálatkész támaszává lett mindinkább elhatalmasodó vágyának s azt mondta neki emellett, hogy a leány, aki a Sieninyszki nevet viseli, nagy és hasznos parti, még ha vagyontalan is. De még ha az esze az ellenkezőt mondta volna is, már nem hallgatott volna rá, mert az önuralma napról-napra fogyott. Égett a vágytól, őrvongott, és ha idáig még tartóztatta magát az erőszakoskodástól, egyedül azért történt, mert még a legforróbb vágy is óhajtja, kívánja az önkéntes beleegyezést, az önkéntes megadást, kecsgeteti magát a viszonzás reményével, ebben látja a legnagyobb gyönyört, és ringatja magát illuziókban még akkor is, amikor ehhez semmi alapja sincs. Így ringatta magát, így kecsgettette magát Kzsepecki ama boldog pillanat reményével, mely pillanatban a kisasszony lángolóan, önként a karjába dől.

A vágy, a félelem és egyszersmind a kedv a küzdelemhez, mint három fergeteg dült benne. Közben, hogy szabad utat engedjen a viharoknak és egyszersmind, hogy vérét lehűtse, mely valósággal forrt benne, dőzsölt a falusi korcsmákban, agyonhajszolt lovakat, belekötött boldogba, boldogtalanba, és ivott rogyásig Jedlnia, Rademia és Pzsitika valamennyi korcsmájában. Egy csomó lézengő alakot gyűjtött maga köré, akik nem vonultak a háborúba, részint rossz hírűk, részint szegénységük miatt, és ezeknek fizetett és zsarnokoskodott fölöttük. Tette ezt abban a föltevésben is, hogy ilyen kompániának hasznát veheti a jövőben. Mind amellet a bizalmába egyiket sem fogadta és a kompanisták előtt sohasem ejtette ki a lány nevét, sőt midőn bizonyos viszkovai Visz nevű cimborája egyszer durva és illetlen módon szóba hozta a lányt, úgy vágott végig kardjával az arcán, hogy nyomban elborította a vér.

Rendszerint szürkületkor tért haza nyaktörő vágatással, de ez az örült iram teljesen kijózanította. Úgy, ahogy volt, ruhástól ledült a lóborra, mely az ágyát takarta, és elaludt, mint a bunda; néhány óra hosszat aludt, s mikor fölébredt, fölvette a legszebb ruháját, elment a nőkhöz és tetszelegni akart a kisasszonynak. Egy pillanatra sem vette le a szemét róla, s csak fokozta a vágyát, amint tekintetével az alakját simogatta.

És Sieninyszki kisasszony úgy félt tőle, akár holmi szelidített farkastól vagy medvétől, csak ügyel-bajjal bírta elrejtetni az iszonyodást, mely Marcián láttára erőt vett rajta. Mert hiába öltött magára mindenféle papagájszínű ruhát, hiába rakta tele magát csillogó ékszerekkel, napról-napra rosszabb színben volt, napról-napra csúfabb. Az éjtszakázás, a kicsapongás, a korhelykedés, sóvárgó, emésztő vágya rásütötte a maga bélyegét: lefogyott, válla leesett, miáltal amúgy is hosszú keze még hosszabb lett, úgy, hogy egész a térdéig ért. Óriási dereka görcsös tuskóhoz hasonlított, és kurta, csámpás lába az örült lovaglástól még csámpásabb lett. Emellett arcbőre zöldesen halvány színt öltött, és kiálló szeme és dudorodó ajka még inkább kiemelkedett. Ha nevetett, egyenesen borzalmas volt, mert szeméből heves, fékevesztett gonoszság villant ki.

De balsorsának tudata, mélységes bánata és boldogtalansága Sieninyszki kisasszonyban valamelyes komolyságot idézett elő, komolyságot, amelynek régebben nyoma sem volt, s mely Kzsepeckinek imponált. Valamikor az a csicsergő lányka volt, akinek reggeltől napestig pergett a nyelve, most ellenben megtanult hallgatni, és a tekintete is állhatatosabb, erősebb kifejezésűvé lett. Szíve ugyan nem egyszer megremegett a félelemtől Kzsepecki jelenlétében, de hallgatásával, nyugodt tekintetével megfékezte őt, ez pedig visszavonult ilyenkor, mintha

attól félne, hogy valamelyes fenséget talál megbántani. Persze mentől nehezebben volt megközelíthető, annál kívánatosabb lett előtte.

A lány egyébiránt megsejtette, hogy nagy veszedelem fenyegeti Marcián részéről, és később egész bizonyos lett felőle. Arra törekedett, hogy a lehető legrövidebb ideig maradjon egyedül vele, hogy elterelje a beszélgetést oly tárgyakra, amelyek megkönnyíthetnék a vallomást, s végre egyszer-másszor neki bátorodott, és felemlítette azt is, hogy nincs annyira elhagyatva, nincs annyira kitéve a sors játékának, mint ahogy látszik.

Mindamellett nem gondolt Tacsevszki Jácindra, mert belátta, hogy az után, ami közöttük történt, nem lehet és nem is lesz a védője soha. Aztán azt is érezte, hogy minden szó, mely Tacsevszkiről esnék, csak ingerelné Marciánt. Hanem észrevette, hogy a Kzsepeckiek óvakodnak Tvorkovszki főtisztelendőtől, s mintegy titkolt félelemmel nézik, s ebből megértette, hogy az ő különös védelme alatt áll, mely abból a titkos megállapodásból ered, amit a megboldogult Pongovszki kötött vele, minden eshetőségre számítva. A prelátus időről-időre meglátogatta Kzsepeckiéket, és jelentékenyen támogatta őt ebben a föltevésében, mert burkoltan, titokzatosan fejezte ki magát, citált kétértelmű latin szentenciákat, sejtetett Marciánnal különféle dolgokat, amiket az kedve szerint magyarázhatott, s mindezt a maga gyönyörűségére tette, hogy mulasson a Kzsepeckieken.

De mindenekfölött szerette a «kisasszonykát» a cselédség, meg az egész falu. Az emberek betolakodóknak tekintették a Kzsepeckieket, az igazi örökösnek pedig őt. Marciántól mindnyájan félték, kivéve Vilcsopolszkit. De még az ifjú nemes eltávolítása után is mintha a nép láthatatlan védelme vette volna körül a lányt, és Marcián belátta, hogy a félelemnek is, amelyet kelt, megvan a határa, amelyen túl rá nézve az igazi veszedelem kezdődik. Azt is sejtette, hogy a «hetyke nézésű» Vilcsopolszki nem távozik el messzire, és ha a kisasszonynak védelmezőre lenne szüksége, nem rettenne vissza semmitől. Így ő maga is belátta, hogy a lány csakugyan nincs annyira elhagyatva, ahogy ő eleinte gondolta, és ahogy annak idején atyját biztosította.

De azért nem hagyott fel sötét tervével, hogy a leányt, ha kell, erőszakkal is kényszerítse a házasságra!

Egyszer, amint Sieninyszki kisasszony a meleg napok beköszöntével jókor reggel kísértelt az árnyékos patakhöz, észrevette, hogy a túlsó partról, a sűrű bozót közül Marcián ábrázata kandikál ki. Megijedt és teljes erejéből futni kezdett, Marcián meg utána iramodott, de amint a patakot át akarta ugrani, belepottyant a vízbe, s csak nagy ügyel-bajjal bírt kikászolódni. Nyakig vizesen és dühösen ment haza. Ebéd előtt véresre vert néhány embert, ebéd alatt egy árva szót sem szólt senkihez, s csak a végén fordult a nővéreihez:

- Hagyjatok magunkra Sieninyszki kisasszonnyal, fontos beszédem van vele!

A nővérek jelentőséggel teljes pillantást vetettek egymásra, a kisasszony pedig elsápadt, mert igaz ugyan, hogy Marcián az előtt is megragadott minden alkalmat, hogy vele négy szem között lehessen, de ennyire nyíltan még soha sem merte ezt kívánni.

És amint a nővérek eltávoztak, kinézett mind a két ajtón, nem hallgatózik-e valaki, aztán pedig oda ment a lányhoz.

- Kisasszony, nyújtsa a kezét... a béke jeléül - mondta.

S a lány önkéntelenül visszahúzta mindkét kezét és hátrált.

Marcián szemmel láthatóan uralkodni igyekezett magán, de mégsem állhatta meg, hogy vagy kettőt ne ugorjon csámpás lábával - ettől a szokásától sohasem bírt tartózkodni - és fojtott hangon megszólalt:

- Nem akarja?!... Én pedig csöpp hija, hogy bele nem veszem a vízbe a kisasszony miatt. Én megkövetem azért, hogy megijesztettem, de nem holmi aljasságból tettem, hanem azért, mert tegnap óta veszett kutyák csatangolnak Belconcska és Virombka között és puskásan mentem oda, hogy örködjem a kisasszony felett.

A lány térde kissé megremegett, de eléggé nyugodtan felelte:

- Nem kérek az olyan védelemből, amely miatt szégyenkezni kellene.

- Én szeretném a kisasszonyt védelmezni nemcsak most, hanem örökké - mind halálig! És nem Isten ellen vétkezve, hanem Isten áldásával... Érti, kisasszony?

Csönd állott be. Csak a nyitott ablakon keresztül hallatszott be kattogás az udvarból, ahol egy öreg, sánta béres faaprítással foglalatoskodott.

- Nem értem - felelte a lány.

- Mert nem akar megérteni - mondta Marcián. - Pedig régen látja, hogy nem élhetek nélküle. Úgy kívánom, mint a levegőt. Szeretem... szeretlek mindenek fölött a világon. Nem birom így!... Elsorvadok, elpusztulok nélküled! Ha nem fékezni magam, rég megragadtalak volna, mint héja a galambot. A torkom kiszárad, mint aki vizet nem kap... Minden idegszálam hozzád húz, érted reszket. Nem alszom, nem élek... Nézd, most is...

Félbeszakította, mert reszketett s a foga vacogott, mintha a hideg lelné. Meggörnyedt, csontos kezével megragadta a szék támláját, mintha attól félne, hogy elvágódik - s egy ideig fűjt, lihegett.

Majd beszélni kezdett ismét.

- Nem tesz semmit, hogy nincsen vagyond!... Van nekem elég. Te kellesz nekem, nem a vagyon. Akarsz úrnő lenni ebben a házban? Pongovszkihoz akartál férjhez menni - és én sem vagyok rosszabb. Csak azt ne mondd: nem! Az Istenre kérlek, ne mondd, hogy nem - mert nem tudom, mi történik. Te édes, te gyönyörűség!

És hirtelen letérdelt a lány előtt, átkarolta térdét és a melléhez szorította. De ebben a félelmetes pillanatban - a saját maga csodálkozására - nyomtalanul eltűnt minden rémülete. Ősei lovagi vére megmozdult benne, kész volt küzdeni az utolsó lehelletig. Teljes erejéből visszatolta kezével Marcián verejtékes homlokát, mely a térdéhez simult és kiáltotta:

- Nem! Nem! Inkább százszor a halál!

Marcián fölállott; arca sápadt volt, haja kuszált, bajusza rángatózott s alóla kivillantak hosszú, fekete csorba fogai. De még uralkodott magán, még józansága nem hagyta el egészen. Hanem, hogy a kisasszony hirtelen az ajtó felé indult, odaugrott és elállta az útját.

- Úgy? - kérdezte rekedten. - Hát nem kellek? Mondd még egyszer a szemembe! - Nem kellek?

- Nem! És ne fenyegetődzék, mert nem félek.

- Nem fenyegetlek, hanem feleségül akarlak. Még kérlek: gondold meg! Az Istenre kérlek - gondold meg!

- Mit gondoljak meg? Szabad az akaratom, mert nemes vagyok - és a szemébe mondom: soha!

Marcián erre oly közel ment a lányhoz, hogy arca szinte hozzáért az ő arcához.

- Tán ahelyett, hogy úrnő légy itten, fát akarsz hordani a konyhába? - kérdezte. - Ezt sem akard? Hát hogy is leszünk akkor, nemes kisasszony?... Melyik jószágodra vonulsz innen? És ha itt maradsz, kinek a kenyerét fogod enni? Kinek a kegyelméből fogsz élni? Kinek a

hatalmában léssz?... Kié az ágy, kié a szoba, amelyben hálsz? Mi lesz, ha azt parancsolom, hogy vegyék le a reteszt az ajtóról? És te még azt kérded, hogy mit gondolj meg? Hát azt, hogy mit válassz: esküvével, vagy esküvő nélkül!... Koldus vagy itt, kirúghatlak, megölhetlek, tönkre tehetlek!

- Alávaló! - kiáltotta Sieninyszki kisasszony.

De akkor hallatlan dolog történt. Kzsepecki dühtől elvakultan elordította magát, belemarkolt a lány hajába és valami vad, állatias gyönyörrel kezdte ütni-vern, ész nélkül, könyörtelenül. Mentől tovább uralkodott magán azelőtt, annál rémségesebben, annál vadabbul őzjögött most. És alighanem agyon is veri a leányt, ha segélykiáltására össze nem szaladnak a házbeliiek. Elsőnek az a béres rontott be az ablakon át fejszéstől, aki fát aprított az udvaron, utána a konyhaszemélyzet, mind a két Kzsepecki kisasszony, a pincemester és ketten Pongovszki úr volt cselédei közül.

A pincemester egy távoli mazur faluból való nemes, bár idősebb volt már, de szokatlan erejű ember; megragadta Marciánt, és úgy szorította hátra a vállát, hogy a könyöke csaknem összeért a hátán.

- Így nem szabad, nagyságos úr! - mondta. - Ez szégyen!...

- Eressz! - üvöltötte Kzsepecki.

De amaz bizony nem eresztette, úgy fogta két vasmarkával, akár két harapófogóval, és Marcián közvetlenül a füle mellett hallotta fojtott szavát:

- Nagyságos úr, fékezze magát, mert... összetöröm a csontjait!

Közben a Kzsepecki kisasszonyok megragadták a lányt és kivezették, vagy is inkább kivitték az ebédlőből. A pincemester folytatta:

- Nagyságos úr, tessék az írószobába... pihenni!... Igen ajánlom...

És maga előtt tologatta, akár egy gyereket s ez, igaz ugyan, hogy csikorgatta a fogát, rugdalózkodott kurta lábával, kötél, hóhér után kiabált, de nem bírta ellenkezni, s különben is hirtelenül annyira elgyöngült, hogy a saját erejéből meg sem bírta volna állni a lábán.

És mikor a pincemester végre odavetette a lóbőrre, amellyel az ágy le volt takarva, még csak meg sem kísérelte, hogy fölemelkedjék, mozdulatlanul feküdt, akár egy tuskó, csak fűjt, lihegett s az oldala úgy járt, akár az agyonhajszott lóé.

- Inni! - kiáltotta.

A pincemester kinyitotta az ajtót, odaszólított egy legényt, halkán mondott neki néhány szót, és átadta a kulcsokat. S a legény csakhamar hozott egy pálinkásbutykost és félmesszelyes poharat.

A nemes megtöltötte szinig, megszagolta és Marciánnak nyújtotta.

- Tessék, nagyságos úr.

Kzsepecki mindkét kezével fogta a poharat, de úgy reszketett, hogy az ital kilocsant a mellére, a pincemester tehát fölsegítette, s az ajkához igazította a poharat.

Marcián ivott és ivott, és mohón fogta a poharat, midőn a pincemester el akarta venni a szájától.

Végre megitta az utolsó csöppig és hátradőlt.

- Talán sok is lesz - mondta a pincemester - de nagyon elgyöngült a nagyságos úr.

Marcián felelni akart, de csak a levegőt szította, mint aki leforrázta a száját.

A nemes pedig folytatta:

- Hej, a nagyságos úrtól jó ajándékot várhatok, mert nem kis szolgálatot tettem... Ments Isten, hogy történt volna valami... az ilyesmiért hóhérekre kerül az ember, nem is szólva arról, hogy szerencsétlenség történhetett volna azon nyomban is. Az emberek roppant szeretik a kisasszonyt... És bajos lesz eltitkolni Tworkovszki főtisztelendő előtt, ámbár én megparancsoltam a cselédségnek, hogy hallgasson. Hogy érzi magát?

És Marcián csak bámult rá üvegesedő szemmel, folyvást kapkodva, levegő után. Egyszer-kétszer mondani akart valamit, aztán csuklani kezdett, a szeme megmeredt, pillái hirtelen lecsukódtak, és hörögni kezdett, akár egy haldokló.

A pincés darabig nézte, majd mormogta:

- Aludj, vagy akár dögölj is meg, nyomorult!

Kiment a szobából, és útját a majorság felé vette, félóra elteltével azonban visszatért az udvarházba, és bekocogtatott Sieninyszki kisasszonyhoz. De ott találta Marcián két nővérét is.

- A nagyságos kisasszonyok talán benéznének az írószobába az ifjú úrhoz, mert szörnyen oda van. De ha elaludt, nem kell őt fölébreszteni.

És amint magára maradt Sieninyszki kisasszonnyal, lehajolt a térdéig és így szólt:

- Kisasszonyka, meneküljön ebből a házból. Minden készen van.

S a leány, bár úgy volt összeverve, hogy alig birt a lábán megállni, egyszerre fölugrott.

- Helyes! Én is kész vagyok! Mentsen meg!

- A kocsit ott áll, túl a patakon. Majd én elvezetem oda a kisasszonykát. Ruhát majd éjszaka viszek, mert Kzsepecki úr holt részeg, és holnapig alszik, mintha meghalt volna. Borítson magára köpenyt és menjünk. Senki sem fog föltartóztatni, ne féljen.

- Isten áldja meg! Isten áldja meg! - mondta lázasan a lány.

És a kerten keresztül ahhoz a kis kapuhoz mentek, amelyen Tacsevszki járt keresztül, amikor Viromkbából jött. Útközben így szólt a pincemester:

- Régen megtervezte ezt Vilcsopolszki. Összebeszélte az emberekkel, hogy az esetre, ha itt valami merénylet történik a kisasszonyka ellen, gyújtsák fel a csúrt. Kzsepecki akkor a tűzhöz szalad, s a kisasszonykának alkalma nyílik a kerten keresztül a patak mögé eljutni, ahol ő kocsival várta volna. De jobb, hogy gyújtogatás nélkül is megy, mert hát az kriminális dolog. Mondom, Kzsepecki holnapig úgy fekszik, akár a kő, s így nem kell tartani üldözéstől.

- Hová menjek?

- Ciprianovics úrhoz, mert ott van, aki megvédi. Ott van Vilcsopolszki, ott vannak a Bukojemzski urak, meg a kerülők. Kzsepecki minden bizonnal vissza akarja majd vinni a kisasszonykát, de célt nem fog érni. És aztán, hogy Ciprianovics úr hová viszi a kisasszonykát, Radomiába-e, vagy tovább, azt majd megbeszéli a papokkal... Ott a kocsit. Üldözéstől ne tartson a kisasszonyka. Jedlinkáig nincsen messze, és estét igen szépet adott az Isten. Ruháját még ma viszem el, s ha ellenkeznek, nem fogok vele törődni. Vezérelje a Boldogságos Szűz Anya, az árvák védője és szószólója!

És, mint gyermeket, a karjára vette, és beültette a kocsiba, majd rászólt a kocsisra:

- Hajts!

Az égre már ráborult a homály, az esti pir már eltűnt, csak az utolsó sugaraitól ragyogtak rózsás fényben a csillagok a derült égen. A csendes estét át és átjárta a föld, a levelek, az orgonavirág illata, s a fülemülék csattogása, akár a langyos, tavaszi eső, elborította a kertet, az égerfákat, az egész környezetet.

Ezen az estén ott üldögélt a ház előtti padkán Ciprianovics úr és vendége, Vojnovszki tisztelendő, aki a vecsernye után ellátogatott hozzá, valamint a négy Bukojemszki úr, akik állandóan Jedlinkában tartózkodtak. Előttük kecskelábú asztalon méhseres csobány állott poharakkal, s a rengeteg halk susogását hallgatva iddögáltak, föl-fölnézegettek az égre, melyen a teli hold ragyogott, majd pedig beszélgetni kezdtek a háborúról.

- Hála Istennek és hála a mi jó urunknak, rövidesen megint útra kelhetünk - mondta Bukojemszki Máté. - Ami volt, elmúlt. Hiszen még a szentek is vétkeztek, hát még a gyöngé ember, aki Isten kegyelme nélkül semmit nem érhet el. Hanem, ha a holdat látom, mely a török jelvénye, úgy visket az öklöm, mintha szunyogcsipés érte volna. Add uram Istenem mentül előbb, hadd könnyítsünk magunkon!

A legifjabb Bukojemszki kicsit elgondolkodott és kérdezte:

- Tisztelendő úr, a törökök miért bizakodnak annyira a holdban, hogy imádkoznak hozzá és még a zászlóikra is tűzik?

- Hát a kutyák nem vonítanak rá? - kérdezte a pap.

- Igaz, de hát a törökök miért?

- Azért, mert kutyahitűek.

- Á, Istenemre, igazság! - mondta az ifjú és csudálkozva nézte a papot.

- De a hold nem tehet róla - jegyezte meg a házigazda - és kedves látvány, mikor úgy csöndes éjszakán elborítja fényével a fákat, mintha ezüsttel szórták volna tele őket. Nagyon szeretek így üldögélni ilyen éjszakán, nézegetve az eget, bámulva az Isten mindenhatóságát.

- Igen, az ember lelke mintegy szárnyra kap és a teremtőjéhez emelkedik fel ilyenkor, - felelte a pap. - A jóságos Isten épp úgy teremtette a holdat, mint a napot - és ez nagy jótétemény... Mert, ami a napot illeti, no - hát nappal világosság van így is, hanem ha a hold nem volna, az éjszakai utasok a nyakukat törnék, nem is szólva arról, hogy a teljes sötétségben az ördög sokkal inkább garázdálkodhatnék.

Pillanatig hallgattak és nézték a derült eget, majd a tisztelendő burnótot szippantott és így szólt:

- Jegyezzék meg jól az urak, hogy a jóságos Isten nem csak az emberek szükségleteiről gondoskodik, hanem a kényelméről is.

A további beszélgetést kocsizörgés szakította félbe, mely jól elhallatszott hozzájuk az esti csöndben. Ciprianovics úr fölállott.

- Isten alighanem vendéget vezérel ide, mert a házbeliek mind ide haza vannak. Kiváncsi vagyok, ki lehet?

- Talán hírt hoz valaki a mi ifjainktól! - mondta a pap.

És mindnyájan fölálltak, ezalatt pedig a két lótól vont kocsi begördült a nyitott kapun.

- Valami asszony ül a kocsin! - kiáltotta Bukojemszki Lukács.

- Az ám!

A bricska megkerülte a fél udvart és megállt az erkély előtt. Szerafin úr odapillantott az érkező arcára és felkiáltott:

- Sieninyszki kisasszony!

És valósággal kiemelte a kocsiból, s a lány leborult a lábához, és zokogásban tört ki.

- Árva vagyok - mondta - aki menedékhelyért esd és segítségért!...

És hozzásimult a térdéhez, erősen átkarolta, és egyre keservesebben zokogott. Oly nagy ámulat fogta el valamennyit, hogy egy ideig egyikük sem jutott szóhoz. Végre Ciprianovics úr fölemelte a lányt, a szívéhez szorította és felkiáltott:

- Amíg csak moccanni bírok, az édes apád leszek, szegény árva. De hát mi történt? Elűztek Belcsoncskából, vagy mi?

- Kzsepecki megvert és gyalázattal fenyegetett - felelte alig hallhatóan.

De Vojnovszki tisztelendő, aki közvetlenül Szerafin úr mellett állott, meghallotta a feleletet, hófehér hajába markolt és felkiáltott:

- Názáreti Jézus, a zsidók királya!...

És a négy Bukojemszki úr tátott szájjal, meredő szemmel bámészkodott, mit sem értve az egészből. A szíveiket egyszeribe megindította a zokogó árva, de másrészt nem felejtették el, hogy Sieninyszki kisasszony mily kegyetlenül bánt barátjukkal, Tacsevszkiivel, úgyszintén nem felejtették el Vojnovszki tisztelendő tanítását, mely szerint a világ megannyi gonoszágának «mulier» az oka; így hát kérdő tekintettel nézték egymást, mintegy abban reménykedve, hogyha egyiknek nem is, talán a másiknak jut eszébe valamely okosabb gondolat.

Végre Márk így szólt:

- Persze, ezek a Kzsepeckiek... ezt a Marciánt minden esetre... vagy mit?

És a bal oldalához kapott, s példáját követte a többi is, megmarkolták kardjaikat.

Ez alatt Ciprianovics úr bevezette a szobába a kisasszonyt és meghagyta a gazdasszonynak, az érzékeny és fékezhetetlen bőbeszédű Dzvonkovszkinénak, hogy vegye gondjaiba, s lássa el mindennel, akár a legelőkelőbb vendéget. Megparancsolta, hogy a tulajdon hálószobáját bocsássák a rendelkezésére, gyujtsanak világosságot a házban, rakjanak tüzet a konyhán, keressék elő a görcscsillapító patikaszeret, kenőcsöt, készítsenek borlevest és más egyéb erősítő ételt, magának a lánynak pedig ajánlotta, hogy feküdjék le és pihenje ki magát, a részletes elmondását a történeteknek pedig halasszák másnapra.

Hanem a lány azon nyomban akarta feltárni szívét-lelkét az emberek előtt, akiknél menekülést keresett. Egyszerre ki akarta vetni mindazt a fájdalmat, mely régóta felgyülemlett a lelkében - mindazt a szégyent, meggyalázást, gyötrelmet, amit Belcsoncskában elszenvedni volt kénytelen. És Vojnovszki tisztelendővel meg Szerafin úrral bezárkózva, úgy beszélt velük, mint gyóntatójával és édes atyjával. Bevallott mindent - bánatát Jácint után, azt, hogy gyámjához csak azért akart férjhez menni, mert azt hitte, hogy Jácint megveti, és mert a Bukojemszkiaktól hallotta, hogy a Zbiezschovszki-kisasszonyt veszi el feleségül; elmondta végül, milyen volt az élete, vagyis inkább, milyen volt gyötrelme Belcsoncskában, milyen gonoszul bántak vele a Kzsepecki kisasszonyok, milyen borzalmas volt Marcián udvarlása, valamint azt is, ami az utolsó napon történt, ami közvetlen oka volt a menekülésének.

És a két öreg csak hallgatta szó nélkül, s a fejeikhez kapkodtak. Vojnovszki tisztelendő, az egykori vitéz, önkéntelenül a baloldalához kapott, akár a Bukojemszkiak, ámbár már rég nem hordott kardot, s a derék Szerafin úr remegő kezével meg-megsimogatta a lány fejét és mondta:

- Próbáljon innen elvinni. Fiam volt csak s most az Isten lányt is adott...

Hanem Vojnovszki tisztelendőt az érintette a leginkább, amit a lány Jácintról mondott. Visszagondolva mindarra, ami történt, sehogy sem birt tájékozódni. Gondolkozott, gondolkozott, a tenyerével simogatta hófehér haját, végre kérdezte:

- Tudott, kisasszony, a levélről, amit a megboldogult Pongovszki irt Jácintnak?

- Magam kértem a bácsit, hogy írja meg.

- Most már egyáltalán nem értek semmit. Miért?

- Mert azt akartam, hogy térjen vissza.

- Hogyan térhetett volna vissza? - kiáltotta szinte haragosan a pap. - A levél olyan volt, hogy éppen annak következtében ment el Jácint összetört szívvel a világ végére, hogy feledjen, hogy kivesse szívéből azt a szerelmet, amelyre a kisasszony rátiport.

És a lány álmélkodva pislogott a szemével, majd kérőn tette össze a kezét.

- A bácsi azt mondta, hogy atyai volt a levél... Ó Boldogságos Szűz Anya!... Mi volt benne?

- Megvetés, gyalázkodás, kigúnyolása a szegénységnek, a tisztességnek - érti?

Erre a lány kebléből oly fájdalmasan őszinte kiáltás tört fel, hogy a pap becsületes szíve megremegett. Odament a lányhoz, lefejtette kezét az arcáról és felkiáltott:

- Tehát nem tudott erről?

- Nem tudtam, nem tudtam!

- És akarná, hogy Jácint visszajöjjön?

- Igen.

- Az Istenért! És miért?

És ekkor a lezárt pillák alól ismét könnyek buggyantak ki, nagy, gyöngyöző könnyek, arca kipirult a leányos szemérmességétől, nyitott szájával levegő után kapkodott, s a szíve úgy vert, akár a hálóba került madárkáé. Végre nagy erőfeszítéssel suttopta:

- Mert... szeretem!...

- Gyermekeim, az Isten szerelméért! - kiáltotta a pap.

De a hangja megcsuklott, mert szintén könnyek fojtogatták.

Hanem egyúttal öröm is fogta el, és mérhetetlen részvétet érzett a lány iránt, úgyszintén csudálkozott, hogy abban az esetben még sem a *mulier* az oka minden rossznak, - nem bizony, mert ártatlan báránynak, akinek, a jó ég a megmondhatója, miért jutott ennyi szenvedés.

És karjaiba zárta, a szívéhez szorította és többször mondta meghatottan:

- Édes gyermekeim! Édes gyermekeim!

A Bukojemszki urak ezalatt bevonultak az ebédlőbe, de magukkal vitték a csobányt és a poharakat is, lelkiismeretesen megitták a méhsert az utolsó cseppig, és várták a papot meg Szerafin urat, mert azt remélték, hogy akkor majd felszolgálják az estebédet.

Végre bejöttek megindult ábrázattal, nedves szemmel. Ciprianovics úr mélyen felsóhajtott, majd így szólt:

- Dzvonkovszkiné lefekteti szegénykét... Az ember nem akar hinni a fülének... Félig-meddig okai vagyunk mink is - hanem amit a Kzsepeckiek műveltek, már egyenesen szégyen és gyalázat! Ez nem maradhat büntetlenül.

- Szó sincs róla - felelte Márk. - Majd beszélünk erről a «Tuskó»-val. Ojój!

Aztán Vojnovszki tisztelendőhöz fordult.

- Igazán sajnálom őt - mondta - de mégis, úgy gondolom, Isten megbüntette Jácint miatt. Ugy-e bár?

- Szamár vagy öcsém - felelte a pap.

- Hogy-hogy? Mért?

És az aggastyán, akinek tele volt a szive fájdalommal, sietve, hevesen kezdte magyarázni a lány ártatlanságát, mintha ily módon akarná kárpótolni az igaztalanságért, amit vele szemben elkövetett. Magyarázatát azonban csakhamar félbeszakította Dzvonkovszkiné, aki oly hirtelesen termelt a szobában, akár egy bomba.

Arcát annyira elborította a könny, mintha vízzel telt dézsába mártotta volna és mindjárt a küszöbről kezdte el a kiabálást maga elé nyújtva mindkét kezét:

- Emberek, ha hiszitek Istent! Ezt ne hagyjátok bosszulatlanul! Az Istenért! Csupa kék folt a háta, az a szép fehér háta... marékszámbra ki van tépve a haja, az az aranyos haja... én édes galambocskám, én virágom, én ártatlan báránycám...

Bukojemszkiék már a pap elbeszélésén is megindultak, de ahogy Dzvonkovszkinét meghallották, Máté felordított, utána Márk, Lukács és János is, úgy, hogy a cselédség berontott a szobába, a kutyák meg ugatni kezdtek künn a pitvaron. És Vilcsopolszki, aki pillanattal később visszatért az éjszakai szemleútjáról, már egész más hangulatban találta a fivéreket. A hajuk kuszált volt, a szemük lángolt a dühtől, és görcsösen szorongatták a kardjaik markolatát.

- Vért! - kiáltotta Lukács.

- Ide azzal a kölyökkel!

- Üsd, vágd!

- Rajta!

És mint egy ember, az ajtó felé tartottak. De Ciprianovics úr elállta az útjukat.

- Megálljatok! - kiáltotta. - Hóhért érdemel ő, nem kardot!

Szerafin úr csak nagysokára bírta lecsillapítani a felindult fivéreket. Magyarázta nekik, hogy ha egyszeribe összeaprítanak Kzsepecki Marciánt, nem nemes emberek, hanem zsványok módjára cselekednének. Mindenek előtt - mondotta - be kell járni a szomszédokat, meg kell beszélni a dolgot Tvorkovszki főtisztelendővel, meg kell nyerni a nemességet és a papságot, beszerezni a belcsoncskai cselédség bizonyosságát, azután pedig a törvényszék elé vinni az ügyet, és csak, ha már meg lesz az ítélet, lehet erőhatalommal föllépni Kzsepecki ellen, az ítéletnek érvényt szerezni. Ha egyszeribe lekaszabolnátok Marciánt - mondotta - az öreg Kzsepecki hírért terjesztené, hogy összebeszéltek Sieninyszki kisasszonnyal, ami árthatna a jó hírének - benneteket pedig az öreg bepanaszolna és ahelyett, hogy a háborúba mennétek, a bíróságokat járhatnátok, mert még nem vagytok a hadi cikkelyek alatt, s így nem vonhatnátok ki magatokat a bíróság hatásköre alól. Ime, így áll a dolog.

- Hogyan? - kérdezte János búsan. - Hát csak úgy hagyjuk szó nélkül ennek az ártatlan galambocskának a bántalmazását?

- Azt hiszitek tán - jegyezte meg a pap - hogy Kzsepeckinek kedves lesz az élete, amikor gyalázat, esetleg a hóhér bárdja lebeg fölötte, s amikor addig is általános megvetés környékezi? Nagyobb gyötrelem az, mint a gyors halál, és nem szeretnék most Marcián bőrében lenni a világ minden kincséért sem.

- És ha mégis kijut a csávából? - kérdezte Márk. - Az apja vén róka, aki már nem egy pört nyert meg.

- Ha kijut, hát majd Jácint sűg valamit a fülébe, amint visszatér... Nem ismeritek ti még Jácintot! Lányos a nézése, de nem oly veszedelmes dolog a bocsot kipiszkálni a nőstény medve alól, mint őt megbántani.

Erre Vilcsopolszki, aki eddig hallgatott, sötéten megszólalt:

- Kzsepecki úr már maga írta meg az ítéletét, és ki tudja, megvárja-e Tacsevszki úr visszajöttét. Hanem mást mondok: Bizonyára fegyveres kézzel fogja akarni visszavinni a kisasszonyt és akkor...

- Akkor a szeme közé nézek! - vágott szavába Ciprianovics úr. - Csak próbálja meg! Az egészen más!

És fenyegetően megcsörrentette szablyáját, s a Bukojemszkiak összecsikorgatták a fogaikat és kiáltották:

- Próbálja meg! Próbálja meg!

Vilcsopolszki azonban így szólt:

- Csakhogy az urak elmennek a háborúba...

- Majd ezen is segítünk valahogy! - felelte Vojnovszki tisztelendő.

A további beszélgetést félbeszakította a pincés. Elhozta a kisasszony holmiját, ami nem ment minden nehézség nélkül, mint mondotta. A Kzsepecki-kisasszonyok nem akarták megengedni és fel is akarták kelteni bátyjukat, csakhogy Marciánba nem lehetett lelket verni, a pincés meg azzal ijesztette őket, hogy a holmit ki kell adni mind a saját, mind a bátyjuk érdekében, nehogy a bírósággal gyűljék meg a bajuk idegen holmi lefoglalása miatt. Mint asszonynépség, nem értenek a törvényhez, megijedtek és nem ellenkeztek. A pincés szintén azt a nézetét nyilvánította, hogy Marcián minden bizonnal igyekezni fog visszaszerezni a kisasszonyt, de nem tartotta valószínűnek, hogy mindjárt erőszakhoz folyamodják.

- Visszatartja ettől az öreg Kzsepecki úr - mondotta - aki tudja, mitől büzlik a «*raptus puellae*»! Még nem tud semmit a történetéről, de én innen egyenesen hozzá megyek, és fel-

tárom előtte az egészet, még pedig két okból. Egyrészt, hogy féken tartsa Marciánt, másrészt, mert nem akarok holnap Belcsoncskában lenni akkor, amikor Marcián úr felébred, és megtudja, hogy én segítettem elő a kisasszony távozását. Nekem rontana kétségenkívül, s akkor egyikünk ugyancsak rosszul járna.

Szerafin úr és Vojnovszki tisztelendő megdicsérte a pincést óvatosságáért, és látván, hogy szolgálatkész és tapasztalt férfiú, aki már sok mindent megpróbált, s ki előtt még a törvény sem ismeretlen valami - meghívták az ügy közös megbeszélésére. Ilyenformán két tanácskozás folyt ekkor, mert a másikat a Bukojevszki urak tartották a melléképületben - a saját szakállukra.

Ciprianovics úr tudta, mi módon fékezhető meg leginkább a fivérek verekedő szándéka: átküldött nekik a melléképületbe hatalmas butykos jófajta magyar bort, amelyhez nyomban hozzá is telepedtek. Meg voltak indulva és önkéntelenül felelevenedett emlékezetükben az az éjszaka, amikor Sieninyszki kisasszony először lépte át a jedlinkai ház küszöbét. Elgondolták, hogy szerettek bele nyomban, hogyan kaptak össze miatta, s aztán hogyan engedték át «egyhangúlag» Ciprianovics Szaniszlónak, áldozatul hozva vágyukat a barátságnak. Végére Máté húzott egyet a butykosból, kezére támasztotta a fejét és felsóhajtott.

- Jácint azon az éjszakán fán csücsült, akár a mókus - mondta. - Ki hitte volna akkor, hogy neki maga az Úr Isten szánta?

- Nekünk pedig csak az árvaság marad - tette hozzá Márk.

- Emlékeztek - kérdezte Lukács - hogy derült fel tőle minden szoba? Még száz lobogó gyertya lángja sem derítette volna fel úgy. És ő, hol fölállt, hol leült, hol mosolygott... És ha ránézett az emberre, hát oly melegség járta át az ember szívét, mintha forralt bort ivott volna... Ígyunk hát most a mi nagy búbánatunkban...

Ittak, aztán Máté az asztalra csapott az öklével és fölkiáltott:

- Hej! Ha nem szeretné azt a Jácintot!

- Mi lenne akkor? - fortyant fel János. - Tán azt hiszed, mindjárt beléd szeretne. Nézzétek csak a nyalka legényt!

- Örülj, hogy nem vagy rücskös! - vágta oda Máté.

És máris barátságatlanul méregették egymást. De Lukács, ámbár a veszekedéshez mindig kapható volt, most békíteni kezdte őket.

- Sem a tied, sem a tied, sem közülünk senkié nem lesz - mondta. - Másé lesz, más vezeti az oltárhoz.

- És nekünk csak a bánat marad - mondta Márk.

- Hát szeressük legalább mi egymást. Úgy sincs senki a világon, aki szeretne! Senki!...

- Senki! Senki! - ismételték felváltva, s belekeverték könnyeiket a borba.

- És ő most aluszik! - szólalt meg hirtelen János.

- Alszik szegényke! - ismételte Lukács. - Fekszik, mint a lekaszált virág, mint a báránka, amit a farkas megtépázott. Testvérek! Hát azt a bozontos farkast még csak meg se tépázza senki?

- Lehetetlen! - kiáltotta Máté, Márk és János.

És ismét berzenkedni kezdtek, és mentől mélyebben néztek bele a butykosba, annál gyakrabban csikorgatta össze a fogát hol az egyik, hol a másik, vagy csapott az öklével az asztalra.

- Van egy eszmém! - kiáltotta egyszerre a legifjabb.
- Beszélj, ha Istent ismersz, beszélj!
- Hát nézzétek! Ciprianovics úrnak megígértük, hogy nem kaszaboljuk le a «Tuskót», ugy-e?
- Igen, hanem beszélj, ne kérdezz!
- De azért bosszút kell állanunk a mi kisasszonykánkért mégis. Ahogy mondták, eljön ide az öreg Kzsepecki, hogy megpróbálja, vajjon Ciprianovics úr amúgy szépszerével kiadja-e a lányt. De mi tudjuk, hogy nem adja ki! Mi?
- Nem bizony!
- Nos hát, hogy gondoljátok? Vajjon Marcián nem szalad-e az apja elébe, hogy megtudja, széna-e vagy szalma?
- Elébe szalad, ahogy egy Isten van az égben!
- Nos, Belcsoncska és Jedlinka között, fele úton, mindjárt az országút mellett van egy szurokégető. Ha úgy meglesnők Marciánt abban a szurokégetőben?...
- Helyes! De hát minek?
- Pszt! Csönd!
- Csönd!...

És körültekintettek, pedig tudták, hogy rajtuk kívül teremtett lélek nincs a szobában, - aztán sugdolódtak, sugdolódtak hosszasan, hol hangosabban, hol halkabban, végül kiderültek az ábrázataik, megitták a bort az utolsó csöppig, kölcsönösen megölelték egymást, és csöndesen egyik a másik után, libasorban elhagyták a szobát.

A legnagyobb csöndben fölnyergelték a lovakat, és a kantárszárnál fogva kivezették az udvarból. Amint a kapun kívül voltak, fölültek, és szorosan egymás mellett haladtak egész a nagy országútig; ott aztán János, aki ez alkalommal átvette a vezényletet, bár a legfiatalabb volt, így szólt:

- Én Márkkal egyenesen a szurokégetőbe megyek és ti hozzátok ide azt a hordót még virradat előtt.

Az öreg Kzsepecki csakugyan mindjárt másnap délután eljött Jedlinkába, de minden vára-
kozás ellenére oly vidám és derült ábrázattal állított be, hogy Ciprianovics úr, aki egy kicsit
álmos volt, mert ebéd után szundikálni szokott, felélénkült a nagy csudálkozástól. A vén róka
csaknem mindjárt a küszöbről kezdte emlegetni a szomszédi jó egyetértést, és azt mondta,
mennyire derítené fel öreg napjait, ha gyakrabban meglátogatnák egymást; hálálkodott a
szives fogadásért és a kölcsönös udvariaskodás végeztével áttért magára az ügyre.

- Kedves szomszéd uram - kezdte - eljöttem, hogy tiszteletemet tegyem, de egyszersmind,
ahogy bizonyára már kitalálta, kéréssel is, és remélem, hogy koromra való tekintettel, kegye-
sen meg fog hallgatni.

- Szívesen teszek eleget kegyelmed minden jogos kívánságának - felelte Szerafin úr.

Az öreg a kezét dörzsölte.

- Tudtam!... Előre tudtam! - mondta. - Csak derék, okos férfiúval legyen dolga az embernek,
mindjárt rendbe jövünk! Meg is mondtam a fiamnak: «Hagyd ezt rám! Mihelyt Ciprianovics
úrról van szó, akkor minden simán megy, mert olyan értelmes, olyan kiváló polgár nincs több
az egész környéken.»

- Nagyon hizelgő rám nézve.

- Pedig még sokat mondhatnék!... Hanem térjünk a dologra.

- Tessék.

Az öreg Kzsepecki pillanatig hallgatott, mintha a megfelelő szavakat keresné, és csak a száját
mozgatta, úgy, hogy álla összeért az orrával, végre vidám mosoly derítette fel az ábrázatát,
kezét rátette Szerafin úr térdére és mondotta:

- Kegyelmed tudja, hogy a madárkánk megszökött a kalitkából.

- Tudom. Azt mondják, megijedt a macskától.

- Nem kedves dolog ilyen emberrel beszélni?! - kiáltotta az öreg a kezét dörzsölve. - Milyen
elmés! Tvorkovszki tisztelendő megpukkad a kacagástól - Istenemre!

- Hallgatom kegyelmedet...

- Tehát *ad rem* és egyenesen a dologra: szeretnők visszavinni a madárkát.

- Miért ne?

Kzsepecki úr egyszer-kétszer az orra irányába tolta az állát, mert nyugtalankodni kezdett,
amiért az ügy túlságosan simán megy. Mindamellettt összeütötte a tenyerét, és tettetett
örömmel mondotta:

- No, hát akkor rendben is van a dolog! Bárcsak mind ilyen emberek volnának a világon!

- Részemről rendben van - mondotta Szerafin úr. - Már csak azt a madárkát kellene meg-
kérdezni, vissza akar-e menni, de ma nem lehet, mert a kegyelmed fia annyira megkínozta,
hogy alig lélezkzik...

- Beteg?

- Beteg. Fekszik.

- Nem tetteti magát?

Szerafin úr arca hirtelen elsötétült.

- Tisztelt uram - mondotta - beszéljünk komolyan. Méltatlanul, embertelenül, nem nemes emberhez illően, egyszóval gyalázatosan bánt el Sieninyszki kisasszonnyal a kegyelmed fia, Marcián. És kegyelmed is súlyosan vétkezett Isten és ember előtt, hogy ilyen kezekre, ilyen szemérmetlen zsarnokra bízta.

- Egy szemernyi sem igaz abból, amit a lány mond! - kiáltotta az öreg.

- Hogyan? Máris tagadja, mielőtt még tudná, hogy mit mond? Nem ő vádol, hanem a kék foltok, az ütések nyomai, amiket kulcsárnőm látott ifjú testén - ami pedig Marciánt illeti - az egész belcsoncskai cselédség látta az udvarlását, aztán a gyalázatosságát, és szükség esetén kész tanúságot is tenni róla. Itt van nálam Vilcsopolszki, aki még ma elmegy Radomiába, hogy elmondja Tworkovszki főtisztelendőnek, mi történt.

- De kegyelmed megígérte, hogy visszaadja a lányt.

- Nem! Csak azt mondtam, hogy nem tartom vissza. Ha visszamenni akar - menjen! Ha nálam akar maradni - maradjon nálam! Hanem azt már ne kívánja tőlem, hogy a csunyául megbántott árvától megtagadjam a hajlékot és a falat kenyeret.

Az öreg Kzsepecki állkapcsa mozogni kezdett. Egy ideig hallgatott, majd így szólt:

- Kegyelmednek igaza is van, meg nincs is. Az árvától megtagadni a hajlékot és kenyeret, méltatlan cselekedet volna, de okos ember létebe be fogja látni, hogy más meg nem tagadni a vendéglátást, és megint más támogatni a lázadóaszt a szülői hatalommal szemben. Igazán szeretem a legkisebbik lányomat, Teklát, de mégis megesik, hogy hébe-korba oldalba figyelmeztetem. Már most, ha én megbüntettem s ő kegyelmedhez menekülne, vajjon nem engedné meg, hogy visszavigyem, avagy az ő tetszésétől tenné függővé? Gondolja csak meg... Micsoda rend lenne a világon, ha az asszonynevelés a saját feje után indulna? Hiszen még a férjes asszony is, ha korosabb is, engedelmességgel tartozik az urának, s a kiskorú lány ne hallgasson az apja vagy gyámja parancsaira?

- Sieninyszki kisasszony nem lánya kegyelmednek, de még csak rokona sem.

- De a gyámságot fölötte Pongovszkitól örököltük. Ha Pongovszki úr büntette volna meg a lányt, kegyelmednek bizonyára egyetlen szava sem volna; ugyanez áll velem és a fiammal is, akit megbízom, hogy Belcsoncskát igazgassa. Ez már így van, valakinek csak kell igazgatni a jószágot, valakinek csak kell, hogy joga legyen büntetni: Nem tagadom, hogy Marcián, mint afféle hirtelen természetű fiatal ember, talán túl is ment a mértéken, kivált, hogyha a lány hálátlansággal viseltetett irányában. De már az az én dolgom! Megvizsgálom a dolgot és majd intézkedem, aki rászolgált a büntetésre, megkapja, de a lányt visszaviszem magammal, és ebben, már megbocsát kegyelmed, de azt hiszem, maga a király ő felsége sem akadályozhat meg.

- Kegyelmed úgy beszél, akár a törvény előtt - felelte Ciprianovics úr - és nem tagadom, hogy látszólag igaza van. De más a látszat és más a való igazság. Én nem akarom kegyelmedet zavarni miben sem, de azt őszintén megmondom, ne hagyjon számításon kívül bizonyos általánosan elterjedt nézeteket. Kegyelmednek nem Sieninyszki kisasszony miatt fáj a feje, a gyámsága miatt sem, hanem azt hiszi, hogy Tworkovszki főtisztelendőnél végrendelet van a lány javára, s attól fél, hogy a lánnyal együtt Belcsoncska is kisiklik a kezéből. Csak nemrég is ezt hallottam az egyik szomszédától: «Ha ez a bizonytalanság nincsen, ők kergetnék el az árvát, mert ezek az emberek Istent sem ismernek». - Szörnyen nehezemre esik, hogy ilyeneket kell mondanom kegyelmednek a magam házában, de meg kellett mondanom.

Az öreg Kzsepecki szeme haragosan villant, de erőt vett magán, és nyugodt hangon, bár kissé szakadozottan mondotta:

- Emberi gonoszság! Alávaló gonoszság - más semmi, és ráadásul esztelenség is. Hogyan? A lányt kergetnék ki a házból, akit Marcián feleségül akar? Gondolja csak meg, az Isten szerelméért! Hogy fér össze ez a két dolog?

- Már akárhogy fér is össze, én újra csak azt mondom: ha Sieninyszki kisasszony hajlandó visszatérni magukhoz, nincs jogom, hogy szembe helyezkedjem az akaratával, de ha nem hajlandó, akkor nem kergetem ki a házból, ezt már megígértem neki.

- Nem arról van szó, hogy kegyelmed kikergesse házából, hanem arról, hogy engedje meg, hogy elvihessük, éppen úgy, mint ahogy megengedné, ha valamelyik lányomról volna szó. Csak arra kérem, hogy ne álljon az utunkba.

- Akkor megmondom kereken: semmiféle erőszakoskodást nem engedek meg. A magam házában én vagyok az úr és kegyelmed - aki a királyt említette - be kell, hogy lássa, hogy ezt a jogomat maga a király ő felsége sem vonhatja kétségbe.

Kzsepecki úr keze ökölbe szorult, úgy, hogy a körme a tenyerébe mélyedt, és így szólt:

- Erőszak? Éppen ez az, amitől félek. Én, ha volt ügyem mások ellenében (és kinek nem akadt ügye-baja az emberek gonoszságával?) hát a törvény szerint jártam el mindig, de erőszakoskodni nem erőszakoskodtam sohasem. Bizony nem igaz, amit a közmondás tart, hogy az alma nem esik messze a fájától... Néha bizony ugyancsak messzire esik... Én békésen akartam elintézni az ügyet a kegyelmed java és biztonsága érdekében... Kegyelmed itt, az erdő közepén lakik... védtelenül... és Marcián... - nehezemre esik, hogy mint apa így beszéljek a fiamról - nem ütött egészen rám... Szégyenlem bevallani, de kezeskedni érte nem kezeskedem egyáltalában... Az egész járás fél az ő hirtelen természetétől - és nem ok nélkül, mert ő semmivel sem törődik, és vagy ötvenen állnak a rendelkezésére... Kegyelmed pedig... Kegyelmed védtelen és ismétlem, az erdő közepén lakik... és azért ajánlom, hogy számoljon ezzel... Én magam félek...

Ciprianovics úr fölállt, Kzsepeckihez lépett és merően a szemébe nézett.

- Meg akar ijeszteni? - kérdezte.

- Én magam félek... - ismételte az öreg Kzsepecki.

De a további tárgyalást kiáltozás, lárma szakította félbe, mely az udvar felől, a raktár és konyha irányából hallatszott. A nyitott ablakhoz ugrottak, és kővé meredtek ijedtükben. A kerítések között, a kapu és az udvar irányában valami csodaállat, földi teremtményhez nem hasonló szörny rohant rettentő irammal, s utána örülten vágatott a négy Bukojemszki, ordítva és ostoraikat forgatva. A szörny elsőnek rontott be az udvarba, utána pokoli agarások módjára a fivérek és üzték, kergették a lugas körül.

- Jézus Mária! - kiáltotta Ciprianovics úr.

És kirohant az erkélyre, s utána az öreg Kzsepecki.

Csak ekkor vehették jobban szemügyre azt a csodaállatot. Óriási madárnak, de egyszersmind lovasnak is látszott, mert négy lába volt s a hátán valami alakféle gubbasztott. De ló és lovas annyira tele voltak tolluval, hogy mindkettő feje egy-egy tollas csomónak látszott. Különben is pontosan nem lehetett semmitsem megkülönböztetni, mert a ló mint a fergeteg száguldott köröskörül az udvaron, s a Bukojemszki urak, a kik a közelébe férköztek, rá-rásóztak az ostorral, hogy a tolluk csak úgy keringtek a levegőben, akár a hópelyhek.

S e mellett az a szörny úgy üvöltött, akár a sebzett medve, a fivérek nem különben, s a szörnyű lárma beleveszt Ciprianovics úr és az öreg Kzsepecki szava, pedig úgy kiáltoztak, ahogy csak kifért a torkukon:

- Álljatok meg! Az Isten szerelméért, álljatok meg!

De azok csak rohantak, mintha őrjöngés fogta volna el őket, és vagy ötször körülyargalták az udvart. A konyhából, a melléképületből, az istállóból, a csűr felől is összeszaladtak többen, s amint meghallották Ciprianovics úr kétségbeesett kiáltásait, oda ugrottak a Bukojemszkiakhoz és kantárszáron, zabolán ragadták lovaikat. A fivéreket ilyenformán megállásra kényszerítették, de a tollas lóval volt a legnagyobb baj. Kantár nem volt rajta, az ostorcsapások megsebezték, tajtékozott, teljesen meg volt vadulva, felágaskodott az emberek láttára, vagy pedig villámgyorsan oldalt ugrott, s csak akkor sikerült megfogni, mikor nekiiramodott, hogy átugorja a kerítést. Az egyik legény megragadta a huncunkát a füle között, egy másik az orránál, néhányan pedig a sörényébe kapaszkodtak: ekkora teherrel nem bírta átugorni a kerítést, és mellső lábára rogyott; igaz, nyomban felugrott, de már nem igyekezett szabadulni, csak reszketni kezdett egész testében.

Leemelték a lovasát, s ekkor látták, hogy azért nem buk fencezett le, mert a lába jó erősen össze volt kötözve a ló hasa alatt. Arcáról letépdesték a tollat, de ekkor kitűnt, hogy az arca telistele van sűrű kátránnyal, úgy, hogy lehetetlen volt megkülönböztetni a vonásokat. A lovas egyébként némi életjelt adott magáról, és midőn felvitték az erkélyre, ráismert az öreg Kzsepecki, s ráismert Szerafin úr is. Mindketten rémülten kiáltották:

- Marcián!

- Az a csúfság hát! - mondta erre lihegve Bukojemszki Máté. - Egy kicsit megleckéztettük és idezavartuk, hadd lássa Sieninyszki kisasszony, hogy vannak még érző lelkek a világon.

És Ciprianovics úr a fejéhez kapott.

- Vigyen el benneteket az ördög az érző lelkekkel együtt! Zsiványok!

- Öntsetek pálinkát a szájába, térítsétek eszméletre, fektessétek ágyba! - mondta aztán Dzvonkovszkinéhez fordulva, aki a többivel együtt szaladt oda és keresztet vetett.

Kavarodás támadt, kapkodás, zavar. Egyesek elsiettek ágyat vetni, mások meleg vizért szaladtak, mások pálinkáért, néhányan a tollat tépdesték Marciánról, és ebben az öreg Kzsepecki is segédkezett, s közben kétségbeesetten mormogta:

- Él!... Nem él? Él! Bosszú! Bosszú!...

Aztán egyszerre csak felszökött, Szerafin úr elé ugrott, ujjait karomszerűen összegörbítve, hadonázni kezdett és kiáltotta:

- Összebeszélj velük! Meggyilkolta a fiamat - örmény zsivány!

Ciprianovics úr elsápadt és a kardja után kapott, de ugyanabban a pillanatban arra eszmélt, hogy házigazda, Kzsepecki pedig vendége; eleresztette kardja markolatát és két ujját föl-emelve, így szólt:

- Esküszöm az élő Istenre, hogy semmiről sem tudtam, és kész vagyok megesküdni a feszületre is - amen!

- Tanuk vagyunk rá! - kiáltotta Bukojemszki Márk.

Ciprianovics pedig hozzátette:

- Az Isten megbüntette kegyelmedet, amiért engem, a védtelen aggastyánt megfenyegetett a fia hirtelenkedésével. Ime, itt a hirtelenkedése!

- Bűntény! - rikácsolta az öreg. - Hóhétkézre veletek! Bosszú! Igazság!...

- Lám, mit csináltatok! - mondta Szerafin úr a Bukojemszkiakhoz fordulva.

- Mondtam én, hogy jobb lesz egyszeribe lekaszabolni! - szólalt meg Lukács.

Ezalatt ott termett Dzvonkovszkiné a danckai pálinkával, és Marcián tátott szájába töltött belőle. Fulladozott, megrázkódott és kinyitotta a szemét.

Az apja ráborult.

- Élsz! Élsz! - kiáltotta vad örömkítőréssel.

De Marcián még nem felelhetett, csak feküdt, mint egy nagy füles bagoly, amely sebesülten a hátára pottyán és szétterjesztett szárnyán fekvé liheg. De az öntudata visszatért s vele az emlékezete is. Tekintete atyja arcáról Szerafin úr arcára siklott, aztán megállapodott a Bukojemszkiakon, és oly borzalmas kifejezésű volt, hogyha a fivérek szívében a legkisebb helye jutott volna a félelemnek, a hideg borzongás futott volna rajtuk keresztül tetőtől talpig.

De ők, öklelésre kész bikák módjára, még egy lépéssel közelebb mentek hozzá és Máté kérdezte:

- Mit akarsz? Kevés volt talán?

Az öreg Kzsepecki néhány órával később magával vitte Marciánt Belcsoncskába, ámbar ez még nem bírt megállni a lábán s nem is igen tudta, mi történik vele. A cselédség előzően megfürdette, nagy ügyel-bajjal lemosta róla a kátrányt, tiszta fehérműt adott rá, de éppen amint ez megtörtént, oly gyöngeség fogta el, hogy többszörösen elájult, és csak Dzvonszkovszkiné keserű pálinkáinak köszönhető, hogy ismét visszanyerte eszméletét. Szerafin úr ajánlotta, fektessék ágyba s várjanak az elszállítással addig, míg teljesen fölépül, de az öreg Kzsepecki dühöngött magában, és hallani sem akart erről, nehogy annak az embernek a szivességét kelljen sokáig igénybe venni, aki ellen törvényesen szándékozott eljárni Sieninyszki kisasszony visszatartása miatt. Szénával béleltette ki a kocsiját, ráterítettett vastag lópokrócot, ráfektette Marciánt, és megfenyegetve a Bukojemszkiakat és magát a házigazdát is, elindult Belcsoncskába. Szinte kacagni való volt, hogy folyvást bosszút emlegetve, kénytelen volt Ciprianovics úr szivességét igénybe venni, és kölcsön kérni tőle ruhát, fehérműt, szénát; de haragja annyira elvakította, hogy nem ismerte fel helyzeté neveltséges voltát, és Szerafin úrnak szintén nem igen volt neveltségnéje, mert a négy fivér tette ugyancsak bántotta, nyugtalanította.

Ez alatt megérkezett Vojnovszki tisztelendő, akit a házigazda levél útján hívott meg. A Bukojemszkiak, roppant megszégyenülten, a melléképületbe húzódtak, s a viláért sem dugták volna ki az orrukat onnan. Magának Ciprianovics úrnak kellett tehát elmondani a történeteket, a pap meg hallgatta, hallgatta, hébe-korba a térdére csapott, de nem háborodott fel annyira, mint ahogy Szerafin úr képzelte.

- Ha Marcián belehal - felelte - akkor a Bukojemszkiak szorulnak, de ha felépül, ami valószínű, akkor, azt hiszem, nem viszi a dolgot bíróság elé, hanem bosszút áll amúgy.

- Miből következteti ezt? - kérdezte Szerafin úr.

- Hát abból, hogy nem csekélység neveltség tárgyává lenni az egész Köztársaság előtt. Aztán napvilágra derülne, hogy miként járt el Sieninyszki kisasszonnyal szemben, ami csöppet sem válnék dicsőségére. Élete nem volt dicsérni való s ezért jobbnak látja majd meg nem kockáztatni, hogy a tanuk *coram publico* mindent elmondjanak, amit felőle tudnak.

- Ebben tán igaza van - jegyezte meg Ciprianovics úr - de a Bukojemszkiaknak még sem lehet elnézni ekkora pajzanságot.

A pap csak a kezével legyintett.

- A Bukojemszkiak!

- Hogyan? - csodálkozott Szerafin úr. - Azt hittem, tisztelendő atyám ugyancsak felháborodik.

- Kedves uram - felelte az aggastyán - kegyelmed szolgált a hadban, de nem oly sokáig, mint én. Én pedig életem egész folyamán annyi katonai csintalankodást, annyi pajzanságot láttam, hogy akármilyen nem igen hoz ki a sodromból. Nem jó, hogy megtörtént, határozottan elítélem a Bukojemszkiakat, de láttam én már ennél gonoszabb dolgokat is, ez pedig az árva miatt történt. Sőt, kereken megmondom, sokkal inkább háborodnék fel azon, ha Marcián szárazon vinné el a viselt dolgait. Gondoljon csak arra kegyelmed, hogy bizony öregek vagyunk, de ha fiatalok volnánk, a vérünk bizony szintén felforrtna volna. Ime, ezért nem tudok pálcát törni a Bukojemszkiak fölött.

- Persze, persze - de ha Marcián nem éri meg a holnapot?

- Isten kezében az élete, de azt mondotta kegyelmed, hogy nem sebesült meg.

- Nem, csak egyetlen nagy kék folt az egész teste, és folyvást ájuldozott.

- Akkor ki is lábál, csak a kimerüléstől ájuldozott. Hanem most elnézek a Bukojemszkiakhoz, hogy megtudjam, miképpen történt a dolog.

És ment. A fivérek örömmel fogadták, mert remélték, hogy pártjukat fogja Ciprianovics úrnál. Nyomban veszekedni kezdtek azon, melyikük számoljon be, s csak akkor csöndesedtek el, mikor a pap Máténak adta az elsőséget.

És emez a következőképpen számolt be:

- Tisztelendő atyánk, Isten látja ártatlanságunkat!... Ahogy Dzvonkovszkinétől megtudtuk, hogy a szegény árva egész teste csupa merő kék folt, oly fájdalmas hangulatban jöttünk ide ebbe a szobába, hogy tán még a szívünk is megszakadt volna, ha nincs egy kancsó bor, amit a házigazda küldött nekünk. És mondhatom a tisztelendő úrnak, ittunk és sírtunk, ittunk és sírtunk!... Arról sem feledkeztünk meg, hogy ez nem akármilyen lány, hanem szenátori nemzetségből való kisasszony... Hiszen mindenki tudja, hogy példának okáért a lónak is annál vékonyabb a bőre, mentől nemesebb fajtájú. Ha ostorral ráhuzunk közönséges csikóra, hát alig érzi, a nemes paripán meg nyomban kidudorodik a hurka... Gondolja csak meg tisztelendő atyánk, micsoda bőröcskéje lehet az ilyen kisasszonykának. Akár az ostya. Nemde?

- Semmi közöm a bőréhez - fortyant föl Vojnovszki tisztelendő. - Inkább azt mondjátok el, hogyan csiptétek el Marciánt.

- Megesküdtünk Ciprianovics úrnak, hogy nem kaszaboljuk le, de tudtuk, hogy az öreg Kzsepecki ide jön, és egyszerre csak eszünkbe ötlött, hogy Marcián elébe siet majd. Ekkor a megállapodás szerint ketten közülünk még virradat előtt jókora sóhordót gurítottak a szurokégetőbe, tele fosztott tollúval, amit egy kerülő feleségétől szereztek, a másik kettő pedig kiválasztott egy hordó jó sűrű kátrányt és vártunk. Várunk, várunk, hát arra tart a vén Kzsepecki - semmi, csak hadd menjen! Várunk tovább, várunk, hogy szinte már torkig voltunk a várakozással, és már azon gondolkoztunk, ne menjünk-e Belsoncskába, de egyszerre csak jelzi a szurkos legénye, hogy Marcián jön az országuton. Kimentünk hát mi is, és elálltuk az útját: Adj Isten! Adj Isten! - És hová? - Előre (mondja) keresztül az erdőn. - És kinek a kárára? - Kárra (mondja) vagy haszonra, félre az útból! - És a kardjához kap. Mi meg nyakon ragadjuk. Szempillantás alatt lenn volt a lóról és vittük. Ordított, rugkapálódzott, harapott, csikorgatta a fogát, de mi villámgyorsan oda vittük a hordókhöz, amelyek egymás mellett álltak. Kölyök (mondjuk) te az árvákat fogod bántalmazni, kisasszonyokat gyalázattal megfenyegetni, nem törődöl az előkelő nemzetségekkel, ütlegeled és azt hiszed, senki sem veszi a pártfogásába! Tudd meg, hogy vannak még könyörületes szívek! És be vele fejfel a kátrányba. Kihúzzuk és újból mondjuk: Tudd meg, hogy vannak még érző lelkek! - És be vele a tollúba. - Ismerd meg, milyen az igazi lovag! És be vele a kátrányba másodszor. - Ismerd meg a Bukojemzskiakat! - És be vele ismét a tollúba. Még meg akartuk mártogatni harmadszor is, de a szurkos ordítani kezdett, hogy belevész, és különben is már alaposan teleragadt, úgy hogy sem az orrát, sem a szemét nem lehetett látni. Ekkor aztán ráültettük a nyeregre, jól összekötöttük a lábát a ló hasán, hogy le ne buk fencezzék. A lovat szalmacsutakkal jól bemázoltuk és teleszórtuk tollúval, s aztán az amúgy is eléggé vad csikóra néhányszor jól ráhúztunk az ostorral, levettük a kantárát és magunk előtt kergettük.

- És ide kergettétek?

- Mint különös állatot, mert legalább egy kicsit meg akartuk vigasztalni a kisasszonykát, és megmutatni neki testvéries érzelmeinket.

- Gyönyörűen megvigasztaltátok! Csöpp hijja, hogy meg nem halt rémületében, amint az ablakon át megpillantotta.

- No, hanem amint lecsillapul, mégis hálásan gondol majd ránk. Az árvának mindig jól esik a tudat, hogy van, aki védi.

- Több rosszat tettetek neki, mint jót. Ki tudja, nem viszik-e el most a Kzsepeckiek.

- Hogy-hogy? Az Isten szerelméért! Dehogyan engedjük!

- És ki fogja megvédeni, ha benneteket börtönbe vetnek?

A fivérek erre ugyancsak megszeppentek és elszontyolodva néztek egymásra.

Végre a Lukács a homlokára csapott s így szólt:

- Nem fognak börtönbe vetni minket, mert elmegyünk a háborúba, de ha úgy áll a dolog, ha Sieninyszki kisasszony biztonsága forog kérdésben, arra is találunk módot.

- Ojój! - kiáltotta Márk.

- Miféle módot? - kérdezte a pap.

- Kihívjuk Marciánt, amint csak felépül. Élve nem kerül ki a kezeink közül!

- És ha belehal?

- Majd megsegít az Isten!

- De a fejetekkel lakoltok ezért!

- Előbb még gyomlálunk a törökökben, amiért Krisztus Urunk megjutalmaz. Csak tisztelendő atyánk szóljon egy jó szót az érdekünkben Ciprianovics úrnál, mert ha Szaniszló itt lett volna, hát ő is megmártogatta volna Marciánt velünk együtt.

- És Jácint talán nem? - kérdezte Máté.

- Jácint majd jobban megmártogatja! - kiáltott fel a pap önkéntelenül.

A további beszélgetés abban maradt, mert benyitott Ciprianovics úr immáron kész elhatározással.

- Azon gondolkodtam - kezdte - mit kellene tennünk és tudja-e, tisztelendő atyám, mit gondoltam ki? Mindnyájunknak föl kell kerekednünk Krakóba Sieninyszki kisasszonnyal együtt. Nem tudom, ott találjuk-e az ifjainkat, mert senki sem tudja, hol lesznek az egyes csapatok, és miféle rendelkezés szerint vonulnak a harcmezőre. Hanem a lányt a király, vagy a királyné ő felsége védelme alá kell helyeznünk, vagy ha ez nem volna lehetséges, akkor egy időre biztonságba helyezük valamelyik kolostorban. Mint ismeretes tisztelendő atyám előtt, én is rászántam magam, hogy a harctérre vonuljak, hogy együtt szolgáljak a fiammal, vagy ha úgy rendelkezett az Isten, együtt haljak meg vele. Távollétünk alatt a lány még Radomiában, Tvorkovszki főisztelendő védelme alatt sem lenne biztonságban... Ezeknek az uraknak (itt a Bukojemszkiakra mutatott) szintén hamarosan hadi fegyelem alá kell jutniuk. Nem tudhassuk itt, mi történhetik... Vannak ismerőseim az udvarnál. Matcsinyszki úr, Gninyiszki úr, Grothusz úr és azt hiszem, sikerül megnyernem a közbenjárásukat az árva érdekében. És ha ez meglesz, tudakozódok, merre van Zbiezschovszki zászlóalj, és egyenesen a fiamhoz megyek, ahol meglátom a tisztelendő Jácintját is.

- Ez aztán a kitűnő gondolat! - kiáltott föl Vojnovszki tisztelendő. - Én is magukkal tartok, én is!... Jácinthoz!... Ami pedig Sieninyszki kisasszonyt illeti, hát a Szobieszkiek nagyon le vannak kötelezve a Sieninyszkieknek! Biztonságban lesz Krakóban és közelebb is... Mert Jácint nem feledte el, bizonyos vagyok benne... A háború után pedig lesz, ahogy Isten rendel... Helyettest kapok a plébániára, én is magukkal tartok!...

- Mindnyájan! Mindnyájan! - kurjantották örömeikben a Bukojemszkiak. - Mindnyájan Krakóba!

- És a dicsőség mezejére! - fejezte be a pap.

Következtek az elutazás módjainak a megbeszélései, mert nemcsak, hogy egyetlen hang sem emelkedett ellene, hanem még Vojnovszki tisztelendő is lépéseket tett Radomiában, hogy még egy vikáriust adjanak a plebániájára. Egyébiránt ez már régebbi elhatározás volt, s változás csak annyiban történt rajta, hogy most Sieninyszki kisasszonyt is magukkal akarták vinni, hogy Karakóban királyi vagy kolostori védelem alá helyezték a Kzsepeckiek üldözése elől. Előre látta Ciprianovics úr, hogy a királyt most elfoglalja a háború s nem igen lesz érkezése, hogy magándolgokkal bibelődjék, de ott volt a királyné, akihez könnyű volt bejutni ismerős méltóságok révén, akik legnagyobbbrészt rokonságban voltak a Sieninyszki és Tacsevszki-családdal.

Attól is tartottak, hogy a Kzsepeckiek megtámadják Jedlinkát a házigazda és a Bukojemszkiak elutazása után, és elrabolják a sok drága holmit, kivált az ezüstneműt. De Vilcsopolszki kezességet vállalt, hogy a cselédséggel és kerülőkkel megvédelmezi az udvarházat. Az ezüstneműt mindamellet Radomiába szállította Szerafin úr, és elhelyezte a Bernát-rendi kolostorban, ahol már előzően is helyezett volt el nagyobb összegeket, amiket nem tartott tanácsosnak otthon tartogatni a nagy kiterjedésű kozienieckai rengeteg közepén.

Azalatt pedig Szerafin úr ugyancsak leste a belcsoncskai híreket, mert nagyon sok függött tőlük. Ha Marcián meghal, súlyos felelősség nehezedik a Bukojemszkiakra; ellenkező esetben azonban remélni lehetett, hogy pörre sem kerül a dolog, mert nem volt valószínű, hogy a Kzsepeckiek a maguk jószántából általános nevetség tárgyává teszik magukat. Még bizonyosabbnak vette Ciprianovics úr, hogy az öreg Kzsepecki nem hagyja majd nyugton Sieninyszki kisasszony miatt, mindamellet azt gondolta, hogy az egész ügy tárgytalanná válik, mihelyst a kisasszony királyi oltalom alá jut.

Megtudták ekkor a pincéstől, hogy az öreg Kzsepecki elutazott Radomiába és Lublinba, de csak rövid ideig maradt ott.

Ami Marciánt illeti, az első héten súlyos beteg volt és attól tartottak, hogy a kátrány, amelyből bőségesen nyelt, megöli, egészen elrekeszti a beleit. Hanem egy hét múlva mégis javult az állapota. Igaz, az ágyat nem hagyhatta el, roppant gyöngye volt, a lába szörnyen fájt és «*in summo grado fatigatus*» érezte magát, de máris átkot szórt a Bukojemszkiak fejére, és kéjelgett a bosszú gondolatában. Két vasárnap elteltével már a «radomiai kompánia» kereste föl: mindenféle lyukas csizmájú, beesett hasú akasztófavirág, akik kardjaikat kócmadzaggal fűzték a derekukra, s örökké éhesek voltak és szomjasak. És Marcián tanakodott velük, főzött valamit, nemcsak a Bukojemszkiak és Ciprianovics úr, hanem Sieninyszki kisasszony ellen is, akit fogcsikorgatás nélkül nem is tudott említeni, s olyan rágalmakat terjesztett felőle, hogy még az apja is megsokalta.

E cselszövögetések, e fenyegetődzések hirei eljutottak Jedlinkába és különféle hatást tőnek. A bátor, de egyszerismind meggondolt Szerafin urat kissé nyugtalanították, kivált midőn elgondolta, hogy e gonosz és veszedelmes emberek ellenségeskedése a fiára is száll majd. A hevesebb véralkatú Vojnovszki tisztelendő szörnyen felháborodott és megjósolta, hogy a Kzsepeckiek még rossz véget érnek. És bár már egészen megbékült a kisasszonnyal, mégis hébe-korba hol Ciprianovics úrhoz, hol a Bukojemszkiakhoz fordult e szavakkal:

- Ki idézte elő a trójai háborút? *Mulier!* Ki okozza váltig a pörlekedést, a veszekedést? *Mulier!* Most is úgy van! Akár bűnös, akár ártatlan, de - *mulier!*

A Bukojemszkiak azonban oda sem hederítettek a veszedelmekre, amelyek Marcián részéről mindnyájukat fenyegették, sőt még különféle mulatságot reméltek általuk. Pedig ugyancsak óvták őket sok felől. A Szulgotovszki, Silnicki, Kochanovszki urak és mások igen felháborodtak Marcián ellen, és sorra ellátogattak Jedlinkába; hirül hozták, hogy összegyűjti a kompániáját, sőt állítólag még szegénylegényeket is toboroz. Felajánlották segítségüket, de a

fivéreknek nem kellett semmiféle segítség, és Lukács, aki a leggyakrabban beszélt a fivérek nevében, azt felelte Szilnicki Rafaelnek, amidőn ez a lelkükre kötötte, hogy legyenek résen:

- Ojjé! Nem árt a háború előtt, ha egy kicsit gyakoroljuk magunkat a fogásokban, mert bizony már kicsit elszoktunk tőlük. Belconcska nem vár, Marcián inkább a saját bőrére vigyázzon, mert ki tudja, mi érheti még! Hanem, ha így akarja kimutatni háláját irányunkban, hát csak rajta, próbálja meg!

Szilnicki úr álmélkodva nézett a fivérekre.

- Hála? - kérdezte. - No, hálával aligha tartozhat az uraknak.

De Lukács őszintén fölháborodott.

- Már hogyan tartoznék! Hát nem kaszabolhattuk volna össze? Kinek köszönheti az életét? Először Kzsepeckinének, másodsor pedig nekünk, mert hogy oly gyengéden bántunk vele. Hanem, ha azt hiszi, hogy máskor is így lesz, hát mondja meg neki, hogy - téved.

- És tegye hozzá, hogy Sieninyszky kisasszonyt akkor látja meg, amikor a saját fülét - toldotta meg Márk.

És János ekként fejezte be a beszélgetést:

- Miért ne? Levágott fület könnyű meglátni.

A fivérek elismételték beszélgetésüket Sieninyszky kisasszonynak, hogy megnyugtassák, ami azonban fölösleges volt, mert nem volt félénk természetű, s amellet, amennyire a Kzsepeckiektől félt, kivált Marciántól, Belconcskában, annyira nyugodt volt most, mert meg volt győződve, hogy Jedlinkában már nem fenyegeti semmiféle veszedelem. Amint Jedlinkára érkezte után másnap az ablakon keresztül megpillantotta Marciánt tollasan, mint valami szörnyet, akit a Bukojemszkiak ostorral hajszoltak köröskörül az udvaron, az álmélkodással, sőt könnyörülettel vegyes első pillanatnyi rémület után oly bizodalom szállta meg lelkét a fivérek hatalma és ereje iránt, hogy még csak el sem birta képzelni, hogy legyen, aki ne féljen tőlük. Mert hiszen Marcián veszedelmes ember, nagy verekedő számba ment, és lám, mit csináltak vele. Igaz, hogy Jácint megvagdalta őket annak idején - csakhogy Jácint az más volt, az most teljességgel túlszárnyalta a szokásos embereket az ő szemében, s egyáltalán, elválásuk óta olyan oldalról kezdte megismerni, hogy sehogy sem tudta, miféle mérték szerint ítélje meg. A nyilatkozatokat, miket maguk a Bukojemszkiak tettek felőle, úgyszintén Ciprianovics úr és kivált a tisztelendő gyakori nyilatkozatai is csak megerősítették és fokozták bámulatát e gyermekkori pajtása iránt, aki egykoron oly közel állott hozzá, s most annyira eltávolodott, annyira más lett. Fokozták benne a vágyódását is utána és azt az édesebb érzést is, melyet egyszer az ellágyulás pillanatában bevallott Vojnovszki tisztelendőnek, s mely aztán ismét elrejtőzött, elzárkózott szive mélyébe, mint kagylójába a gyöngy.

Emellet az a megingathatatlan bizonyosság lakozott a lelkében, hogy találkoznia kell vele, sőt, hogy hamarosan fogja meglátni. És hogy megszabadult a Kzsepeckiektől, hogy jó barátok hatalmas védőkarját érezte maga fölött, ez a bizonyosság élete reménységévé és örömévé lett. Egészsége, vidámsága visszatért és virult ismét, mint kikeletkor a virág. Derültebb lett, felvidult a mostanig oly komoly jedlinkai udvarház. Teljesen megszokta Dzvonkovszkinét, Ciprianovics urat és a Bukojemszkiakat. Mindenütt ott volt s ahol csak megjelent fitos orrocskája, ahol csak felragyogott ifjú, vidám szemecskéje, öröm és mosoly ragyogott minden arcon. Csak Vojnovszki tisztelendőtől félt egy kicsit, mert úgy rémlett neki, hogy az kezében tartja mind az ő, mind Jácint sorsát. Bizonyos alázattal nézett fel rá, de a pap is őszintén megszerette, mert szíve könnyörületes volt, s általában Isten minden teremtésével szemben olyan, akár a viasz. És amint jobban és jobban megismerte, hébe-korba mátyásnak és mókusnak is csúfolta, mert hogy «itt van s már nincs itt» és egyre jobban becsülte tiszta lelkét.

Amaz első vallomás után - mintha csak összebeszéltek volna - többé nem esett szó köztük Jácintról. Mindketten érezték, hogy ez fölötte «kényes téma». Szerafin úr szintén nem beszélt soha róla mások előtt, négy szem közt azonban egyáltalán nem feszélyezte magát, és mikor a lány egy alkalommal megkérdezte tőle, vajjon Krakóban mindjárt találkozik-e a fiával, Szerafin úr hasonlóképpen kérdéssel felelt:

- És a kisasszony nem óhajtana, hogy találkozzék ott valakivel?

Azt hitte, elütheti a dolgot tréfával, de a leány vidám arcán árny suhant keresztül és komolyan mondta:

- Szeretném megkövetni mentől előbb, akit megbántottam...

Szerafin úr meghatottan nézett rá, de csakhamar más valami jutott az eszébe, megsimogatta rózsás arcocskáját és így szólt:

- Ej, maga a király sem jutalmazhat különben, mint a kisasszony, úgy bizony!

És a lány, ahogy ezt meghallotta, lesütötte a szemét, és úgy állott előtte, igézően, rózsásan, mint maga a hajnal.

Az uti készülődések serényen folytak. Gondosan megválogatták a kísérő cselédséget, csupa erős és józan embert. A fegyverek, lovak, szekerek, hintók mind készen álltak. A korabeli szokáshoz híven, nem feledkeztek meg az agarakról sem, melyek útközben a szekerek alatt haladtak s a pihenések alkalmával rókákat és nyulakat hajsztak. A nagy készülődés, a sok készlet csodálatba ejtette Sieninyszki kisasszonyt, aki nem várta, hogy a táborba szállás ekko-ra fáradsággal járjon, és élt a gyanúperrel, hogy mindez tán az ő biztonsága miatt történik. Meg is kérdezte Ciprianovics urat, aki mint körültekintő, tapasztalt férfiú, a következőképpen felelt:

- Bizonyos, hogy rád is tekintettel vagyunk, mert azt hiszem, Marcián részéről nem leszünk el minden erőszakoskodás nélkül. Hallottad, hogy verekedőket gyűjt és dorbézol velük. Már pedig szégyen volna ránk nézve, ha a kezeink közül elragadna. Lesz, ahogy lesz, de elviszünk Krakóba, még az életünk árán is.

A kisasszony kezet csókolt erre Szerafin úrnak és azt mondta, nem érdemli meg, hogy miatta az életüket kockáztassák. De ő csak legyintett a kezével.

- Az emberek szeme elé sem mernénk kerülni - mondotta - s aztán úgy áll a dolog, hogy a kettő teljesen összefér. Mert nem elég csak egyszerűen fölkerelkedni, ha az ember hadjáratban akar résztvenni, hanem ugyancsak körültekintően kell fölkészülni. Csodálkozol, hogy fejenként három-négy ló jut mindnyájunkra, még a legényekre is, de hát a ló a fődolog a háborúban. Sok elpusztul már a vonulások alatt, a folyók, mocsarak átgázolásánál, a táborozással járó különféle kalamitásoknál. Már most, ha az ember a sietségben más lovat vesz, amelynek mindenféle bogara, rossz szokása van, - ki van téve annak, hogy a legváltásosabb pillanatban cserben hagyja. Ugyan a fiam is, Tacsevszki Jácint is nagy kísérettel és jó lovakkal kelt útra, mégis minden eshetőségre számítva, még egy-egy paripát viszünk mindegyiknek, és Vojnovszki tisztelendő, akinél jobb lóismerő nincsen, potom áron olyan arabs lovat vett Podlodovszki úrtól Jácint számára, hogy még a főkapitány sem vallana szégyent vele.

- Melyiket szánta kegyelmed a fiának? - kérdezte a kisasszony.

Ciprianovics úr ránézett, megcsóválta a fejét, mosolygott és így felelt:

- Mégis csak igaza van Vojnovszki tisztelendőnek abban, amit a nőkről mond. Legyen az a legtisztességesebb, csalafintának mégis csak csalafinta. Azt kérded, melyik a fiamé? Én meg azt felelem: Jácinté az a csillagos pej paripa, fehér folttal a hátsó bal combján.

- Jaj, ne gyötörjön! - kiáltott fel a kisasszony.

És fűjt, akár egy kis macska, sarkon fordult és eltűnt. Hanem az nap sorra eltűnedezett a kenyér bele, a só a tartókból, és másnap Bukojemszki Lukács úr fölötte érdekes dolgot vett észre: az udvaron, a kút mellett, a pej paripa orra Sieninyszki kisasszony fejér kacsóiba mélyedt s mikor aztán elvezették az istállóba, hátra-hátra nézett s kurta, szakadozott nyerítéssel adott kifejezést bánatának. Lukács úr akkor nem kérdezhetette meg Sieninyszki kisasszonyt a «bizalmaskodás» oka felől, mert szörnyen elfoglalta őt a szekérre rakodás, de délután aztán a kisasszonyhoz közeledett, s szeme csak úgy ragyogott az elragadtatástól, amint kérdezte:

- Észrevett valamit, kisasszony?

- Mit?

- Hogy még az állat is érti, mi az igazi különlegesség...

És a lány már elfelejtette volt, hogy Lukács úr reggel látta, s látván, hogy szeme csakúgy ég az elragadtatástól, csodálkozva emelte föl szép szemöldökét és kérdezte:

- Kire gondol kegyelmed?

- Kire? - ismételte Bukojemszki. - Hát Jácint lovára.

- Ah, a lóra!...

És hangos kacajra fakadt, s beszaladt a szobába. Bukojemszki meg hüledezve s kissé megzavarodva állt ott a folyosón, és sehogy sem bírta megérteni, miért szaladt el s miért kerekedett olyan jókedve egyszerre.

Eltelt még egy hét s az előkészületekkel is megvoltak, de Ciprianovics úrnak valahogy nem volt sietős az utazás. Egyik napról a másikra halasztgatta az indulást, mindenféle apróságokkal bibelődött, hivatkozott a hőségre, s végtére egészen elszontyolodott. A kisasszonyka már szörnyen vágyódott az utazásra. A Bukojemszkiak elvesztették a türelmüket tisztára, s végtére Vojnovszki tisztelendő is belátta, hogy a további halogatás csak hiába való idővesztetés lenne.

De Szerafin úr ekként felelt a sürgetéseikre:

- Arról értesültem, hogy a király ő felsége még nincsen Krakóban s egyhamar nem is megy oda; a csapatok ugyan ott gyülekeznek, de nem mind és nem tudni, mikor. Meghagytam Szaniszlónak, hogy hónaponként levelet küldjön legényével s jelölje meg pontosan, hol van a zászlóalj, merre vonul és kinek a vezénylete alatt. És már hét vasárnap mult el, anélkül, hogy hírt kaptam volna. Levelet várok tőle, ezért halogatom az indulást, és mondhatom, kicsit nyugtalanodom is. Mert ne gondolják, hogy okvetetlenül Krakóban kell őket találnunk. Nagyon könnyen meglehet, hogy egyáltalában nem lesznek ott.

- Hogy-hogy? - kérdezte nyugtalanul Sieninyszki kisasszony.

- Úgy, hogy a csapatoknak nem kell éppen Krakót érinteniök. Mindegyik onnan vág neki az útnak toronyirányban, ahol van, és nem tudom, Zbiezschovszki úr most merre jár. Lehet, hogy valamerre a sziléziai határra küldték, vagy tán a főkapitány hadaihoz, amelyek Oroszország felől vonulnak. Gyakran megesik, hogy a háború előtt erre-arra dobálják a zászlóaljakat, ha másért nem, hát azért, hogy hozzászoktassák őket a vonulásokhoz. Hét vasárnap folyamán különféle parancsokat kaphattak, amelyekről Szaniszló kellett volna, hogy értesítsen, és aggódom, hátha valami baj érte, mert tudvalevő, hogy a táborban gyakori a veszekedés, a bajvívás. De ha nem is történt baja, mégis tudnunk kell, hol van a zászlóalj és merre vonul.

Mindnyájan elszontyolodtak e szavakra, de Vojnovszki tisztelendő így szólt:

- A zászlóalj nem gombostű, vagy gomb, amelyet bajos megtalálni, ha leszakad a kabátról és a fübe pottyan. Már bizony ne aggódjék, barátom-uram! Krakóban hamarabb kapunk hírt felőle, mint Jedlinkában.

- Hanem a levél esetleg nem talál itt bennünket.

- Hát meghagyjuk Vilcsopolszkinak, küldje utánunk. Ez lesz a legjobb! Addig is biztonságba helyezzük Krakóban Sieninyszki kisasszonyt, s amikor itt lesz az ideje, hogy a háborúba vonuljunk, már nem lesz más gondunk.

- Úgy van! Igaz!

- Tehát ajánlom, hogy ha holnapig nincs semmi, akkor holnap alkonyatkor keljünk útra Radomiába, onnan pedig tovább Kielecre, Jendzsejovára, Miechovára.

- Talán menjünk holnapután hajnalban, nehogy éjtszaka kelljen áthaladnunk az erdőkön; így elkerüljük Kzsepecki esetleges támadását.

- Ó, szót sem érdemel, menjünk inkább csak hüvösön! - kiáltott fel Bukojemszki Máté. - Ha meg akarnak támadni, megtámadnak nappal épp úgy, mint éjtszaka s az éjtszakák most világosak.

És elégedetten dörzsölte a kezét, s többi három mindjárt követte a példáját.

De Vojnovszki tisztelendő más nézeten volt. Sehogy sem hitte, hogy a Kzsepeckiek nyílt támadást merészeljenek.

- Marcián - mondotta - talán, de az öreg Kzsepecki sokkal okosabb és ugyancsak tudja, mitől büzlik az ilyesmi, mivel fizette meg nem egy erőszakoskodó a «*raptus puellae*»-t. Egyébiránt Marcián úgy sem számíthat győzelemre velünk szemben, de Jácint és Szaniszló bosszújára minden esetre.

A pap szavai ugyancsak elrontották a Bukojemszkiak kedvét, de valamennyire megvigasztalta őket Vilcsopolszki, aki tagadóan rázta a fejét, dobbantott a falábával, majd így szólt:

- Még ha Radomiáig, vagy akár Kielecig vagy Miechováig nem is történik semmi, igen ajánlom az uraknak, legyenek résen, amíg csak Krakót el nem érik, mert az út nagyobbára erdőkön visz át, s én, aki legjobban ismerem az ifjú Kzsepeckit, bizonyos vagyok benne, hogy ez az ördög valamiben töri a fejét.

Végre felvirradt az indulás napja. A tekintélyes számú emberből és lóból álló csoport virradatkor, gyönyörű időben indult el Jedlinkából. A bádoggal és bőrrel fedett hintón kívül, mely Sieninyszki kisasszonynak és Dzvonkovszkinének volt szánva, esetleg Vojnovszki tisztelendőnek is, ha az az egykori lótt seb nagyon gyötörné, három jól megrakott, négy-négy lótól vont szekér döcögött, s mindegyiknél, a kocsist is beleszámítva, három-három ember örködött. Ciprianovics úr után hat türkiszkék öltözetű lovaslegény vezette a tartalék lovakat. A papnak két legénye volt, a Jelo-Bukojemszki uraknak kettő-kettő, a kerülőn kívül, aki szekereket őrizte a holmijukkal, összesen tehát harmincnégy, karddal, puskával jól felfegyverkezett ember vágott neki a nagy útnak. Igaz, támadás esetén valamennyien nem vehettek részt a védelemben, néhánynak őriznie kellett a szekereket és lovakat, de a Bukojemszki urak így is meg voltak győződve, hogy ennyien akár a világ végéig is mehetnének, és még háromszor vagy négyszer akkora tömegnek sem lenne tanácsos megtámadni őket. Keblük dagadozott az örömtől, hogy alig bírtak lovon ülni. Vitézül küzdöttek annak idején a tatárok, a kozákok ellen, de hát ezek csak olyan semmitmondó hadakozások voltak, aztán pedig, hogy a rengetegbe letelepedtek, ifjúságuk azzal telt, hogy «vizsgálták» a körzeteket, hogy immel-ámmal örködtek a kerülők fölött, hogy vadászták a medvéket, amiket kötelességük volt a király számára megőrizni s végül azzal, hogy tivornyáztak Kozieniecben, Radomiában, Pzsitikában. És most, hogy egymáshoz értek a kengyelvassal, hogy az egész mérhetetlen török hatalommal vívandó nagy háborúba vonultak, érezték, hogy ez az ő tulajdonképpeni rendeltetésük, hogy életük eddig meddő volt és haszontalan, hogy csak most kezdődik az igazi, az erényes, a valóban olyan, amilyenre az Atya Isten megteremtette, a Fiú Isten megváltotta s a Szentlélek megvilágosította a lengyel nemest. Nem tudták ők ezt világosan elgondolni, annál kevésbé szóval kifejezni, mert ezen a téren sohasem voltak túlságosan erősek, de érezték s örömeikben szinte üvölni szerettek volna. A vonulás szerfölött lassúnak tűnt. Szerették volna szabadjára ereszteni lovaikat és száguldani, mint a fergeteg, oda, ahová rendeltetésük hívja: a nagy lengyel-pogány háborúba, a diadalhoz, amit a Kereszt arat lengyel kézzel a félhold fölött, a hősi halálba, az örök dicsőséghez. Magasabbrendűeknek, tisztábbaknak, derekabbaknak érezték magukat, nemességükben még inkább megnemesítettetteknek. Kzsepecki Marciánra, zsványbandájára, a nehézségekre, úti akadályokra jóformán már nem is gondoltak. Kicsinyesnek tűnt ez nekik, haszontalannak, figyelemre nem méltónak. És ha egész seregek elállnák az útjukat, keresztül rontanának rajtuk, mint a szélvész, keresztül gázolnának rajtuk és mennének tovább. Velükszületett oroszlán-vérszomjuk felébredt bennük s harcra kész vitézi vérük úgy forrott, hogy ha azt parancsolják négyüknek, támadják meg a szultán egész seregét, egyetlen pillanatig sem haboztak volna.

Hasonló s tetejébe még régi emlékekhez fűződő érzések töltötték el Szerafin úr és Vojnovszki tisztelendő szívet is. A pap élete virágkorát a harcmezőn töltötte karddal vagy kopjával a kezében. A győzelmek, a diadalok egész sora élt az emlékezetében. Emlékezett Chmielnicki szörnyű fölkelésére, a Zsulte Vodyra, Korszunyra, Pilavecre, a dicső Zbarazsra, a beresztecki óriási ütközetre. Emlékezett a svéd támadás számtalan csatájára és Rákóczi támadására. Járt Dániában, amikor a diadalmas nemzet nem érte be azzal, hogy tönkre verte és kiúzta a svédek, hanem utánuk küldte Csarnyecki legyőzhetetlen csapatait egészen a távoli tengerhez; résztvett Chowanszki és Dolgoruki teljes szétszórásában, ismerte a legnagyobb férfiakat, a legnagyobb vitézeket, tanítványa volt a halhatatlan Volodijovszkinak, szerelmes volt a csatákba, a mézárslásokba, a rohamokba, vérontásba. De mindez csak addig tartott, míg lelkét meg nem törte valami szerencsétlenség és ő pappá lett. Ettől fogva alapjában megváltozott, és midőn az oltártól a néphez fordulva mondotta: «Béke veletek!» - meg volt győződve, hogy Krisztus legnagyobb parancsolatját ejti ki, és hogy minden háború, mint ezzel a parancsolattal ellenkező, Istennek «nem tetsző dolog», bűn a könyörületesség ellen, és szégyen a keresztény népekre nézve. Egy háborúval azonban mégis kivételt tett: a török elleni háborúval. «Isten lóra ültette a lengyel nemzetet - mondogatta - és arccal keletnek fordította, ezzel tudtára adta

neki rendeltetését és saját akaratát. Tudta, miért választott ki bennünket s miért helyezett a hátunk mögé másokat, ezért, ha méltó módon akarjuk teljesíteni küldetésünket, valamint az ő akaratát, szírként kell odaállnunk ama tenger elé és piszkos hullámaint a mellünkkel törni szét.» Azt is hitte Vojnovszki tisztelendő, hogy Isten szándékosan olyan királyt ültetett a trónra, aki már mint főkapitány ontott ki annyi pogány vért, hogy az ő kezével mérje az utolsó csapást erre a hatalomra s örökre elfordítsa a romlást a keresztény világtól. Úgy tetszett neki, elérkezett a küldetés és Isten akaratának teljesítésének magasztos pillanata, kereszties hadjáratnak tekintette ezt a háborút, és örült, hogy kora, a fáradalmak és sebek még nem nyügözték le annyira, hogy benne részt ne vehessen.

Ő, Krisztus rendjének egykori vitéze, bírja még őrizni a zászlót, bírja még megsarkantyúzni a lovat és keresztel a kezében odaugratni, ahol a csata legjobban dúl, szívében azzal a bizonyossággal, hogy az ő s a kereszt nyomában ezernyi vitéz ront a pogánynak, s a kopják csak úgy döntenek őket, a szabályok csak úgy csattognak a tar koponyákon. És lassanként olyan gondolatok férkőztek a fejébe, amelyek összhangban voltak egykori természetével. Elgondolta, hogy hiszen a keresztet bal kezében tarthatná, a jobbával pedig kardot ragadhatna. Pap létére ugyan nem emelné föl semmiféle keresztény nép ellen, hanem a török ellen... ó, az egészen más!... És akkor megmutatja a fiataloknak, hogyan oltogatják a pogány gyertyákat, hogyan borotválják, hogyan kaszálják, milyenek voltak a régi vitézek. Hej, nem egyszer megbámúlták őt, nem egyszer csodálkoztak rajta, és most talán maga a király ő felsége is elcsodálkoznék rajta! És ez a gondolat oly nagy örömmel töltötte el, hogy el-elhibázta az olvasót. «Üdvözlégy Mária... üsd! vágd!... malasztal vagy teljes... rajta!... az Úr vagyon te veled... pusztítsd!...» Míg végre észbekapott: «Tyű, az árgyelusát! A hirnév csak füst... Az a bögöly csipett volna meg? *Non nobis! non nobis, sed nomini tuo...*» És figyelmesebben látott hozzá az olvasóhoz.

Szerafin úr szintén reggeli imádságát mondta el, és közben hol a papra tekintett, hol a kisasszonykára, hol a Bukojemszki urakra, akik a lányt vették körül, hol a fákra és harmatos erdei tisztásokra. És amint elvégezte az utolsó Üdvözlégyet, az aggastyánhoz fordult és nagyot sóhajtván mondotta:

- Tisztelendő úr jókedvűnek látszik.

- Kegyelmed hasonlóképpen - felelte a pap.

- Igen. Míg az ember ki nem mozdul, sűrög-forog, kapkod, tele van feje; de amint egyszer künn a szabad ég alatt a szél megcsapja, mindjárt megkönnyebbül. Emlékszem, tíz év előtt, amikor Chocim alá vonúltunk, valami különös jó reménység, bizakodás szállt meg mindnyájunkat, és bár Szent András havát jelezte a kalendárium s az idő ugyancsak rossz volt, sokunk még a köpenyét is levetette annak a hévnek miatta, mely a szívéből kisugárzott. No s az Isten, aki akkoron oly nagy diadalhoz segített, bizonyára most is megsegít, mert hiszen a vezér ugyanaz, s az erő és a vitézség sem kisebb. Dicsérni dicsérik a svéd, a francia, sőt még a német hadat is, de már a törökkel szemben egy sem olyan vitéz, mint a lengyel!

- Hallottam egy alkalommal - felelte a pap - mikor maga a király ő felsége mondotta: «A németek türelmesen állják a tüzet, hanem, ha rohamra kerül a sor, hunyorgatják a szemüket; ellenben, ha az enyéimet egyszer csatarendbe állítom, már nyugodt vagyok, mert semmiféle lovasság sem kaszál le mindent úgy, mint ők». És ez igaz. Az Úr Jézus bőségesen áldott meg bennünket vitézséggel - és nemcsak a nemességet áldotta meg, hanem a parasztokat is. Itt vannak példának okáért a talpasaink. Ha egyszer a markukba köpnek és muskétáikkal előre törtetnek, még a legerősebb janicsár-csapatok sem bírnak velük. Láttuk ezt nem egyszer mindketten.

- Csak Isten tartsa jó egészségben Szaniszlót és Jácintot, örülök, hogy első ténykedésük a török ellen irányul. De hogyan véli tisztelendő úr, ki ellen fordul legnagyobb erejével a török?

- Nézetem szerint a császár ellen, mert vele már harcban áll és támogatja a magyarokat, hanem a török két, sőt három sereget is bír talpra állítani, s ezért nem tudni, hol kerül a sor vele a döntő mérkőzésre.

- Bizonyára ez az oka, hogy még nincsen főtábor, s ezért vonulnak a zászlóaljok folyvást erre-arra. Hír szerint Trembovlánál állnak ezredek Jablonovszki úrral, más ezredek Krakó felé vonulnak, mások ismét, ahogy éppen jön. Nem tudom, a volini vajda merre jár ez időszerint, és merre Zbiezschovszki úr zászlaja. Néha azt gondolom, Szaniszló azért nem írt oly régtől, mert talán erre veszik az útjukat.

- Ha az a parancsa, hogy Krakónak vonuljon, akkor ezen a környéken kell áthaladnia a zászlóaljnak; attól függ, hol állt és honnan indul. Talán Radomiában kapunk valamelyes híreket. Ugy-e az első éjszakát Radomiában töltjük?

- Igen. Szeretném, hogy Tvorkovszki prelátus lássa a lányt, és hogy vele is megbeszélnök az ügyet végérvényesen. Ajánló levelet is ad majd Krakóba a lány érdekében.

A beszélgetés kis időre abban maradt, majd Ciprianovics úr ismét fölnézett Vojnovszki tisztelendőre és kérdezte:

- És mit gondol, tisztelendő úr, mi lesz, ha ők ketten, Jácint és ő, találkoznak Krakóban?

- Nem tudom: találkoznak-e vagy sem... Lesz, ahogy lesz. Jácint idővel restaurálhatná a családi jószágát házasság által, a lány pedig szegény, akár a templom egere... A vagyon ugyan magában véve semmi, csakhogy a nemzetség tekintélyéről van szó...

- De a lány is előkelő nemzetségből való. És eltekintve attól, hogy szinarany egy lány - tudjuk, hogy halálosan szeretik egymást.

- Ó, de mennyire halálosan!...

De a pap, úgylátszik, nem szívesen beszélt erről a tárgyról, mert másra terelte a szót.

- Inkább arra gondoljunk, - mondotta - hogy erre a szinaranyra rablók leselkednek. Emlékszik kegyelmed, mit mondott Vilcsopolszki?

Szerafin úr körül nézett az erdő mélyébe és így szólt:

- Dehogy is merik ezt a Kzsepeckiek, dehogy merik! Tekintélyes számmal vagyunk és nézze tisztelendő úr, milyen csöndes itt köröskörül minden. Azt akartam, hogy a lány biztonság okáért a kocsiban foglaljon helyet, de addig könyörgött... Nem fél csöppet sem...

- No, hősi vér csörgedez az ereiben - mormogta a pap. - De úgy veszem észre, kegyelmedet már egészen megejtette.

- Ej, kicsit a tisztelendő urat is - felelte Ciprianovics - de, ami engem illet, hát egyszerűen beismerem, hogy úgy van. Ha valamit kér, valahogy különösen hunyorgatja a szemét, és dehogy is tud neki ellentmondani az ember. A nőknek különfélék a szokásai, és észrevette-e tisztelendő úr, hogy neki éppen az a szokása, hogy hunyorgatja a szemét, amikor kérően összeteszi a kezét? Belconcska táján a kocsiba kell ülnie, de egyelőre minden áron lóháton akart menni, mert hogy így egészségesebb - mondotta.

- És ilyen időjárás mellett bizonyos, hogy egészségesebb.

- Nézze, tisztelendő úr, milyen piros - akár a farkasboroslán.

- Mit nekem a pirossága?! - zsörtölődött a pap. - Hanem hogy szép napunk van, az szent.

Valóban az idő gyönyörű volt, a reggel friss, harmatos. Az egyes csöppek, akár a gyémánt, úgy sziporkáztak a fenyőfák tűlevelein. Az erdő belsejét megvilágították a napsugarak, melyek keresztül hatoltak a mogoró bokrok lombján. Benn az erdőben vidáman fütyültek a sárga rigók. Köröskörül illatozott a fenyves - s az egész föld mintha a napnak, a felhőtlen kék égnek örült volna.

Imigyen haladva, ahhoz a szurokfőző kunyhóhoz értek, ahol a Bukojemszkiak nem rég nyakon csípték Kzsepecki Marciánt. Azonban alaptalannak bizonyult a félelem, hogy ezen a helyen támadás éri őket. A kút mellett csupán két, kátránnyal megrakott szekér állott, melyekbe nyomorúságos gebék voltak befogva, abrakos tarisznyával a fejükön. A kocsisok a lovak mellett állottak és kenyeret meg tūrót ettek, de a tekintélyes csapat láttára eldugták az elemózsiát, s a kérdésre, nem láttak-e fegyveres embereket, azt felelték, hogy reggel óta várt itt valami lovas, s amint őket messziről megpillantotta, vágatva eliramodott az ellenkező irányban. Ez a hír nyugtalanította Szerafin urat, mert azt hitte, hogy ezt az embert Kzsepeckiék küldték ki fürkészésre. És mint a csapat vezére, megkettőztette az elővigyázatot. Két legényt oldalt küldött, kutassák át az erdőt az országút két oldalán, kettőt pedig előre azzal a meghagyással, hogy ha fegyveres csapatot észrevesznek, süssék el puskáikat és térjenek vissza a szekerekhez, amilyen gyorsan csak bírnak. De eltelt egy óra minden riadó nélkül. A csapat szép lassan elindult, ugyancsak figyelmesen tekintettek előre, hátra, oldalt, de az erdő bizony csöndes volt. Csak a sárga rigók fütyültek s imitt-amott fölhangzott az erdő szorgalmas kovácsainak, a harkályoknak a kalapácsolása. Végre kiértek a tisztásra, ahol Ciprianovics úr is, meg a pap is, kereken ráparancsolt a kisasszonykára, hogy szálljon le a lóról és üljön a kocsiba, mert most az útjuk nem messze Belcsoncska mellett vitt el, melynek fáit, sőt a köztük meghúzódó udvarházat is pusztá szemmel meg lehetett látni. Sieninyszki kisasszony elzékenyedve nézte azt a házat, amelyben életének annyi jó és rossz éve pergett le. De mindenekfölött meg szerette volna látni Virombkát is, csakhogy eltakarták a belcsoncskai nagy hársak. Elgondolta, hogy talán soha sem látja többé e helyeket, felsóhajtott és elszomrodott.

Bukojemszki urék élesen, kihívóan kezdték nézegetni az udvarházat, a falut, a környéket, de mindenütt a legnagyobb nyugalom uralkodott. A nagy kiterjedésű, fényárban uszó ugarföldeken juhok és tehenek legelésztek, s egy csapat gyerek meg néhány kutya őrizte őket; imitt-amott libacsoportok fehérlettek, s ha nem volt volna nyár, messziről a lejtőkön heverő hófoltoknak nézhette volna az ember; egyébként az egész környék elhagyatottnak látszott. Ciprianovics úr, akiben nem volt hiba a lovagi ötleteknek, meg akarta mutatni a Kzsepeckieknek, mily kevésbé törődik velük, s ezt a helyet jelölte ki az első pihenésre. A csapat tehát megállapodott a szellőtől hajladozó, zizegő kalásztenger közepette, a végtelen mezei csöndességben, melyet csak a lovak horkanása zavart meg.

De a legifjabb Bukojemszki úrnak, Jánosnak, sehogy sem volt inyére ez a nagy nyugalom; az udvarház felé fordult s a kezével hadonázva, szólítani kezdte Kzsepeckiéket:

- No, kölykök, hol vagytok, gyertek hát! No, Tuskó, told hát ide ezt a görbe kutyapofádat, hadd faragjuk egyenesre!

Aztán odahajlott a hintóhoz.

- Látja, kisasszony - mondta - nem nagyon sietett Marcián a kompániájával, hogy minket megtámadjon. De még a pusztabeli szegénylegények sem.

- Szegénylegények is megtámadják az embert? - kérdezte a kisasszonyka.

- Ojój! Csakhogy nem minket. Kevesen vannak tán a kozienieci rengetegben, vagy a Krakó felé eső erdőkben? Ha úgy a király ő felsége kihirdetné, hogy megbocsát nekik, csak az itteniekből is futná két jókora talpas ezredre.

- Már inkább szegénylegényekkel találkozom, mint Kzsepecki Marcián kompániájával. Borzalmas dolgokat beszéltek róla az emberek Belcsoncskában. De sohasem hallottam, hogy szegénylegények udvarházat megtámadtak volna.

- A betyár úgy gondolkozik, mint a farkas. Mert nézze, kisasszony, a farkas sohasem tép szét juhot, vagy más lábas jószágot abban a faluban, ahol a vackát tartja.

- Úgy van! Jól beszél! - helyeselt a többi három Bukojemszki úr.

És János, örülve a dicséretnek, folytatta:

- A szegény legény sem támad soha azokra a falvakra és udvarházakra, melyek a tanyája környékén vannak, mert jól tudja, hogy egy-kettőre hurokra kerül, ha azokat az embereket bőszi fel maga ellen, akik a környéket, a különféle búvóhelyeket ismerik. A betyárok ez okból másfelé intézik kirándulásaikat, vagy pedig az utasokat támadják meg, nem törődve azzal, sokan vannak-e, vagy kevesen.

- És nem félnek?

- Istentől sem félnek azok, hogy félnének hát emberektől?!

De Sieninyszki kisasszonynak már máson járt az esze, mert amint Ciprianovics úr a hintó felé közeledett, a maga módja szerint hunyorgatta a szemét.

- Miért kell a kocsiban ülnöm - kérdezte, - mikor semmi veszedelem sem fenyeget? Felülhetek a lóra? Igen? Szabad?

- Minek? - felelte Szerafin úr. - A nap már magasan áll, arccskája lesülne, s ennek aligha örülne valaki.

A kisasszony nagy hirtelen visszahuzódott a hintó mélyébe, Ciprianovics úr pedig a fivérekhez fordult.

- Nem úgy van?

De ők, mint afféle nem túlságosan gyors felfogású legények, nem értették meg, miről van szó és kérdezték.

- Ki? Kicsoda?

Ciprianovics úr a vállát vonogatta és így felelt:

- A krakói püspök, a német császár és a francia király.

Aztán jelt adott az indulásra, s a csapat folytatta az útját.

Elhaladtak Belcsoncska mellett, és útjuk ismét termő és ugarföldek, rétek között vitt tova. Másodszor Jedlniában pihentek, mely alkalommal a serfözők, úgyszintén a polgárok és a parasztok is búcsút vettek Vojnovszki tisztelendőtől - és alkonyat felé Radomiába értek, ahol az éjszakát akarták tölteni.

Kzsepecki Marcián a legkisebb életjelt sem adta magáról. Megtudták, hogy előző nap Radomiában járt és dorbézolt a cimboráival, de éjszakára haza ment. A pap és Ciprianovics megkönnyebbülten lélekzett fel, azt hitték, hogy már semmi veszedelem sem fenyegeti őket útközben.

Tvorkovszki prelátus ajánló levelet adott nekik Hacki főtisztelendőhöz, Gninyzki alkancellárhoz, - akiről hire járt, hogy a saját költségén szervezett zászlóaljjal vonul a háborúba - valamint Matcsinszki úrhoz. Igen örült Sieninyszki kisasszonynak és Vojnovszki tisztelendőnek, akivel igen rokonszenvezett, úgyszintén Ciprianovics úrnak, akiben a jó latinistát becsülte, aki mindenféle citátumot, maximát tud. Hallott ő is Kzsepecki Marcián fenyege-

téseiről, de nem igen vetett ügyet rájuk, azon hiszemben, hogyha csakugyan azt forgatná a fejében, hogy megtámadja őket, hát megtette volna mindjárt a kozieniecki rengetegben, amely az ilyesféle vállalkozásra sokkal alkalmasabb hely volt, mint a Radomián túl Kielec felé eső erdőségek. «A fiatal nem fogja megtámadni magukat - mondotta Ciprianovics úrnak - az öreg pedig nem fog panaszt emelni kegyelmed ellen, mert akkor velem gyülnék meg a baja, már pedig ő tudja, hogy a lelki cenzurákon kívül még más mód is áll a rendelkezésemre vele szemben.» Egész nap a vendégei voltak, s csak alkonyat felé bocsátotta el őket. És mert azt hitték, hogy már minden veszedelem el van hátrítva az útjukból, Ciprianovics úr rászánta magát, hogy éjtszaka is folytassák útjukat, annál is inkább, mert nappal nagy volt a hőség.

Egy mértföldnyi utat mindamellet még nappal tettek meg. Túl az Oronka folyón, melynek partvidékén helyel-közzel mocsarak terültek el, ama időben nagy kiterjedésű fenyesek kezdődtek, amelyek Oronyszkot, Szuchát, Krogulcsát körülveve, Sidlovecig és tovább Mrocskováig, Bzináig terjedtek, egészen a távoli Kielecig. Csak lassan haladtak, mert a vén országút helyenként futóhomokos területen vitt keresztül, helyenként pedig tetemesen ereszkedett, és mocsarak közt húzódnó sáros töltéssé változott. E mocsarakon sem szekér, sem lovas soha keresztül jutni nem birt, és gyalogosan csak is igen száraz nyár idején lehetett átgázolni rajta. A környék sem örvendett éppen valami jó hírnék, de az utasaink nem sokat törődtek ezzel, mert erőseknek érezték magukat, és csak örültek, hogy éjtszaka utaznak, amikor a hőség nem gyötri az embereket, s a lovak is békében maradnak a bögyöktől.

Csakhamar leszállt az éj, de az idő derült volt és szép. A teli hold óriási vörös korongja fölemelkedett az erdön túlról, s kisebbedett és halványodott abban a mértékben, amint feljebb és feljebb kapaszkodott; utoljára egész fehér lett, és ezüst hattyúként lebegett az éjtszakai gránátszínű égen. A szél elállt. Az erdön mélységes csönd uralkodott, csak olykor-olykor hangzott fel a bölömbika bömbölése a távoli tavak felől, vagy a haris harsogása a közeli rétek tájáról.

Vojnovszki tisztelendő belekezdett az énekbe: «Térj be Szent Szűz a házba, mely Istennek kedves» - és a Bukojemszki urak négy basszusa és Ciprianovics úr hangja tüstént folytatta: «S melyben arany az asztal és hét oszlop a dísz» - és a karhoz csatlakozott Sieninyszki kisasszony, majd a cselédség is, s egy ideig visszhangzott az erdő az ájtatos énektől. De amint elénekelték az egész «órát» s elmondták mind az Üdvözlégyeket, ismét csönd állott be. A pap, a fivérek és Szerafin úr még egy ideig halkán beszélgettek, de aztán szundikálni kezdtek s végre elaludtak.

Nem hallották sem a kocsisok fojtott «hió! hió!» kiáltásait, sem a lovak horkanását, sem a sár lotykolását a patkók alatt a hosszú töltésen, mely a kákával, náddal benőtt lápon vitt keresztül, ahová kevéssel éjfél előtt értek. Csak a legelől haladó legény kiáltása riasztotta fel őket.

- Állj! Állj!

Mindnyájan kinyitották a szemüket. Bukojemszki urék kiegyenesedtek a nyeregben és előre ugrattak.

- Mi az?

- Az út el van rekesztve! Keresztbe árok, mögötte torlasz!

A fivérek kardjai megcsörrentek és megvillantak a hold fényében.

- Fegyverre! Támadás készül!

Ciprianovics úr szempillantás alatt ott termett az akadálynál, és mindjárt tisztában volt a helyzettel: nem volt mivel áltatni magát! A töltésen széles árok volt húzva s túl az árkon egész fenyőfák óriási torlasszá összehalmozva. A töltésről oldalt nem lehetett letérni, s így nyilván

az volt a céljuk az embereknek, akik ily módon elrekesztették az utat, hogy a menetet szépen rábocsátják a töltésre, s azután hátba támadják.

- Fegyverre! - mennydörögte Vojnovszki tisztelendő. - Jönnék!

És csakugyan, vagy száz lépésnyire mögöttük holmi sötét, különös, négyszögletes, egyáltalán nem emberi formájú alakok bukkantak föl, és futva közeledtek a szekerek felé.

- Tüzet! - vezényelte a pap.

Durránás reszkettette meg a levegőt és élénk tűzcsíkok szakították meg az éjszakai sötétséget. Csak egy alak bukott fel a lövésekre, a többiek csak annál sebesebben törtettek az utasok felé, és mögöttük egyre sűrűbb csoportok bukkantak fel.

A sok hadi tapasztalattal bíró Vojnovszki tisztelendő nyomban kitalálta, hogy ezek az emberek nád- vagy szalma kévét, esetleg fűzfavesszőkötegeket visznek maguk előtt, ezért volt oly kevés eredménye az első sortűznek.

- Tüzet! Négyesével! És térden alul! - kiáltotta.

Két legény puskája vagdalt ólommal volt töltve. Ezek, amint a sor rájuk került, a támadók térdeinek irányítva sütötték el puskáikat, s utána fájdalmas ordítás hangzott fel, és az egész első sor kéve bukott a sárba. Hanem az utánuk következők átugrálva a földön fetregőkön, még közelebb férköztek a szekerekhez.

- Tüzet! - hangzott fel a vezényszó harmadszor.

És ismét eldördültek a puskák, s most még eredményesebb volt a sortűz, mert a csoportban zavar támadt, s a roham fel lett tartóztatva.

A pap föllélezett; átlátta, hogy a szegénylegények elszámították magukat a hely megválasztásában. Igaz, ha győznek, egyetlen élő lény sem menekül a kelepcéből, és bizonyára erre helyezték a fősúlyt. De éppen ezért nem bírván bekeríteni az utasokat, csak a töltés felől támadhattak, még pedig keskeny sorokban, ami módfelett megkönnyítette a védelmet. Ily módon öt-hat bátor és erős férfi akár egész éjszaka is tisztos távolban tarthatta a szegénylegényeket.

A támadók szintén lövöldözni kezdtek, de bizonyára rossz puskáik voltak, azért nem tettek sok kárt. Az első tüzelés alkalmával csupán egy lovat sebesítettek meg, s egy golyó az egyik legény combját horzsolta. Ekkor a Bukojemszki urak azt kérték, engedjék meg nekik, hogy az ellenségre vessék magukat; kezeskedtek róla, hogy jobbra és balra a lábba söprik őket egytől-egyig, akit pedig nem söpörnének le, azt egyszerűen agyon tiporják a sáros töltésen. A pap azonban nem akart ebbe belemenni, ezt a módot az utolsó eshetőségre hagyta, ehelyett azt parancsolta nekik, hogy mint kitűnő lövők, egyelőre csak távolról pusztítsák a támadókat, Ciprianovics úrnak pedig a lelkére kötötte, hogy tartsa szemmel a töltést az árok és a torlasz felől.

- Ha amarról támadnak meg - mondotta - kárt ugyan nem igen tehetnek bennünk, de így se férközzenek hozzánk könnyű szerrel.

Aztán pillanatra a hintóhoz sietett, amelyben Sieninyszki kisasszony volt Dzvonkovszkinével. Mindketten fennhangon imádkoztak, de nem nagyon féltek.

- Szót sem érdemel az egész! - biztatta őket. - Ne féljenek!

- Nem félek - felelte a lány. - Csak át szeretnék...

Szavát elnyelte a puskaropogás. A megzavart szegénylegények ismét előre nyomultak a töltésen különös vakmerőséggel, pedig hát nyilvánvaló volt, hogy erről az oldalról nem sok eredményt érnek el.

- Hm! - gondolta a pap. - Ha a nők nem volnának, rájuk lehetne rontani.

És éppen azon gondolkozott, rájuk eressze-e a Bukojemszki-fivéreknek néhány jó legénnyel együtt, amikor oldalt pillantott és összeresztette.

A töltéstől jobbra és balra a mocsárban egymásután alakok jelentek meg, akik zsombékról zsombékra, vagy a már előzetesen jó sűrűen elhelyezett nádkötegeken ugrálva, az utasokhoz férti igyekeztek.

A pap nyomban két sor legényt állított ki ellenük, de azért felfogta a veszedelmet a maga teljes nagyságában. A cselédség, igaz, jól volt összeválogatva, olyan férfiakból állott, akik már különféle alkalmakkor megmutatták, hogy mit érnek, de nem voltak eléggé számosan, annál kevésbé, mert egyrészt a tartaléklovakat kellett őriznie. Nyilvánvaló volt, hogy az első, a támadók nagy számára való tekintettel bizonyára nem eléggé eredményes tüzelés után, amíg a fegyvereket ismét megtöltik, a szegénylegények elérik a töltést, s akkor kézi tusára kerül a sor, amelyben az erősebb legyűri a gyöngébbet.

Ilyenformán nem maradt más hátra, mint utat törni a töltésen visszafelé, vagyis ott hagyni a szekereket, a Bukojemszkiakat előre küldeni, hadd söpörjenek le mindent az útból, s őket nyomon követni, a nőket középre fogva a lovak közé. Midőn tehát mind a két oldalra sortüzet adtak, a pap lóra ültette a nőket, s elrendezte rohamra a csapatot. Az első sorba állította a négy fivért, utánuk hat legényt, oldalt állott ő és Szerafin úr, aztán következett Sieninyszki kisasszony és Dzvokovszkiné, közvetlenül mögöttük ismét nyolc legény négyesével a sorjában. Az aggastyánnak az volt a szándéka, hogy amint keresztülvágják magukat, meg sem állanak a legközelebbi faluig, fellármázzák a parasztokat, és visszajönnek a szekerekért.

Pillanatig mégis habozott. Hanem, midőn a támadók már csak néhány lépésnyire voltak a töltéstől mindkét oldalon, és midőn egyszerre csak a torlasz mögül is vad ordítások hangzottak fel, elkiáltotta magát:

- Rajta!

- Rajta! - üvöltötték a Bukojemszki urak és nekirontottak mint a fürgeteg, mely mindent elsöpör, ami az útjába akad. Amint oda értek, ágaskodtatták a lovaikat s úgy csaptak le a sűrű tömegben álló zsványokra, tiporva, a mocsárba taszítva őket, egész sorokat fellökve, kaszabolva irgalmatlanul, pillanatnyi szünet nélkül. Ordítások hangzottak fel, a testek nagy loccsanással zuhantak a lábba, s a fivérek csak előre törtettek, kezük úgy járt, akár a szélmalom szárnya, melyet egyre fokozódó szél mind sebesebben forgat. Több zsvány a maga jószántából ugrott a lábba, csak hogy megmeneküljön e borzalmas lovasok elől; mások vasvillával, doronggal szálltak szembe velük. De ők ismét felágaskodtatták lovaikat, lecsaptak, és rohantak előre törve-zúzva, mint ahogy a vihar ront keresztül a fiatal erdőn.

És ha nem oly keskeny az út, ha az így ellátott zsványok birtak volna szétoszolni és elfutni, ha a hátul levők nem szorítják az elülsőket, Bukojemszki urék keresztül mentek volna a töltésen. Hanem a zsványok nagy része inkább verekedni akart, mintsem beleveszni a lábba, ezért nemcsak tartott az ellentállás, hanem percről-percre makacsabb lett. A szegénylegények is neki bátorodtak. Immár nemcsak a zsákmányért küzdöttek, vagy azért, hogy valakit elraboljanak, hanem dühből is. Amint egy-egy pillanatra az ordítások elhallgattak, átkozódást, fogcsikorgatást lehetett hallani. Végre is fel lettek tartóztatva a Bukojemszkiak. És ekkor ötlött az eszükbe, hogy tán meg is kell halniok.

És amikor hirtelen lódobogás hangzott fel előttük, s az egész lápot körülvevő sűrűség mennydörgésszerű ordításoktól visszhangzott, már bizonyosra vették, hogy ütött az utolsó órájuk. És csak annál rémségesebben törtek-zúztak, hogy legalább olcsón ne adják az életüket.

De egyszerre csak különös dolog történt. Amott túl a zsványokon nagyszámú hang elkiáltotta magát «rajta! rajta!» - és a holdfényben szablyák villantak meg. Az ellenkező oldal felől lovasok csaptak a szegénylegényekre és vágták, kaszabolták őket, s a váratlan támadás ugyancsak rémületbe ejtette a zsványokat. A visszavonulás útja el volt zárva, nem maradt más hátra, mint oldalt menekülni. Egyesek kétségbeesetten védekeztek, de legnagyobb részük mindkét oldalon a mocsárba ugrált, akár a kacsák s a tőzeg be-beszakadozott a súlyuk alatt. Meg-megkapaszkodtak a nádban, a kákában, meglapultak a zombékok mögött vagy lehasaltak, hogy egyszerre el ne merüljenek.

Csupán egy kicsi, kiegyenesített kaszával fölfegyverzett csapat védekezett makacsúl, elkese-redetten - néhány lovast meg is sebesítettek - de végre ez a kis csapat is eldobta a fegyvert, térdre borult és kegyelemért esdekelt, mert belátta, hogy nincs menekvés. A lovasok nem ölték meg őket, foglyul ejtették, hogy kivallathassák.

Ekkor szemtől szembe kerültek az utasok a lovasokkal, és mindkét oldalról kiáltások hangzottak fel.

- Állj! Állj! Kik vagytok?

- És ti?

- Ciprianovics Jedlinkából.

- Az Istenért! A mieink!

És két lovas hirtelenül előre ugratott a sorból. Az egyik lehajlott Ciprianovics úr nyeregkápájához, és megragadva a kezét, csókjaival elhalmozta, a másik pedig a pap karjaiba vetette magát.

- Szaniszló! - kiáltotta Szerafin úr.

- Jácint! - kiáltotta a pap.

Jó darabig ölelgették egymást, végre Ciprianovics úr megszólalt:

- Szent Isten, hogy kerültök ti ide?

- Zászlóaljunk Krakóba vonul. Nekünk Jácinttal már szabadságunk volt, hogy Jedlinkába megyünk, de közben Radomiában, ahol pihenőt tartottunk, megtudtuk, hogy édes apám Vojnovszki tisztelendővel és a Bukojemskiakkal egy órája indult el a kieleci uton...

- Tworkovszki főttisztelendő mondotta?

- Nem. A radomiai zsidók. A főttisztelendőt nem láttuk. Ahogy ezt meghallottuk, már nem mentünk Jedlinkába, hanem felkerekedtünk a zászlóaljossal abban a hiszemben, hogy találkozni fogunk. És éjfél körül egyszerre csak lövéseket hallottunk... Azt gondoltuk, hogy utonállók támadtak meg utasokat, és a segítségükre siettünk. Eszünk ágában sem volt, hogy maguk legyenek. Hála Istennek, hála Istennek, hogy nem későn érkeztünk!

- Minket nem utonállók támadtak meg, hanem a Kzsepeckiek Sieninyszki kisasszony miatt, aki velünk van.

- Szent Isten! - kiáltott fel Szaniszló. - Jácint kibujik a bőréből!...

- Irtam neked felőle, de nyilván nem kaptad meg a levelem.

- Mert már három hete uton vagyunk; én meg azért nem írtam az utóbbi időben, mert magam akartam haza nézni...

Bukojemszki urék, a legények és a katonák diadalkiáltásai félbeszakították a további beszélgetést. E pillanatban értek oda a cselédek is égő fáklyákkal, melyekből egész készletet rakatott a szekerekre Ciprianovics úr, hogy legyen mivel világítani sötét éjszakákon. A töltésen szinte oly világosság támadt, akár nappal - és ez élénk fény közepette Jácint egy szürke lovat pillantott meg s rajta Sieninyszki kisasszonyt.

És megnémult erre a látványra, Vojnovszki tisztelendő pedig látván az ifjú ámulatát, így szólt:

- Úgy van! Ő is velünk jött.

Ekkor Jácint oda irányította a lovát, és megállt a lány előtt, levette a süvegét, és csak állt és nézte őt szó nélkül, szinte lélekzet nélkül, krétafehér arccal.

És süvege egyszerre csak kicsuszott a kezéből, és leesett a földre, szeme lecsukódott, s feje a ló sörénye fölé hajlott.

- Hiszen meg van sebesülve! - kiáltotta Bukojemszki Lukács.

Jácint csakugyan megsebesült. Az egyik kétségbeesetten védekező zsvány kiegyenesített kaszájával megsebesítette a bal vállán, és mert a katonák vonulás idején vért és karvédő nélkül jártak, a hegyes vas meglehetősen mélyen hatolt a karjába, és felszakította a vállától egész a könyökéig. A seb ugyan nem volt súlyos, csak roppant vérzett, s ezért ájult el az ifjú. A tapasztalt Vojnovszki tisztelendő szekérrre fektette, bekötözte sebeit, és a nők gondjára bízta. Jácint mindjárt utána kinyitotta a szemét, és akár valami szivárványt, úgy nézte ismét a föléje hajló arcot, Sieninyszki kisasszony arcát.

Ez alatt a cselédség betemette az árkot, és szétszedte a torlaszt. Az utasok és a zászlóalj katonái átmentek a száraz útra a töltésen túl, ahol megállapodtak, hogy megpihennek, hogy rendbe szedjék a holmit, és hogy a foglyokat kivallassák. A pap Tacsevszkitől a Bukojemzski urakhoz ment, hogy megnézzé, nem esett-e valami bajuk. Szó sem volt erről! A lovaik ugyan össze-vissza voltak karcolva, sőt a vasvillákkal meg is szurkálták, de nem veszedelmesen, ők maguk azonban teljesen sértetlenek maradtak, és kitűnő hangulatban voltak, mert vitézségük általános bámulatot keltett, «mivel hogy annyi embert kaszaboltak le még a háború előtt, amennyit akárhány katona egész vitézkedése alatt sem».

- Az urak beállhatnának Zbiezschovszki úr zászlóaljába - mondták többen a vitézek közül. - A mi csapatunk az első még a huszárcsapatok közt is, ez köztudomású, és Isten segedelmével nemsokára tanúságot teszünk róla ismét. Zbiezschovszki úr ugyan nem fogad be akárkit, de ilyen derék ifjakat szívesen fogadna, és mi is szívből örülnénk ilyen bajtársaknak.

Bukojemzski urék tudták, hogy ez lehetetlen, mert sem megfelelő kísérettel nem rendelkeztek, sem olyan kelengyére nem futotta, amilyen ily előkelő csapatnál föltétlen szükséges; mindamelllett gyönyörűséggel hallgatták az invitálást, és mikor a kulacsokra került a sor, ezen a téren sem engedték magukat legyűzni.

Mialatt ez történt, a katonák ki-kiráncigálták a mocsárból és odaterelték Zbiezschovszki úr, Ciprianovics úr és a tisztelendő elé az összefogdosott zsványokat. Nem vett egérutat egyetlen egy sem, mert a hatalmas csapatban, mely a háromszáz vitézen kívül még kilencszáz legényt számlált, elég ember volt az egész lóp és a töltés mindkét végének a körülzárásához. Hanem Szerafin úr roppant elcsudálkozott, amint a foglyokat meglátta. Mint ahogy fiának mondotta, azt remélte, hogy közöttük találja Kzsepecki Marciánt és az ő radomiaai nemes kompániáját, itt pedig sárral berondított, tőzegtől bűzös, rongyos zsványbanda állt előtte, amely, mint az erdőben fosztogató zsványbandák rendszeren, szökött talpasokból, elcsapott cselédekből, jobbágyokból, egyszóval mindenféle szilaj és veszedelmes söpredék-népségből verődött össze. Sok ilyen banda garázdálkodott kivált az erdőborította szandomjeri vajdaságban, és mert mindenre elszánt emberek csaptak fel közéjük, akikre szörnyű büntetés várt, ha fülön csipték őket, a támadásaik módfelel hevesek voltak s a küzdelmek velük rendkívül elkese-redettek.

Egy ideig még kutatták őket a mocsárban, aztán Ciprianovics úr Zbiezschovszki úrhoz fordult e szavakkal:

- Azt hittük, ezredes úr, hogy egészen más valaki, mert hiszen ezek közönséges szegény-legények, s a támadásuk is közönséges zsvány-támadás volt. De azért nem kevésbé hálás szívvel köszönjük kegyelmednek és egész csapatjának a hathatós segedelmet, mert nélküle aligha pillantottuk volna meg a mai napfelkeltét.

Zbiezschovszki úr mosolyogva felelt:

- Pompásak ezek az éjtszakai vonulások! A hőség sem gyötör és még szolgálatot is tehet az ember. Kívánja, hogy mindjárt kihallgassuk ezeket az embereket?

- Ahogy közelebről megnéztem őket, úgy látom, fölösleges. A bíróság majd kihallgatja őket, s a hóhér majd elbánik velük.

Erre egy tagbaszakadt, sötét nézésű, torzonborz hajú parasztember kilépett a foglyok sorából, és meghajtva magát Ciprianovics úr kengyelvasáig, így szólt:

- Nagyságos úr, könyörüljön meg rajtunk, ne juttasson hóhérekékre, megmondjuk az igazat. Mi közönséges szegénylegények vagyunk, de a támadás nem volt közönséges.

A pap és Szerafin úr kíváncsian nézett össze erre.

- Ki vagy? - kérdezte a pap.

- A vezér. Ketten voltunk, mert banda is kettő volt, de a másik elesett. Irgalmazzanak nekünk, nagyságos urak és megmondunk mindent.

A pap elgondolkozott, majd így szólt:

- A törvény alól el nem vonhatunk benneteket, de így is jobb, ha bevalljátok az igazat, mintsem, hogy a kínpadra vonjanak. Talán akkor irgalmasabb lesz hozzátok az emberi és isteni törvény is.

A paraszt társaira nézett, mintha nem tudná, beszéljen-e vagy hallgasson, a pap pedig hozzá tette:

- És ha őszintén bevalljátok az igazat, azt az egyet még megtehetjük értetek, hogy közbenjárunk a király ő felségénél s a könyörületébe ajánlunk. A talpasokhoz szüksége van markos legényekre, s ez okból most gyakorta meghagyja a bíróságoknak is, hogy enyhébben büntessenek.

- Ha úgy áll a dolog, megmondok mindent - felelte a paraszt. - Engem Obuchnak hívnak, a másik csapat vezére Kosz volt, és mindkettőnket egy nemes bérelt föl, hogy megtámadjuk a nagyságos urakat.

- És tudod-e, hogy hívják azt a nemest?

- Én nem ismertem azelőtt, mert nem erre a vidékre való vagyok, de Kosz ismerte és azt mondta, Visznek hívják.

A pap és Ciprianovics ismét csodálkozva nézett össze.

- Visz, azt mondod?

- Igen.

- És más nem volt vele?

- De volt, egy gyenge, vézna, fiatal.

Szerafin úr a paphoz fordult és halkán mondta:

- Nem ők...

- De talán Marcián kompániája.

És hangosan így szólt a paraszthoz:

- És mit parancsoltak nektek?

- Azt mondták nekünk: amit az emberekkel csináltok, a ti dolgotok; a szekerek a holmival együtt a tietek, de a táborban van egy kisasszony, azt elfogjátok és mellékutakon Radomia és Zvolesnia között Policsna felé viszitek. Policsnánál megtámad benneteket a mi csapatunk és

elveszi tőletek a kisasszonyt. Ti látszólag védekeztek, de úgy, hogy bennünk kárt nem teszték. Azonkívül, amit a szekereken találtok, egy tallért kaptok fejenként.

- Ez már tiszta dolog! - jelentette ki a pap.

És pillanat mulva ismét kérdezte:

- Csak az a kettő beszélt veletek?

- Egyszer, éjszaka, eljött velük egy harmadik is, aki egy-egy forint foglalót adott, és, bár olyan sötét volt, akár a pincében, az egyik emberem ráismert, mert jobbágya volt, és azt mondta, hogy az Kzsepecki úr.

- Ah! Tehát ő! - kiáltott fel Ciprianovics úr.

- És ez az ember itt van, vagy szintén elesett? - kérdezte a pap.

- Itt vagyok! - szólalt meg valaki oldalt.

- Gyere csak közelebb. Megismerted Kzsepecki urat? És hogyan, ha olyan sötét volt, hogy akár nyakon is teremthettek volna?

- Hiszen én pulyakorom óta ismerem. Megismertem a karikalábáról is, a fejről is, mely valahogy mélyen huzódik be a válla közé, meg a szaváról is.

- Hát beszélt hozzátok?

- Beszélt velünk is és aztán hallottam, amint azokkal beszélt, akikkel jött.

- Mit mondott nekik?

- Azt mondta, «ha lehetne pénzt bizni rátok, nem jöttem volna ide, ha még oly sötét volna is...»

- És bevallod ezt a polgárnagy vagy a sztaroszta előtt is?

- Be.

Zbiezschovszki úr erre a legényeihez fordult:

- Ezt az embert különösen őrizzétek.

Ezután meghányták-vetették, hogy mit is tegyenek. A Bukojemszkiak abban a nézetben voltak, hogy öltöztessenek föl valami parasztasszonyt a kisasszony ruhájába, ültessék lóra, vegyék körül zsványoknak öltözött cselédekkel és katonákkal, menjenek a megbeszélthelyre, s ha Marcián szinleg megtámadja őket, be kell őt keríteni, s vagy mindjárt ott helyben bosszút állni rajta, vagy pedig szintén elfogni, Krakóba vinni s átadni a törvénynek. Nagy kedvvel ajánlkoztak az expedíció vezetésére és esküdöztek, hogy megkötözve teszik le Marciánt Sieninyszki kisasszony elé. Ez a terv igen tetszett az első pillanatban, de amint jobban mérlegelték, kiszült, hogy a kivitele nemcsak bajos, hanem egyenesen lehetetlen. Zbiezschovszki úrnak jogában állott bajba jutott embereket megsegíteni útközben, de ahhoz már sem joga, sem kedve nem volt, hogy katonáit holmi magántermészetű expedícióra kiküldje. Másrészt, mihelyst akadt a szegénylegények között csak egy is, aki ismerte a főttest, és kész volt a törvény előtt vallomást tenni ellene, bármely pillanatban felelősségre lehetett vonni, és a fejére olvastatni a megbélyegző ítéletet. Ez okból mind Szerafin úr, mind a pap azt a nézetet nyilvánította, hogy ezzel ráérnek a háború utánig, mert nem kellett tartaniok attól, hogy a jelentékeny vagyonnal bíró Kzsepeckiek itt hagyják jószágaikat és megszöknek. Egyedül a Bukojemszki urak nem elégedtek meg ezzel a fordulattal, ők azon nyomban szerették volna nyélbe ütni a dolgot. Ki is jelentették, hogy akkor elmennek ők maguk a legényeikkel Marciánért, de ezt meg Ciprianovics úr kereken megtiltotta, és visszatartotta őket Jácint is, aki minden szentekre kérlelte őket, hagyják meg neki magának Kzsepeckit.

- Én - mondotta - nem viszem a törvény elé, hanem ha nem esem el a háborúban, azok után, amit kegyelmetektől hallottam, megtalálom őt, mint ahogy egy Isten van az égben, és akkor majd kiszül, nem az ítélet volna-e neki könnyebb és kedvesebb!

És «leányos» szeme oly szörnyűt villant, hogy még a Bukojemszki urakon is végig futott a hideg, pedig hát ők nem egyhamar ijedtek meg. Jól tudták, mily különös módon egyesül Jácint lelkében a gyöngédség a kérlelhetetlenséggel, és mennyire tartja számon az elszenvetett bántalmakat.

És ő még néhányszor ismételte: «keserves lesz neki! keserves lesz neki!» - és ismét elsápadt a vérveszteség következtében.

Már előzően virradni kezdett. A hajnal rózsás és zöldes szinbe vonta a világot és felcsillant a nádszálak, a falevelek s a mocsár partján itt-ott növény törpe fenyők túleveleinek harmatcsöppjein. Zbiezschovszki úr ráparancsolt a fogoly zsványokra, temessék el az elesetteket, ami hamarosan megtörtént, mert a zsombékos talaj nem igen állt ellent az ásóknak - és midőn a küzdelem minden nyoma eltűnt a töltésről, a menet folytatta útját Sidloviec felé.

Ciprianovics úr azt ajánlotta Sieninyszki kisasszonynak, üljön a hintóba, amelyben alhatik egyet a legközelebbi etetésig, de a lány oly határozottan kijelentette, hogy nem mozdul Jácint mellől, hogy még Vojnovszki tisztelendő sem igyekezett őt más elhatározásra bírni. Egymás mellett maradtak tehát a szekéren, a kocsist nem számítva, kettesben, mert Dzvonszkiné szörnyen elálmosodott és csakhamar áttelepedett a hintóba.

Jácint hanyatt feküdt a szekér egyik oldala hosszában elhelyezett szénakötegeken, ő meg a másik oldalon ült, s minduntalan sebes karjához hajolt, nem szívárogo-e át a vér a kötésen. Hébe-korba a sebesült ajkához igazította az óborral telt kulacsot, s a bor kitünő hatást tett, mert a beteg csakhamar elúnta a fekvést, és meghagyta a kocsisnak, húzgálja ki a szénacsomókat a lába alól.

- Inkább ülök - mondotta - már egész jól érzem magam.

- És a seb? Nem fog így fájni?

Jácint a lány rózsás arcára irányította a szemét és halk, szomorú hangon beszélni kezdett:

Úgy felelek, mint egyszer régen az a bizonyos lovag felelt Lokietek⁶ királynak, aki meglátta a csataterén a keresztes lovagok dárdáitól átdöfötten és kérdezte, nagyon szenved-e? A lovag a sebeire mutatva így szólt: «Ez kevésbé fáj.»

Sieninyszki kisasszony lesütötte a szemét.

- És mi fáj inkább? - kérdezte alig hallhatóan.

- Inkább fáj a sóvárgó szív, a szétválás, az elszenvedett bántalmak emléke.

Egy ideig hallgattak, csak a sziveik dobogtak mind erősebben, mert érezték, hogy elkövetkezik a pillanat, amikor mindent elmondhatnak egymásnak, és el is kell mondaniok.

- Igaz - mondotta a kisasszonyka - megbántottam akkor, mikor az után a párviadal után haragosan és embertelenül fogadtam... De ez egyetlen egyszer volt, és bár Isten a tanum, mennyire megbántam, mégis azt mondom: hibáztam és egész lelkemből megkövetem érte.

Jácint a homlokára tette ép kezét.

- Nem ez volt a fullánk - mondotta - nem ez okozta a legnagyobb fájdalmat.

- Tudom: nem ez, hanem Pongovszki úr levele... Hogyan, kegyelmed avval a gyanúval illethetett, hogy én tudtam róla, vagy hogy hozzájárultam?

És elmondotta szakadozottan, meg-megcsukló hangon, hogyan is történt az egész: mennyire könnyögött Pongovszki úrnak, tegyen lépést a béke érdekében, ő meg is ígérte, hogy szives hangú atyai levelet ír, s éppen az ellenkezőjét tette, amiről csak később, Vojnovszki tisztelendő útján értesült, s amelyből kitűnt, hogy Pongovszki szét akarta választani őket egyszer s mindenkorra, mert már más szándékai voltak.

Élénk pír futotta el arcát s szemét elhomályosították a könnyei, részint azért, mert szavai kellemetlen, fájó emlékeket idéztek föl, de részint szemérmességéből, mert hiszen amit mondott, félig-meddig vallomás volt.

- Vajjon Vojnovszki tisztelendő nem írta meg kegyelmednek - kérdezte végül - hogy én semmiről sem tudtam, és hogy fel nem birtam fogni, miért bánnak így velem.

- Vojnovszki tisztelendő csak arról értesített - felelte Jácint - hogy a kisasszony férjhez megy Pongovszki úrhoz.

- De nem értesítette, hogy fájdalomamban, elhagyatottságomban egyeztem bele, csak hálából Pongovszki úr iránt... Mert akkor még nem tudtam, hogyan bánt kegyelmeddel, csak azt tudtam, hogy engem megvetnek, elfelednek...

Jácint lehunyta a szemét és nagy szomorúsággal mondta:

- Hogy elfeledték?... Bár úgy lett volna!... Jártam Varsóban, voltam a királyi udvarban, vonultam az országban a zászlóaljjal, de akármerre jártam, akármit is csináltam, egyetlen pillanatra sem mentél ki az eszemből, a szívemből... Úgy követtél engem, mint a saját árnyékom... És nem egyszer bánatomban, fájdalomamban, kínszenvedésemben kiáltottam hozzád álmatlan éjszakákon: Könyörülj rajtam, engedd, hogy feledhesselek! De te nem álltál félre sem nappal, sem éjjel, sem az Isten szabad ege alatt, sem benn a szobában... Végre is beláttam, hogy csak akkor téphetnélek ki a szívemből, ha magát a szívet is kitepném...

Félbeszakította, mert szavát elfojtotta megindultsága, de csakhamar folytatta:

⁶ A. m. rőfnyi, László lengyel király gúnyneve.

- ...És mindennapi imám közben nem egyszer fohászkodtam: Add Uram Istenem, hogy elessen, mert magad is látod, hogy vele nem lehetek, nélküle meg nem birom... És még álmomban sem mertem volna remélni, hogy még az életben megpillantsalak... Te egyetlenem e világon... Te édes!

És hozzá hajlott és halántékát a vállához támasztotta.

- Olyan vagy te - suttogta - mint a vér, mely életet ad, olyan, mint a nap az égen... Isten könyörülete lebeg fölöttem, hogy még megláttalak... te édes, te édes!

És a lánynak úgy tetszett, mintha Jácint valami csudásan szép dalt zengene. Szemét előntötte a könny, szíve boldogságban úszott. Ismét csend állott be, csak a lány sírt, sírt sokáig, de oly édes volt ez a sírás, mint eddig még soha.

- Jácint - kérdezte végül - miért gyötrődünk így mindketten?

- Isten megjutalmazott érte százszorosan.

És csend állt be köztük harmadszor is, csak a szekér nyikorgott, amint lassan döcögött a széles országúton. Az erdőn túl tágas, fényárban úszó mezőség következett, amelyen piros pipacsal, kék búzavirággal tarkított gabona zizegett. Nagy nyugalom honolt az egész tájékon. Az itt-ott már learatott földek fölött mozdulatlanul lógtak a trillázó pacsirták, a mesgyék táján libák fehérlettek, a távoli zöld mezőségek felől a pásztorok kiáltásai, nótái hallatszottak. És kettőjüknek úgy tetszett, hogy ez a gabona értük zizeg, a pipacs, a búzavirág értük virít, a pacsirták nekik trilláznak, a pásztorok nekik danolnak, hogy az egész mezei nyugalom és mind e hangok csak ismétlik, kísérik az ő boldogságukat, megittasultságukat.

Merengésükből Vojnovszki tisztelendő riasztotta fel őket, aki észrevétlenül a szekérnél termett és kérdezte:

- Hogy érzed magad, Jácint?

Jácint összerezte, és ráemelte ragyogó szemét, mintha álmából riadt volna fel:

- Parancsol, tisztelendő úr?

- Hogy érzed magad?

- Ej! Már a paradicsomban sem lehet jobb!

A pap figyelmesen megnézte őt, majd a kisasszonyt.

- Úgy?... - mondotta.

És vágatva ment vissza a többiekhez.

És kettejüket ismét az örömmel teljes valóság vette körül, és nézték egymást, tekintetük egymásba mélyedt.

- Te édes... - mondta Jácint - az ember be nem telhetik a látásoddal!...

A lány meg lesütötte a szemét, mosolygott és félrehúzta szájacskaát úgy, hogy rózsás orcáin gödröcskék támadtak.

- Zbiezschovszki kisasszony nem szebb? - kérdezte halkán.

Jácint csudálkozva nézett rá:

- Ki az a Zbiezschovszki kisasszony?...

A lány nem felelt, csak maga elé nevetett ezüstös csengésű kacajjal.

Mikor a pap visszavágtatott a társasághoz, a vitézek, akik igen megkedvelték Jácintot, kérdőzködni kezdtek felőle:

- No, mi ujság ottan? Hogy van a sebesültünk?
- Már nincs ezen a világon! - felelte a pap.
- Az Istenért! Mi történt? Hogy-hogy: nincs?
- Azt mondja, már a Paradicsomban van. *Mulier!!!...*

A Bukojemszki urak, mint afféle nem túlságosan élénk felfogású legények, megdöbbenve néztek a papra, és levéve kucsmáikat, már-már bele akartak kezdeni az «Örök nyugalom»-ba, de ájtatos szándékukat egyszerre csak általános hahota zavarta meg. Hanem a bajtársak kacagásában őszinte barátság és igaz részvét nyilatkozott meg Jácint iránt. Egyesek már tudták Ciprianovics Szaniszlótól, milyen «érzékeny ifjú» volt, és mindnyájan megsejtették, mennyire gyötrődhetett. A pap szavai igen-igen megörvendeztették mindnyáját. És egyik-másik megszólalt:

- Láttuk mi, hogy küzködött a szerelmével, másra felelt, mint amit kérdeztek tőle, elfelejtette összehúzni a ruhája csattjait, el-elmerengett az evésnél, de még az ivásnál is, éjszakánként el-elnézte a holdat: ezek bizony a boldogtalan szerelem jelei voltak.

Mások meg ezt mondták:

- Elhisszük, hogy úgy érzi magát, mint a Paradicsomban, mert ha az Amor-ejtette seb fáj a legjobban, akkor nincs is édesebb dolog a viszontszerelemnél.

Ilyen és hasonló megjegyzéseket tettek Jácint bajtársai. Egyesek azonban, amint megtudták, micsoda helyzeteken esett át a kisasszony, és mily gyalázatosan bánt vele Kzsepecki, megcsörgették a szablyáikat és kiáltották: - «Hol van az a...» - egyesek elérzékenyedtek a lány fölött, mások meg, amint megtudták, miként látták el Marciánt a Bukojemszkiak, az egekig magasztalták elmésségüket és vitézségüket.

De az általános figyelem csakhamar a szerelmesek felé irányult ismét.

- Kiáltunk nekik egyet a tiszteletükre *et felices rerum successus!* - mondták és csoportosan odaugrattak a szekérhez.

Szempillantás alatt körülvette a csapat Jácintot és Sieninyszki kisasszonyt. És felharsantak a kiáltások: «*vivant! floreat!*» - mások pedig még időnek előtte kiáltották: «*crescite et multiplicamini!*»

Vajjon csakugyan megijedt-e Sieninyszki kisasszony, avagy csak mint aféle *mulier insidiosa* adta az ijedtet, még Vojnovszki tisztelendő sem birta volna kisütni. Elég az hozzá, hogy szőke fejét odahajtotta Jácint ép karjára és szemérmatosan, zavartan kérdezte:

- Mi az Jácint? Mi történik?

És Jácint átölelte és így felelt:

- Az emberek nekem adnak téged, én szépséges virágom és én elveszlek...
- A háború után?
- A háború előtt.
- Szent Isten, miért oly hamar?

De Jácint, úgy látszik, nem hallotta a kérdést, mert ahelyett, hogy felelt volna rá, így szólt:

- Köszönjük meg a kedves bajtársak jókivánságait.

És hajlongtak jobbra-balra, ami még nagyobb lelkesedést keltett a vitézek között. És meglátván ekkor a leány iruló-piruló, bájos arcát, a katonák ámulatukban a combjaikra csaptak.

- Istenemre! - kiáltotta egyik-másik. - Hisz' egyenesen szemkápráztató!

- Angyal is beleszeretne, hát még közönséges halandó!

- Nem csoda, hogy epekedett, sóhajtozott utána!

És száz hang mennydörögte ismét:

- *Vivant! Cresceant! Floreant!...*

Ilyen kiáltások közepette aranyos porfelhőtől körülvéve értek Sidlovieche. A lakosok megijedtek és ott hagyva a házak előtt levő műhelyeiket, ahol köszörűköveket faragtak homokkőből, beszaladtak a szobákba. De csakhamar megtudták, hogy ezek lakodalmi, nem pedig haragos kiáltások, tömegesen az utcára tódultak és összeelegyedtek a hadfiakkal. Nagy tolongás támadt. Megszólaltak a huszártrombiták és kürtök. A jókedv általános lett. Még a zsidók is, akiket a rémület legtovább tartott a szobákban, kiáltották: *vivájt!* - ámbar akárhány volt köztük, aki azt sem tudta, miről van szó.

És Tacsevszki így szólt Sieninyszki kisasszonyhoz:

- A háború előtt! A háború előtt, és ha mindjárt rá egy órára meg is kellene hálnom!

- Hogyan? - fordult Vojnovszki tisztelendő Jácinthez a lakomán, melyet a bajtársak adtak a vőlegény tiszteletére. - Öt vagy hat nap múlva fölkerelkedünk és el is eshetsz a háborúban; érdemes-e megesküdnöd a hadjárat előtt, nem lenne célszerűbb bevárni a szerencsés végét, s aztán nyugodtan megnősülni?

Hanem a bajtársak, ahogy meghallották ezeket a megfontolt szavakat, harsány kacagásra fakadtak; egyesek még az oldalukat is fogták neveltükben, mások meg kórusban kiáltották:

- Ó, érdemes, tisztelendő úr, nagyon is érdemes! Annál inkább, mert eleshet!

A pap dohogott egy kicsit, de végre is, ha háromszáz vőfély - Ciprianovics urat sem véve ki - sürgette, és Jácint sem akart tudni a halogatásról - hát úgy kellett, hogy legyen. Az udvarral felújított összeköttetések és mindkét koronás fő kegye nagyban megkönnyítette a dolgot: ő felsége a királyné kijelentette, hogy a leendő Tacsevszkiné a háború ideje alatt az oldalánál marad, s maga a király ő felsége megígérte, hogy kíséretével együtt megjelenik az esküvőn, és megfelelő nászajándékról majd akkor gondoskodik, ha nem lesz annyira tele a feje országos ügyekkel. Jól tudta ő, hogy a Sieninyszkiekről mennyi vagyon szállott a Szobieszkiekre annak idején, hogy ősei ebből fejlődtek hatalmas urakká, így tehát lekötelezettnek érezte magát az árva irányában, aki ezen felül még szépségével is megnyerte, s egyszersmind részvétét is fölkelte a balsorsával és szenvedéseivel.

Matcsinyszki úr, Vojnovszki tisztelendő régi barátja s egyszersmind barátja a királynak is, szintén megígérte, hogy ura előtt gyakran szóba hozza a leány ügyét, de majd csak a háború után, mert most, amikor III. János vállára nehezedett egész Európa s az egész kereszténység sorsa, nem volt szabad őt semmiféle magántermészetű ügygel zavarni. Vojnovszki tisztelendő úgy megörült ez ígéretnek, mintha Jácint máris megkapta volna a «zsiros sztarosztaságot», mert általánosan tudott dolog volt, hogy Matcsinyszki úr szava olyan, akár a szentírás. Tulajdonképpen neki volt köszönhető mindaz, ami Sieninyszki kisasszonyt Krakóban érte, ő emlékeztette a királyi párt Vojnovszki tisztelendőre, ő nyerte meg a királynét a leány részére, és bár a királyné változékony és szeszélyes volt a kegyei osztogatásában, az első pillanattól kezdve különös, szinte túlságos hirtelen barátsággal és kegyel tüntette ki.

A felmentés a hirdetés alól könnyen ment az udvar protekciója és a krakói püspök jóindulata mellett. Szerafin úr szép lakásról gondoskodott a leendő új házások számára; egy krakói kereskedőtől bérelte, akinek ősei annak idején összeköttetést tartottak fenn a Ciprianovicsokkal, amikor ezek még Lvóvban laktak és keleti selyemholmival kereskedtek. Szép lakás volt ez, akárhány vajdának sem jutott ilyen a polgári és katonai méltóságok tömeges összejövele idején. Ciprianovics Szaniszló arra törekedett, hogy Jácint barátja, mint igazi mennyországban töltsse azt a néhány napot az indulás előtt, és szőnyeggel, friss virággal pompásan földiszítette a lakást, a többi bajtársak pedig buzgón segédkeztek neki, kölcsön adva, amijük csak akadt, drága szőnyeget, diszes takarókat és hasonló értékes holmit, amit a vagyonos huszárszászlóaljok még a vonulások idején is magukkal hordtak.

Egyszóval, mindnyájan a legnagyobb jóakaratot tanúsították a mátkapár irányában, és segédkeztek, aki mivel csak birt, kivéve a négy Bukojemszki urat. Ezek Krakóba érkeztek után az első napokban el-ellátogattak Ciprianovicsékhoz, Jácinthez, néha kétszer is napjában, és be-benéztek a koszorús cégérű boltokba is, ahová Sándor királyfi huszárszászlóaljának vitézei eljárógtak egy-egy ital borra, de aztán mintha csak a föld nyelte volna el őket. Vojnovszki tisztelendő azt hitte, hogy a külvárosokban dorbézolnak, ahol olcsóbban mérték a méhsert és a bort, mint benn a városban, s ahol csakugyan látta is őket egyik-másik szolgalegény valamelyik este, de aztán megint csak nyomuk veszett. A papot és Ciprianovics urékat bosszantotta a magatartásuk; hálával tartoztak Szerafin úrnak, amiről nem lett volna szabad megfeledkezniük.

- Katonák jók válhatnak belőlük - mondta a pap - de könnyelműek, a komolyságukra számítani egyáltalán nem lehet. Bizonyára valami tivornyázó kompániára akadtak, amelyben jobban érzik magukat, mint közöttünk.

A gyanu azonban alaptalannak bizonyult. Jácint esküvőjének előestéjén, amikor a lakás tele volt ismerősökkel, akik eljöttek, hogy szerencsét kívánjanak és elhozták ajándékaikat, egyszerre csak megjelent a négy fivér is. Legszebb ruháikat öltötték fel, s ünnepélyesen, nyugodt és titokzatos ábrázattal állítottak be.

- Mi történt veletek? - kérdezte Szerafin úr.

- Vadat üztünk! - felelte Lukács.

De Máté mindjárt oldalba figyelmeztette:

- Csitt! Ne kotyogd ki idő előtt!

Aztán a papra tekintett, majd a két Ciprianovicsra s végül Jácinthez fordult. És köszörülte a torkát, mint aki dikcióra készül.

- No, rajta! - biztatták a fivérei.

De ő komoran rájuk nézett és kérdezte:

- Hogy is kezdődött?...

- Hogyan? Hát elfelejtetted?...

- Megakadtam...

- Megállj csak... már tudom - kiáltotta János - így kezdődik: «Nagyra becsült...» Folytasd!

- Nagyrabecsült Pilátus... - kezdte Máté.

- Miért «Pilátus»? - vágott szavába a pap. - Talán «Piládesz»?

- Az ám! A tisztelendő úr eltalálta! - kiáltott fel János. - Úgy volt: «Piládesz», Istenemre, úgy volt!...

- Nagyrabecsült Piládesz! - kezdte Máté újból nekibátorodva. - Ha nemcsak a vasas Borysten, hanem maga az aranszóró Tagusz hömpölyögne végig szülőföldünkön, mi, mint a barbár betörések exulánsai, forró barátságunkon kívül mit sem áldozhatunk, sem pedig méltó emlékekkel nem tisztelhetünk meg a mai nagy nap alkalmából...

- Úgy beszél, mintha diót ropogatna! - kiáltotta Lukács lelkesedve.

Hanem Máté még néhányszor elismételte: «alkalmából... alkalmából...» - és csakugyan megakadt. A fivéereire nézett esdő tekintettel, de biz ők is elfelejtették, hogyan volt tovább.

A vitézek nevettek, a Bukojemszki urak homlokai összeráncolódtak. Szerafin úr megsajnálta őket.

- Ki csinálta nektek ezt a beszédet? - kérdezte.

- Gromika úr, Sulanyszki úr zászlóaljából - felelte Máté.

- Lám, a más lova könnyen megcsökönnyösödik és nem mozdul a helyéről. Öleljétek meg Jácintot, és mondjátok meg egyszerűen, amit mondani akartok.

- Persze, ez lesz a legjobb.

És sorba átnyalábolták Tacsevszkit, aztán pedig Márk így szólott:

- Jácint! Tudjuk mi jól, hogy nem vagy semmiféle Pilátus, de te is tudod, hogy Kijovcsizna elvesztése óta szegény ördögök vagyunk. Nesze, hoztunk valamit, ami tőlünk telt, vedd szívesen, amily szívesen mi adjuk.

És előszedett valami piros atlaszba csavart holmit, átnyújtotta, s a többi három fivér elérékenyedve mondta:

- Vedd szívesen, Jácint, vedd szívesen!

- Szívesen veszem és fizesse meg az Isten! - felelte Jácint.

És letette az asztalra, széthajtotta az atlaszt, de egyszerre csak visszahőkölt és felkiáltott:

- Az Istenért! Emberi fül!

- És tudod kié? Kzsepecki Marciáné! - mennydörögték a fivérek.

- Ah!

A jelenlevők megrökönyödtek. Pillanatnyi csend állott be.

- Fui! - kiáltotta végre Vojnovszki tisztelendő.

És szigorú tekintettel végig mérve őket rájuk rivallt:

- Törökök vagytok ti, hogy a megölt ellenség fülét bemutatjátok? Szégyent hoztok a keresztény hadra, az egész nemességre! Ha Kzsepecki százszor is rászolgált volna a halálra, sőt, ha eretnek, vagy éppen pogány volna, még akkor is kimondhatatlan gyalázat lenne az ilyesmi. Gyönyörűen megtraktáltátok Jácintot, szinte rókázik! De azt mondom nektek, hogy az ilyen gyalázatosságért csak szégyent, megvetést érdemeltek, és nincs az a zászló az egész lovaságban, sőt nincs még olyan talpasezred sem, mely megtúrná az ilyen barbárokat!

Erre Máté a fivérek elé lépett és nagy haragosan ekként felelt:

- Ez a köszönet, a hála, ez az emberi igazságosság, az emberi ítélet! Ha világi ember mondta volna ki, még egy másik fül is kerülne az első mellé, de amikor egyházi férfiú beszél így, ítéljen fölötte a Mindenható, aki pártfogásába veszi az ártatlanságot! Azt kérde tisztelendő úr: «Törökök vagytok?» én meg azt kérde: hát azt hiszi tisztelendő úr, hogy halottnak vágtuk le a fülét?... Ó, édes testvéreim! Ó ártatlan árvák, azt kellett megérnetek, hogy törököknek kiáltsanak ki benneteket, a hit ellenségeinek!...

Hangja remegni kezdett, fájdalma legyűrte haragját, a fivérek pedig felindulva az alaptalan gyanúsítás miatt, szintén fájdalmasan felkiáltottak:

- Törököknek mondanak minket!

- A hit ellenségeinek!

- Becstelen pogányoknak!...

- Az ördögbe is, hát mondjátok el, hogy volt! - szólt rájuk a pap.

- Lukács párviadalban levágta Marcián fülét.

- Hogy kerül ide Kzsepecki?

- Ide jött. Már öt nap óta itt volt... Utánunk jött...

- Egy beszéljen. Beszélj te, hanem a tárgyhoz - mondta a pap Jánoshoz fordulva.

- Egyik ismerősünk, a szandomjeri püspök zászlóaljának vitéze - kezdte János - úgy véletlenül említette nekünk három nappal ezelőtt, hogy a Kázmér-utcában, egy bormérésben valami csudát látott. «Nemes ember - mondotta - akár egy tuskó, óriási tökféjjel, amely úgy be van

nyomva a nyaka közé, hogy a válla a füléig ér; kurta, csámpás a lába és iszik akár a gődény. Életemben sem láttam még ocsmányabb majmot!» És mi, hogy mindent egyszeribe kapiskálunk, mert Krisztus Urunk már így rendelte születésünktől fogva, mindjárt egymásra néztünk: Hiszen ez Kzsepecki! És nyomban a vitézhez fordulok: Elvezetsz abba a bormérésbe? - El én, szívesen. És elvezetett. Már sötét volt, de azért láttuk, hogy ott feketéllik valami a sarokban, az asztal mögött. Lukács oda megy, tüzet csihol és oda tartja annak a szeme elé. «Kzsepecki!» - kiáltja és nyakon ragadja. Kardot rántunk, de ő kiszakította magát és látván, hogy el nem léphet, mert mi az ajtó felől álltunk, hát csak elkezd ugrálni előttünk. Úgy ugrált ott, akár valami kakas. - Azt hiszitek, verekedők (mondja), hogy félek?! De csak egyenként, ne tömegben! Nemes emberek vagytok tán, nem zsványok!

- A selyma! - jegyezte meg a pap. - Hát ő tán mást akart velünk?

- Lukács is azt mondta neki. «Ó, te kölyök (mondja) egész zsványbandát béreltél föl ellenünk! Rászolgáltál, hogy hóhérkézre juttassunk, de így hamarabb végzünk veled!...» És mindjárt támadott is. A harmadik vagy negyedik összecsapásnál a kard a fejét érte oldalt. Oda nézünk, hát a földön a füle. Máté tüstént fölkapta és kiáltja: «Ne vágd le a másikat, hagyd meg nekünk. Ez Jácintnak lesz (mondja), a másik meg Sieninyszki kisasszonynak.» De Marcián kezéből kiesett a kard, a vére csak úgy dült - és elájult. Vizzel locsoltuk, a szájába bort töltöttünk, mert azt hittük, amint magához tér, kiáll a következőnek. De nem lehetett! Feleszmélt ugyan, de azt mondta: «Ha magatok tettetek igazságot, mást már nem szabad keresnetek» - aztán ismét elájult. Végre is elmentünk s csak a másik fülét sajnáltuk. Lukács azt mondta, hogy agyonsujthatta volna, de nem tette szántsándékkal, hogy nekünk is jusson valami, no, meg Jácintnak is... Nem tudom, eljárhat-e illedelmesebben valaki, mert az ilyen kigyót eltiporni nem bűn, de bizony nem érdemes illedelmeskedni, ha érte még meg is kell szenvednünk.

- Úgy van! Igazat beszél! - kiáltották a fivérek.

- No - mondta a pap - ha így áll a dolog, az más, hanem azért ízetlen az ilyen *donum* mindenképpen.

A fivérek hüledezve meredtek a papra.

- Hogy-hogy ízetlen? - kérdezte Márk. - Hiszen nem azért hoztuk Jácintnak, hogy megegye.

- Szivemből köszönöm a baráti jóindulatot - felelte Tacsevszki - de, azt hiszem, nem azért hoztátok ezt, hogy eltegyem.

- Hát bizony kicsit már penészedik, legföljebb füstre kéne akasztani!

- A legény földelje el azonnal - mondta szigoruan a pap - keresztény fül ez mindenképpen.

- Különb dolgokat láttunk mi Kijovcsiznában - mormogta Máté.

- Kzsepecki bizonyára azért jött ide - mondta Jácint - hogy újabb merényletet kövessen el Annuska ellen!

- A királyné ő felsége udvarából ugyan el nem ragadja - jegyezte meg Szerafin úr - nem is hiszem, hogy azért jött. Az orvtámadás nem sikerült, s így föltételezem, hogy meg akar győződni, vajjon tudjuk-e, hogy ő volt az értelmi szerzője, és vajjon bepanaszoltuk-e. Az öreg Kzsepecki tán nem is tudott a fia tetteről, de ha mégis tudott róla, most ugyancsak nyugtalanzkodhatnak mindketten, és egyáltalán nem csodálkozom, hogy Marcián eljött ide megtudni egyet-mást.

Ciprianovics Szaniszló felkacagott.

- No - mondotta - hogy nincsen szerencséje a Bukojemszkiakkal, az már igaz!

- Menjen Isten hírével! - kiáltotta Tacsevszki. - Én kész vagyok ma mindent megbocsátani neki.

A Bukojemszkiak és Ciprianovics Szaniszló ismervén az ifjú engesztelhetlenségét, csodálkozva néztek rá, s ő mintegy feleletképpen hozzá tette:

- Annuska rövidesen az enyém, s holnap keresztény lovaggá leszek, a hit védelmezőjévé, akinek szive tiszta kell, hogy legyen, ment minden gyűlölségtől, önzéstől.

- Az Isten meg is áld érte! - kiáltott fel a pap.

Végre fölvirradt Tacsevszki Jácint boldogságának várva-várt napja. Krakóban, a lakosság körében már előzően szájról-szájra járt az a csodálatos hír, hogy a seregben van egy lovag, aki megnősül, és mindjárt másnap a harctérre vonul. És midőn híre terjedt, hogy az esküvőn a királyi pár is megjelenik, már reggel óta nagy tömegek özönlöttek a templomba és csoportosultak a templom előtt. Utoljára is a királyi darabontoknak kellett kivonulniok, hogy helyet csináljanak a templomnál a lakodalmi menetnek. Tacsevszki bajtársai egytől-egyig megjelentek; megcselekedték ezt a Jácint iránt táplált jóindulatukból és barátságukból, de azért is, mert jól esett nekik, hogy abban a menetben mutogathatták magukat, melyben maga a király is részt vesz, s így mintegy az ő magántársaságához tartozóknak látszottak. Sok méltóság is megjelent, még olyanok is, akik Tacsevszki Jácintról azt sem tudták, hogy a világon van, de hát köztudomású volt, hogy ezt a házasságot a királyné pártfogolja - és az ő jóindulatától, kegyétől nagyon sok függött az udvarnál.

De nemcsak a városbelieknek, hanem egyik-másik úrnak is feltűnt, hogy a király, akinek a vállán most csaknem az egész világ sorsa nyugodott, s akihez nap-nap mellett külföldi kurírok érkeztek tajtékzó lovon, mégis időt szakít, hogy egy egyszerű vitéz esküvőjén megjelenjék. Egyesek a felséges úr jóságával magyarázták a dolgot, mások azzal, hogy így akarja megnyerni a hadat, sőt voltak, akik olyasfélét is rebesgettek, mintha a felséget Tacsevszkihez valami igen közeli rokoni kötelék fűzné.

Az emberek már félig-meddig megfélemedtek volt a Sieninyszkiekről, s a király, hogy elébe vágjon mindenféle mende-mondának, szántszándékkal maga említette föl, hogy a Szobieszkiek mennyire vannak lekötelve ennek a nemzetségnek. Ekkor foglalkozni kezdtek Sieninyszki kisasszonnyal, és ahogy már szokás az udvaroknál, hol sajnálkoztak fölötte, hol elérzékenyedtek a kalandjain, hol magasztalták szépségét, erényét. Szépségének híre terjedt a lakosság körében is, és mikor végre megpillantották, senki sem érezte, hogy csalódott.

A királyné oldalán ment a templomba, s az első pillanatban minden szem a felséges asszonyra irányult, akinek bájai még a lenyugvó nap egész fényével ragyogtak; midőn azonban a menyasszonyra fordultak, mindenütt - a méltóságok, a vitézek, a nemesség és a városi polgárság között suttogás támadt, sőt itt-ott hangos megjegyzések is hallatszottak:

- Gyönyörű! Gyönyörű! Ilyet nem egyhamar lát az ember.

És ez igaz volt. Abban a korban nem mindig fehérbe öltöztették a menyasszonyt, de a felséges asszony és az udvarhölgyek fehérbe öltöztették, mert ilyen volt a legjobb ruhája - és ő is így óhajtott. S így fehér ruhában, zöld koszorúval aranszőke haján, kissé elfogult és halovány arcával, lesütött szemével, karcsú alakjával úgy festett, akár egy hófehér hattyú, vagy éppen, akár egy fehér liliom.

Maga Jácint is elcsodálkozott rajta, mert egészen másnak tetszett, mint rendesen.

- Szent Isten! - mondta magában. - Hogyan álljak én melléje!? Hiszen ez igazi királykisasszony, avagy éppen angyal, akihez másként, mint térden állva szólni - vétek!

És szinte megrémült. De midőn aztán az oltár elé térdelt vele, midőn meghallotta Vojnovszki tisztelendő meghatottságtól remegő hangját, aki beszédét e szavakkal kezdte: «Már mint gyermekeket ismertelek», midőn a stóla összefűzte a kezeiket, midőn meghallotta a halkan kiejtett szavakat: «Élettársul fogadlak», s pillanattal később felharsant az ének: «*Veni Creator*» - Jácint úgy érezte, hogy a boldogság szétveti a keblét, annál is inkább, mert a vértje nem volt rajta. Régóta, kamaszéveitől fogva szerette a lányt és tudta, hogy szereti, de csak most értette meg igazán, mily végzetlenül, mily határtalanul. És ismét mondta magában:

- Alighanem el fogok esni, mert ha az ember már a földön ilyen boldog volna, mi lenne akkor az égben?

De eszébe jutott, hogy mielőtt elesik, hálát kell, hogy adjon a Mindenhatónak, és hirtelen a szeme előtt törökök lebegtek, szakállak, turbánok, görbe szablyák, zászlók, lófarkok. És szívéből feltört a kiáltás az Istenhez:

- Lerovom a hálám! Lerovom a hálám!

És érezte, hogy pusztító oroszlánja lesz a kereszt és a hit ez ellenségének. Ez a látomány csak szempillantásig tartott, szívét ismét elöntötte a boldogság, a szerelem hulláma.

Közben véget ért a szertartás; a menet elindult a lakásba, melyet Ciprianovicsék rendeztek be az ifjú házaspár részére s melyet a bajtársak díszítettek fel. Jácint csak éppen hogy szívéhez szoríthatta az ujdonsült Tacsevszkinét, mert tüstént a királyi pár elébe kellett menniük, mely a templomból jött. Az asztal mellett két magasabb szék volt elkészítve a számukra, s az áldás után, melynél mindkét ifjú házastárs térdre ereszkedett a felségek előtt, Jácint kérte az uralkodót és uralkodónét a menyegzői lakomára, de a király nem fogadta el a meghívást.

- Kedves lovagunk - mondta - szívesen elbeszélgetnék veled, no és veled is, kedves rokon (itt Tacsevszkinéhez fordult) a jövő hozomány felől, de nem lehet sehogy sem. Pillanatig maradok és koccintok az egészségtekre, de leülni nem ülhetek le, mert annyi a dolgom, hogy minden percem drága.

- Bizony! - kiáltották innen is, onnan is.

Tacsevszki átkarolta az uralkodó lábát, a király pedig fölvetett egy teli poharat az asztalról.

- Tisztelt urak! - mondotta. - Az új pár egészségére!

- *Vivant! Cresceant! Floreant!* - hangzott fel minden oldalról.

Aztán ismét szót emelt a király.

- Használd fel az időt és a boldogságodat, - mondotta Tacsevszkihez - mert érdemes és soká úgy sem tart. Néhány napig maradhatsz, de aztán siess ám utánunk, mert itt nem várunk rád.

- Önagysága könnyebben lesz el nélküled, mint Bécs nélkülünk - mondta mosolyogva Matcsinyszki Márk úr.

- Hiszen Lubomirszki lovag már aprítja ott a törököt - jegyezte meg egy huszár.

- És jó híreket kaptam a mieinkről - mondotta a király. - Meghagytam Matcsinyszkinak, hozza magával, hogy felolvassam az uraknak a katonaszívek épülésére. Ime, mit ír a lotharingiai herceg, a császári generalisszimusz a pozsonyi csatáról.

És olvasni kezdett kissé lassan, mert a nemességnek lengyelül olvasta fel a franciául írott levelet:

«A császári lovasság bátran és lelkesedve ment előre, de az akciót egyedül a lengyelek vitték végbe, akik semmi munkát sem hagytak a németeknek. Nem találok méltó szavakat Lubomirszki úr, valamint tisztjei és katonái vitézségének, erejének és magatartásának kellő méltatására».⁷

- Ime, ezt írja a lotharingiai herceg. A csata nagy volt, s a mieink dicsősége nem kicsi.

- Mink sem leszünk rosszabbak! - kiáltották a katonák.

⁷ Carolus Dux Lotharingiae Joanni III. Poloniae Regi etc. Julius 31,1683.

«Toute la Cavalerie de l'Empereur allait avec fermeté et joie, mais l'action s'est passé seule entre les Polonais, qui n'ont rien laissé à faire aux Allemands» etc. etc. etc. (*Szerző jegyzete.*)

- Hiszem és remélem, hanem sietnünk kell, mert későbbi levelek rosszat jósolnak. Bécs már alig szuszog s az egész keresztény világ szeme rajtunk függ, vajjon birjuk-e, vagy sem.

- Nem sok zászló maradt itt - mondotta Vojnovszki tisztelendő - s ahogy hallom, a főhad már a főkapitányokkal a tarnovai hegyekben vár. Bécs ugyan rászorul a mi kezeinkre is, de mégis sokkal nagyobb szükség van ott az olyan vezérre, mint amilyen felséged.

A király mosolygott és így szólt:

- Szóról-szóra ugyanezt írja nekem Károly herceg. Tehát urak, legyetek készen, mert indulunk.

- Mikor, felséges urunk? - kérdezték néhányan.

S a király hirtelen megkomolyodott.

- Holnap útnak indítom azokat a zászlóaljokat, amelyek még nálam maradtak.

Aztán élesen nézett Tacsevszkira, mintha a lelkébe akart volna bepillantani és így szólt:

- De ő felsége a királyné is elkísér bennünket a tarnovai hegyekbe, ahol szemlét tartunk a had fölött, és ha csak nem kérsz tőlünk valami más hivatalt, még itt maradhatsz, csak aztán hamarosan érj utól minket.

És Jácint félkézzel átkarolta feleségét, egy lépést tett vele a király felé és így szólt:

- Felséges uram! Ha érte a német császárságot, vagy akár a francia királyságot is kínálnák, Isten látja a lelkem, hogy nem adnám oda semmiféle koronáért, semmiféle kincsért. Hanem, hogy a boldogságom kedvéért a szolgálatomat elhanyagoljam, hogy elszalasszam az alkalmat harcolni a hitért, hogy elhagyjam a vezéremet, ne adja ezt az Isten, mert saját magam vetném meg magamat, és ahogy őt ismerem, megvetne ő is. Ha úgy valami kalandom támadna útközben, ha megtámadnának, és én nem lehetnék ott ideje korán, belepusztulnék a szegyenbe, a fájdalomba...

Szemét elhomályosították a könnyei, orcáit pir borította, s így folytatta a meghatottságtól remegő hangon:

- Én ma vétkeztem az oltár előtt, mert azt mondtam: «Lerovom a hálám!» És mivel? Talán az egészséggel, talán az élettel, talán a vérrel lehet meghálálni ezt a boldogságot, amelynek ma részesévé lettem?... De éppen ezért semmi más hivatalt nem kérek, és amikor felséges uram és vezérem a táborba száll, egyetlen napig sem maradok, hanem megyek, ha mindjárt úgy hozná is a sors, hogy már holnap meg kell halnom.

És térdre ereszkedett az uralkodó elé, az meg lehajolt hozzá és magához szorította.

- Sok ilyen vitézem legyen, akkor mennydörögve száll végig a világon a lengyel név!

Vojnovszki tisztelendő szemében könnyek csillogtak, a Bukojemszkiak bögtek, akár a hódak, meghatottság és lelkesedés fogta el valamennyi jelenlévőt.

- A pogány ellen! A hitért! - dörögték számosan.

És megcsörrentek a szablyák.

És mikor kissé elült a csörtetés, Tacsevszkiné lehajolt urához és halvány ajka a fülébe súgta:

- Ne csodálkozz a könnyeimen, Jácint, mert ha elmégy, lehet, hogy nem látlak többé, de menj.

Mindamellet két napig még együtt maradtak. Az udvar ugyan már másnap fölkerekedett, de mert a királyné valamennyi udvarhölgyével, továbbá temérdek világi és egyházi méltóság is elkísérte a királyt a táborba, a tarnovai hegyekbe, ahol nagy hadiszemlét készült tartani, a nagyszámú menet csak lassan haladhatott, és könnyen volt utólérhető. Magának a seregnek a határtól Bécs alá vonulása csodálatba kellett, hogy ejtse a világot gyorsasága által, kivált, hogy a király a főszereg elé vágott, de hat teljes napig tartott, míg a királyné udvarával a tarnovai hegyekbe ért. A Tacsevszki-uraság ilyenformán már másnap érte be a menetet, s a menyecske a királyi hintókba telepedett, Jácint pedig éjtszakára a táborba sietett, hogy egyesüljön zászlóaljával. Az elválás pillanata közeledett. A király augusztus huszonkettedikén búcsúzott el ünnepélyesen az ő «Mariskájától» és kora reggel lóra ült, hogy az ő szeme előtt állítsa rendbe a hadat, amelynek élén majd Glivic felé indul.

Ámbár mindig roppant nehezen vált meg tőle, mert szerette, mint a szeme világát, és még a rövid elválások is igen fájdalmasan érintették, ez alkalommal mégis csak úgy sugárzott az arca. A világi és egyházi méltóságok, akik tudták, milyen borzalmas a háború ezzel az ellenséggel, amely ráadásul még soha sem lépett fel ekkora erőhatalommal, megkönnyebbülten lélekzettek fel erre. «A török ugyan három világrészt állított talpra, mondták magukban, de ha a mi urunk, a legnagyobb törökpusztító, ily örömmel megy ebbe a háborúba, akkor nekünk igazán nincs okunk az aggodalomra.» És jó reménység, bizodalom töltötte el a sziveket, mely a hadsereg láttára csak fokozódott, s átváltozott a győzelem teljes bizonyosságává. A hadsereg a cselédséggel teli szekértáborral együtt roppant nagynak látszott. Ameddig a szem ellátott, mindenütt csillogtak a napsugarak a sisakokon, vérteken, szablyákon, a muskéták csövein, az ágyúkon. Oly nagy volt ez a csillogás, hogy belekáprázott az ember szeme. A sereg fölött a kék égen a zászlók és lobogók szírványa játszadozott. A talpas ezredek dobpergése belevegült a trombiták, a kürtök harsogásába, a janicsár zenekarok pokoli lármájába, a lovak nyerítésébe. Mindjárt a szemle megkezdésekor a szekértábor oldalt kanyarodott, nehogy a sereg mozdulatait akadályozza, és a voltaképpeni szemle csak ezután kezdődött. A királyi hintók egy kis magaslaton állapodtak meg, kissé jobbra az úttól, amelyen az ezredeknek el kellett vonulniok. Az első hintóban a királyné ült, tollal, csipkével, bársonnyal diszített ruhában, ragyogó ékszerekkel; szép és ünnepélyes arcából a nő fensége sugárzott, akinek mindene megvolt, amit csak kívánhatott: koronája volt és a jelenkor leghiresebb uralkodójának kimondhatatlan szerelmét mondhatta a magáénak. Ahogy a király legbensőbb környezetének méltóságai, úgy ő is bizonyos volt, hogy mihelyst a király - az ő férje - egyszer lóra ült, a győzelem s az ellenség elpusztítása nyomon követi őt, mint eddig mindig. És érezte, hogy ebben a pillanatban az egész világ szeme Konstantinápolytól Rómáig és Madridtól Párisig reá irányul, hogy az egész kereszténység feléje nyújtja a kezét, és benne, meg az ő rettenthetetlen katonáiban látja a segedelmet. És keble dagadozott a női büszkeségtől. «A hatalmunk növekszik, a dicsőségünk valamennyi király fölé emel minket» mondotta magában, és bár a férje alig húsz és egynéhány ezer embert vezetett a megszámlálhatatlan török tömegek ellen, szívének öröm töltötte el, és a félelem vagy nyugtalanság egyetlen felhője sem homályosította el fehér homlokát. «Nézzétek a győzöt, nézzétek a királyi atyát - mondotta a gyermekeknek, melyek úgy töltötték be a hintót, mint a madárfiókák a fészket - amikor visszatér, az egész világ hálásan leborúl előtte.»

A többi hintóban hol az udvarhölgyek kedves arcait, hol a püspöksüvegeket, hol a szenátorok komoly, szigorú arcait lehetett látni, akik otthon maradtak, hogy a felséges úr távollétében intézzék az ország ügyeit. Maga a király már a seregnél volt, de jól lehetett őt látni a közeli dombon a főkapitányok és tábornokok között, ahol úgy festett, mint egy lovon ülő óriás. A katonaságnak valamivel lejjebb, mintegy a lábánál kellett elvonulnia.

És elsőnek végig hömpölygött tompa dübörgéssel, lánccsörrenéssel Koncki Márton úr tüzésébe, utána következtek a talpas ezredek vállra vetett muskétákkal, a karddal, pisztollyal

felfegyverkezett tisztek vezetése alatt, akik hosszú nádpálcákat hordtak magukkal a sorok rendben tartására. Négyszögeket formálva haladtak ez ezredek, mozgó várakhoz hasonlóan, egyenletes, dübörgő léptekkel. Amint egy-egy ezred a királyné hintaja elé ért, mennydörgő kiáltással üdvözölte és meghajtotta zászlaját a tiszteletére. Egyik-másik ezred jobban volt öltözve és egész pompásan festett, de a legszemrevalóbb volt a kék zekés, sárga tölténytáskás kasubi ezred, mely csupa tagbaszakadt, szép szál legényből állott, akik úgy fogták hatalmas markaikkal a nehéz muskétákat, akár a nádvesszőket, s úgy össze voltak válogatva, mintha csupa fivérek lettek volna. A sípjelre mint egy ember álltak meg a király előtt, s oly ügyesen prezentálták a fegyvert, hogy a király elégedetten mosolygott, a méltóságok pedig így szóltak: «Hej, szorul majd a szultán gárdája, ha ezekkel találkozik! Oroszlánok ezek, nem emberek!»

Mindjárt utánuk megkezdte felvonulását a könnyü lengyel lovasság. Az ember akár centauroknak nézhetne volna őket, annyira egy volt ló és lovas: méltó utódai azoknak a lovasoknak, akik annak idején végigtiporták egész Németországot, szétszórva ezredeket, sőt Luther követőinek egész hadseregét. A legnehezebb idegen lovasság sem bírta nekik ellenállni egyforma erő mellett, a legkönnyebb sem bírta elmenekülni előlük. Ezekről mondotta maga a király Chocim után: «Csak oda kell vezetni őket, és úgy lekaszálnak mindent, akár a kaszások a füvet». És bár most lassan vonultak el a kocsik előtt, mindenki egyszeribe megsejtette, ha egyáltalán nem is értett a háborúhoz, hogy adott esetben legfeljebb a fürgeteg száguldhat sebesebben, fordulhat meg és csaphat le. A kürtök harsogtak előttük, az üstdobok peregtek és ők vonultak, zászló zászló után, meztelen karddal, amelyek tüzes pallosoknak látszottak a nap reszkető sugárzásában. Amint az udvari fogatok mellett elvonultak, hirtelen megmozdultak, mint óriási hullám, ügetni kezdtek, majd vágatni, és óriási kört leírva, ismét a királyné előtt vonultak el, de most már mint a fürgeteg, élénk «rajta! rajta!» kiáltások mellett, szablyáikat előre nyújtott kezökben tartva, mint a rohamnál. A lovaik táguló orrcimpákkal, lobogó sörénnyel rohantak, mintha megvadultak volna. És így haladtak el egyszer, kétszer és csak a harmadik fordulónál álltak meg, szinte egyszerre, nem bontva meg a sorokat, oly egyenletesen, szépen, tökéletesen, hogy az udvarnál levő sok külföldi, kivált azok, akik először láttak lengyel lovasságot a mezőn, csodálkozva bámultak egymásra, mintha nem akarnának hinni a saját szemüknek.

Aztán mintha csak virágok borították volna el az egész térséget: következtek a dragonyosok. Egyes ezredeket Jablonovszki úr vezetett ide Trembovláról, egyeseket a mágnások állítottak, és egyet - maga a király a magánpénztárából, s ezt de Maligny úr, a királyné fivére vezette. A dragonyosoknál nagyobbára közönséges nép szolgált, amely azonban gyermekkor óta hozzá szokott a lóhoz, megedződött különféle küzdelmekben, s nem egykönnyen rettent vissza a tűztől; nem volt ugyan olyan rettentő, mint a nemesség, de fegyelmezett, és legjobban bírta a háború fáradalmait.

Hanem a lelkek és szemek legnagyobb gyönyörűsége csak akkor következett, mikor a huszárzászlók vonultak fel. Nyugodtan vonultak előre, mint ahogy ilyen előkelő ezredekhez illett. A magasra tartott kopják úgy meredeztek, akár valami erdő, s fönn a magasban, könnyed szellőtől himbálva, lobogott a zászlócskák szivárványos fellege. A lovaik nagyobbak voltak, mint a többi zászlóalj lovai, aranyveretű vértjeik, szárnyaik, amelyeknek tollai még a nyugodt menet alkalmával is olyan zúgást vittek végbe, aminőt az erdő mélyén hallani a gallyak közt, a nagy komolyság és büszkeség-féle, mely tőlük áradt - mindez oly benyomást gyakorolt, hogy a királyné, az udvarhölgyek, a szenátorok és kivált a külföldi vendégek szinte fölálltak a hintókban, hogy jobban lássák őket. Volt valami fenyegető ebben a vonulásban, mert önkéntelenül is eszébe jutott mindenkinek, hogy amint az ilyen vastömeg előre tör - megőröl, megsemmisít, elsöpör mindent, ami csak az útjába akad, és hogy nincs az az emberi erő, mely ellentálnia bírna neki. Nem is volt még oly nagy ideje, hogy háromezer ilyen lovas ötször akkora svéd tömeget semmisített meg teljesen; aztán nemrég egy ilyen zászlóalj, mint a

rombolás szelleme gázolt keresztül Károly Gusztáv egész seregén, és még élénken élt mindnyájuk emlékezetében Chocim, ahol ugyanazon király vezérlete alatt oly könnyedén tiporta el a janicsár gárdákat, akár valami gabonaföldet. Sokan szolgáltak még a régi jelvények alatt, akik részt vettek a chocimi törökpusztításban, s ezek most büszkén vonultak az idegen főváros falai alá, öntudatosan, nyugodtan - az új aratásra.

Úgy látszott, mintha erő és iszonyodás volna a lelke ennek a zászlónak. Hirtelen déli szél kerekedett mögöttük, meglobogtatta a zászlócskákat, felborzolta a lovak befont sörényeit, és a szárny-tollak úgy zúgtak, hogy a hintókba fogott andalúziai lovak szinte leereszkedtek a hátsó lábukra. A zászlók vagy húsz lépésnyire közeledtek a hintókhoz, aztán oldalt kanyarodtak, és svadronyoként vonultak el.

Ekkor látta Tacsevszkiné a férjét utoljára a hadjárat előtt. A második sor szélén lovagolt, teljesen vasban, szárnyas vérttel, sisakkal, amelynek fültakarója egészen elfödte az orcáit.

Nagy, anatóliai aranyfejű paripa vitte őt könnyedén a nehéz fegyverzet ellenére is, hátravetett fejjel, csörgetve a zabolát, és nagyokat horkantva, mintegy kedvező jóslatképpen a lovag számára.

Jácint vassal borított fejét felesége felé fordította, az ajka mozgott, mintha suttogna, és bár egyetlen érthető szó sem hatolt el a feleségéhez, kitalálta, hogy az utolsó «Isten hozzád»-ot mondja neki. És a szerelem és vágy annyira elfogta szívét, hogy ha példának okáért az élete árán is fecskévé bírt volna változni, hogy oda ülhessen a vállára vagy a kopjája zászlócskájára és elkísérhesse útjában, egyetlen pillanatig sem habozott volna.

- Isten veled, Jácint! Óvjon a Mindenható... - kiáltotta, feléje nyujtva a kezét.

És szemét elborította a könny, Jácint pedig elhaladt - ragyogóan a napsugárban, ünnepélyesen, mintegy átszellemülve attól a szolgálattól, amelynek teljesítésére vállalkozott.

*

Sándor királyfi zászlaja után felvonultak a többi, épp oly pompás, épp oly félelmetes zászlóaljok, aztán a többi ezredek nyomában ezek is nagy kört írtak le, és a térségnek csaknem ugyanazon a helyén álltak meg, ahonnan a szemlére felvonultak, de most már indulásra kész rendben.

*

A magaslaton álló hintókból át lehetett tekinteni csaknem az egész sereget. A közelben s a távolban csillogó vértket lehetett látni, tarka egyenruhákat, villanó pallosokat, meredő kopjaerdőket, zászlócskákat, s fölöttük nagy zászlókat, amelyek óriási virágoknak látszottak. A közelebb álló ezredek felől a légáramlat elhozta a lovak izzadságának szagát, s elhallatszottak a vezényszavak, az üstdobok tompa pergése, a sipok éles jelzései. És e hangokban, e kiáltásokban, ebben a háborús örömben és bizakodásban volt valami diadalmas. A teljes bizonyosság eltöltött minden szívet, hogy a kereszt diadalmaskodik a félhold fölött.

*

A király pillanatig még a királyné hintájánál időzött, aztán vágatva visszament a sereghez, s a krakói püspök megáldotta a feszülettel és ereklyékkel. Aztán éles trombitaszó harsant fel, a nagy tömeg ember és ló megmozdult, a sorok lassan széthúzódtak, és végre elindultak nyugat felé. Az elején látni lehetett a könnyű lovasság jelvényeit, utánuk haladtak a huszárok, s a menetet a dragonyosok zárták be.

*

A krakói püspök mindkét kezével magasra emelte a feszületet és az ereklyéket:

- Ábrahám Istene, Izsák Istene, Jákob Istene, könyörülj meg a te népeden!

*

És ebben a pillanatban több mint húszezer kebelből tört fel az ének, amelyet Kochanovszki írt erre a hadjáratra:

Érted, Nagyasszonyunk,
Szeplőtlen szüz anyánk,
Érted, Krisztus urunk,
Érted, drága hazánk,
Érted, fehér sasunk
Örömmel harcolunk;
Hitünkért, honunkért
Örömmel omlatunk
Ki hősi vért;
Hitünkért, honunkért
A kereszt ellenén
Győzünk szent nevedben a
Dicsőség mezején.